Mitolojik Kitaplar Dizisi 06

Hint Mitolojisi

Efsaneler ve İnançlar Diyarı

A. Berriedale Keith

mayakitap

HİNT MİTOLOJİSİ

Maya Kitap: 238, İnceleme: 65 / Mitoloji: 7
1. Baskı, İstanbul Mart 2021

ISBN: 978-605-7605-49-8
Orijinal Adı: Indian Mythology
Copyright © Hint Mitolojisi. Türkçe yayın hakları Maya Kitap'a aittir. Telif hakları sahibinin izni olmaksızın, hiçbir yolla çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz.

Yayın Yönetmeni: Tahir Malkoç
Redaksiyon: Ayşe Göç
Son Okuma: Selin Saraçoğlu Bayraklı
Mizanpaj: Enes Şahin
Kapak: Gülay Tunç

Maya Kitap * Sertifika: 14079
Gürsel Mah. Erzincan Sok. No: 36/B Kağıthane / İstanbul Tel: 0212 296 97 12
e-posta: info@mayayayinlari.com / www.mayayayinlari.com

Deniz Matbaa Mücellit – Çetin Koçak * Sertifika: 48625
Maltepe Mah. Hastane Yolu Sok No 1/6 Zeytinburnu/ İstanbul
Tel: 0212 613 30 06

HİNT MİTOLOJİSİ

Efsaneler ve İnançlar Diyarı

Arthur Berriedale Keith

Çevirmen

İnönü Korkmaz

mayakitap

DURGĀ (Levha I)

Şiva'nın eşi dehşetli görünümüyle Asura-mahisa'yı katletmektedir. Bizon görünümündeki şeytanın üstünde bir zafer edasıyla ayakta durmakta ve insan olarak sembolize edilen ruhunu çekip çıkarmaktadır. Boston Güzel Sanatlar Müzesi'nde sergilenen ve muhtemelen Prambanan tapınağından elde edilmiş Cava yapımı lav bir heykelden alıntılanmıştır.

İçindekiler

Yazarın Önsözü 6

Giriş 9

Birinci Bölüm
Gökyüzü ve Hava Tanrıları 12

İkinci Bölüm
Yeryüzü Tanrıları, İblisler ve Ölüler 41

Üçüncü Bölüm
Brahmanalar'ın Mitolojisi 72

Dördüncü Bölüm
Destanın Büyük Tanrıları 103

Beşinci Bölüm
İkincil Epik İlahlar ve Ölüler 137

Altıncı Bölüm
Puranalar Söylencesi 171

Yedinci Bölüm
Hindistan ve Tibet'teki Budist Mitoloji 198

Sekizinci Bölüm
Jainlerin Mitolojisi 233

Dokuzuncu Bölüm
Modern Hinduizm Mitolojisi 245

Notlar 267

Yazarın Önsözü

Hint mitolojisi benzersiz uzunluktaki yaşam süresi nedeniyle ilgi odağı olmuştur. Öyle ki Babil ve Mısır kayıtlarının tarihleriyle kıyaslandığında Hint-Avrupa mitolojisinin en eski eseri nispeten daha yenidir. Ancak yine de bunlar içeriklerinin hacmi ve mitolojik değerleri bakımından Ṛigveda ile kıyaslanamaz. Yine de daha önemli bir nokta şudur ki Ṛigveda döneminden bugüne kadarki üç bin beş yüz yıllık dönemde sürekli fakat organik bir gelişimde bulunan bir mitolojiye sahip olmamızdır. Töton (Cermen), Kelt, Slav, Yunan ve Romalıların yüce mit sistemleri daha kudretli bir inancın saldırısının önünde helak olmuş ve folklordan biraz öte bir biçimde hayatta kalmıştır. Hindistan'da ise tam tersi; yabancı akınlar sık sık ülkenin kuzey batısını ezip geçmesine ve Hıristiyanlığın (özellikle güneyde) insanların inancına birtakım ögeleri eklemesine rağmen ülkenin dininin ve mitolojisinin gerçekten de kendilerine ait olduğu doğrudur. Bu yüzden de kendi içlerinde sürekli olarak yeniden büyüme potansiyeline sahiptir. Üstelik insani şeylerin mirası olan sürekli değişimin arasında, insan zihninin daha temel düşüncelerinde görece tutarlılık vardır. Hindistan'ın birçok bölgesinde hâlâ köylülerin çok eski dönemlerdeki atalarının aletleri ve onların yöntemleriyle çalışması gibi doğa olaylarının nedenlerini açıklamak üzere zihinleri de aynı varsayımları tasarlamıştır. Bu olaylar Hindistan'da, başka yerlerden daha katı biçimde köylülerin hayrı ve şerrini belirlemektedir.

Mitoloji tarihi öğrencisini cezbetse de mitolojinin zengin çeşitliliği, kısaca yorumlanmasını zorlu bir görev haline getirir. Günümüzde mitoloji çalışmaları için muazzam çeşitlilikte materyaller mevcuttur: Hindistan'ın geniş topraklarının her bir kısmı kendisine has mit ve geleneklerle doludur ve bu dönemi ayrıntılı bir biçimde anlatmak imkânsızdır. Daha önceki dönemler için de

benzer bir durumun daha zayıf versiyonundan söz edebiliriz: Veda, destanlar, Purāṇalar, Budistler ile Jainlerin edebiyatı, bol miktarda veri sunmaktadır. Bu yüzden de Hint mitolojisinin ele alınışını sınırlandırarak konunun kapsamını daraltmak zorunludur. Bu mitoloji dinle yakın ilişki içindedir. Ayrıca bizlere Hintlilerin; dünya ile yaşamın kökenini; evrenin, insanların ruhlarının, varoluşlarını destekleyen ya da tehdit eden tanrılar ile şeytani tinlerin kaderini nasıl betimlediklerine dair fikir verir. Tanrılar ve iblisler tıpkı günümüzde olduğu gibi o zamanlar da Hintlilerin zihinlerinde bulunmaktaydı. Üstelik sayısız folklor hikâyesi, masal, gelenekler ve göreneklerin kökenine dair yorumlamaların ayrılmaz bir parçasıydı. İyi ile kötü güçlerin doğasını en iyi biçimde temsil eden mitlerin seçilmesi, eksiksiz bir biçimde başarabilmeyi ümit ettiğimiz türden bir görev değildir. Ayrıca Hint mitolojisinin birçok figürünün temelde belirsiz olması, sorunu daha da güçleştirmektedir. Hint mistisizm kavramı Helen tasavvurunun kolay anlaşılır yaratılarına yabancı gelen bir panteizm düşüncesine meyletmektedir.

Uygun görsellerin seçilmesine dair zahmetli görev, serinin editörü Dr. Louis H. Gray'in yardımlarıyla gerçekleştirilmiştir. Kendisine bu ve diğer konulardaki değerli katkılarından dolayı en içten teşekkürlerimi sunmak isterim. Ayrıca dostum, Harvard Üniversitesi'nden Profesör Charles R. Lanman kendi şahsi kitaplığından değerli kitaplarını cömertçe bizimle paylaşmıştır. Dr. Ananda K. Coomaraswamy ise her zamanki cömertliğini ve Hint sanatına dair bilgilerin artırılmasına dair özverisini göstermiştir. Kendisi Oxford Üniversitesi Yayınları tarafından basılan *Rajput Paintings* eserindeki görsellerin kopyalarının kullanılmasına izin vermekle kalmamış, takdire şayan Vişvakarma eserinin kaynaklarını da kullanmama izin vermiştir. Bu teveccühünden dolayı kendisine derin minnettarlığımı sunmak isterim. Leydi Herringham'ın *Press for the Society* tarafından yayımlanan olağanüstü Ajanta mağaralarındaki duvar resimlerinin nüshalarına ait kopyaların çıkarılmasına izin verdikleri için Hint Cemiyeti ile Oxford Üniversitesi Yayınlarına da müteşekkirim. Güneydoğu Londra, Peckham'daki Hanover Street'ten Sayın W. Griggs ve oğulları, yayımladıkları *Journal of*

Indian Art dergisinden bazı görsellerin yeniden çoğaltılmasına izin vererek fazlasıyla katkıda bulunmuşlardır. Hindistan Büros'una, Sayın Griggs ve oğullarının bu bölümün koleksiyonunda bulunan negatiflerden elde ettikleri fotoğraflar için minnettarım. İskoçya, Aberdeenshire'daki Cults'ten Yarbay A. H. Milne ise kibarca zengin koleksiyonunda bulunan parçalardan birinin fotoğrafını çekmeme izin vermiştir. Boston Güzel Sanatlar Müzesi ile Massachusetts, Salem'deki Peabody Müzesi de olabildiğince cömert davrandılar. Bayan Louis H. Gray ise kitabın basımı aşamasında büyük hizmetler vermiştir.

Son olarak eşime yardımları ve eleştirilerinden dolayı teşekkür borçluyum.

A. Berriedale Keith
Edinburgh Üniversitesi

Giriş

Hint mitolojisine dair en eski kayıtlar önde gelen Vedik tanrılara methiyeler düzen on kitaplık bir ilahi dizisi olan *Ṛigveda* ya da "Veda[1] İlahisi"nde bulunmaktadır. Koleksiyonun asıl motifleri tam olarak bilinmemektedir. Ancak ilahilerin çoğunlukla Soma kurban töreninde kullanılanları temsil ettiği açıktır. Bu tören ise sonraki dönemin âdetlerinde tanrılara ibadetin en önemli parçalarından birini oluşturmuştur. Artık bu koleksiyonun içerdiği din ile mitolojinin, tipik olarak ilkel olmadığı ve kutsal şiirin uzun gelişim döneminin sonucunu temsil ettiği anlaşılmaktadır. Bu yüzden anlaşılmasında sıkça güçlük yaşanan şey, aslında şiirlerin konusunu oluşturan tanrılardır. Esasen çoğu durumda tanrılarla ilgili mitlerin fiziksel olayları işaret ettiği açıktır. *Ṛigveda*'nın tarihi oldukça çelişkilidir ve kesin olarak belirlenmesi mümkün görünmemektedir. İçerdiği en eski şiirin MÖ 1200 kadar çok eski bir döneme ait olduğu konusunda şüpheler bulunabilir ancak en yakın dönemdeki bölümlerinin bile MÖ 800'den sonra yazılmış olması pek mümkün değildir.

Hem mitolojisi hem de mahiyeti bakımından *Ṛigveda*'nın diğer üç Veda'dan -*Sāmaveda*, *Yacurveda* ve *Atharvaveda* (sırasıyla "İlahi Vedası", "Kural Vedası" ve "Atharvan Rahiplerinin Vedası")- daha eski olduğu anlaşılıyor. Tarihleri düşünüldüğünde bu üç kitap, bir bakıma *Brāhmaṇa* ya da bu kitaplara eklenen veyahut da belli kısımlarını oluşturan açıklayıcı düzyazılara dayanır. İçeriklerinde *Ṛigveda*'dakilerden çok daha ileri düzeyde yorumlar bulunur. Ancak yine de *Atharvaveda,* aynı ruhban sınıf tarafından sahiplenilen ve üstünde değişiklik yapılan popüler bir dinsel ilahiyi içermektedir. Diğer metinler, bu ruhban sınıfın etkinliklerin-

den ileri gelmektedir. Bu yüzden *Ṛigveda*'nın Hint mitolojisine dair eksik bir izlenim sunduğu ve bir bakıma aristokrasinin eseri olduğu kabul edilmelidir. Ancak aynı zamanda *Atharvaveda*'yı, doğrudan *Ṛigveda*'nın tamamlayıcısı ya da *Ṛgvedik* dininin popüler yüzü tarafından ortaya çıkarılmış olarak düşünmek imkânsızdır. Muhtemelen, *Atharvaveda* kısaltılmış mevcut halini MÖ 500 yılından daha önce almış olamazdı. Ayrıca içeriğindeki yaygın ibadet *Ṛigveda*'dakinden çok daha zaman önce ayrılmış ve bizlere ilk haliyle değil daha çok rahipler tarafından kısaltıldığı biçimiyle sunulmuştur. Diğer Veda'lar ile *Brāhmaṇa*'ların ise kabaca MÖ 800 ile 600 yılları arasındaki döneme ait olduğundan bahsedilebilir. *Brāhmaṇa*'lara ıssız ormanlarda sözlü olarak öğretilmek üzere yazılmış ahitler olan Āraṇyakalar ile isimleri öğretmenlerin dizinin dibinde oturan öğrencilerle yapılan "oturum"lardan türeyen kesinlikle felsefi içerikli ahitler, *Upaniṣad*'lar eklenmiştir. Bu eserlerin en eskisi muhtemelen MÖ 500 yılına uzanmaktaydı. *Sûtra* -ya da yerli ve ayrıntılı biçimiyle kurbanla ilgili kurallarve gelenekler ile kanunlar hakkındaki düzenlemeler dinin daha popüler yönüne dair rastlantısal bilgiler sunar.

Muhtemelen *Sûtra*'lar Hindistan'ın en büyük iki destanı *Mahābhārata* ve *Rāmāyana*'nın başlangıcıyla çağdaştırlar. Baladlardan ve diğer malzemelerden düzenlenmiş gerçek destanlar olarak bu eserlerin ilk kez bir araya getirilişi MÖ dördüncü yüzyıl olarak belirlenebilir. Ayrıca büyük ihtimalle *Rāmāyana* pratikte miladi tarihten daha önce tamamlanmıştı. Diğer yandan *Mahābhārata*'nın durumunda asıl kahramansı destanın, bol miktarda dinsel, felsefi ve eğitici konuyla bastırıldığı şüphesizdir. Ne kadar büyük bir kısmı MÖ 200'den MS 200'e kadar geçen döneme ait olursa olsun, pratikte MS altıncı yüzyıldan önce tamamlanmıştır. Belirli bir ölçüde önceki dönemlerin metinleriyle paralellik gösteremeyen bu eserler savaşçı sınıfın ve genel anlamda insanların dinini ortaya çıkarmaktadır. Başlıca özellikleri sözkonusu olduğunda bu şekilde betimlenen dinin zaman bakımından Vedik dinden daha

sonra gerçekleşmiş bir gelişme olduğu varsayılamaz. Ancak mitolojinin büyük bir kısmı *Brāhmaṇalar* döneminde söylenen hikâyelerin değiştirilmiş versiyonudur. Öyle ki *Brāhmaṇa*'ların destansı dönemi meşru bir varistir.

Epik dönemin ardından, dinin gelişimiyle destanların mitolojisinin kesin işaretlerini gösteren *Puraṇalar* dönemi gelmiştir. Şüphesiz bu metinlerdeki malzeme çoğunlukla eskidir ve anlatılar arada sırada *Mahābhārata*'da görünenden daha önceki bir biçimde muhafaza edilmiştir. Yine de bir bütün olarak muhtemelen hiçbir *Puraṇa* MS 600'den daha önceye dayanmıyordu ve bazı bölümlerinin son birkaç yüzyıla denk geleceği neredeyse kesindi. Aslında bu edebiyatın devamını kesin olarak kontrol edecek hiçbir şey yoktur. En azından *Purāṇa*ların ikisinin hiçbir belirli metni bulunmuyordu. Yapıcı çelişki korkusu olmayan bir yazar, ibadet ya da hac yolculuğu mekânı onuruna şiir yazıp bunu *Purāṇa*ların herhangi birinin parçası olarak adlandırmakta özgürdür. Bu, günümüze dek Hint mitolojisi ve ibadetine dair güvenilir metinleri içeren edebiyattır. Ancak yine de bu edebiyat temelde rahiplere aittir ve öğrenilmiştir. Ayrıca içerdiği din o kadar detaylandırılmış ve karıştırılmış ki modern Hint mitolojisini net bir şekilde görebilmek için modern Hindistan'daki uygulamalarının gerçek gözlemlerinden alınan kayıtlarla *Purāṇa*ların açıklamasını eklemek gerekir.

Ana akım Hint mitolojisinin yanı sıra Budistler ile Jainlerin geleneklerinde de önemli akımlar bulunur. Budizmin, Hindistan'daki eski görkeminden geriye cılız izler kalmıştır. Şüphesiz MÖ 500'den MS 700'e dek Hint dinleri arasında en üst sıralarda yer almış olmalıdır. Ayrıca Mahāyāna ya da "Büyük Taşıt" ekolünde baskın orijinal özellikler sergileyen kapsamlı bir mitoloji olarak gelişmiştir. Budizm'e karşın Jainizm, Hint mitolojisine küçük bir katkıda bulunmuş ancak kendi yöntemine göre Hint mitolojisinin birçok temasını geliştirmiştir. Birçok öğretisi de Budizme göre daha yakın bir bağıntı içinde kalmıştır.

Birinci Bölüm

Rigveda
Gökyüzü ve Hava Tanrıları

Yaklaşık olarak MÖ 500 yıllarında yazılmış mevcut en eski Vedik tefsiri olan *Nirukta*da Yāska, bizlere *Ṛigveda* mitolojisinin ilk öğrencilerinin tüm ilahları gökyüzünde, atmosferde ya da yeryüzündeki konumlarına göre üç sınıfa ayırdıklarını anlatmaktadır. Daha sonra her bir sınıfın tüm farklı üyelerini üç büyük tanrı olan yeryüzündeki Agni (Ateş), atmosferdeki İndra (Fırtına) ya da Vāyu ve gökyüzündeki Sūrya'nın çeşitli suretleri olarak tanımlamaktadır. Evrenin bu biçimde tahsis edilmesi aslında *Ṛigveda*'da yaygın olarak kabul görür. Burada üç katlı bir tanzim kural olarak üzerinde görünen her şeyiyle birlikte yeryüzünü mukayese eden görece daha basit görüşe tercih edilmektedir. Yeryüzünün hemen üstündeki bölüm ile rüzgârın, yağmurun ve şimşeğin dışavurumları ilişkilendirilmiş. Diğer yandan güneşle ilgili olaylar tahsis edilen üç bölümün en üstündekine ayrılmış. Bu üç grup da üçe bölünebilir: Böylece "babaların" (şefkatli ölüler), tanrıların ve Soma'nın ikamet ettiği yer en üstteki aydınlık boşluk ya da gökyüzüdür. Atmosferde üç boşluk ya da çoğunlukla biri semavi diğeri dünyevi olmak üzere iki boşluk daha vardır. İki durumda da en üstte bulunan, bazen cennetin ya da gökyüzünün kendisiymiş gibi görülür. Tıpkı yeryüzü gibi onun da kayalıkları ve dağları vardır. Akarsular (bulutlar) içinden akar ve su damlatan bulutlar sürekli ineklerle özdeşleştirilir. Açıkça görünüyor ki atmosferin semavi kesimi kadar dünyevi kesimi de yeryüzünün altında değil üstündedir. Bu yüzden güneş batıdan doğuya yeryüzünün altından geçerek

geri dönmez. Aksine aydınlık tarafını gökyüzüne döner ve böylece yeryüzünü karanlıkta bırakarak geldiği yoldan geri döner. Geniş ve sınırsız olarak algılanan yeryüzü şekil itibarıyla bir tekerleğe benzetilir fakat önce Yunan daha sonra Hint mitolojisinde karşımıza çıktığı gibi, etrafını herhangi bir okyanus çevrelememiştir. Yeryüzünün dört, ya da kişinin bulunduğu yeri de dahil edecek olursak beş, köşesi bulunmaktadır.

Görece daha eski bir inanışa göre yeryüzü ile gökyüzü tek başlarına evreni oluşturur. Bu durumda gökyüzüyle birleştiği için yeryüzünün biçimine dair düşünceler çeşitlilik göstermektedir. Birbirlerine doğru çevrilmiş iki büyük kâseye benzetilmektedir. Diğer yandan başka bir görüş, yeryüzü ile gökyüzünü bir aksın uçlarındaki tekerleklere benzetmektedir. İkili öyle birleşmiştir ki ilah olarak Dyāvāpṛthivī'ye (Gökyüzü ve Yeryüzü) ya Dyaus'tan (Gökyüzü) ya da Pṛthivī'den (Yeryüzü) çok daha fazla ibadet edilir. Müşterek ilah *Ṛigveda*'da altı ilahiye, Tanrı Yeryüzü sadece bir taneye sahip olabilirken Tanrı Gökyüzü'nün hiç ilahisi yoktur. Hatta tek ilahisinde bile Yeryüzü'ne bulutundan yağmur gönderdiği için şükredilir ki bu aslında kocasının işlevidir. Bu ikili tüm yaratıkları yaratıp onlara güç veren kadim ebeveynler olarak adlandırılır ve tanrıların kendileri de çocuklarıdır. Biṛhaspati'nin (Duanın Efendisi) ebeveynleridirler. Ayrıca sular ve Tvaṣṭṛi (Sanatçı) ile Agni'yi doğurmuşlardır. Yine de belirgin bir tarafsızlıkla kendi kendilerini yarattıkları söylenir. Çünkü yaratılışlarındaki beceri, bir şairi hayrete düşürecek derecededir. Diğerleri ise yaratılışlarını İndra, Viṣvakarman (Her Şeyi Yaratan) ya da Tvaṣṭṛi'ye dayandırmaktadır. Uzaklara kadar yayılmışlardır, hiç yaşlanmazlar, bol bol süt, arınmış yağ ve bal üretirler. Birisi bereketli bir boğa diğeriyse alaca bir inek olup her ikisi de zürriyet konusunda zengindir. Ayrıca zekidirler ve erdemliliği yüceltirler. Kendilerine ibadet edenleri koruyup onlara yardım ederler.

Dünyanın yaratılmasına dair daimi sorun farklı biçimlerde ifade edilmektedir. Varuṇa dünyayı güneşlerle ölçer. İndra altı bölgeyi ölçtükten sonra yeryüzünün genişliğiyle gökyüzünün yüksek kubbesini yaratmıştır. Ya da yine yeryüzünün Agni, İndra, Marutlar

(Fırtına Tanrıları) ve diğer tanrılar tarafından serildiği söylenmektedir. Yeryüzünün eve benzetilmesi hangi ahşaptan yapıldığı sorusuna yöneltir. Bu evin kapıları, içinden sabah ışığının geldiği doğunun geçitleridir. Hem gökyüzü hem de yeryüzünün çoğunlukla bir destek üzerinde durduğu anlatılmaktadır. Ancak gökyüzünün kirişsiz olduğu bildirilmektedir ve desteksiz durmasındaki mucize dikkate değerdir. Yeryüzü hızlı bir şekilde Savitṛi (Güneşin bir formu) tarafından kuşaklardan yapılmış ve Viṣṇu tarafından kancalarla sabitlenmiş. Bununla birlikte *Ṛigveda*'nın sonuncu ve en yeni kitabında, bu temel kavramların yerine mitolojinin felsefenin içine girdiği yorumlar geçmektedir. Bu kuramlaştırmaların en önemlisi başlangıçta hiçbir şeyin olmadığını, her şeyin boşluktan ibaret olduğunu bildiren x.129'dakidir. Karanlık ve boşluk farklılaştırılmamış suları sarmalamış. Isıyla birlikte ilk var olan şey meydana geldikten sonra, varlık ile yokluk arasındaki bağı kurmak için aklın ilk tohumu olan arzu var olmuştur. Böylece tanrıların kökeni ortaya çıkmıştır ancak bu noktada yorumlar bir şüpheyle sonlanır. İlahinin kendisi Muir'in metrik ölçüdeki yorumuyla şu şekilde ilerler (Not 1):

İşte o zaman ne Zerre ne de Madde vardı, hatta gökyüzü ile hava bile yoktu,

Her şeyi ne kaplamıştı? Her şeyin altında ne vardı? Suyla dolu körfez miydi?

Ne ölüm var artık ne de ölümsüzlük. Ne gece ne de gündüz dönüyor.

Bir tek o, kendisine yeterek sakince nefes alıyor, onun ötesinde başka hiçbiri olmuyor.

İlkin karanlıkta gizlenen karanlık var oldu, bir derya, görüntü sıyrılıp gitti.

Kaosun içini bir boşluk kapladı, işte o içeri doğru coşkuyla büyüdü.

Onun içinde ilkin tutku doğdu, zihnin ilk tohumu.

Varlığın hiçbir şeyle bağlanmadığı, ermişlerin merakla bulduğu.

Karanlık ve kasvetli boşluktan fırlayan öyle alevli ışık ki,

Altından mı çıktı? Yoksa en üstünden mi? Hangi ozan yanıtlayabilir ki?

Bereketli güçler işte oradaydı ve kudretli güçler çarpışıyordu,

Altında kendi kendini destekleyen bir kütle ve enerjisi de üstündeydi.

Bu engin yaradılışın doğduğu yeri kim bilebilir, kim söyleyebilirdi?

Daha hiçbir tanrı doğmamışken, kim bu ebedi gerçeği açığa çıkarabilirdi?

Bu dünya nereden doğdu? Kutsal bir elden mi çıktı yoksa –

Hayır, göklerdeki bir başına efendimiz söyleyebilir, gösterebilecek bile olsa.

Bu ilahide tanrıların, evrenin yaratılışından sonra doğdukları anlatılmaktadır. Öyle ki diğer felsefi ilahilerde tanrıların sulardan yaratıldıkları anlatılır ve bir yerde Aditi'den (Sınırsız) doğmuş gruplara sular ve yeryüzü olarak bölünmüşlerdir. Özellikle Ādityalar sürekli olarak Aditi'den türemiştir. Ancak bu yorumlamaya açıktır ve kolayca değişkenlik gösterebilir: Şafak, güneşin annesidir ve zamansal silsile gereği Gece'den doğar. Diğer yandan bölgesel nedenlerle, Gökyüzü ile Yeryüzü her şeyin ebeveynidir. Ya da sınıfının en büyüğü olarak Rudraların fırtına tanrısı Rudra (Kükreyen), fırtına tanrılarının rüzgârı, nehirlerin Sarasvatī'si ve bitkilerin Soma'sı gibi geriye kalanların ebeveynidir. Belirli bir mistisizmle paradoks aşkı İndra'nın ebeveynleri Gökyüzü ile Yeryüzü'nü doğurduğunun ya da Dakşa'nın (yaratıcı tanrı) bir zamanlar Aditi'nin babası ve oğlu olduğunun bildirilmesine yol açmıştır. Gökyüzü ile Yeryüzü'nün ebeveynliğine dahil edilmeleri gerekirdi ancak keşiş Aṅgirasalar ailesi doğrudan Agni'den doğmuştur. Ermiş Vasişṭa ise bir Apsaraslardan ya da cennetten bir peri olan Urvaşī'den Mitra ile Varuṇa'nın çocuğudur. Oysaki Vivasvant'ın oğlu, Manu ya da Manu'nun kardeşi Yama ile kız kardeşi Yamī'nin

soyundan gelir. Bu çiftin Gandharva (gökyüzü ozanı) ve su perisiyle akraba olduğu iddia edilmektedir.

İşin şaşırtıcı yanı, tanrıların da bir zamanlar salt ölümlü oldukları ya da görece daha yeni tanrılar kadar antik tanrıların var olduğunu düşünecek olursak, tanrılarla insanlar arasında aslında çok da büyük bir fark yoktur. Nasıl ölümsüzlüğe ulaşmayı başardıkları belirsizdir. Bunu onlara Savitṛ ya da Agni bahşetmiş olabilir. Belki de soma içerek elde etmişlerdir. Oysa İndra ölümsüzlüğü sofu amelleriyle kazanmıştır. Yine de görünen o ki sonunda ölümsüzlüğü elde etmişlerdir ve yaşlanmadıklarından bahsedildiğinde destanların mitolojisindeki gibi sadece kozmik bir çağ boyunca dayandıkları anlamına gelmez. Bu ikinci kavram dünyada ilerlemeyen bir felsefeye bağlı olduğu için bütün varlıkları ebedi biçimde büyüyen ve sonunda ölen diziye dönüştürür.

Çoğu tanrıların isimlerinde olmak üzere bu kadar çok ilahi suretin arasında ortak noktalar vardır. Öyle ki bizlere sunulan bir şiirde, aralarında temel bir birliğin olduğunu fark edebiiriz. "Kuş, yani güneş ki tektir, rahipler ve ozanlar onu sözcükleriyle çoğaltmışlardır," diye anlatılmaktadır. Ayrıca "Rahipler tek olandan çok çeşitli biçimlerde bahsetmektedir: Ona Agni, Yama, Mātariśvan ismini vermektedirler." Yine de bu panteizm kadar tektanrıcılık değildir çünkü Aditi'nin her şey, tanrılar ve insanlar dahil, şimdiye dek var olan ve olacak olanların hepsi olduğunu ve Pracāpati'nin (Yaratıkların Efendisi) her şeyi kendi vücudunda bulundurduğunu öğreniyoruz. Bu görüşten, zaman zaman tek bir tanrının en üst derecedeki tanrı olarak nitelendirildiğini ya da yine tek bir tanrının diğerlerinin tümüyle özdeşleştirildiğini ve diğer hepsinin de onun etrafında toplandıklarından bahsedildiğini anlamak mümkündür (Not 2). "Agni, tıpkı Varuṇa gibi varlığın efendisidir," gibi bir yorumda gerçek anlamda tektanrıcılıkla ilgili bir ifade yoktur. Benzer bir kümelenme tapınanların tanrı gruplarına sürekli seslenişlerinde, tanrılarına ikişerli olarak yakarışlarındaki klişeleşmede ve sayılarını otuz üç olarak hesaplamalarında görülmektedir: Her biri gökyüzünde, havanın sularında ve yeryüzünde olacak biçimde on birer tanrıdan oluşan üç grup.

Bazı istisnaları da hesaba katacak olursak normalde tanrılar insan biçiminde tasarlanmışlardır. Elbise giyerler, silah taşırlar ve araba sürerler. Yine de kişilikleri bazı durumlarda oldukça farklı gelişmiştir. Mesela İndra; dili, kolları ve bacaklarıyla alevleri simgeleyen Agni'den daha fazla insan biçimindedir. Tanrıların ikametgâhı gökyüzünün en yüksek diyarındadır. Ve insanların adakları oraya onlara ya Agni tarafından taşınır ya da muhtemelen çok daha eski bir inanışa göre tapınan dindar kişinin hediyelerini üstüne serdiği samanlarla geldikleri sanılmaktadır. Yedikleri yiyecekler insanların yediğiyle aynıdır – süt, arpa, tereyağı, sığır ve keçiler. Ancak arada sırada formda kalmak için özel olarak -İndra'nın canının sık sık bir boğa çektiğinde olduğu gibi- yüzlerce boğanın katliamına neden olurlar. İçecekleri ise somadır.

Tanrılar arasındaki kan davasından ya çok az bahsedilir ya da hiç bahsedilmez. İndra uygunsuz ameller sergilemektedir. Muhtemelen somayla sarhoş olmasıyla övünen biri için pek de tuhaf olmasa gerek. Bir defasında tüm tanrılarla savaşmış, ilah Şafak'ın arabasını parçalamış hatta kendi babasını bile katletmiştir. Sadık yandaşı olan Marutlarla da münakaşa etmiştir. Tanrılar tapınanlarına karşı iyi ve naziktirler. Ayrıca onlar adına sıradan olsa bile galip geldikleri bir savaş sonunda iblisleri katlederler. Onurlarına kurban edenleri bolca kutsarlar ve cimrileri cezalandırırlar. Hedefe giden her yol mubah olmasa da İndra birtakım hileler kullanarak saygınlık ölçütlerinden sapar fakat tanrılar genelde esaslıdırlar ve aldatmazlar. Manevi ihtişam gerçekte Varuṇa'ya özgüdür. Tanrıların büyüklüğü ve kudreti çoğu zaman iyiliklerinden daha çok methedilir. İnsanlar üzerindeki güçleri sınırsızdır. Hiç kimse alınyazısına karşı koyamaz ya da kendisine ayrılan süreden daha uzun yaşayamaz. Bazen Mitra ile Varuṇa'nın ahlaki düzenine karşı gelemedikleri söylendiğinden, onları hizaya getirecek hiçbir şey yoktur.

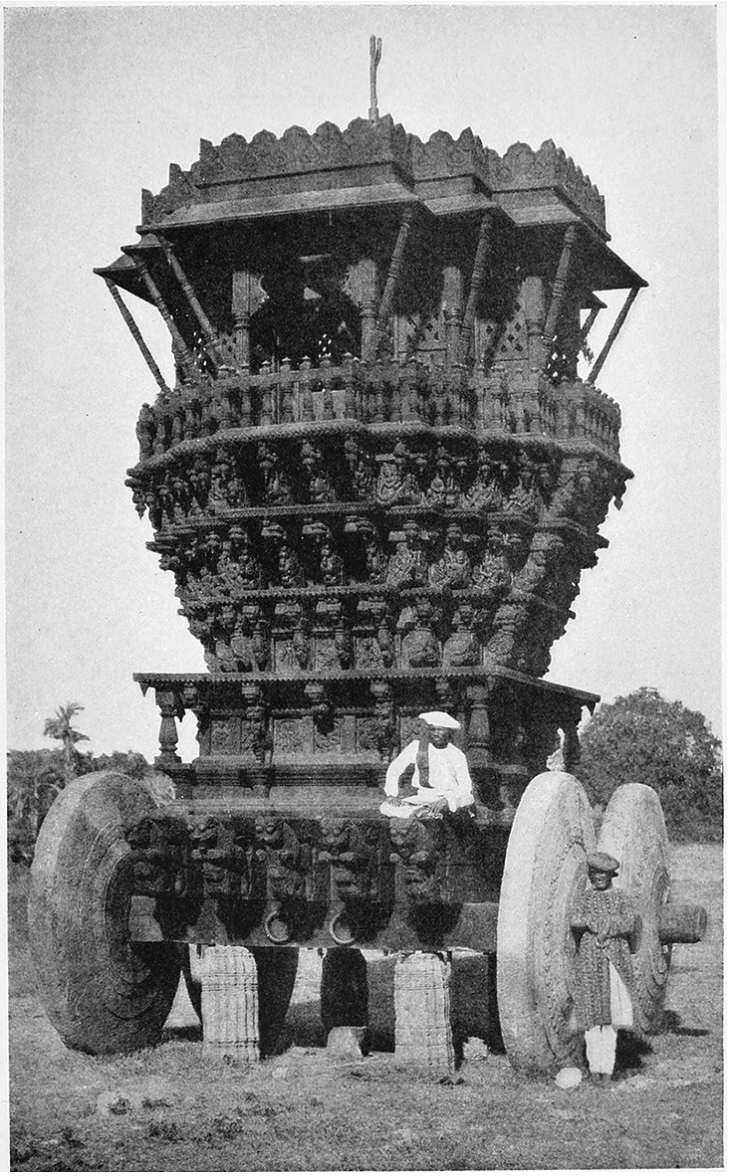
Ṛigveda'nın ortaya koyduğu panteon, özünde yapaydır çünkü koleksiyonun büyük bir kısmı Soma ayininde kullanılan ilahiler içermektedir. Bu yüzden tanrılar hakkında eksik bir görüş sunabi-

lir. Böylece Yama (ilkel insan ve ölülerin kralı) adına bir nevi koleksiyon teşkil eden kısa ilahi grubunu (14-18) içeren onuncu kitabı hariç tutarsak ölüler hakkında hiçbir şey öğrenemediğimiz gibi, cinler hakkında çok az bilgi sahibi olabiliyoruz. Dahası dinin daha ailevi yönü ya da büyücülük ve sihirbazlığın gündelik hayatın ihtiyaçlarını karşılamada uygulandığına dair inanış karşımıza güçlü bir şekilde çıkmıyor. Buna bağlı olarak, *Ṛigveda*'daki önemli konumlarından anlaşılabildiği ölçüde tanrıların görece saygınlığının Vedik halkların hiçbirinin hayatındaki asıl konumlarına dair bir ölçüt sunduğunu görmüyoruz. Ancak gelenekleri bizlere *Ṛigveda*'da bir bütün olarak sunulan bir grup papaz ailesinin gözünde ne denli yüksek bir makama sahip olduklarını yansıtır. Metne göre İndra, Agni ve Soma tanrıları arasında tartışmasız en büyük olanlardır. Onların ardından Aşvinler (Göksel Tanrılar, İkiz At Adamlar), Marutlar ve Varuṇa daha sonra ise Uşas (Şafak Tanrıçası), Savitṛi, Bṛihaspati, Sūrya, Pūşan (Refah Veren) ve Vāyu, Dyāvā-Pṛithivī, Vişṇu ile Rudra ve son olarak da Yama ile Parcanya (Yağmur Tanrısı) gelmektedir. Sayısal değerlendirmelere dayanan bu liste bile tartışmaya açıktır çünkü Varuṇa gibi bazı ilahlar kurban edilme törenleriyle görece daha az ilişkilendirilseler de doğrusu daha büyüktürler. Öyle ki asıl saygınlık derecelerine rağmen isimleri, kurban etme törenlerinde daha çok tapınılan Aşvinler gibi diğer tanrılardan daha az anılır.

Gökyüzü tanrılarından Dyaus (Gökyüzü) isim olarak Zeus'a karşılık gelmektedir ve Zeus gibi o da bir baba tanrıdır. Aslında bu durum Zeus'un *Ṛigveda*'daki mevkidaşının en önemli özelliğidir. Uşas (Şafak) en çok bahsedilen çocuğudur ancak Aşvinler, Agni, Parcanya, Sūrya, Ādityalar, Marutlar, İndra ile Aṅgirasalar onun soyundan gelmektedir ve kendisi Agni'nin babasıdır. Aslında bileşik ismi Dyāvā-Pṛithivī'de Yeryüzü'nden bahsedilmektedir ve kendisine *Dyaus Pitar* ismiyle seslenildiği tek bir durumda ise aynı zamanda (Yunanca Ζεῦ πάτερ ve Latince Iuppiter'in tam karşılığı olan Gök Baba) "Toprak Ana" olarak hitap edilmektedir. Adına neredeyse başka hiçbir özellik yakıştırılmamıştır. Sadece gökyüzünden aşağı doğru böğüren bir boğa ya da incilerle süslenmiş

(yıldızlarla kaplı karanlık gökyüzü gibi) siyah bir savaş atı olduğu ve bulutların arasından sırıtıp elinde yıldırım taşıdığı belirtilmektedir. Bu yüzden tek başına isimlendirildiğinde ya da yeryüzüyle ilişkilendirildiğinde bile neredeyse hiçbir zaman insan biçimine bürünmemiştir. Kendisine tapınma da canlı bir varlık olarak gökyüzüne doğrudan ibadetten biraz uzaklaştırılmıştır. Ne kendisine ait herhangi bir manevi simgesi ne de yeryüzü ile diğer tanrılar üzerinde üstünlük kurduğunun işareti bulunmaktadır. Yunan mitolojisinin Zeus'a atfettiği güçlü ve yüce konum tam anlamıyla hiçbir Vedik tanrısında karşımıza çıkmaz. Ancak Zeus'un bir benzeri olduğundan bu uzlaşım Dyaus'ta değil de Varuṇa'dadır.

Dyaus'la karşılaştırıldığında Varuṇa'nın daha fazla insansı özelliği vardır. Altından bir gömlek ve parlak bir sabahlık giyer. Mitra ile parıldayan arabasına biner. Göğün tepesinde bin sütunu ve bin kapısı olan altından bir konakta yaşar. Her şeyi gören Güneş, meskeninden yükselip insanların yaptıklarını anlatmak üzere Mitra ile Varuṇa'nın evine gider. Mitra ile Varuṇa'nın gözü güneştir ve Varuṇa'nın bin gözü vardır. Her iki tanrının da adil elleri vardır ve Varuṇa tüm düzenleri ayaklarının altında çiğner. Yine de hakkında hiçbir mit anlatılmamaktadır ve adına atfedilen tüm ameller bir hükümdar olarak gücünü gösterme amacını taşır. Hem tanrıların hem de insanların, yani herkesin efendisidir. Daha çok İndra için kullanılan bir terim olan salt bağımsız bir hükümdar değil aynı zamanda evrensel bir hükümdardır. Bilhassa Varuṇa'ya yapılan bu yakıştırma İndra için de kullanılır. Dahası Kşatriya (Hükümdar) ve Asura (İlah) terimlerinin ilki neredeyse özellikle ve ikincisi ağırlıklı olarak ona aittir. Asura ismiyle Mitra ile *māyā* ya da gizemli güce sahiptir. Bununla günün ilk ışıklarını gönderirler, güneşin gökyüzünü bir uçtan diğerine geçmesini sağlarlar, bulut ya da yağmurlar onu gizlerler ya da göklerden yağmur yağdırırlar. Dünyalar Varuṇa ve Mitra'yla desteklenir. Varuṇa altın sarısı sarkacın (güneş) göklerde parlamasını sağlamış ve sulara ateşi salmıştır. Rüzgâr da onun nefesidir. Sabah ile geceyi o tesis eder. Sayesinde ay hareket eder ve yıldızlar geceleyin parlar. Yılın aylarını da o düzenler. Yalnızca nadiren denizle ilişkilendirilir

İDOL ARABASI (Levha II)

Çoğu ilaha ibadette önemli bir gün diğer ilahları ziyaret törenidir ve taşınmaları için gösterişli araçlar gerekir. Tekerlekleri taştan olan bu araba Hint ahşap oymacılığının inceliğini göstermek üzere seçilmiştir.

çünkü *Ṛigveda* okyanus hakkında pek bilgi sahibi değildir. Ancak gizemli gücü sürekli akan nehirlerin okyanusu doldurmasını engeller. Buna rağmen Varuṇa ve Mitra atmosferin sularıyla oldukça yakından ilgilidir ve yağmurun düşmesini sağlarlar. Serinletici içecekler veren inekleri ve bal akan dereleri vardır.

Varuṇa o kadar yücedir ki ne uçan kuşlar ne de akan nehirler onun hâkimiyetinin, gücünün ve gazabının sınırlarına erişebilir. Üç gökler ve benzer biçimde üç yeryüzü ona emanet edilmiştir. Gökyüzündeki kuşların menzilini, gemilerin rotasını, rüzgârın izini ve tüm gizli şeyleri bilir. Her yerde bulunmasının ötesinde Varuṇa'nın her şeyi bilmesi ve her şeye kadirliği bir ilahide hayranlık uyandıran bir şekilde ifade edilmektedir. Bu ilahi ise tesadüfen de olsa salt bir büyüye kısaltılmış olarak *Atharvaveda*'da (iv. 16) korunmuş olup Muir tarafından şu şekilde tercüme edilmiştir: (Not 3)

Yüce Efendimiz yükseklerden bakıp sanki yanındaymışız gibi amellerimizi izler:
Her ne kadar insanlar amellerini gizlemek istese de tanrılar hepsinin yaptıklarını fark eder.
Kim ayakta duruyor, kim yürüyor ya da kim bir yerden çalıp başka yere götürüyor,
Ya da kendisini gizli odasına saklıyor – tanrılar hareketlerini izliyor.
Nerede iki kişi bir araya gelip komplo kurup yalnızmış gibi davransalar,
Kral Varuṇa, üçüncü olarak oradadır ve bütün komploları açığa çıkar.
Bu yeryüzü onundur ve uçsuz bucaksız gökler ona aittir;
İçinde her iki denizi barındırır ve o yine de küçük gölde dinlenir.
Her kim göklerin ötesine çıksa kanat açacağı yolu düşünmesi gerekir,
Orada kaçamayacağı şey Kral Varuṇa'nın elleridir.
Gökten inen casusları dünyanın her yerine süzülür,
Her şeyi tarayan bin gözleri yeryüzünün en uzak yerlerini süpürür.

Gökte ve yerde her ne var, bu göklerin ötesinde ne olup biterse,
Serilir bütün yalanlar Kral Varuṇa'nın gözleri önüne.
Her ölümlünün gözlerinin aralıksız kırpılmasını sayar:
Bu evrensel yapıyı tıpkı kumarbazın zar attığı gibi sallar.
Ey tanrım, ahlaksızları yakalamak için attığın şu kementleri,
Bırak bütün yalancıları yakalasın bir tek ayırsın dürüstleri.

Mitra ve Varuṇa yalancılığa karşı bir bariyer gibi durmaktadır. Bir paragrafta, İndra'yla halattan yapılmamış bağlarla bağlandığından bahsedilir. Mitra ve Varuṇa yalancılıktan nefret eder, onu kovup cezalandırırlar. Ayrıca ibadetlerini ihmal edenlere hastalık bulaştırırlar. Diğer yandan Varuṇa tövbe eden günahkârlara karşı merhametlidir. İşlenen günahı düğümlenmiş bir ip gibi çözer ve çocuklarından daha çok olan ataların hatalarını affeder. Kurallarını dikkatsizce ihlal edenlere karşı merhamet gösterir. Adına yazılan her ilahide bağışlanma dileyen bir dua bulunur. Sunduğu bin deva ile hayat alabilir ya da uzatabilir. Bir ölümsüzlük muhafızıdır ve sonraki hayatta ancak dürüst olanlar Yama ile Varuṇa'yı görmeyi umut edebilir. Kendisine tapanın dostudur ve ruhsal gözüyle onun gözetler.

Varuṇa'nın kurallarından sıkça bahsedilir ki buna ölümsüz tanrılar bile engel olamaz. Mitra ile ikisi Ṛta'nın ya da "Kutsal Düzenin Efendileri" ve "Ṛta'nın Destekçileri" olarak adlandırılırlar. Bu ise Āditya'lar ya da diğer tanrılarla genel olarak paylaştıkları bir sıfattır. Kendilerine benzer biçimde Agni ve Soma için kullanılan "Kutsal Düzenin Muhafızları" ismi ve ağırlıklı olarak Agni'ye verilen "Kutsal Düzenin Takipçileri" sıfatı da yakıştırılmaktadır. Haliyle bu "Düzen"in Varuṇa'dan daha yüce bir şey olması gerekir ve açıkçası aslında Avesta'daki Aşa'dır. İlk unsuru kozmik düzendir: Şafak Ṛta ile uyumlu olarak söker ve Ṛta'nın ikametgâhından yükselir. Güneş, tekerleğinin on iki teliyle (aylar), Ṛta'yla birlikte hareket eder. Kızıl tüylü daha toy ineğe pişmiş beyaz sütü veren Ṛta'dır. Kurban Ṛta'nın himayesi altındadır. Agni onu gözetleyen ve ilk doğandır. Dualar Ṛta'nın isteklerine göre etkili olur ve kurban eden dindar büyücülüğü kovarak Ṛta ile kurbanını sunduğunu belirtir. İnsanoğ-

lunun çevresinde Ṛta ahlaki bir düzendir ve işin doğrusu daimi olarak asılsızlığın karşıtıdır. Agni ne zaman Ṛta'ya doğru çaba gösterse Varuṇa'nın kendisine dönüştüğü söylenir. Yama ile Yamī ne zaman insanoğlunun ilk çifti için ensest ilişkiye izin verilip verilemeyeceğini tartışsalar Yama'nın kız kardeşinin ikna çabalarına karşı yakarması Ṛta'ya göredir. Avesta'da aynı özellikler Ṛta'yı işaret eder ve kavram çok daha antik olabilir (Not 4). Yunanların Moira (Not 5) ya da Kader kavramının aksine Ṛta'nın tanrıların asla irade ya da istekleriyle kesin olarak çatıştığını göremeyiz. Sürekli olarak Anrta'ya (Düzensizlik) karşı durma aslında bu düşüncenin, kaderin kontrol altında tutulması ya da geçersiz kılınmasından çok bir ideal ya da norm olduğunu göstermektedir. Bu durum, Ṛta'nın ahlaki dünyadan fiziki olana nakledilmesinden kaynaklanabilir. Ya da fiziksel dünyada uygulandığı gibi bir sebep sonuç ilişkisine tam olarak gereksinim duyulmadığı gerçeğinden dolayıdır.

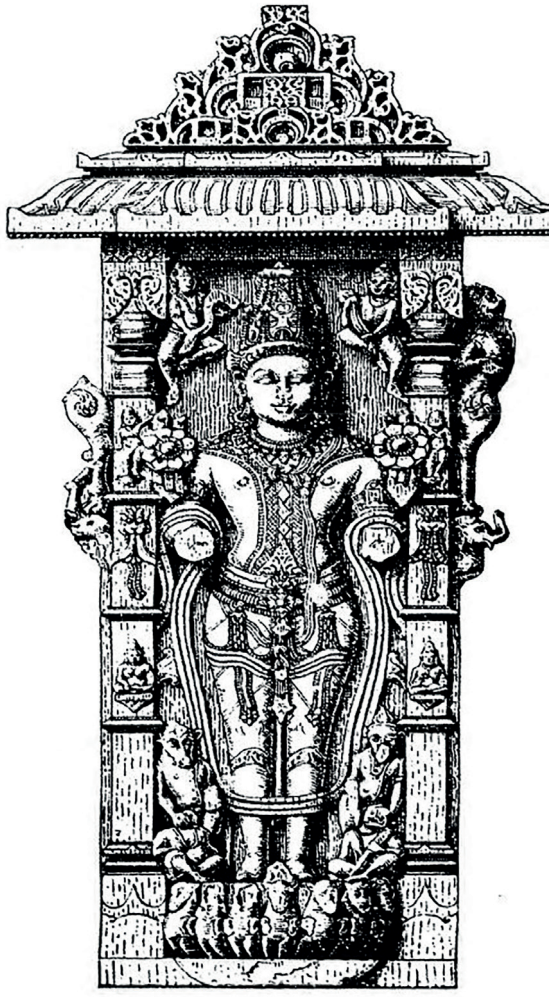
Varuṇa'nın karakter bakımından ve aldığı Asura sıfatıyla İranlıların büyük ilahı Ahura Mazda'ya karşılık geldiği net bir şekilde anlaşılmaktadır. Ayrıca tanrının fiziksel kökeninin engin gökyüzü olduğu konusunda hiç şüphe olamayacağından, onunla yakından ilişkili gibi görünmektedir. Onu bir kenara bırakacak olursak Mitra aslında oldukça sönük bir figürdür. Öyle ki eğer tartışmasız güneş kökenli Persli Mitra olmasaydı kendisini güneş olarak nitelendirmek güçleşirdi. Yine de şayet Mitra güneş ise o halde doğal olarak gökyüzü daha büyük bir ilahtır. Ve bu durum Varuṇa'nın *Atharvaveda*'dan başlayarak en önemli özelliği olan sularla yakınlığını açıklamakla kalmaz, evrensel bir hükümdar olarak özelliklerine de uygun düşer. Tanrının isminde bu görüşü şüpheli kılacak herhangi bir şey bulunmamaktadır. Görünüşe göre "kaplamak" anlamındaki *vṛ* kökünden türemiş olup her şeyin üstünü kaplayan gökyüzünü simgelemektedir. Ayrıca çoğu bilim insanı Yunan ilahı Uranus'un (Not 6) isminin onunla özdeşleştiğini ileri sürmektedir.

Mitra ile Varuṇa'nın antik kökenleri yaklaşık olarak MÖ 1400'lere kadar uzanır. Bu dönemde isimleri bir yazıt üstünde Ku-

zey Mezopotamya'daki Mitannilerin tanrıları olarak belirmektedir. Ancak o zamanlar Aryan (Hint-Avrupalı), İranlı ya da Vedik tanrılar mı oldukları net değildir (Not 7). Yine de Varuṇa'nın kendine has özelliğinin tıpkı Ahura Mazda gibi Hint-İran döneminden bir Sami halkından ödünç alındığı düşünülüyor. Ayrıca onun, Mitra'nın ve diğer Ādityaların hep beraber (İran'daki Ameşa Spentalara karşılık gelen yedi ilah) köklerinin ay, güneş ve beş gezegen olduğu düşünülmektedir. Ancak bu görüş Varuṇa'nın geceyle bağının çok az olduğu *Ṛigveda*'daki fiziksel yönüne pek uymamaktadır. Hintlilerin beş gezegen hakkındaki bilgileri son derece belirsizdir. Üstelik Ameşa Spentalar tamamen soyut ve Avesta ilahlarıdır. Ne Varuṇa'nın yıldızları gözetlemesini ne de gecenin prangalarına bağlanmasını anlamaya gerek vardır. Her ikisi de Hintli bir kralın elzem şahsi donatılarıdır ve fiziksel olarak düşünüldüğünde prangası bir hastalık, muhtemelen kendine has bir ödemdir.

İndra ise Mitannilerin tanrılarıyla aynı kayıtlarda ortaya çıkar ve bu durum o zamanlar bile büyük bir tanrı olması gerektiğini göstermektedir. *Ṛigveda*'da ahlaki görkem bakımından Varuṇa ile İndra arasında kıyaslama bile yapılamaz. Ancak İndra görece çok daha sık bahsi geçen ve şüphesiz daha popüler olan ilahtır. Aslında ilahilerden birinde her iki ilahın yücelik konusundaki hak talepleri sanki kendi ağızlarından bizlere sunulmaktadır. Varuṇa dünyanın yaratıcısı ve onu devam ettiren ilah, İndra ise yenilmez savaş ilahı olarak hak iddia eder. Görünüşe göre ozan, İndra'nın üstünlüğünü tanıma eğilimindedir. Yine de muhtemelen *Ṛigveda*'nın onuncu kitabında kendisinden açıkça daha az bahsedildiğini saymazsak Varuṇa'ya tapınmanın bu dönemde zayıfladığına dair hiçbir somut kanıt bulunmamaktadır. Ve yüceliğindeki kaybın asıl nedeni *Ṛigveda* döneminin sonuyla ardından gelen çağda yaratıcı tanrı Prācapati ya da Vişvakarman kavramının büyümesine dayandırılabilir. Yüce görevlerinden bu şekilde azledilen Varuṇa gece ve sularla ilişkili hale gelmiştir.

Mitra'nın sadece kendisine hitap eden bir tek ilahisi vardır ve bu ilahide nutuk çektiği zaman insanları bir araya getirdiğinden ve

SŪRYA (Levha III)

Ders kitaplarında tembihlendiği üzere Güneş Tanrısı, kuzeyliler (örn. Persliler) gibi giyinmiştir. Öyle ki ayaklarından yukarı doğru, göğsüne kadar örtünmüştür. Ellerinden doğan iki nilüfer çiçeği tutar, başında bir taç vardır ve boynundan sarkan bir gerdanlık takar. Yüzü küpelerle süslenmiş ve beline bir kuşak bağlanmıştır. Özellikle kökenleri Persli Magianlara kadar uzanan Magalar tarafından takılan kutsal kuşaktan dolayı görüntüsü Pers etkisine işaret eder. Her ne kadar güneş kültü Vedik dönemde Hindistan'da biliniyor olsa da artık İran'dan yeni bir hayat tarzı kazanmıştır. Gujarat, Modhera'daki bir heykelden alıntılanmıştır.

gözlerini kırpmadan bitkilerin filizlerini gözlediğinden bahsedilir. İnsanları bir araya toplama ve güneşin rotasını düzenleme özelliği tıpkı Persli kayıtlardaki kanıtların da gösterdiği gibi onun bir güneş tanrısı olduğu görüşünü doğrulamaktadır. Adı sık sık "arkadaş" anlamında kullanılsa da tanrının kelimenin bu kullanımından türediği kanıtlanmamıştır.

Mitra'nın karakterinin belirsizliği ve önemli bir şahsiyet olamaması, kısmen güneş tanrısı olarak başlıca rakibi Sūrya ile aynı döneme denk gelmesinden kaynaklanıyor olabilir. Sūrya daima asıl güneş unsuru olmuştur ve farklı şekillerde tasvir edilmiştir: Bir kuş, uçan bir kartal, benekli bir boğa, kıymetli bir gök taşı, göklerde beliren alaca renkli bir taş olarak. Ayrıca Mitra ile Varuṇa'nın silahı, arabalarının tekerlek çemberi ya da arabanın kendisi olarak görülmektedir. Şafak vakitlerinin dönümünde parlar ve Aditi'nin oğludur. Diğer birçok tanrının güneşi doğurduğundan bahsedilse de babası Dyaus'tur. Karanlığa ve cadılara karşı üstün gelir, hastalıklarla kötü rüyaları defeder ve hayatı uzatır. Yakıcı ateş olarak kem gücü İndra'nın onu mağlup edip tekerleğini çaldığına dair efsanede üstü kapalı bir şekilde belirtilmesinin dışında *Ṛigveda*'da pek bilinmez. Bu anlatı fırtına ile güneşin karartılmasını vurguluyor olabilir ve muhtemelen yakıcı ısısının hafifletilmesi olarak görülebilir. Ancak tam tersi bir açıklama getirmek de aynı derecede mümkündür. Başka bir görüşe göre Sūrya aslında Savitṛi yani "Canlandıran" ya da "Gayrete Geçiren"dir. Elleri, dili ve arabası altındandır. Tanrılar adına ölümsüzlüğü, insanlar için de hayatın uzunluğunu kazanan ve Ṛibhuları (kutsal sanatçıları) ölümsüzlüğe yükselten odur. Ozanların alışılagelmiş mübalağası dahilinde İndra, Mitra, Varuṇa, Aryaman ve Rudra'nın, Sūrya'nın iradesiyle bağımsız yönetimine karşı koyamadıkları belirtilmektedir. Pūşan ve Bhaga'yla yakından ilişkilidir ve hakkında şöyle bir beyit vardır:

Tanrı Savitṛi'nin üstün ihtişamına erişelim:
*Böylece dualarımızı artırsın (*Not 8)

Vedik edebiyatında en bilindik mısra olup tüm Vedik öğreniminin başlangıcı olarak kullanılmıştır. Kendisi bir kez Pracāpati yani "Yaratıkların" ya da dünyanın efendisi olarak isimlendirilmektedir. Yine de kuşkusuz köken olarak mutlak soyut bir tanrı değil aksine ayrı bir ilaha yükseltilmiş güneşin etkin gücüdür.

Görünüşe göre Pūşan (Besleyen) köken itibarıyla Savitṛi'ye benzemektedir. Kişiliği belirsizdir. Rudra gibi saçları örgülüdür ve sakallıdır. Mızrağın yanında çuvaldız ve üvendire taşımaktadır. Tahmin edileceği üzere arabasını atlar yerine keçiler çekmektedir ve temel yiyeceği yulaftır. Kırsal yaşamla bağıntısı hakkında yakıştırmalarla açıkça gösterilmektedir. Hiçbir sığırı kaybetmez, aksine onları güder. Koyunların yünlerini muhafaza edip düzleştirir. Ayrıca yolları açıp muhafızlık eder. Kurtları ve hırsızları yoldan defeder. Bu doğrultuda ölüleri atalarına götüren odur. Tıpkı Agni ve Savitṛi'nin ölüleri erdemlilerin gittiği yere götürdüğü gibi. Cennetle yeryüzü arasındaki yol boyunca sürekli yolculuk eder. Yine Sūrya ve Agni gibi annesi ile kız kardeşine kur yapar ve tanrılardan istediği güneş bakiresiyle evlenir. Bu yüzden kendisinden evlilik töreninde gelinin elini tutması ve onu götürüp kutsaması istenir. Kendisine sıkça Soma ve İndra ile tapınılır. Ancak en çok Bhaga ve Vişṇu ile tapınıldığına rastlarız. "Parlak" olarak adlandırılır ve diğer yerlerde Savitṛi'nin lakabı olan Agohya (Gizlenmemiş Olan) ismini de taşır. Mükemmel bir "Refah Veren"dir ve muhtemelen insanların sürülerine karşı yardımsever, evliliklerinde lütufkârdır ve ölümlerinde güneş ile cennet diyarına olan yolculuklarında ruhların kılavuzu özellikleriyle güneşi en iyi derecede temsil edebilir. Avesta Mitrasının sığırları büyütme ve eve geri getirme nitelikleri vardır.

Yine de güneşin bir başka biçimi de Yama ile Manu'nun babası Vivasvat'tır ve bu yüzden bir bakıma insan ırkının atasıdır. İlk kez haoma'yı hazırlayan Yima'nın babası Avesta Vivanghvant'ı ile aynıdır ve *Ṛigveda*'da kurban etmeyle de ilişkilidir. Elçisi Agni ya da Mātarişvan'dır. Onun evinde tanrılar keyiflenir. Ayrıca Soma, İndra ile Aşvinler onun yakın arkadaşıdır. Yine de ona tapan herhangi biri yaşlanmadan önce Vivvasvat'ın oku ken-

disini cezalandırmasın diye dua ettiği için mizacının korkunç bir özelliğinin olması gerekir. Agni gibi, şafağın başlangıcında aydınlık saçar. Doğan güneşten başka bir şey olmaması da ihtimal dışı değildir. Avesta'da olduğu kadar *Ṛigveda*'da önemli olmayan kurban eden olarak karakteri muhtemelen özel bir gelişme olabilir. Diğer yandan kökeni itibarıyla *Ṛigveda*'daki Manu gibi ilk kurban edenlerden öte olmasaydı semavi özelliğini açıklamak zorlaşırdı.

Görece daha sönük figürler ise Bhaga (Eli açık), Aṁşa (Taksim eden), Aryaman (Dost) ve ilahilerden birinde Ādityalar gibi Mitra ile Varuna'yla birlikte kendisinden bahsedilen Dakşa'dır (Becerikli). Aryaman aslında Mitra'nın sönük bir eşidir ancak bakirelere kur yapar. Aṁşa pratikte sadece bir isimdir ancak ona taksim eden olarak hitap edilmektedir. Bhaga, insanların paylaşmayı istedikleri zenginliği bahşedendir ve Şafak onun kız kardeşidir. Avesta'da ismi Bagha olup aslında Ahura Mazda için kullanılan bir lakaptır. Eski Kilise Slav dilindeki *bogŭ* yani "tanrı" sözcüğüne karşılık gelmektedir. Dakşa her ne kadar onun babası olsa da Aditi'den doğmuştur. Varlığı muhtemelen Ādityalara babalarından dolayı "zekâya sahip" denilmesi gerçekliğinden dolayıdır. Bu suretle Dakşa'nın bir birey olduğu düşüncesi ortaya çıkar.

Bununla birlikte Ādityaların sayıları ve anlamları belirsizdir. *Ṛigveda*'da sayılarından bir kez yedi, bir keresinde ise sekiz olarak bahsedilir. Sekizincisi Mārtanda, batan güneştir. Aditi onu uzaklara fırlatıp daha sonra tanrılara geri getirir. Mitra, Varuṇa ve İndra'ya Ādityalar denir ve aynı isim Savitṛi ile Sūrya'ya da verilmiştir. Ādityalar bazen Marutlar, Rudralar, Vasular ve Ṛibhular gibi diğer tanrılarla beraber gruplandırılır ya da nadiren tüm tanrıları içerirler. Günahları cezalandırma ve iyilikleri ödüllendirmeye dair ahlaki vazifelerini görünüşe göre Varuṇa'dan almışlardır. Düşmanlarını prangaya bağlar ancak kendilerine tapanları ise kuşların yavrularının üstüne kanat gerdiği gibi korurlar. Parlak, altın renkli, çok gözlü, hep tetikte ve uyanıktırlar. Hükümleri sual edilmez krallardır. Kusursuzlardır ve Kutsal Düzeni denetlerler.

Gelecekteki büyüklüğüyle kıyaslandığında Viṣṇu, hakkında sadece beş ilahide ve altıncının bir kısmında bahsedildiği *Ṛigveda*'da daha küçük bir öneme sahipmiş gibi görünür. En büyük yeteneği üç uzun adım olarak bilinir. Üçüncü adımı onu insanların görüş mesafesiyle kuşların menzilinin ötesine götürmektedir. Ancak göklere dikilmiş bir göz olarak da tarif edilir. Gözünü diktiği yerde bal akan bir pınar vardır. Burası İndra'nın yaşadığı ve tapınanları arzulayan birçok ineğin bulunduğu yerdir. Viṣṇu adımlarında hızlı ancak kanunlara uygun bir şekilde hareket eder. Savitṛi gibi yeryüzüne ait alanları dağıtan bir takdim edicidir. Veyahut dönen bir tekerlek gibi doksan atını dört isimle harekete geçirir. Bu da yıldan başka bir şey değildir. İsmi ister *viş* kökünden türeyen "Aktif" isterse de "Evrenin Gerilerine Geçen" olarak açıklansın (Not 9), şüphesiz ki bu özellikleri güneş tanrısı kabul edilmesine neden olmaktadır. Üç adımı Vedik mitolojisinin en eski yorumlayıcılarından biri olan Aurṇavābha tarafından güneşin doğuşu, zirveye çıkışı ve batışı olarak izah edilmektedir. Ancak başka bir yorumcu olan Ṣākapūṇi yeryüzü, atmosfer ve gökyüzü oldukları-na dair çok daha akla yatkın bir tasvirde bulunmuştur.

Viṣṇu tarafından atılan adımlar dert içindeki insan içindir ya da ona yeryüzünü mesken olarak bahşetmeyi amaçlar. Veyahut varoluşa yer açmak içindir ve bu anlayışta şüphesiz Viṣṇu'nun cüce olarak vücut bulmasının tohumu yatar. İnsana yakınlığı İndra ve Marutlarla bağlantısıyla doğrulanmaktadır. İndra'nın kışkırttığı Viṣṇu soma içkisinden içtikten sonra yüz sığır ile yabandomuzuna (yani Vṛitra'ya) ait sütten yapılmış içkiyi kaçırmış. Bu sırada bulut dağının ardında avlanan İndra vahşi domuzu katletmiş. *Brāhmaṇalar* döneminde Viṣṇu'nun bir yabandomuzu şekline büründüğü düşünülür. *Ṛigveda*'daki görüş bu gibi dönüşümleri o kadar kolaylaştırır ki savaşta Viṣṇu farklı bir biçime bürünür ve tapınana kendi göstermek zorunda kalır. Bu yüzden her ne kadar Vedik çevrelerde büyük tanrılardan biri olmasa da insana yakınlığı, üç dünyayla olan yakın bağıntısı ve biçim değiştirme gücü başka çevrelerde çok daha büyük bir ilah olabileceğini açıklayan vasıflarıdır.

Mitanni yazıtlarında listelenen tanrılar arasında Nāsatyaları görüyoruz. Böylece Avesta'da Nāonghaithya adında bir iblisle yozlaşan bu kutsal çiftin eskiden var olduğu doğrulanmaktadır. "Harika İşçiler" Dasra olarak da isimlendirilirler fakat *Ṛigveda*'daki normal isimleri Aşvinlerdir (At Adamlar). Çiftin isimleri daha sonra mitolojide Dasra ile Nāsatya olarak atanmıştır. Güzel, güçlü ve kırmızıdırlar. Yolları kırmızı ve altın sarısıdır. Balla kaplı derileri vardır. Kurbanlarına ve tapınanlarına baldan kamçıyla dokunurlar. Arabaları sadece bal rengidir ya da bal taşımaktadır. Ayrıca arabanın garip bir şekilde üç tekerleği, üç ispiti vardır ve diğer parçalarının hepsinden üç tane bulunur. Aşvinlerin görünme vakti şafak vaktidir. Şafağı arabalarıyla takip ederler. Arabalarının boyunduruğunda şafak doğar. Buna rağmen kendilerine, adağa sabahleyin değil öğlen ve gün batımında gelmeleri için dua edilir. Ebeveynlerinin kim olduğu açıkça belirtilmemiştir. Gökyüzü, Okyanus, Vivasvant ve Saraṇyū'nun ya da Pūşan'ın çocukları olabilirler. Genelde birbirinin aynısı gözler ve eller gibi ayrılmaz olsalar da bir iki kez farklı biçimlerde ya da farklı yerlerde doğduklarından bahsedilmektedir. Güneş bakiresi ya da Güneş'in kızı Sūrya olarak tanımlanan bir ilaha bağlıdırlar. Muhtemelen arabalarının üç koltuklu ve üç tekerlekli olmasının nedeni odur. Dolayısıyla evlilik töreninde gelini eve arabalarında getirmeleri için tapınırlar. Ayrıca genç gelini doğurgan kılmaları istenir. Diğer yandan marifetleri arasında hadım birinin eşine çocuk doğurtmak, verimsiz ineğin süt vermesini sağlamak, evde kalmış yaşlı kadına koca vermek vardır. Dahası hastalıkları iyileştiren, görmeyenlerin görmesini sağlayan ve hastaların başından ölümü kovan hekimlerdir. Güçten düşen Chyavana'yı bitkin bedeninden kurtarıp ömrünü uzatmışlar, kendisini yeniden genç kılıp bakirelerin kocası yapmışlardır. Kanatlı gemileri sayesinde Kral Tugra'nın oğlu Bhujyu'yu okyanusun ortasında sarılıp kaldığı kütükten kurtarmışlar. İblislerin yanan bir çukura hapsettikleri Atri'yi kurtarıp canlandırmışlar. Yüz bir koyunu öldürüp kurda verdiği için babasının kör ettiği Ṛijrāşva'nın ise, dişi kurdun duası üzerine, yeniden görmesini sağlamışlar. Bacağı savaşta kopan Vişpala'ya demirden bir bacak vermişler. Kendile-

rine ödül olarak Tvaṣṭṛi'nin çayırlarının nerede olduğunu söyleyen ermiş Dadhyañç'ın kesik başının yerine at başı koymuşlar. Rebha'yı ölümden kurtarmışlar, babasının evinde çocuk doğurmadan yaşlanmakta olan Ghoṣā'ya yardım etmişler, Viṣvaka'ya Viṣṇāpu'yu geri verip bıldırcını kurdun ağzından kurtarmışlar. Korunup kollanan birçok diğer isimden daha bahsedilmektedir ve anlatılan kahramanlıklar bazı durumlarda tarihidir. Oysa diğer durumlarda şüphesiz efsanevi nitelikler bulunmaktadır.

Erken dönemlerin Hintli tefsircileri, Aşvinlerin yaradılışını belirlemede iki arada kalmışlardır. Onları gökyüzü ile yeryüzü, güneş ile ay, gündüz ile gece olarak görmüşler hatta kutsal eylemleri yerine getiren iki kral saymışlardır. Esas itibarıyla Dioskur ve Lettic tanrısının iki oğluyla uyum içindedirler. Lettic tanrısının oğulları kendileri için Güneş'in ya da Ay'ın kızlarını elde etmek üzere atlarına binip gelmişlerdir ve tıpkı Dioskur gibi okyanustan kurtarıcılardır. Görece daha eski olan güneş ve ayla özdeşleştirilmeleri desteklenmektedir. Herhangi bir mitsel temeli olmayan sırf imdada yetişen devler olarak görülmüşlerdir. Ancak daha olası bir görüş ise ya alacakaranlığı (yarı karanlık yarı aydınlık) ya da sabah ile akşam yıldızını temsil ettikleri yönündedir. Bu yorumlardan ikincisi ise Aşvinlerin birliğiyle iki yıldızın çeşitliliği arasındaki tezat üzerine oldukça önemli bir açmazı ortaya koyar. Bu da ancak doğum ve tapınmalarına dair *Ṛigveda*'da ayrı ayrı belirtilen ilginç ipuçlarıyla bir nebze çözüme ulaşmaktadır.

Gökyüzü dünyasında sadece tek bir tanrıça vardır. Tüm panteon içinde en romantik figür olan bakire Uşas. Tıpkı bir dansçı gibi canlı kıyafetlerle sinesini teşhir eder; annesi tarafından süslenmiş bir bakire gibi vücudunu ifşa eder. Işık saçan kıyafetleriyle doğudan belirir ve tüm güzelliğini gösterir. Ölümsüz ve yaşlanmayan bir biçimde dünyanın huzurunda uyanır. Parlayıp öne çıktığında kuşlar gökyüzüne uçar ve insanlar harekete geçer. Gecenin kara örtüsünü kaldırır ve kötü rüyalarla sevilmeyen karanlığı sürgüne yollar. Daima düzenin yolunu izlemiştir ancak bir keresinde güneş onu hırsız ya da düşman olarak görmesin diye kendisine oyalan-

maması söylenmiştir. Al rengi atların ya da ineklerin çektiği bir arabada doğar ve şafakların bir günde katettiği mesafe otuz yojanadır. Kendisini takip eden Güneş'in karısı, metresi, ya da annesidir. Bhaga'nın kız kardeşi, Varuṇa'nın kadın hısımı ve Gece'nin kudretli kız kardeşidir. Kurban töreninin ateşi şafakta yandığı için benzer biçimde Agni'yle ve doğmak için yalvardığı Aşvinlerle yakından ilişkilidir. İsmi "parlayan" anlamına gelmekte olup Aurora ve Eos (Not 11) ile uyumludur.

Atmosferdeki tanrılar arasında en büyüğü ismi Mitanni tanrılarının listesinde bulunan İndra'dır. Diğer Vedik tanrılarına göre daha insansıdır. Soma içkisini koyduğu büyük göbeği gibi başı, kolları ve ellerinin olduğundan bahsedilir. Soma içtikten sonra yanaklarını oynatır. Sarıya çalan saçları ve sakalı vardır; sakalı rüzgârda dalgalanır. Uzun, kuvvetli ve biçimli kolları, Tvaṣṭṛi ya da Uşanas tarafından kendisi için şekillendirilen yıldırımı ustalıkla kullanır. Bu onun başlıca silahıdır; yüz mafsallı, bin uçlu, yüz köşeli, keskin ve metalik bir taş olarak tarif edilir. Nadiren altından olduğu belirtilmektedir. Arada sırada yay ile yüz uçlu ve bin tüylü ok taşır. Bazen de bir üvendire taşır. İki ya da daha fazla atın çektiği, bin yüz attan da bahsedilmektedir, altın bir arabayla seyahat eder. Dev gibi yiyip içer. Doğumunda soma içmiş ve Vṛitra'nın katledilmesi onuruna üç ya da bazı rivayetlere göre otuz gölü içmiştir. Yirmi ya da yüz sığırın etini yermiş ve doğduğunda dünyalar korkudan sarsılmış. Annesi bir inek kendisi de bir boğa olarak tasvir edilmektedir. Annesi Niṣṭigrī olarak da adlandırılır. Annesi tarafından anormal biçimde doğurulmayı dilemiştir. Babası Dyaus ya da Tvaṣṭṛi'dir. İkincisinden somayı çalmış hatta onu katledip annesini dul bırakmıştır. Bunların da ötesinde, tanrılarla çarpışmıştır. Muhtemelen de soma için. Eşi İndrāṇī'den bahsedilir ve İndra'ya sıkça Şacīpati ya da "Kudretin Efendisi" ismi verilmektedir. Bu yüzden daha sonra mitolojiye İndra için, Şacī isimli bir eklenmiştir. Marutlar ve Agni'yle yakından ilişkilidir, aslında Sūrya ile özdeşleştirilmektedir.

İndra'nın gücü ve kudreti her yerde abartılı bir dille tarif edilmektedir. Tanrıların en büyüğüdür. Hatta hareket eden her şeyin

ve insanların efendisi, savaşta tanrılar için geniş alanlar kazanan Varuṇa'dan bile büyüktür. Bazen evrenin hükümdarı olarak Varuṇa'nın unvanını taşısa da genelde bağımsız hükümdar olarak kendi adına sahiptir. Ayrıca "yüz gücü olan" sıfatı ve "gerçek efendi" ismi neredeyse sadece onundur. Ona bu yüce makamı kazandıran başarısı ise suları kuşatan ejderhayı katletmede gösterdiği ve sürekli yinelenen yiğitliğidir. Başından ya da ardından yakalayıp hayati organlarını delip geçer. Vṛitra'yı katlettikten sonra akarsuları salıverir; dağları parçalar, yeri kırıp kuyu açar ve suları serbest bırakır. Ejderhayı öldürüp suların üstüne serer. İnekleri kurtarmak için dağı yarıp açar. Taşların içinde bağlı olan inekleri serbest bırakır. Vṛitra'yı öldürür, kaleleri yıkar, nehirler için kanal açar, dağı delip arkadaşları olan ineklere devreder. Bununla birlikte ışığı yine kendi davranışlarıyla kazanır. İblisleri serbest bırakarak güneşi de sular gibi elde eder. Ejderhaların elebaşını öldürüp suları serbest bıraktığında güneşi, gökyüzünü ve şafağı oluşturmuştur. Karanlıkta ışığı bulur, güneşin parlamasını sağlar ve şafakları kazanır. Güneş ve şafaklarla birlikte inekleri bulur, kurtarır ya da kazanır. İneklerin efendisi olduğunda İndra'yı karşılamak üzere şafaklar doğar. Dahası somayı elde eder ve sarsılan dağları kurar. *Brāhmaṇa*'da kanatlarını kestiği belirtilir. Yeryüzünü destekler ve gökyüzünü düşmemesi için tutar. Ayrıca gökler ve yerin yaratıcısıdır.

Bununla birlikte İndra sadece iblislerle savaşmaz. Çünkü Uşas'a saldırıp arabasını okuyla parçalamıştır ve ona yavaş atlar tutmuştur. Bundan dolayı Uşas korkuyla kaçmıştır. Anlatılan muhtemelen gök gürültüsü ile engellenmiş şafak ya da oyalanan şafağın ayrılışını hızlandıran gün doğumu hakkında bir mittir. İndra, hızlı at Etaşa ile bir yarışta koşarken güneşle ters düşmüştür. İndra anlaşılmayan bir biçimde, güneşin arabasının bir tekerini kaybetmesine neden olmuştur. Ayrıca babası Tvaṣṭṛi'yi de öldürmüş gibi görünmektedir. Her ne kadar Marutlar ona Vṛitra'yla olan çarpışmasında yardım etseler de bir dizi ilahide onlarla tartıştığına, onlara karşı tehditkâr bir dil kullandığına ve zar zor yatıştırıldığına dair belirgin işaretler görürüz.

İndra'nın diğer düşmanları efsanevi nehir Rasā'nın ardındaki mağarada inekleri saklayan Paṇilerdi. İndra'nın ulağı dişi köpek Saramā, ineklerin izini sürer ve onları İndra'nın namına ister. Paṇiler ise onunla dalga geçerler ancak İndra Vala tepesini yıkıp düşmanlarını alt eder. Bunun dışındaki her yerde ineklerin Vala'nın kudretiyle kuşatıldıklarından, çoğunlukla Aṅgiras'ın yardımıyla geri kazanıldığı anlatılır ve Panilerden bahsedilmez. Vala (Kuşatan) ineklerin içinde hapsedildiği kalenin ismidir.

İndra büyük bir savaşçı olduğu gibi, yeryüzündeki insanın kıymetli bir yardımcısıdır. Dāsalara ya da Dasyulara karşı savaşlarında Aryanların en önemli destekçisi olup siyah ırkın Aryanlara boyun eğmesini sağlamışlardır. Görünüşe göre Aryan göçünün koruyucusu olarak, Turvaşalar ile Yadu kabilesini nehirlerin üstünden geçirir. Dahası gözdelerine düşmanları karşısında yardım eder. Arkadaşı Sūdas, on krala karşı olan savaşında yardımını alıp düşmanlarını Paruṣhṇī nehrinde boğmuştur. Tapınanları için bir savunma duvarı, bir baba, anne ya da kardeştir. Dindar insanlara varlık bahşeder. Birinin ağaçtan sopayla meyve dökmesi gibi, erdemlilerin üstüne bolluk yağdırır. Zenginlikler efendisidir ve "Cömert olan"dır. Bu yüzden daha sonra edebiyatta Maghavan lakabı isimlerinden biri haline gelir. Bir nehrin yanında somayı bulduktan ve dişleriyle ezdikten sonra kendisine sunan bakireyi ödüllendirmiştir. Karakterinden bahsedilirken az sayıda ahlaki özelliğe yer verilir ve içme marifetiyle böbürlendiği anlatılır. Aslında Vedik dönemde bile insanların varlığından şüphe ettiğine dair bulgulara rastlarız. Bu dikkate değer bir durumdur.

İndra'da fırtına tanrısını bulmamız gerektiğine şüphe yoktur. Vṛitra'yı bozguna uğratma macerası; tüm yeryüzünün kuruyup, insanlar ve doğanın kuraklığın bitmesi için aynı derecede sabırsızlandığı, yaklaşan yağmurlu mevsimde bulutların arasından yağmurun aniden patlak vermesinin temsilidir. Yağmurun ilk düşüşünü işaret eden devasa fırtınalar genellikle tanrı olarak algılanışı için en uygun kaynaktır. Diğer yandan yarılan dağlar ve elde edilen inekler, farklı bakış açılarında bulutlar olarak kabul gör-

İNDRA (Levha IV)

İlah burada tanrıların kralı olarak taçlandırılmış ve vāhanası (vasıtası) fil Airāvata'nın üstünde tahta çıkmaktadır. Sol ellerinde ortadaki yıldırımı tutmaktadır. Sonraları vücudunda aslen "yoni" yani rahmi temsil eden (muhtemelen yağmurun yeryüzüne getirdiği bereketten dolayı) çok sayıda işaretle karakterize edilmiştir. Ancak daha sonra bu işaretlerin yerini gözler almıştır. Kaba sakalı resimde Pers etkisini göstermektedir. Dr. L. H. Gray'in koleksiyonundaki İndo-Mughal (Babür) ekolüne ait bir yağlıboya tablodan.

mektedir. Ancak İndra güneşi de ele geçiriyor gibi görünmektedir. Bu, şiddetli fırtınadan sonra bulutların güneşten uzaklaştırılmasını temsil eden özelliğidir. Şafak vaktinde güneşin gecenin karanlığından kurtulması düşüncesi bununla karıştırılır ya da birleştirilir. Bazı terimlerin, Vṛitra'nın nehirleri donduran kış olduğu (Not 12) ve İndra'nın güneş olduğuna dair düşünceyi yansıttığı kanıtlanmamıştır. Ayrıca *Ṛigveda* ozanlarının, gerçekten sadece tanrının nehirleri dağlardan azat ettiğini kastettiklerini ve hatta *Ṛigveda*'daki yorumcular bile bilirken tanrıların dağların aslındaki bulutlar olduğunu fark etmediklerini düşünmek zorunda değiliz.

Ṛigveda'da soluk bir biçimde karşımıza çıksa da Trita Āptya'da İndra'nın paralelini bulmaktayız. İndra'nın yaptığı gibi Tvaṣṭṛi'nin üç başlı oğlunu öldürür. İndra, onu ve kendisini temsil ettiği söylenen erkek İndra'yı zorlar. Marutlarla ve özellikle de hazırladığı somayla ilişkilendirilir. Bu son özellik onu Avesta'daki Thrita ile bağdaştırır. Thrita, isminden anlaşıldığı üzere soma hazırlayan "üçüncü adam"dır. İkincisi Āthwya'dır. İblisi öldürmesi onu üç başlı, altı ağızlı yılanı öldüren Avesta'daki Thraētaona ile özdeşleştirir. İsmi Dvita (İkinci) olan bir erkek kardeşi vardır. Diğer yandan Thraētaona'nın onu öldürmeye çalışan iki erkek kardeşi vardır. Tıpkı *Brāhmaṇa*'da kardeşlerinin Trita'yı (Not 13) öldürmeye çalıştıkları gibi. Bu benzerlik ikinci ismi Āptya'nın (Su) gösterdiği gibi suların arasından doğan yıldırımla güçlü bir şekilde özdeşleştirilmesine işaret eder. Ancak bir su tanrısı, fırtına tanrısı, ilahlaştırılmış şifacı ve ay olduğu kabul edilir. Büyük ihtimalle görkeminin büyük bir kısmı İndra'nın şöhretinin gelişmesiyle elinden alınmıştır.

Yıldırım, benzer biçimde Avesta'da beliren ilah Apāṃ Napāt'ın temelini oluşturuyor gibi görünmektedir. Avesta'da Apāṃ Napāt bir su perisidir, suların derinliklerinde yaşar ve okyanusun dibindeki uçurumların parlaklığını eline geçirdiği söylenir. Ayrıca "Suların Oğlu"dur, suların içinde doğup büyümüştür, parıldar ve altındandır. Çoğu kez havanın suları içinde ikamet ettiği tarif edilen Agni'yle özdeşleştirilmiştir. Bu yüzden saf ve basit bir su

perisiyle özdeşleştirilmesi pek olası değildir. Zaten ayın herhangi bir özelliğini taşımaz. Yine de yıldırımın bir başka biçimi Mātarişvan (annesinin içinde büyüyen), fırtına bulutudur. Vivasvat'ın elçisidir ve Hindistan'ın Prometeus'u olarak Agni'yi insanların yanına indirir. Agni'yi anlaşmazlıklarla insanoğlunun yurdu için üretir. Benzer biçimde yıldırım "Tek Ayaklı Keçi" (Aja Ekapād) ile temsil edilebilir. Aja Ekapad'ın adı zaman zaman hava tanrıları arasında anılır. Keçi, yıldırımın çakışının hızlı hareketini, tek ayak ise yıldırımın yeryüzünde düştüğü tek yeri temsil etmektedir. Bununla birlikte bu müphem olgu güneşle ilgili de olabilir. Apāṃ Napāt ve Aja Ekapād ile "Derinlerin Sürüngeni" (Ahi Budhnya) meydana gelir; suların içinde doğup boşlukların içindeki akıntıların dibinde oturur. Tapınanlarına zarar vermemesi için yalvarılmaktadır. Böylesi bir yakarış tanrının doğası hakkında tekinsiz bir şeye işaret eder. Ayrıca ismi onu Vṛitra ile birleştirmektedir. Vṛitra'nın temsil edebileceği düşünülen hayırsever özelliği, bu durumda ejderha, insanlara karşı dost olarak algılanmaktadır.

Havanın, yani rüzgârın, diğer büyük özelliği Vāta ya da Vāyu tarafından temsil edilmektedir. Bunlardan ilki önemli ölçüde daha doğaldır, ikincisi ise daha kutsaldır. Bu yüzden Vāyu çoğu zaman kendisi gibi büyük bir soma içicisi olan İndra'yla ilişkilidir. Vāta ise sadece kendisi gibi küçük olan doğa tanrısı Parcanya'yla ilişkilidir. Tvaṣṭṛi'nin damadı Vāyu çok hızlı düşünür ve bin gözlüdür. Arabasını çeken doksan dokuz ya da bin çift atı vardır. Berrak soma içer ve nektar veren inekle bağlantılıdır. Hızla döner, biriken tozla koşturur. Asla dinlenmez. Doğum yeri bilinmiyordur. İnsanlar haykırışlarını duyarlar fakat vücudunu göremezler. Tanrıların nefesidir. Şifa estirir ve ışık üretebilir. Eddic Wodan ya da Odin'le özdeşleştirilmesi hâlâ doğrulanmamıştır.

Parcanya sulu bir arabayla etrafta uçuşan ve kırbayı[2] aşağı doğru çeken bulutu temsil eder. Çoğu kez boğa veya bulutlar dişi olduğu için inek olarak görülmektedir. Tohumla yeryüzünü canlandırır. Sayesinde rüzgârlar eser ve yıldırımlar düşer. Göklerin

2. Kırba: Deri su kabı. (ç.n.)

gürlemesini sağlayandır ve bitkilere, çimenlere, ineklere, kısraklara ve kadınlara çoğalmayı bahşedendir. Hatta karısı yeryüzü olan kutsal baba olarak adlandırılır ve tüm dünyaya hükmettiği söylenir. Kendisine bir buzağı üretir; muhtemelen yıldırım ya da soma içkisidir. Bazen Marutlarla ilişkilendirilir ve kesinlikle sonradan suretine büründüğü İndra'nın akrabasıdır. Litvanyalı gök gürültüsü tanrısı Perkūnas'ın kendisiyle özdeşleştirilebileceği belirsizdir.

Sulara da kendi hesaplarına tanrıça olarak seslenilir; anneler, genç eşler ve nimetlerin bağışlayıcısıdırlar. Deva bahşedip uzun bir hayat bağışlarlar. Çoğunlukla balla ilişkilendirilirler. Bazen içlerinde soma olduğu düşünülebilir.

Şiva'nın modeli olan Rudra, *Ṛigveda*'da sadece üç ilahide anılsa da kendisi halihazırda dikkat çekici özellikler taşımaktadır. Tıpkı Pūşan gibi örgülü saçları vardır. Dudakları hoş biçimlidir ve esmer tenlidir. Elinde yıldırım tutar, ok ve yay taşımaktadır. Gökyüzünden fırlattığı yıldırım saplı atışı yeryüzünün içinden geçer. Prşni'den Marutları var etmiştir ve kendisinin üç anneden geldiğine işaret eden Tryambaka ismini taşır. Muhtemelen bu isim evrenin üç katlı bölümlenmesini ima etmektedir. Sert ve güçlü bi yapıya sahiptir. Dünyanın hâkimi, büyük cennet Asura'sı, cömert, adına kolayca dua edilen ve uğurlu bir ilahtır. Ancak bu sonraki sıfatı Şiva (Not 14) henüz kendisiyle ilişkilendirilmemiştir.

Yine de Rudra korkunç bir ilahtır. Kendisine tapınanları, ebeveynlerini, erkeklerini, çocuklarını, büyükbaş hayvanlarını ya da atlarını gazabıyla katletmesin ya da incitmesin diye yalvarıldığından öfkesi onaylanmayan biridir. Kötü niyetine karşı çıkılır ve yiyecekler için lütfu istenir. Kendisine insan katleden de denir. Diğer yandan tedavi etme güçleri ve bin tür şifası vardır. Hastalıkları ve rahatsızlıkları gidermesi istenir. Muhtemelen yağmur anlamına gelen *jalāṣa* adında özel bir şifası vardır. Yaradılışının bu yönü, diğeri kadar önemli olup kendisinin yıldırım olduğu görüşüne inandırıcılık kazandırmaktadır. Yıldırım genellikle yıkıcı ve korkunç bir araç olarak görülür. Ancak yıldırımın içinde aynı zamanda fırtınadan sonra dinginlik barındıran bir güç bulunur. Üstelik yıl-

dırımın çarpmasının yanı sıra bağışlaması sayesinde merhametli olarak da görülür. Oysa yaradılışı, ateş tanrısı ile rüzgâr tanrısının birleşimi olarak görülmektedir. Rud'dan (Ulumak) türeyen ismi Rudra, "Uluyan" anlamına gelir. Rüzgârların içinde esip gürleyen ölülerin ruhlarının lideri ve hastalıkların insanlara hızla yayıldığı orman ve dağ tanrısı olarak görülmektedir.

Rudra'nın oğulları Marutlardır, fırtına bulutu Pṛşni'nin çocukları, cennetin kahramanları ya da erkekleridir. Yıldırım kahkahasından doğmuşlardır. Yaşları, yaşadıkları yer, akılları bakımından eşittirler ve sayılarından yetmiş ya da altmışın üç katı olarak bahsedilir. Tanrıça İndrāṇī'yle ilişkilidirler. Her ne kadar sevimli eşleri onların arabasıyla giden Rodasī olsa da. Ateş kadar parlaktırlar. Omuzlarında mızrak, ayaklarında halhal, göğüslerinde altın takı, ellerinde ateş gibi yıldırım ve başlarında altın miğfer vardır. Benekli atlar arabalarını çeker. Acımasız ve korkunçturlar ancak yine de çocuklar ve buzağılar gibi oyuncudurlar. Siyah sırtlı kuğudurlar, dört dişli yabandomuzudurlar ve aslanlara benzerler. Geliştikçe dağları titretirler, ağaçları kökünden sökerler ve vahşi filler gibi ormanı yarıp geçerler. Tozu dumana katarlar ve bütün yaratıklar önlerinde titrer. En büyük başarıları yıldırımın ortasında ürettikleri yağmuru yapmaktır ve böylece yeryüzünde bir nehir şekillenir; Marudvṛdhā (Marutlardan Hoşlanan). İlahi söylediklerinde kudretini yükseltebilecekleri İndra'nın yakın arkadaşıdırlar. İlahiyi söyleyerek güneşin parlamasını ve dağın yarılmasını sağlarlar. İndra'ya Vṛitra'yı öldürmekte yardım etmekle kalmazlar, başarıları sırf kendilerine ait gibidir. Ancak çarpışma ânında bir kez onu yüzüstü bırakmışlar ve görünüşe göre bu sebeple tartışma çıkmış. İndra'yla ilişkilendirilmedikleri zamanlarda, daha düşük bir derecede de olsa, babaları Rudra'nın kötücül tarafını sergilerler. Bu yüzden savurdukları ok ve yayın yönünü değiştirmeleri için yalvarılır. Bir yılanınkine benzer gazapları onaylanmaz. Şeytanın onlardan geldiği söylenir. Buna karşın yine Rudra'nınki gibi Sindhu, Asiknī nehirleri, deniz ve dağlardan getirdikleri şifalı tedavileri vardır.

Rüzgârların nitelikli kullanımı doğrultusunda, Marutların fırtına tanrıları olduklarına pek şüphe yoktur. Diğer kayda değer görüş ise onların aslında ölülerin fırtına rüzgârlarının içine giden ruhları oldukları yönündedir (Not 15). Ancak bunun hakkında, en azından *Ṛigveda*'da, hiçbir ipucu bulunmamaktadır. "Ölmek" anlamına gelen *mṛ* kökü bu açıklama için yeterli bir temel oluşturmaz. Çünkü isimleri aynı derecede "parlamak" ya da "ezmek" anlamındaki *mṛ* kökünden geliyor olabilir. Bunlardan herhangi biri suretlerine uygun gelebilir. Sonraki günlerde göreceğimiz üzere konumlarından düşüp Vaisyaların semavi karşılıkları haline gelmişlerdir. Vaisyalar ise yeryüzündeki Brāhmaṇalar (rahipler) ve Kşatriyalar (savaşçılar) gibi iki yüksek kast sınıfından ayrı bir bir halktır. Sonunda ancak minyatür tanrı seviyesine indiler. İsimleri "rüzgâr"la eşanlamlı oldu. Günümüzde hatıraları neredeyse ortadan kayboldu.

İkinci Bölüm

Rigveda
Yeryüzü Tanrıları, İblisler ve Ölüler

Yeryüzüyle ilgili tanrılar arasında ilk sıra Agni'ye aittir. Kendisi İndra'dan sonra *Ṛigveda*'da en çok ilahiye sahip olan ilahtır. Onuruna yazılmış iki yüzden fazla ilahi bulunmaktadır. Ancak İndra'nın aksine insan gibi görünmek, Agni'nin karakterine neredeyse hiç tesir etmemiştir. Karakteri daima meydana geldiği elementle doludur. Bu sebeple tereyağı saçlı ya da alev saçlı, açık kahverengi sakallı ve tereyağı sırtlı olarak tarif edilmektedir. Bir anlatıda başsız ve ayaksız olarak görünürken bir diğerinde üç başı ve yedi kolu vardır. Tüm yönleri görebilir. Üç dili ve bin gözü vardır. Çoğunlukla hayvanlara benzetilir; kuvvetinden dolayı bir boğaya ya da doğmakta olan bir buzağıya. Veyahut kurban direğine bağlanmış bir ata. Bazen kanatlı olarak tanımlanır; kartala ya da denizlerdeki bir su kuşuna benzetilir. Hatta bir keresinde kanatlı bir yılan olarak anlatılmıştır. Yedikleri arasında saf yağ, sıvı yağ ya da odun bulunmaktadır. Diğer tanrılar gibi o da soma içer. Görünürde parlak olup rotası karanlıktır. Rüzgârla hareket ederek tıpkı bir berberin sakalı tıraş etmesi gibi yeryüzünü sıyırarak geçer. Korkunç bir biçimde kükrer ve her şeyi silip süpüren kıvılcımlarının önünden kuşlar uçuşur. Gökyüzüne doğru yükselir ve hatta cenneti yalayacak kadar çıkar. Kendisi bir arabaya benzetilir ancak aslında arabada taşınmaktadır. Arabasıyla tanrıları kurbana taşır. Gökyüzü ile Yeryüzü'nün ya da Tvaṣṭṛi ile suların çocuğudur. Lakin Viṣṇu ile İndra onu yaratmışlar ya da İndra onu iki ta-

şın arasında meydana getirmiştir. Yeryüzünde iki ocak demirinde üretilmiştir. Bu demirler babası (üstteki) ve annesi (alttaki) ya da iki anne ya da emziremeyen bir anne olarak tasvir edilmektedir. Kendisini dünyaya getiren on bakire on parmak olup, "Kuvvetin Oğlu" ismi alevleri yaratmak için gereken kuvveti kanıtlamaktadır. Bu şekilde her sabah kurban için yaratıldığından en genç olma unvanına sahiptir. Aslında ilk kurban eden kişi olarak en yaşlı olandır. Veyahut yine ağaçların ya da bitkilerin içinde ya da kurban etme yeri olarak dünyanın göbeğinde doğmuştur.

Ancak Agni aynı zamanda atmosferin sularında doğmuştur. Kendisi Apāṃ Napāt yani "Suların Çocuğu", suların kucağında büyüyen boğadır. Bununla birlikte, en azından bazı durumlarda, içinde bulunduğu sular aslında yeryüzüne aittir çünkü kendisinin sularda ve bitkilerde bulunmasından bahsedilmektedir. Benzer biçimde semadan yıldırım biçiminde doğmaktadır. Mātarişvan onu aşağı indirmiştir. Şüphesiz yıldırımın neden olduğu büyük yangınları hatırlatan bir şeydir. Her ne kadar güneşin parlaklığı ayrı bir ilah olarak algılansa da kendisi bazen güneş olarak tanımlanır. Bu yüzden gökyüzünde, sularda ve yeryüzünde olmak üzere üç farklı doğumu vardır. Ancak sıralama gökyüzü, yeryüzü ve sular olarak da karşımıza çıkar. Bu durum Hint dinindeki en eski üçleme biçimidir. Ve muhtemelen bu üçlemeden de diğer güneş, rüzgâr ve ateş üçlemesi biçimi doğmuştur. Bunun değişik bir biçimi de güneş (yine de *Ṛigveda*'da bulunmamaktadır), İndra ve ateştir. Dinsel törendeki üç ateş üç kutsal karaktere karşılık gelir. Diğer yandan Agni hava ile gökyüzünün tek olarak sayılması nedeniyle iki doğuma sahiptir. Yağmurla birlikte iner ve bitkilerden doğar. Sonra tekrar gökyüzüne yükselir. Bundan dolayı Agni'nin kendi kendisini kurban etmesi ya da kendisini kurban olmaya ikna etmesi gerektiğine dair gizemli buyruklar bulunmaktadır. Ya da yine yeryüzünde yakılan birçok yangından birçok doğumunun olduğu söylenebilir. Oysa üç sayısı Agni'nin erkek kardeşlerine dair görüşte yeniden ortaya çıkar. İndra'nın onun ikizi olduğu ve Paṇileri mağlup etme başarısını Agni'nin ondan ödünç aldığı söylenir. Gizemli bir biçimde Agni; akşamleyin Varuṇa, sabahleyin Mitra,

1. Şekil: Agni

Ağızlarından yayılan alevlerle ateş tanrı vāhanasını (vasıtası) binmektedir. Vasıtası bir koçtur. İlahın üç başı ve üç bacağı vardır. Bunlar da üçlü doğumunu ve Hint dinsel törenlerinin üç ateşini simgeler. Diğer yandan yedi kolu, yedi ışık demetini temsil etmektedir.

havada bir uçtan diğer uca geçerken Savitṛi ve yolun yarısında gökyüzünü aydınlatırken İndra'dır.

Agni, kutsal ateşi olan evle yakından ilişkilidir. Tek başına Gṛhapati yani "Evin Efendisi" ismini taşımaktadır. Ayrıca her meskende erkek akraba, arkadaş, baba hatta oğul olarak misafirdir. Dahası tanrıların atası, Bharata'nın, Divodāsa'nın, Trasadasyu'nun ve diğer kahramanların tanrısıdır. Tanrıları kurbana ya da kurbanı tanrılara götürür. Bu yüzden de dünyalar arasında seyahat eden ulaktır. Diğer her şeyin ötesinde kurbanın rahibidir ve bir efsaneye göre bu görevden usanmıştır; ancak istediği ödemeyi aldıktan sonra göreve devam etmeye razı olmuştur. Bir başka suret içinde ölüleri yer çünkü ölülerin yakıldığı odun yığının üstünde cesedi yakar. Bu karakteriyle, adakların taşıyıcısı olarak suretinden dikkatlice ayrılmaktadır. Yalnızca bir rahip değildir aksine kâhin bir bilgedir; Jātavedas yani "Tüm Nesilleri Bilen"dir. İnsanlara ilham verir, onları kurtarır ve korur. Zenginlikler ve yağmur onun ihsanıdır tıpkı zürriyet ve zenginlik gibi. Günahları bağışlar,

Varuṇa'nın gazabını önler ve insanları Aditi'nin önünde masum kılar.

Agni tanrılar için de hayırseverdir. Onları lanetten kurtarmış, çarpışmada onlar adına büyük yerler kazanmıştır. Hatta "Vṛitra Katili" olarak isimlendirilir. Lakin asıl başarısı kurbanı istila eden Rakşases'in yakılmasıdır. Bu da ateşin iblisleri yok etmek için eskiden beri kullanıldığının işaretidir. Sihir kullanarak Agni'nin aydınlatılması sayesinde güneşin gökyüzüne çıkışı gerçekleşebilir.

Vaişvānara olarak Agni "Tüm İnsanların Ateşi"dir ve diğer hane sahiplerinin ateşinin aksine bir kabile ateşi (Not 1) olarak görülür. Bununla birlikte genelde isminin anlamının "Tüm Suretleriyle Ateş" olduğu düşünülür. Tanūnapāt (Kendisinin Oğlu) ismiyle, Agni'nin odun ve buluttan kendiliğinden doğumundan bahsediliyor gibidir. Narāşaṁsa "İnsanların Övgü"sü ise ya insanın övgüsünün kişileştirilmesi ya da özellikle babalarla ilişkilendirilen üç ateşin güney alevi olabilir. Her ne kadar "çevik" anlamına gelebilen Agni'nin ismi Avestaca olmasa da ateş kültü İran'a özgüdür. Ayrıca ateşle yakın münasebete giren *Ṛigveda*'nın Atharvan rahipleri ile İran'ın ateş rahipleri olan Āthravanlar arasında paralellik vardır. Hintli hane sahibinin ateşi ve Roma'daki hane ile Yunanistan'daki (Not 2) mesken ateşi arasında açık bir benzerlik vardır.

Şahsiyet bakımından Agni'den ayrı olan tanrı Bṛihaspati'dir. Kendisi yedi ağızlı, yedi ışınlı, güzel dilli, keskin boynuzlu, mavi sırtlı ve yüz kanatlı olarak tasvir edilir. Bir yayı vardır ve sicimi Ṛta yani "Kutsal Düzen"dir; altından bir el baltası kullanır, demir balta taşır, kızıl atların çektiği bir arabaya biner. Semanın en tepesindeki büyük ışıktan doğmuştur ve kükreyerek karanlığı savar. Tanrıların babasıdır ancak Tvaṣṭṛi tarafından yaratılmıştır. Diğerlerinin üstünde bir rahip, tanrıların yerli rahibi ya da *purohita*'sı ve onların Brahman rahibidir. Brahmaṇaspati adıyla "Duanın Efendisi"dir. Agni'yle yakından ilişkilidir ve bazen onunla özdeşleştirilir. Onun gibi üç meskeni vardır ve görünüşe göre Narāşaṁsa olarak adlandırılmaktadır. Yine de İndra'nın amellerini sahiplenmiştir çünkü

ineklerin ahırını açıp suları salar. Şakıyan sürüsüyle Vala'yı parçalar ve böğüren inekleri dışarı çıkarır. Vala'nın savunmasını parçaladığında inek hazinesi açığa çıkarmıştır. Bulutların içinde olduğundan birçok ineğe seslenir, karanlıkta ışığı arar. Şafağı, ışığı ve Agni'yi bulup karanlığı dağıtır. Genelde zafer bahşeden, yıldırım taşıyandır, Marutlar vasıtasıyla çağrılır ve İndra'nın özel lakabı "cömert"i taşır. Diğer tanrılar gibi tapınanlarını korur, ömürlerini uzatır ve hastalıkları defeder. "Duanın Efendisi" olarak, Agni'nin karakterinin bir yönünün gelişiminden başka bir şey değildir. Ancak bu süreç kesinlikle *Ṛigveda* döneminden önce tamamlanmış olmalıdır çünkü bu ilahın büyümesine dair Saṁhitā'da hiçbir ize rastlanmaz. Başka bir alternatif, onun doğasının İndra yönünü önemle vurgulamak ya da onun içinde soyut bir ilah bulmaktır. Bu soyut ilah da Agni ve İndra tanrılarından somut özellikler elde eden ruhban eylemin vücut bulmasıdır. Ancak bu hipotez pek olası değildir.

Soma, Avesta Haoma'sı (Sıkılmış Su), *Ṛigveda*'nın dokuzuncu kitabının ve başka yerlerdeki altı ilahinin tamamındaki ilahtır. Henüz belirli modern bir türle özdeşleştirilmemiş olan bu bitkinin filizleri ezildiğinde suyu çıkar. Bitkinin suyu dikkatli bir şekilde süzüldükten sonra saf haliyle ya da sütle karıştırılıp tanrılara sunulur ve rahipler tarafından içilirdi. Rengi kahverengi ya da kırmızıya çalıyordu. Bunun nedeni olarak genellikle ezildiği taşlardan bahsedilmiştir. Parsiler arasında olduğu gibi bu renk dövüldükleri havan ve tokmaktan kaynaklanmış gibi görünmektedir. Filtre ya da süzgeçten geçirilirken somaya pavamāna yani "temiz akan" ismi verilir. Sütün yanı sıra, ekşi süt ve arpa suyu da eklenir. Bu yüzden Soma cennetten yağmurun akmasını sağlayan sular efendisidir. Sular onun kız kardeşleridir ve kendisi suların embriyosu ya da çocuğudur. Bitki suyunun akarken çıkardığı ses gök gürültüsüne, hızı ise atın çevikliğine benzetilir.

Somanın coşturucu kuvveti şüphesiz tanrısallığını açıklar. Normalin ötesinde güçler veren bir bitkidir. Bu yüzden soma ölümsüzlük içkisi (amṛita), tanrı içeceğidir. Tanrılar bunu sever.

İnsanlardan az olmasa da tanrılara ölümsüzlük verir. Bir ilahide bu içki sayesinde İndra'da uyanan coşkunluk hissi betimlenmiştir. İçki onda istediği zaman dünyaya sahip olabileceği hissini uyandırır. Ayrıca soma şifa bakımından zengindir ve bitkilerin efendisidir. Doya doya içildiğinde konuşmayı tetikler ve konuşmanın efendisidir. Kâhin yaratandır, ibadet edenin koruyucusudur ve bilgeliği yüceltilir. Bilgeliğiyle insanları sürekli izler, bu yüzden bin gözü vardır. İnsanlar ve tanrılardan az kalmasa da babalar onu sever, sayesinde ışığı ve inekleri bulmuşlardır. Tanrılar, büyük kahramanlıklarını ve başarılarını soma içmeye borçludurlar. Örneğin İndra, Vṛitra'yı öldürmek için üç göl dolusu somayla kendisini doldurmuştur. İndra tarafından içildiğinde Soma güneşin gökyüzünde yükselmesini sağlamıştır. Bundan dolayı asıl mahareti Soma'nın gerçekleştirdiği iddia edilir. Işığı bulup güneşin parlamasını sağlamıştır. Bu sebeple iki dünyayı da destekler ve kışlaların efendisidir. İndra gibi müthiş bir savaşçıdır. Daima muzaffer olup tapınanları için arabalar, atlar, altın, cennet, su ve bin nimet kazanır. Bin uçlu bir mızrak dahil korkunç ve keskin silahlar taşır. İndra gibi boğa olarak tarif edilir, sular da döllediği ineklerdir. İndra'nın arabasına biner ve Marutlar onun dostudur. Rüzgârlar onu sevindirir ve Vāyu onun koruyucusudur.

Soma dağlarda ikamet etmektedir. Özellikle Mūjavant dağından bahsedilir. Şüphesiz dağların aslında yeryüzüne ait olduğunu söylememize gerek yok. Soma göksel bir varlıktır ve doğumu semada gerçekleşmiştir. Gökyüzünün, güneşin ya da Parcanya'nın çocuğudur. Semanın efendisi, kuşudur. Tıpkı tanrı Sūrya gibi tüm âlemlerin üstünde durur. Mistik olarak sema olan süzgeçten geçirilip arıtıldığında damlalar havadan yeryüzüne dökülür. Damlaların gökyüzünden inişine dair bu gizem, çeşitli biçimlerde anlatılmaktadır. Bir anlatıya göre çevik kartal, damlaları ayağıyla havadan İndra için getirmiştir. Ok gibi hızlı uçarak demirden kaleleri yarıp geçmiş ve semaya yükselmiştir. Sonra İndra için aşağı inerken somayı taşımıştır. Ancak kartal bu marifeti yara almadan yerine getirememiş. Soma ile kaçarken okçu Kṛṣānu onu vurmuş ve tüylerinden birini koparmıştır. Görünüşe göre efsane, kartal biçimindeki

yıldırımın fırtına bulutu kalesini delip geçtiğini ve bulutun suyunu yere indirdiğini ima eder. Bulutun suyu tanrı içeceği (ambrosia) (Not 3) olarak tasavvur edilmiştir. Aynı zamanda ateşin de yeryüzüne bu şekilde geldiği düşünülmektedir.

Soma ayrıca nehirlerin kralı, tüm dünyanın kralı, tanrıların kralı ya da babası ve tanrılarla ölümlülerin kralıdır. Çoğu zaman tanrı olarak çağrılmasına karşın bir paragrafta açıkça tanrılar için ihtiyaç duyulan bir tanrı olarak isimlendirilmektedir.

Ṛigveda kadar eski zamanlarda ayın Soma ile bu şekilde özdeşleştirilmesine dair izler bulunmaktadır. Bu özdeşleştirilme süreci *Brāhmaṇa* döneminde tam olarak yerine getirilmiştir. Bu yüzden güneş bakiresi Sūryā'nın Soma ile evlendirildiği söylenen evlilik ilahisinde kendisinin *nakṣatra*'larda ya da ay konaklarında lüks içinde yaşadığından bahsedilir. Ayrıca rahip tarafından bilinen bu somadan hiç kimsenin yemediği belirtilmektedir. Diğer yandan aynı kişileştirme daha mistik bazı ilahilerde kullanılan ifadelerin sonunda bulunabilir. Özdeşleştirme süreci somanın karanlığı dağıtması ve sularda yaşaması nedeniyle göksel ve parlak olarak adlandırılmasıyla ya da ona içki ismini vererek gerçekleşmiş olabilir. Bu durum kolaylıkla somanın içki gibi, ay olduğuna dair düşüncenin çıkmasına neden olmuş olabilir. Bu sebeple kâseler içindeki somanın aslında sular içindeki ay olduğu söylenmektedir. *Ṛigveda*'da ilah olarak karşımıza çıkan somanın gerçekten ambrosia kâsesi yani ay olduğu görüşü kabul edilmektedir. Bu kâse yeryüzünde dinsel törende kullanılan soma olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak bu görüş hâlâ *Ṛigveda*'da soma ile ay arasındaki ayrıma dikkat çeken yerli geleneğe ve metinlerin kolayca anlaşılır diline aykırıdır.

Avesta ile karşılaştırılması, bitkinin İran'da da ezilip sütle karıştırıldığını ve Hindistan gibi İran'da da göksel somanın karasal olan soma ve tanrıdan gelen içecekten ayrı tutulduğunu göstermektedir. Dağda yetişir ve bir melek tarafından getirilir. Işık verir, iblisleri öldürür ve nimet bahşeder. Ancak Hindistan'da ilk hazırlayanları iki kişi (Vivasvant ve Trita Āptya) olmasına karşın

İran'da içkiyi ilk hazırlayanlar üç kişidir; Vīvanghvant, Āthwya ve Thrita. Muhtemelen bu görüş daha eski bir döneme dayanır. Buna göre bal likörü biçimindeki nektar cennetteki koruyucusu iblisten bir kartal tarafından alınıp indirilmiştir. Bu varsayım Zeus'un kartalı tarafından getirilen nektar efsanesiyle doğrulanmıştır. Kartal tarafından kaçırılan likör Odin'in başkalaşım geçirmiş halidir.

Göksel sularla karşılaştırıldığında karasal nehirler *Ṛigveda*'da görece küçük bir role sahipti. İlahilerin birinde Sindhu ya da İndus nehrinden kollarıyla bahsedilir. Bir başka ilahiyse, Vipāş ya da Beas nehri ile Ṣutudrī ya da Satlec akarsuyunu övmektedir. Bununla birlikte Sarasvatī'den; dağların zirvelerini dalgalarıyla aşması, yedi katlı olması, annelerin, nehirlerin ve tanrıçaların en iyisi olması bakımından sıkça övgüyle bahsedilir. Hatta kendisine göksel bir köken atfedilmiştir. Bu da Ganj ırmağının ilahi doğuşuna dair sonraki mitin öngörüsü sayılabilir. Aşvinlerle birlikte İndra'ya yiyecek sağlamaktadır. Kendisine İḍā (ya da İḷā yani kurbanlık yiyecek) ve kıyısında yaşayan Bharataların İḍā'sı gibi görünen Bhārati ile tapınılmaktadır. Sarasvatī ile Dṛṣadvatī'de gerçekleştiği şekliyle kurbanlardan bahsedilir. Ayrıca erkek Sarasvatī ya da su cini Sarasvant'a beraber tapınılır. Sarasvatī'nin kimliği net olarak bilinmez. İsmi genelde Afganistan'daki Helmend olarak bilinen Avesta'daki Harahvaiti ile özdeştir. Şayet Sarasvatī hâlâ *Ṛigveda*'daki o nehir ise Vedik dönemde genelde kabul görenden daha uzak batıda Hint yerleşimleri olması gerekirdi. Diğer yandan Sarasvatī'nin yedi akarsu büyüklüğünde ve yedi katlı olarak tasvir edilişi büyük İndus nehrine daha uygundur ve sözcük o nehrin ikinci ismi olabilir. Fakat ne zaman ülkenin ortasındaki küçük bir akarsu olan Dṛṣadvatī ile anılsa, aynı ismi taşıyan ancak günümüzde kumların içinde kaybolan modern nehrin daha eski bir biçimi olduğu anlaşılır. Vedik kültürün gelişiminin tam anlamıyla gerçekleştiği yer bu iki nehrin yakınlarındaki bölgeydi; en azından sonraki dönemde. *Ṛigveda* kadar eski bir dönemde akarsuya sonraki saygınlığının büyük kısmının verilmiş olması ihtimal dışı değildir. (Not 4)

Yeryüzü onunki gibi bir ibadeti gökyüzü münasebetiyle ağırlar. Ancak sadece bir ilahi yalnızca onun övülmesine tahsis edilmiştir. Hatta ilahide kocasının gönderdiği yağmurdan bahsedilir. Dağların yükünü taşır ve yerde ormanın ağaçlarını destekler. Muazzam, sarsılmaz ve parlaktır. İsmi Pṛithivī, "yayılmış olan" anlamına gelir ve ozanın anlattığına göre onu İndra yaymıştır.

Somut tanrılar dışında fiziksel temeli, ya ortadan kaybolduğu ya da hiç mevcut olmadığı için soyut olarak tanımlanabilecek bazı tanrılar karşımıza çıkar. Bu tanrıların büyük bir kısmı ilk türe aittir. Asıl sahiplerinden ayrılıp daha somut tanrıların suretlerinin gelişimini temsil ederler. Bunlar arasında en meşhuru güneş olan Savitṛi'dir ve parlak güneşin canlandırıcı gücü olarak ayrı bir tanrıdır. Tvaṣṭṛi fiziksel bir geçmişten daha ileri bir aşamada ayrılığı temsil etmektedir. Aslında tanrıların içkisini içiren ve daha sonra Ṛibhus'un dörde böldüğü çanağı işleyen marifetli bir zanaatkârdır. İndra'nın çevik atını ve yıldırımını yapmıştır. Ayrıca Brahmanaspati'nin demir baltasını keskinleştirir. Bütün vücutları şekillendirir ve karı ile kocayı daha rahimdeyken birbirleri için yaratır. Dolaylı olarak insan ırkını da yaratır. Çünkü kadim ikizler Yama ile Yamī onun kızı Saraṇyū'nun çocuklarıdır. Hatta görünüşe göre İndra'nın da babasıdır. İndra ondan somayı çalıp onu katletmiş olsa bile. Çünkü elbette daha sonra oğlunu, üç başlı Viṣvarūpa'yı öldürmüştür. Tanrıların eşleriyle de yakından bağlantılıdır. Kökeni kadar belirsiz olduğundan güneşle ilgili karakterin birçok özelliğini sergiler ve bu da tanrı içkisinin içinde bulunduğu kâsesinin ay olduğu görüşüyle yeterince uyumludur.

Çok daha cılız kişilikler ise Dhātṛi yani "Kurucu", İndra ya da Viṣvakarman'ın lakabı, Vidhātṛi yani "Elden Çıkaran", ayrıca bu ilahların bir lakabı, Dhartṛi yani "Destekleyen" ve Trātṛi yani "Koruyucu"dur. Agni ya da İndra'nın bir lakabı ve bir ilahide ortaya çıkan lider tanrıdır. Bunlar arasında sadece Dhātṛi'nin daha sonra bir yaratıcı ve Pracāpati'nin eşanlamlısı rütbesine yükselmesiyle önemli bir tarihi olmuştur. "Yaratıkların Efendisi" olarak bu tanrının ismi Soma'nın ve Savitṛi'nin lakabı olarak kullanılmaktadır.

Ancak serbest bir ilah olarak doğurgan kılma gücünün övüldüğü *Ṛigveda*'nın sadece onuncu ve son kitabında ortaya çıkmaktadır. İlahilerin birinde cennetle yeryüzünün, suların ve yaşayan her şeyin yaratıcısı bir ilahtan Hiraṇyagarbha yani "Altın Tohum"dan bahsedilir. Şüphesiz "Altın Tohum" Pracāpati'dir ancak "Hangi Tanrı" (*kasmai devaya*) nakaratından sonra Kim (*Ka deva*) gibi bir ilah evrilmiştir.

Başlangıçta tüm yaratılmış canlıların tek efendisi olarak doğan Hiraṇyagarbha belirdi.
Yeryüzü ile cenneti hazırlayıp destekledi. Adağımızla hangi tanrıya tapınacağız?
Hayat nefesini, güç ve kudreti veren, buyruklarını tüm tanrıların kabul ettiği odur.
Gölgesi ölüm olan, parıltısı ölümsüz kılan odur. Adağımızla hangi tanrıya tapınacağız?
İhtişamıyla nefes alan ve uyuyan bütün canlı dünyaların tek hâkimi olan kim?
Hem insanların hem büyükbaş hayvanların efendisidir o. Adağımızla hangi tanrıya tapınacağız?
Kudreti sayesinde, şu karlarla kaplı dağlar onundur. İnsanlar denizler ve Rasā'ya onun malı derler.
Onlar onun kollarıdır, gökyüzünün bu diyarları onundur. Adağımızla hangi tanrıya tapınacağız?
Sayesinde gökler sağlam ve yeryüzü sabittir. Onunla ışık diyarı ve gökkubbe yerinde durur.
Havadaki diyarları ölçen odur. Adağımızla hangi tanrıya tapınacağız?
Yardımıyla desteklediği iki ordu yürekleri titrerken huzurunda savaşa hazır görünür.
Üzerlerinde doğan güneş parlar. Adağımızla hangi tanrıya tapınacağız?
Agni'yi yaratan ve evrensel tohumu barındıran kudretli sular geldiği zaman,
İşte o zaman tanrıların bir ruhu meydana gelir. Adağımızla hangi tanrıya tapınacağız?

Üretkenlik gücünü içeren ve tapınmayı sağlayan tufanları kudretiyle denetledi.
Tanrıların tanrısıdır, hem de tek başına. Adağımızla hangi tanrıya tapınacağız?
Ne yeryüzünün babası ne de kanunları mutlak olan göklerin yaratıcısı bizi asla incitmesin,
Engin ve berrak suları getiren odur. Adağımızla hangi tanrıya tapınacağız?
Ey Pracāpati! Tüm bu yaratılanları bir tek sen anladın. Hem de bir tek sen.
Sana yakardığımızda gönlümüzün isteklerini bize bağışla. Sahip olduklarımız elimizde kalsın. (Not 5)

Bu bölüm onun büyük tarihinin başlangıç noktası olup mutlak fakat bedenen Brahmā olduğu düşüncesine yol açmaktadır.

Daha sonra Pracāpati'nin kişiliğiyle birleştirilen onuncu kitaptaki bir başka canlı örnek Vişvakarman'dır (Her Şeyi Yaratan). İsmi önceden İndra'nın ve güneşin lakabı olarak kullanılmıştır. Gözleri, yüzü, iki yanında kolları ve ayaklarıyla tasvir edilse de sonradan Brahmā gibi dört yüzlü olarak resmedilir. Kanatları vardır ve sözün efendisidir. Ayrıca tanrıların isimlerini belirlemektedir. En yüce tayf, kurucu ve düzenleyicidir. Muhtemelen kökeni itibarıyla sadece güneşin bir biçimidir ancak gelişimi süresince mimar olarak Pracāpati'nin kişiliğinin bir yönü haline gelmiştir.

Yüce varlığın başka bir çehresi, *Purusa Sūkta* ya da "İnsanın İlahisi" ile temsil edilir. Kadim bir Puruşa'nın kurban edilmesiyle evreninin kökenini tanımlamaktadır. Puruşa'nın aslında tüm evren olduğu söylenir. Kurban edilişiyle başından gökyüzü, göbeğinden atmosfer ve bacaklarından yeryüzü yaratılmıştır. Gözünden güneş doğar, zihninden ay, nefesinden rüzgâr ve Agni ile Soma ağzından çıkar. İnsanlığın dört ayrı sınıfı ise sırasıyla başı, kolları, kalçası ve ayaklarından üretilmiştir. Puruşa'ya Hint dininin tamamında ve hatta Hint felsefesinin tümü boyunca Pracāpati'nin konumu verildiği için hakkındaki düşünce çok önemlidir. Diğer yandan dünyanın kökeninin bir devin kurban edilmesiyle özdeşleştirilmesinin temelinde ilkel bir düşünce yatmaktadır. (Not 6)

Farklı bir soyutlama Manyu'nun (Gazap) ilahlaştırılmasında karşımıza çıkar. Kökenini İndra'ya karşı duyduğu öfkeye borçlu olup *Ṛigveda*'da iki ilahide ismi geçmektedir. Karşı konulmaz bir kudrete sahiptir ve kendi kendine var olmuştur. Ateş gibi parlar, Vṛitra'yı katletmiştir, Marutlarla bir aradadır, İndra gibi zafer ve varlık bahşeder. Tapas (Gayret) ile birleşerek tapınanları koruyup düşmanları öldürür. Nitelikli diğer şahsiyetler genellikle dişi olup diğer dişi ilahlarla birlikte ele alınacaktır.

Ṛigveda'daki tanrıçalar, tanrıların yanında görece küçük bir role sahiptir. Sarasvatī'nin kısmen daha az önemli olmasına karşın aralarında yüce olarak bir tek Uşas bulunur. İndra, Varuṇa ve Agni'ye sırasıyla İndrāṇī, Varuṇānī ve Agṇayī tahsis edilmiştir ancak bunlar sadece isimdir. Çoğu kez Dyaus ile isimlendirilen Pṛithivī'nin (Yeryüzü) kendisine ait sadece bir ilahisi vardır. Diğer yandan Rātrī'ye (Gece) yıldızlarla aydınlatılmış parlak gece olarak tapınılır. Onun yaklaşmasıyla kuşların yuvalarına aceleyle uçuşmaları gibi insanlar evlerine dönerler. Ayrıca kendisinden hırsız ve kurtları uzak tutması istenir. Aslen gök gürültüsünün bir kişileşmesi olan Vāc (Söz) kendisini tarif eden bir ilahide methedilir. Bütün tanrılara eşlik eder ve Mitra ile Varuṇa'yı, İndra ile Agni'yi ve Aşvinleri destekler. Rudra'nın yayını dinsizlere karşı büker. Puranndhi, yani Avestalı Pārendi, bereket tanrıçasıdır ve ismi Bhaga ile anılır. Diğer yandan muhtemelen bir başka bereket tanrıçası Dhişaṇā on iki kez görülür. Tereyağı elli ve tereyağı ayaklı İḷā'nın ise daha somut bir temeli vardır. Çünkü adak töreninde sunulan tereyağı ve sütün kişileştirilmesidir. Bṛhaddivā, Sinīvālī, Rākā ve Guṅgū isimden başka bir şey değildir. Pṛşni daha gerçektir. Marutların annesidir, muhtemelen de lekeli fırtına bulutudur. Saraṇyū ilginç ancak bölük pörçük bir mitte yer alır. Tvaşṭṛi kızıyla Vivasvat için bir düğün düzenlemiş ancak tören esnasında gelin ortadan kaybolmuş. Bunun üzerine tanrılar Vivasvat'a benzeyen bir gelin vermişler lakin bir bakıma Saraṇyū yine de Yama ve Yamī'nin yanı sıra Aşvinleri doğurmuş gibi görünmektedir. Çünkü ilgili ilahide ondan "Yama'nın annesi" olarak bahsedilmektedir. Saraṇyū, Vivasvat'a Yama ile Yamī'yi doğurmuş ve sonra kendisine

benzeyen bir bedenle yer değiştirerek kısrak kılığında kaçmıştır. Bununla birlikte Vivasvat at kılığında onu takip etmiş ve bir araya gelmişlerdir. Saraṇyū Aşvinleri doğurmuş, onun yerine geçen ise Manu'yu doğurmuştur. Tilphossan Erinyelerine (Not 7) ilginç derecede benzediğinden, efsane eski olabilir ancak isimler dilsel anlamda uyuşmuyor. Her halükârda efsanenin "Suretinin Oğlu" olarak Manu ismini açıklamaya çalışmanın dışında hiçbir efsanevi amacı yoktur. Manu ismi de görünüşe göre *Ṛigveda* kadar eski dönemlerde bilinmektedir. Belki de şafak tanrıçasının bir başka biçimidir.

Diğer tanrıçalar soyut düşüncelerin kişileştirilmeleridir. Örneğin kısa bir ilahide anılan Şraddhā (İnanç) gibi. Onun sayesinde ateş yakılır, saf yağ sunulur ve varlık elde edilir. Kendisine sabah, öğlen ve geceleyin yakarılır. Anumati ise tanrıların "lütfunu" temsil eder. Aramati (Bağlılık) ve Sūnṛtā (Cömertlik) ilahları da kişileştirilmiştir. Asunīti'ye (Ruhlar Dünyası) uzun bir hayat için yalvarırlar. Diğer yandan Nirṛiti ("Ölüm" ya da "Yok Oluş") ölümü yönetmektedir. Şayet Aditi'yi soyut kavramların simgeleri arasında sayacak olursak bu ilahlar onunla kıyaslandığında soluk figürlerdir. Fiziksel özelliklerinin hiçbiri benzersiz değildir. Yine de diğer soyutlamaların aksine *Ṛigveda*'nın tamamı boyunca popüler biçimde bahsedilir. Geniş, parlak ve ışıldar biçimdedir. Parlak bir ahırın hanımıdır ve yaratıkların savunucusudur. Ayrıca tüm insanlara aittir. Mitra ile Varuṇa'nın, Aryaman'ın, sekiz oğulun annesidir. Ādityalar'ın kız kardeşi, Vasus'un kızı ve Rudras'ın annesi olduğundan da bahsedilir. Çoğunlukla günah ya da suçluluktan kurtulmak için tapınılır. Ayrıca Mitra ve Varuṇa ile kendisine günahların affedilmesi için yalvarılır. Günahkârlar Aditi'den koparılırlar ve sonra Varuṇa, Agni ile Savitṛi'ye onun huzurunda kabahatlerinden azat edilmek için yalvarırlar. Her ne kadar Aditi altında gökyüzünden bahsedilse de kendisi çoğunlukla yeryüzüyle özdeşleştirilir. Bunun yanı sıra ismi birçok yerde gökyüzü ve yeryüzüyle bir arada kullanılmaktadır (bu yüzden birbirinden farklı bir şekilde). Fakat yine de "Aditi gökyüzüdür, Aditi havadır, Aditi anne, baba ve oğuldur; Aditi tanrıların hepsidir, beş kavimdir, (Not

8) Aditi doğan her şeydir, Aditi doğacak olan her şeydir," denilmektedir. Başka bir yerde Aditi, *Ṛigveda*'da pek nadir olmayan karşılıklı bir üreme türü sayesinde Dakşa'nın hem annesi hem de kızı olmuştur. Ama yine de diğer paragraflarda inek olarak isimlendirilir.

Aditi ismi "Bağsız" ya da "Sınırsızlık" anlamına gelir. Ādityа ismi bir grup parlak tanrıya işaret ettiği gibi, şüphesiz Aditi'nin oğullarını belirtir. Bu yüzden gökyüzünün ya da görülebilir bir sonsuzluğun, yeryüzünün ötesindeki enginliğin, bulutların ve gökyüzünün ya da Ādityalar'ı ayakta tutan ebedi göksel ışığın kişileştirilmesi olarak görülür. Şayet ışıkla arasındaki bağıntı yerine, inek olduğuna dair görüş vurgulanacak olursa her şeyin annesi olan yeryüzü olarak adlandırılabilir. Bu bağlamda köken olarak somut olabilir. Diğer yandan gökyüzü için kullanıldığı biçimiyle "sınırsız" anlamındaki Aditi lakabından türemiştir. Ya da daha soyut olarak Ādityalara işaret eden "sınırsızlığın oğulları" anlamındaki "Aditi'nin oğulları" lakabından türemiştir. İndra'nın "kudretin oğlu" olarak adlandırıldığı ve daha sonra da "Kudret"in (Şaci) onun eşi olarak (muhtemelen *Ṛigveda*'nın kendisinde değil) kişileştirildiği gibi Aditi de Ṛigveda öncesi bir dönemde böyle bir ibareden gelişmiş olabilir. Böyle bir ilah için daha somut bir köken makul gibi görünse de sıkça ortaya çıkmasını izah edebilir. Diğer yandan kendisinden zıddı olarak Diti ortaya çıkarılır. Diti, belirsiz bir şekilde de olsa *Ṛigveda*'da iki ya da üç kez görünür.

Bir başka müphem karakterdeki tanrıça ise Sūryā'dır. Güneşin kızından başka bir şey olamaz çünkü hem kendisi hem de güneş ilahı Aşvinlerle benzer bir ilişkidedir. Aşvinler Sūryā'nın kendi seçtiği iki kocasıdır. Sūryā'nın sahibidirler ve Sūryā da muhtemelen üç tekerleği yolcularını temsil eden arabalarında onlara eşlik etmektedir. Sūryā ile ilişkileri yüzünden Aşvinlere gelini arabalarıyla evine getirmesi için dua edilir ve Savitṛi Sūryā'yı kocasına verdiğinde Aşvinler sağdıç iken Soma âşık olandır. Tanrıların ayrıca Pūşan'ı başka yerlerde Aşvinī ismini taşıyan Sūryā'ya verdiklerinden bahsedilir. Güneşin dişi olarak görülmesi dikkat çekicidir

ve bu yüzden Sūryā çoğu kez şafak olarak algılanmıştır. Ancak isim babadan gelen hiçbir unsur içermediği için problemlere neden olmaktadır. Dahası Soma (şüphesiz ay) ile şafağın birleşmesine dair düğün ilahisinde geçen düşünce tamamıyla sıradışı olurdu.

Tanrıların *Ṛigveda*'da sürekli olarak gruplandırılması ortak tapınma uygulamasında resmi ifadesini bulur. Bu da ayrı birer ilah yerine daha çok ortak bir biçimde tapınılan cennetle yeryüzü kavramında doğal olarak başlangıç noktasını bulur. Hatta Mitra ile Varuṇa da tek başlarına ele alınmalarından çok sıkça çift olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bu tip bir kullanım, Ahura ile Mithra benzer biçimde Avesta'da çiftleştirildiği için son derece eski olabilir. Daha ilginç bir birleşme ise İndra ile Varuṇa'dır; savaşçı tanrı ile Vṛitra katili insanları huzur ve bilgelikte destekleyen tanrıçayla birleşmişlerdir. İndra çoğunlukla Agni ile birleştirilmiş ve üzerlerine Agni'nin papazlık doğası yüklenmiş olsa da çift çoğunlukla İndra'nın temel özelliklerini sergilemiştir. İndra Vişṇu'nun yanında cesurca yürür, Vāyu ile soma içer, Pūşan ile Vṛitra'yı öldürür ve ortak meskenlerine kurbanlık atı ölümden sonra bir keçi taşır. Soma'ya Pūşan ve Rudra ile dua edilirken Agni'ye nadiren Soma ve Parcanya ile tapınılır. Çok daha doğal bir çift Parcanya ile Vāta'dır ("Yağmur" ve "Rüzgâr"). Buna benzer birleşimlere örnek ise Gündüz ile Gece ve Güneş ile Ay'dır. Doğal olarak bu çift birliktelikler görece daha az belirgin bir karakter geliştirmişlerdir.

Tanrı grupları arasında en önemlisi Marutlardır. Sayıları bazen yirmi bir bazen de yüz seksen olarak belirtilmiştir. Aslında İndra'nın müritleridirler ancak Rudralar olarak bazen babaları Rudra'yla ilişkilendirilirler. Ādityalar sayıca azdır, yedi ya da sekiz tane olarak bahsedilir. Diğer yandan Vasular sayıca belirsiz olup karakterlerine uygun biçimde isimleri "Parlak Olanlar"dan bir şeyi ifade etmemektedir. İlahların tümü Vişve Devāh yani "Tüm Tanrılar" kavramı altında toplanmıştır. Tümünü dahil etme amacıyla kullanılmış olsa da terim *Ṛigveda*'da bile, örneğin Vasular ve Ādityalar gibi, diğer gruplarla bir arada anılan belirli bir topluluk için uygulanır hale gelmiştir.

Tuhaf ve sıradışı bir ilah grubu da Sādhyalardır. *Ṛigveda*'da ve nadiren de olsa sonraki dönem edebiyatında ortaya çıkarlar. Ne isimleri ne de kendilerinden bahseden yetersiz sözler, gerçek doğalarına dair herhangi bir yargıyı haklı çıkaramaz. Yine de muhtemelen bir babalar sınıfı (merhametli ölüler) olabilecekleri iddia edilmektedir (Not 9).

Yüce tanrıların yanı sıra Vedik panteonun, öncü figürlere atfedilen yüce ilahi özelliklere sahip olmadığı düşünülen görece önemsiz simaları da bulunmaktadır. Bunlar içinde başı çeken Ṛbhulardır. Sayıları üç olup isimleri Ṛbhu ya da Ṛbhukṣan, Vibhvan ve Vāja'dır. Sudhanvan'ın (İyi Okçu) oğullarıdırlar. Ancak bir yerde hepsi birden İndra'nın çocukları ve Kudret'in torunları olarak adlandırılırlar. Ve başka bir yerde Manu'nun oğulları olarak tanımlanırlar. Kutsal olarak mevkilerini kendilerini gökyüzüne yücelten marifetli kahramanlıklarıyla edinmişlerdir. İlk başta ölümlüydüler ancak daha sonra ölümsüzlüğü kazanmışlardır. Çünkü tanrılar becerikli işlerine o kadar hayran kalmışlar ki Vāja tanrıların, Ṛbhukṣan İndra'nın ve Vibhvan ise Varuṇa'nın zanaatkârı olmuştur. Beş büyük kahramanlıkları bulunur. Aşvinler için atları ya da dizginleri olmayıp üç tekerlekli ve uzayı bir uçtan bir uca geçen bir araba yapmışlardır. İndra için iki doru atı meydana getirmişler. Bir hayvan postundan nektar veren bir inek yapmışlar ve buzağı ile ineği yeniden birleştirmişler. Bu muhteşem yaratıktan yararlananın Bṛihaspati olduğu sonucuna varıyoruz. Daha sonra yaşlı ve zayıf düşen ebeveyni (görünüşe göre burada gökyüzü ve yeryüzü oluyor) gençleştirmişler. Ve son olarak tanrıların içki kabı olan Tvaṣṭṛi'nin tek kâsesini dört yapmışlar. Bu becerikli iş ise kendilerine tanrılarla eşit tapınmayı vaat eden Agni'nin kutsal emriyle yerine getirilmiş. Görünüşe göre Tvaṣṭṛi kâsenin yeniden yapılmasını kabul etmiş ancak dört tane olduğunu gördüğünde, kadınların arasına saklanıp yaptıkları saygısızlıktan dolayı Ṛbhuları öldürmeyi dilediği söylenir. Ṛbhular ise niyetlerinin saygısızlık etmek olmadığını bildirmişler.

Büyük kahramanlıklarına ek olarak başlarına harika bir şey gelmiş. Gökyüzünün etrafında hızlıca gezindikten sonra, kendi-

lerine ölümsüzlüğü bahşeden Savitṛi'nin evine gelmişler. On iki gün boyunca uyukladıktan sonra, Agohya'nın misafirperverliğinde hoşça vakit geçirmişlerdi. Tarlaları yaratıp akarsuların yönünü değiştirmişler. Kuru toprağı bitkiler basmış ve sular ovalara ulaşmış. Uykularından sonra onları uyandıran Agohya'yı çağırmışlardır. Bir yıl boyunca etraflarını araştırmışlar. Keçi onları uyandıranın köpek olduğunu söylemiş. Agohya aslında güneşten başka bir şey değildir; uykularının süresinin kış gündönümü olduğu düşünülür ve Cermenlerin o dönemdeki on iki gecelik özgürlüğüyle karşılaştırılır. On iki geceyle aslında, takvime gün ekleyerek 360 günlük Vedik yılın kusurunu telafi etmenin amaçlandığı iddia edilir (Not 10). Keçi ve köpek ise daha çılgınca hayal ürünü düşüncelere neden olmuştur. Ancak *ṛbhu*'nun anlamı "kullanışlı" ya da "becerikli"dir. Üstelik Almanca Elbe ile İngilizce elf (cin) ile yakındır. Ṛbhu'lar da salt insandan öte varlıklardır. Sırf bunlardan dolayı, Ṛbhu'ların Hint yılının ilk bölümünün üç mevsimini temsil etmeleri hiç de beklenmedik değildir. Agohya'nın evinde kalmaları da kış gündönümünde hayatın dönüşü anlamına gelir. Tvaṣṭṛi'nin kâsesi ay olabilir ve genişlediği dört parça ise ayın dört evresini simgeleyebilir. Bununla birlikte giderek daha yüksek bir kademeye ulaşan cinlerden pek farklı olmayan daha mütevazı kökenleri vardır. Yine de insansı özellikleri başka bir nedenden kaynaklanabilir. Muhtemelen Vedik gruba dahil edilmiş araba yapan bir klanın favori tanrılarıydılar. Ancak bu süreçte tanrıları kademe bakımından küçülmüşlerdir. Çünkü *Brāhmaṇa*lar döneminde araba yapımcıları ya da Rathakāralar kendi başlarına bağımsız bir sınıfı oluştururlar.

Ṛbhu'lardan daha belirsiz olan figür Gandharva'dır. Viṣvāvasu yani "İyi Olan Her Şeye Sahip Olan" lakabını taşır ve daha sonra özel bir isim halini alır. Diğer yandan aynı zamanda yegâne Gandharva birçok isme dönüşür. Bu düşünce *Ṛigveda*'ya tümüyle yabancı değildir ancak sadece üç kez karşımıza çıkar ve Gandharva ismi pratikte ii ve vii. kitaplarda yani koleksiyonun özünde meçhuldür. Yine de bu figürün eski olduğunu söyleyebiliriz çünkü Gandarewa, Avesta'da ejderhaya benzer bir canavar olarak karşımıza çıkar.

Gandharva gökseldir ve gökyüzünün yüksek bir bölgesinde ikamet eder. Kendisi uzayı ölçendir. Bir paragrafta muhtemelen gökkuşağıyla özdeşleştirilirken güneş, güneş kuşu ve güneş atıyla yakından bağlantılıdır. Ayrıca somayla ilişkilidir. Somanın yerini korur ve tanrıların ırkını himaye eder. Bu yeteneğiyle İndra'nın bıçakladığı bir düşman gibi görünmektedir. Tıpkı Avesta'da karşımıza çıkan ve Beyaz Haoma'nın meskeni Vourukaşa denizinde yaşayan Gandarewa'nın Keresāspa ile çarpışması ve onun tarafından mağlup edilmesi gibi. Başka bir bakış açısına göre Soma'nın, yani suların Gandharva'sıdır. Gandharva ile Suların Bakirelerinin de yeryüzündeki ilk çift olan Yama ile Yamī'nin ebeveynleri olduğu iddia edilmektedir. Bu nedenle Gandharva Apsarasların da sevgilisidir, evlilik töreniyle ilişkilendirilir ve evliliğin ilk günlerinde kocanın rakibidir.

Gandharva'nın muhteşem silahları ve mis kokulu kıyafetleri vardır. Oysa Gandharvalar rüzgâr saçlı olarak tanımlanırlar. Dolayısıyla rüzgârın ruhlarıdırlar. Ölülerin ruhlarıyla ve isimleriyle özdeşleştirilen (dilbilimi hiçe sayarak) Yunan Sentorlarla yakından ilişkilidirler. Yine de bu varsayımı ya da Gandharva'yı; gökkuşağı, yükselen güneş, ay, bulutların ruhu ya da koruduğu Soma olarak gören farklı görüşleri yeterince destekleyen bir temel bulunmamaktadır.

Gandharva'ya kendisi gibi belirsiz bir figür olan Apsaras eşlik eder. Gerçi ismi "sularda hareket eden" anlamına gelmektedir. Onlar hakkındaki asıl algı bir su perisi oldukları üzerinedir. Bundan dolayı suyun soma ile karıştırılması, okyanusun Apsarasların Somasına doğru bir akıntısı olarak betimlenir. Apsaraslardan biri olan Urvaşī hakkında, elimizde ailesine *Ṛigveda*'nın yedinci kitabındaki ilahilerin tahsis edildiği bilge Vasiṣṭha'nın annesi olduğuna dair kayıtlar bulunmaktadır. Ayrıca gizli bir ilahi de onunla yeryüzünden sevgilisi Purūravas arasında geçen bir diyaloğu içermektedir. Görünüşe göre ölümlüler arasında dört sonbahar geçirdikten sonra onu terk edip cennette mutluluk sözü vererek teselli etmiştir. Bu hikâyeden Purūravas'ın güneş ve Urvaşi'nin de güneşin doğumunda kaybolan şafak olduğu sonucuna varılmaktadır.

Gandharva ile Apsaraslardan daha az öneme sahip bir ilah da "Evin Efendisi" yani Vāstoşpati'dir. Eve hayırlı giriş sağlaması, insanları ve hayvanları kutsaması, ineklerle atlara bolluk bahşetmesi için kendisine dua edilir. Evin koruyucu ruhu olduğuna şüphe yoktur. Benzer türdeki bir başka ilah "Çayırların Efendisi"-dir. Kendisine; inekler ve atlar bahşetmesi, cennet ile yeryüzünü tatlılıkla doldurması için tapınılır. Diğer yandan "Saban İzi" yani Sitā'ya bol bereket ve mahsul vermesi için dua edilir. Elbette efsanelerinin zayıflığı sebebiyle güçlü ilahlar olmadıkları sonucuna varmak hata olurdu. Ancak *Ṛigveda*'da görüşleri sunulan papazlar kabilesinin panteonunda, sağlam bir konum kazanmadıkları da açıktır.

Bu yüzden dağların, bitkilerin ve ağaçların tanrıçaları da *Ṛigveda*'da önemli olmaktan çok uzaktır. Parvata "Dağ" aslında üç kez İndra ile eşleştirilmiştir. Suların, nehirlerin, bitkilerin, ağaçların, cennetin ve yeryüzünün yanında dağlara da methiyeler düzülür. Bitkilerin de anneler ve tanrıçalar olarak tedavi edici güçleri için çağrıldıkları kendilerine ait ilahileri vardır. Soma'nın onların kralı olduğu söylenmektedir. Üstelik orman ağaçlarından sular ve dağlarla birlikte arada sırada ilah olarak bahsedilir. "Ormanın Tanrıçası" Araṇyānī'ye bir ilahide tapınılır. İlahide hayvanların annesi ve toprağı sürmeden yiyecek bakımından zenginleşen olarak tanımlanır. Tekinsiz bakışları ve sesleri efsaneviden ziyade şairane bir güç ve kudretle etkileyici biçimde ortaya çıkarılır.

Dinsel düşüncenin farklı bir yönü yapay nesnelerin ilahlaştırılmasıyla temsil edilir. Ancak ağaca tapınmadan ağaçtan yapılmış şeylere tapınmaya geçiş kolay ve yeterince doğaldır. Bu geçiş en iyi, kurbanlık sütununa tapınma durumunda gözlemlenebilir. Sütuna Vanaspati ya da Svaru olarak tapınılır. Sütun üç kez hayvan yağı sürülen bir tanrıdır ve kendisinden adakları tanrılara götürmesi rica edilir. Kurban çimenliği (barhis) ve kurban yerine açılan kapılar da benzer biçimde kutsaldır. Basamak taşlarına; iblisleri kovmaları, varlık ve çocuk bahşetmeleri için tapınılır. Nitekim savaş silahları, ok, yay, ok kılıfı ve zırh hatta tamtamın yanı sıra

APSARASLAR (Levha V)

İndra'nın cennetinin başlıca süsleri arasında bulunan göksel periler Hint resim sanatının günümüze dek ulaşmış en eski örneklerinden biri olan fresklerde görülmektedir.

saban ve saban demiri (Şunāsīra) de kutsal olarak sayılırlar. Şüphesiz bu durumda kutsallıktan ziyade fetişizm görmekteyiz. Tapınılan şey, özel kullanımıyla kalıcı ve normalde kendisine ait olmayan bir kutsallık elde etmektedir. Benzer bir durum İndra'nın resmi ya da diğer sureti için de geçerli olmalıdır. Öyle ki ozanın biri onun resmini düşmanlarını öldürdükten sonra kendisine geri getirilmesi şartıyla on ineğe satışa çıkarır.

Ṛigveda, dini tanrıların tasvir edilişinde ağırlıklı olarak insansıdır ve hayvansı tasvirler görece sınırlı bir yere sahiptir. Ancak yine de sık sık bir at biçiminde görünen güneşin durumunda bir istisna vardır. Bu yüzden dolambaçlı yollardan rüzgâr gibi geçen meşhur savaş atı Dadhikrā ya da Dadhikrāvan sadece kanatlı olarak tasvir edilmez, avının üstüne çullanan bir kartala benzetilir ve aslında bir kartal olarak adlandırılır. Tıpkı güneşin ışığıyla suları doldurması gibi beş kavmi gücüyle kuşatır. Bin kişiye karşı savaştığında düşmanları ondan semadan gelen gök gürültüsü gibi korkarlar. Ayrıca o, ışıkta yaşayan kuğudur. Kendisine Agni ve Uşas'la tapınılır. İsmi gün doğumunda görünen çiyi ima eder ve "kesilmiş süt dağıtan" anlamına geliyor olabilir. Meşhur bir koşu atına dair hiçbir yüceltme bu sıfatları izah etmez. Bahsedilenler, Dadhikrā hakkındakilere benzediği için Tārkşya da güneş atının başka bir biçimi gibi görünmektedir. Muhtemelen Aşvinler tarafından Pedu'ya değersiz bir atın yerine geçmesi için getirilen süvari atı Paidva da bir güneş atı olabilir. Şüphesiz tanrının arabasını taşıyan Etaşa da güneşin atıdır.

İnek, mitolojide attan sonra önemli bir rol oynar. Yağmur bulutları inektir ve tanrılar onlar için iblislere karşı savaşırlar. Şafağın ışıkları da bulutlardır. Adita ve tanrıça olarak adlandırılıp dokunulmaz biçimde tarif edilen inek, kendi başına hürmet görmeye başlamış olabilir. Daha sonra artık doğrudan hayvanlara tapınmaya dair şüphe kalmamıştır. İndra, Agni ve nadiren Dyaus boa olarak tanımlanır. Yabandomuzu da Rudra, Marutlar ve Vṛitra'nın betimlenmesi için kullanılır. Soma, Agni olarak adlandırılırken güneş, kuş olarak adlandırılır. Ve bir kartal İndra için somayı göklerden

getirmiştir. Açıkçası bu da İndra'nın yıldırımını temsil eder. Karga ile güvercin ölüm tanrısı Yama'nın elçileridir ve bir kehanet kuşuna dua edilir. "Sürüngen" (Ahi) iblis Vṛitra'nın suretidir ancak yılanlara bu şekilde tapıldığına dair iz yoktur. Hayvanlar tanrıların atları olarak da hizmet ederler. Aşvinler eşekleri, Pūşan ise keçileri kullanmıştır fakat normalde at tercih edilir. Yama'nın iki köpeği vardır. Bunlar, her ne kadar *Ṛigveda*'da dişi köpek olarak belirtilmese de Saramā'nın çocuklarıdır. İndra'nın ise daha sonra geçen bir ilahide tuhaf öyküsü anlatılan bir maymunu vardır. Maymun Vṛşākapi, İndra'nın gözdesiydi ve İndra'nın eşinin malına zarar vermişti. Adam akıllı dövüldükten sonra sürgün edilmiştir. Ancak sonra geri dönmüştür ve İndra da günah çıkarıp arınmasını sağlamıştır. İlahi *Ṛigveda*'nın en belirsiz bölümlerinden birine aittir ve farklı biçimlerde yorumlanmıştır (Not 11). Hatta daha modern biçimde, bir prens ve eşi hakkındaki hiciv olarak da karşımıza çıkar.

Benzer biçimdeki bir hiciv, yağmurla uyandırılan kurbağaların inek ve uzun hayat bahşetme yeteneğine sahip olduğu ilginç bir ilahide fark edilmektedir. Kara kurbağaları kurbanın etrafında meşgul olan papazlara ve çıkardıkları ses talebe tarafından Veda'nın tekrar edilmesine benzetilir. Düşünce neşeli bir taşlama biçiminde uygulansa da son derece ciddi bir ibadet içermesi olasıdır. Çünkü kurbağalar yağmurla ilişkilendirilir ve yeni eylemleriyle suların düşmesini sağladıkları için methediliyor gibi görünmektedirler.

Buraya kadar tanrıların hayvan biçimine büründüklerini gördük. Bu yüzden daimi olmasa da arada sırada bu hayvanlarda vücut kazandıklarını söyleyebiliriz. Dolayısıyla bu bağlamda içtenlikle *Ṛigveda*'nın anlamını temsil eder gibi görünen sonraki ayinde, at daima ya da normal olarak kutsal değildir. Ancak at kurban etme töreninde özel bir at seçildiğinde kutsaldır ve bu sebeple tanrıyla özdeşleştirilir. Ayrıca inek ile kurbağaya (en azından yağmurlu mevsimde) doğrudan tapınma kaydedilmiştir. O halde Vedik dönemdeki Hintlilerin totemci olup olmadıkları sorusu ortaya çıkar. Acaba kendileriyle bir hayvan ya da saygı duyup ölümden esirgedikleri bir şey arasında kan bağı kurmuş olabilirler mi? Ve

bu şeyi kan bağını yenilemek üzere sadece dinsel bir tören durumunda yemiş olabilirler mi? *Ṛigveda*'daki bazı kabile unvanlarının Ajas ya da "Keçiler" ve Matsyas ya da "Balıklar" gibi hayvan isimleri veyahut Şigrus ya da "At-turbu" gibi isimler oldukları gerçeğinin ima edilmesinden başka kanıtımız yoktur. Ancak bu kabilelerin isimlerini taşıyan hayvanlara ya da bitkilere tapındıklarına dair elimizde kayıt bulunmuyor. Yine kabilelerin ne ölçüde Aryan kökeninden ya da dininden olduklarını bilemiyoruz. Aryan olmayan totemci kabileler de olabilir. Çünkü bildiğimiz kadarıyla artık kabul edilen Şiva, yani fallik kült biçimiyle ilişkili başka bir tapınma, *Ṛigveda* döneminde uygulanmıştır fakat dinin tasvip etmediği ve düşman gözüyle baktığı kişiler tarafından (Not 12).

Ṛigveda'da tanrıların yanı sıra gerçek insanlardan öte olan bazı papazlar ya da papaz aileleri görülmektedir. Bunlar arasında önde geleni isimleri "Parlak" anlamında gelen Bhṛigulardır. Mātarişvan tarafından bulunduğunda, Agni'yi alevlendirme ve kullanımını yeryüzüne getirip yayma görevini yerine getirme rolünü üstlenirler. Onu suların içinde bulurlar. Sürtünmeyle ortaya çıkarırlar ve dua ederler. Otuz üç tanrının tamamı, Marutlar, sular ve Aşvinlerle birlikte soma içmeye çağrılırlar. İblis Makha'yı yenerler ve eski kral Sudās'ın düşmanıdırlar. Atharvan ile ilişkili olduklarından bahsedilir. Onlar gibi Atharvan da dışarı yayılan ateşin yaratılmasıyla ilişkilendirilir. Avesta'daki Āthravan "ateş-rahibi" anlamına gelir ve *Ṛigveda*'daki Atharvan ya da Atharvanların eski ateş rahipleri oldukları konusunda şüphe yoktur. Diğer yandan Bhṛigular ya bu tipteki rahipleri ya da muhtemelen ateşin kendisinin yıldırım yönünü temsil etmektedirler. Ateşle ilgili bir başka varlık grubu da Aṅgiraslardır. Bir unvan olarak Aṅgiras ismi Agni için kullanılır ve antik bir kâhin olarak temsil edilir. Ancak Aṅgirasların başlıca özelliği, ineklerin kazanılması görevinin başarılmasındaki paylarıdır. Bu başarıda İndra ile yakından ilişkilendirilirler. Bununla birlikte şarkılarıyla kayayı parçalayıp ışığı içeri aldıkları; böylece inekleri dışarı çıkardıkları, Vala'yı delip güneşin parlamasını sağladıkları söylenir. Agni'nin elçilerinin alevlerinin belirtilerini taşıyor gibi görünürler ancak Atharvanlar gibi ateş

kültünün rahiplerinden başka bir şey olmamaları da muhtemeldir. Tıpkı Atharvanlar gibi bu kültle ilintili olan *Atharvaveda*'ya bağlıdırlar. Bir başka rahip ailesi olan Virūpalar (Farklı Biçimlerde Olanlar) özel bir durum haricinde pek görünmezler.

Büyük bir belirsizlik içeren ve Agni'yle ilintili olan figür, Atharvan'ın oğlu ve Agni'nin üreticisi Dadhyañç'tır (Süt-Kesen). Aşvinler kendisine bir at başı vermişler ve o da bununla onlara Tvaṣṭṛi'nin çayırlarının yerini göstermiştir. Yine İndra'nın dağlarda gizli at başını ararken onu Şaryaṇāvant'ta bulduğundan ve Dadhyañç'ın kemikleriyle doksan dokuz Vṛitra'yı öldürdüğünden bahsedilir. Dadhyañç somanın gücüyle inek ahırlarını açar ve İndra ona inek ahırlarını verir. Kendisi ismindeki kesilmiş süt kinayesinden dolayı soma olarak yorumlanır. Bu durum onu yine Dadhikrā ile ilişkilendirir. Ancak daha makul bir görüş, hızı atın başıyla simgelenen yıldırımın bir biçimi olduğudur. Bu arada gök gürültüsü onun sesi, yıldırım ise kemikleridir. Bununla birlikte efsanesi, önemi hakkında net bir görüş elde edemeyeceğimiz kadar bölük pörçüktür. Başka bir kâhin olan Atri ise kendisini serinletici bir esintiyle iyileştiren Aşvinler tarafından derin bir kuyuda yanmaktan kurtarılmasıyla ünlüdür. Lakin kendisi de güneşi Asura, Svarbhānu tarafından gizlendiğinde kurtarıp gökyüzüne yerleştirdiği için büyük bir başarı elde etmiştir. Aynı kahramanlık bir aile olarak Atrilere de tahsis edilmiştir. Atriler sık sık kendilerinden bahseden *Ṛigveda*'nın beşinci kitabının geleneksel yazarıdırlar. İsimleri "yiyen" anlamına gelir ve bir zamanlar Agni'ye ait olmuş olabilir. Muhtemelen Agni, kaybetmiş olduğu görme yetisini geri kazandığı Aşvinlerin bir *çırağı* olan kör kâhin Kaṇva kılığında gizlenmektedir.

İndra'nın da Daşagvas ve Navagvas isimli kâhinleriyle mitlere özgü bağıntıları vardır. İndra'ya ineklerin geri kazanılmasında yardım etmişlerdir. İsimleri bu meşhur başarıda sırasıyla on ve dokuz ineği kazandıkları anlamına gelir. Buna rağmen Şuşna ile mücadelelerinde sürekli kendisine yardımcı olan Kutsa ile arkadaşlığı daha meşhurdur. İndra onun için tekerleğini koparark

güneşi durdurma kahramanlığını gösterip tekerleği sürmesi için Kutsa'ya vermiştir. Mit oldukça ilginçtir ve İndra'nın çarpışmada yardım ettiği özel bir kahramanla arkadaşlığı sayesinde insanlar için güneşi kazanmasına dair hikâyeyle karıştırılır. Yine de diğer paragraflarda Kutsal İndra'ya karşı düşman olarak görünmektedir. Kıtlık iblisi olarak Şuşna ile savaşta İndra Kāvya Uşanâs'ın da yardımını almışlardır. Kāvya Uşanâs benzer şekilde Vṛitra'yı öldürmesi için ona yıldırım yapmıştır.

Ölen insanların ilki olan Yama'nın (tıpkı kendisi gibi Vivasvant'ın oğlu) aksine yaşayan insanların ilki olarak göze çarpan Manu'nun bağımsız bir konumu vardır. Mükemmel anlamda ilk kurban veren, Agni ile Soma kültünün yaratıcısıdır ve aslında Soma ona bir kuş tarafından getirilmiştir. Tıpkı ilk kurban veren kavramını şekillendirdiği gibi, törende başlıca rol oynayan yedi rahip grubu da kutsal olarak isimlendirilen ve tanrılarla özdeşleştirilen yedi kâhinle temsil edilir.

İyiliksever olarak tapınılan tanrıların ve ruhların karşısında iblisler ordusu ya da çoğu zaman tek başına hem tanrılara hem de insanlara düşman olan ruhlar bulunur. Tanrılar bu ruhları, kendi yararlarından daha çok insanlar için mağlup eder. Asuralar, *Ṛigveda* döneminden önce Hint mitolojisinin tamamında iblislerin isimlendirilme şekline bakacak olursak, en eski dönemde henüz böyle bir konuma ulaşmamışlardı. Asura burada normalde faydalı bir ruh anlamındadır. Sadece dört paragrafta (ve bunların üçü onuncu ve son kitapta yer alır) Asuralardan iblisler olarak bahsedilir ve tek başına sözcük sadece üç kez bu anlamda kullanılmıştır. Diğer yandan "Asuraları katleden" unvanı İndra, Agni ve güneşin her birine uygulanır. İnekleri tanrılar tarafından, özellikle de İndra tarafından kazanılan Panilerden çok daha fazla bahsedilir. Kurbanlık adaklar hususunda isimleri "cimri" anlamına gelir. İnsana özgü cimrilik sıfatı şüphesiz inekteki saf yağı bile gizlemekle suçlanan şeytani düşmanlara devredilmiştir. İblis olarak sayılabilecek diğer insan düşmanları arasında Dāsalar ile Dasyular bulunur. Doğal bir dil sapmasından dolayı Dāsa ismi "köle" anlamına gelmeye başlamış

ve kendini *Ṛigveda*'da bu anlamda bulmuştur. Üstelik şüphesiz aborijinler olan tarihsel Dāsalar cennete tırmanıp güneş ile suları tanrılardan saklamak isteyen diğerlerinin arasında yer alırlar. Ve Dāsaların sonbahar kaleleri neredeyse hiç sadece insan hisarları olamamıştır. İsmin insanlardan iblislere aktarılması belirgin olmasa da daha ileri gidip Paṇiler ile Dāsaları belirli kabilelerle eşitleyip onları Vedik Hintlilerin Arachosia diyarında savaş açtıkları Parnianlar ve Dahaelerde görebilir miyiz? Bu varsayım ilgi çekicidir ancak Vedik faaliyet sahnesini oldukça uzak batıya taşır ve bizi *Ṛigveda*'nın altıncı kitabının olaylarını yedinci kitapta anlatılanlardan çok uzağa yerleştirmeye mecbur kılar. Yedinci kitabın ilgi alanı, Vedik şiir sanatının büyük bir kısmının evi sayılan Hint "Orta Diyarı"na odaklanmaktadır.

Tanrıların düşmanlarının çok daha yaygın ismi ya "İncitici" ya da "Kendisine Karşı Korunması Gereken" sıfatlarıyla bilinen Rakşasalardır. Bu iblisler nadiren, iblislerin bir türünü temsil eden Yātular ya da Yātudhānalar (Büyücüler) olarak adlandırılır. Köpek, akbaba, baykuş ve diğer kuşların biçimine sahiptirler. Koca, erkek kardeş ya da sevgili biçimine girerek kadınlara şeytani niyetle yaklaşırlar. İnsanların ve atların etini yiyip ineklerin sütünü içerler. Güçlerinin muayyen zamanı akşam vakitleridir. Diğer her şeyin ötesinde kurbandan ve duadan nefret ederler. Özellikle Agni yani Ateşe onları kovup yok etmesi için yalvarılır ve bu nedenle "Rakşasa Katili" unvanını kazanmıştır. Sonraki edebiyat eserlerinde Rakşasalar ile tanrıların düşmanı olarak Pişāçalar yer almaktadır. Tıpkı, Asuraların tanrıların düşmanları ve Rakşasaların insanların düşmanı olduğu gibi. Ancak *Ṛigveda*'da sadece sarı tepeli, sulu Pişāçalar bilinir. İndra'ya onları yenmesi için dua edilir. Diğer düşman ruhlar ise Arātiler (Bağnazlıklar), Druhlar (İnciticiler) ve Kimīdinlerdir. Bunlar aslında çift oldukları düşünülen goblinlerdir.

Bireysel olarak iblislerin tanımında kesin bir terminoloji bulunmaz. Öyle ki Pipru ile Varcin'in ikisi de Asuralar ve Dāsalar olarak geçer. İblislerin en büyüğü açık ara sürüngen Vṛitra'dır.

Vṛitra ayaksız, kolsuz, homurdanan, Dānu'nun çocuğu, "akarsu"dur ve İndra onu katlettiğinde serbest kalan suları kuşatandır. Bununla birlikte birçok Vṛitra vardır ve ismi göksel düşmanların yanı sıra yersel olanlara da verilir. Vala, İndra'nın düşmanlarından bir sonrakidir. Kendisi ineklerin tutulduğu ve inekleri serbest bırakmak üzere İndra'nın delip yardığı mağaranın kişileştirilmesidir. Arbuda, İndra tarafından ineklerinden mahrum bırakılmıştır. İndra onu ayaklarının altında ezip başını yarmıştır. Vṛitra'nın sadece bir biçimi gibi görünmektedir. Bunlardan daha belirsiz olanı, Tvaṣṭṛi'nin üç başlı oğlu Viṣvarūpa'dır (Çok Biçimli). Kendisi Trita'nın yardımıyla İndra tarafından inekleri elinden alınıp öldürülmüştür. Bazı bilim insanları onun suretinde ayı görmüşlerdir. Ancak kişiliği bu konuda net bir sonuca ulaşamayacağımız derecede karanlıktır. İblis Svarbhānu'nun alaşağı edilmesi İndra tarafından başarılmıştır. Diğer yandan Atri, gökyüzünde düşmanın kararttığı güneşin gözünün yerine geçer. Dāsa Şuşna ise İndra'nın çırağı Kutsa'nın baş düşmanı olarak karşımıza çıkar fakat mitlere özgü karakteri İndra'nın onu yenerek suları kazanması, inekleri bulması ve güneşi elde etmesiyle açıklanabilir. İsminin anlamının ya "Yakıcı" ya da "Tıslayan" olması gerekirken aynı zamanda, kötü hasatlara neden olmasıyla tarif edilir. Belli ki bir kuraklık iblisidir. Bazen doksan dokuz kalenin Dāsa'sı Kulitara'nın oğlu ve İndra'nın öldürdüğü Şambara ile birleştirilir. Gerçi Şambara kendisini minyatür tanrı sayar. Pipru ile Varcin de İndra'dan önce gelir. İlkinin elli bin siyahi savaşçısı ikincisinin de yüz bin savaşçısı vardır. Aynı zamanda Asura ve Dāsa olmaları sebebiyle Aryanlar tarafından devrilen aborijin kabilelerin koruyucu tanrılarıydılar. İsimlerinin Sanskritçede "Direnişçi" ve "Parlayan" anlamına geldiğini söyleyebiliriz. Dhuni ve Cumuri, Dāsalar İndra tarafından dindar Dabhīti'nin hatırına uyumaya gönderilmişlerdir. Kaleleri de Şambara, Pipru ve Varcin'in kalelerinin yanında yıkılmıştır. Dhuni, "Kükreyen'" anlamına gelir ancak görünen o ki Cumuri Aryan değildir. Muhtemelen Ilībişa, Sṛbinda ve hakkında pratik anlamda pek fazla şey bilmediğimiz diğerleri, Aryanlara düşman olan tanrıların ya da rakiplerin aborijin isimleri olabilir.

Daha şaşırtıcı bir figür ve sonraki dönem edebiyatında meşhur olan biri de Namuçi'dir. Hint etimolojisinde "Bırakmayan Kişi" olarak yorumlanır. Aynı zamanda Asura ve Dāsa'dır ve İndra onu mağlup ederken Namī Sāpya'nın yardımını almıştır. Ölümündeki tuhaflık, başının Vṛitra'nınki gibi delinmeyip suların köpükleriyle kıvrılıp bükülmesidir. Ayrıca Aşvinlerin yardımıyla Sarasvatī onu iyileştirdiğinde İndra'nın şarap içtiği söylenir.

Ölülerin kralı Yama'dır. İnsanları bir araya toplar ve ölülere cennetin en yüksek noktasında şarkılar ile flüt sesiyle dolu bir dinlenme yeri verir. Tıpkı Yima'nın Avesta'da anlatıldığı şekliyle ilk soma ezicisi Vīvanghvant'ın oğlu olduğu gibi, o da Vivasvant'ın oğludur. Kız kardeşi Yamī'dir. İlginç bir ilahi, erkek kardeşini kendisiyle evlenmesi ve çocuğunun babası olması için zorladığı bir diyalog içermektedir. Diğer yandan Yama kız kardeşinin davasına dinsel itirazlar ileri sürmektedir. Öykü daha sonra Pers kayıtları tarafından teyit edilen Yama ile Yima'nın aslında insanlığın ikiz ebeveynleri olduğu görüşünü öne sürer. Avesta bizlere hükmettiği dünyevi bir cennette yaşadığını anlatmaktadır. Her ne kadar bu özellik *Ṛigveda*'da muhafaza edilmese de bir destanda ima edilmektedir. Asıl önemi, ölen ilk insan olması ve diğerlerine ölüm yolunu göstermesidir. Ölüm olarak baykuş ya da güvercin onun elçisidir. Ancak dört gözlü, geniş burunlu biri benekli (*şabala*) diğeri kahverengi olmak üzere iki köpeği vardır. Köpekler elçileri gibi insanları izleyip etrafta gezinen Saramā'nın oğullarıdır. Ayrıca yola bekçilik ederler. Muhtemelen erdemlilerin sığınağını şeytani ruhların zapt etmesini engellemek üzere Cinvat Köprüsü'nde bekleyen Avesta'daki dört gözlü ve sarı kulaklı köpek gibi. Yine de Aufrecht (Not 13) tarafından öne sürüldüğü gibi, köpeklerin bekçilik etmelerinin amacı günahkâr insanları Yama'nın dünyasından uzak tutmaktır. Ölüler efsanedeki gibi geçecekleri Vaitaraṇī nehrine sahip değildir. Ancak X. kitap, XVII, 7 ve devamında Sarasvatī'nin bu nehirden başka bir şey olmadığı iddia edilmektedir.

Yama'nın tanrılarla, özellikle Agni ve Varuṇa ile ilişkilendirilmesine ve "Yama tarafından verilen göksel süvari atı" ifadesin-

de güneşle bariz bir bağıntısının olmasına rağmen yine de kendisi tanrı olarak adlandırılmıştır. Bu gerçeklik kendisinin göründüğü şey gibi olduğu görüşüne uyar; insanların ilkidir, ilk ölen ve böylece de ölülerin kralı olandır fakat göçüp gidenlerin yargıcı olmamıştır. Bununla beraber güneş ve Agni ile bağlantısı onun güneş olduğunu düşündürmüştür. Özellikle güneşin batışı ya da günün ayrılışı olarak düşünülmüştür. Bu durumda kız kardeşi de gecedir. Akla yatkın olarak görünen diğer tek teori kendisinin ay olduğudur. Çünkü ayın ölülerin ruhlarıyla bağıntısının kökeni *Upaniṣhad*ların derinliklerinde bulunmaktadır. Dahası ay aslında ölür ve güneşin çocuğudur. Bununla birlikte bu özdeşleştirme büyük ölçüde kanıtlanmamış bir hipoteze dayanır. Buna göre Soma'nın tanrıları çağrıştırdığına dair *Ṛigveda*'daki birkaç referans onların aydaki ikametini ima etmektedir.

Bu durum Yama'nın cennetinde ölünün bedeninin yakılmasının, sadece buraya özgü olmasa da cesedin normal bir şekilde ortadan kaldırılması yöntemi olduğu inancıyla uyuşmaktadır. Ancak ölüler bazen yakılırdı çünkü tanrılar ateşle yakılanlar ve yakılmayanlar kadar ayrıcalıklıydı. Ölen kişi gelecekteki hayatında işine yaraması için kıyafetleri vb. ile yakılırdı. Görünüşe göre bir zamanlar ölen kişinin silahları ve karısı bile yakılırmış. Ancak daha sonra *Ṛigveda* bu uygulamadan vazgeçmiş. Sadece bu uygulamanın sembolü olarak karısı ve silahları ölünün yanına yerleştirilip daha sonra geri alınmış. Agni ölüyü taşır ve yakma ayini bu yüzden kısmen bir kurban törenidir. Ancak ayinde "çiğ et yiyen" olarak Agni kurbanı taşıyan Agni'den ayrılır. Ölü ile bir de keçi yakılırdı. Agni'ye cesedin bütünlüğünü korurken bu keçiyi tüketmesi için dua edilirdi. Ölüler diyarına yapılan yolculukta Pūṣan rehber ve Savitṛi idareci olarak görev alırdı. Ölünün yanına yolunu süpürmesi ve ölümden geri hayata dönmesini engellemesi için bir demet çalı çırpı bağlanır. Geçen günlerde tanrıların yürüdüğü yol boyunca taşınan ruh, ışık diyarına geçip evinde Yama'dan bir dinlenme yeri alır. Cesedi alevlerle yok edilmiş olsa da diğer dünyada salt bir ruh değildir. Aksine varsayılması gerektiği gibi dünyevi bedeninden arıtılmış haldedir. Güneşin en yüksek noktasında ika-

met edip tanrılar, güneş ve ışınlarıyla birleşmektedir. Burası neşeli bir yerdir. Flütler ve şarkı sesleri yankılanmaktadır. Burada soma, saf yağ ve bal akar. Burada iki kral vardır; Varuṇa ve Yama. Kurucu babalar diğer tanrıların kıymetlisidir. Yaşlanmazlar ve bedensel zayıflıkları yoktur. Diğer yandan başka bir görüş ise tanrıların gökyüzündeki takımyıldızları olduğudur. Bu da kesinlikle daha sonraki Vedik döneme ait bir düşüncedir.

Cennete ulaşanlar bilhassa kurban adayan ve rahipleri ödüllendiren dindar insanlardır. Çünkü kurban ve kurbanlık bedeli ayrılmaz biçimde birbirleriyle ilintilidir (Not 14). Ancak savaşta hayatlarını riske atan kahramanlar ve çile çekmeyi ibadet olarak yerine getirenler (asketizm) gidiş biletini kazanırlar. Şeytani işler yapanların kaderi hakkında pek fazla şey anlatılmaz ve görünüşe göre onların payına çoğunlukla yok edilmek düşer. Yine de şeytan, sahtekârlar ve sadakatsizler için üretilmiş karanlık yerlerden bahseder. Ayrıca İndra ve Soma'ya, şeytanlık yapanları dipsiz karanlık uçuruma atmaları için dua edilir. Diğer yandan düşman ile haydudun üç dünyanın altında kalabilmesi için dua okunur. Cehenneme inanış muhtemelen bu muğlak başlangıçlardan doğar. Bu inanış *Atharvaveda*'da açıkça ifade edilir ve daha sonra destan ile *Purāṇa*larda detaylandırılır.

Ancak tanrılar hayatın sıkıntılarından sonra huzur içinde yaşayan ruhlardan daha fazlasıdır. Kendilerine şafaklar, nehirler, dağlar, cennet ve yeryüzü, Pūşan ve Ṛbhus ile dua edilirken adaklara yardım edecek ve adak alacak kadar kudretlidirler. Zenginlik, çocuk ve uzun hayat vermeleri istenir. Şafağı yarattıkları, Soma ile cennet ve yeryüzünü genişlettikleri söylenir. Özellikle somayı severler ve onu almak için binlercesi gelir. Tanrı olarak adlandırılsalar bile gerçek ilahlardan ayrılırlar. Yolları Devayāna ya da "Tanrıların Yolu" ile kıyaslandığında, Pitṛyāṇa ya da "Kurucu Babaların Yolu"dur. Ayrıca kendilerine verilen yiyecek, tanrıların haklarını almaları için davet edildikleri *svāha* ismindekiyle karşılaştırıldığından *svadhā* olarak adlandırılır. Kurucu babalar düşük, yüksek, orta, erken ve geç olarak tanımlanırlar. Navagva, Vairūpa,

Atharvan, Aṅgirasa, Vasiṣṭha ve Bhṛigu ırklarından da bahsedilir. Bunların son dördü *Ṛigveda*'da rahip aileleri olarak görünmektedir.

Ṛigveda'nın bir paragrafında (X. XVI.3) daha sonraki döneme ait ruh göçü kavramını canlandırdığı düşünülen bir düşünce ortaya çıkmaktadır. Kavramla ilgili olarak Saṁhitā'da (koleksiyon) gerçek bir ize rastlanmaz. Bu bölümde, Agni tarafından ölünün yukarıdaki dünyaya götürüldüğünü düşündüren dizelerin arasında şöyle yazar;

> *Güneş gözünü alır, rüzgâr ruhunu, sana layık olduğu gibi yeryüzüne ya da cennete git.*
> *Eğer nasibinse sulara doğru git; git ve tüm uzuvlarınla bitkilerin içinde evini kur.* (Not 15)

Kavram, bedenin türediği elementlere ayrılmasının dışavurumu olarak yeterince doğaldır. Tıpkı sonraki dönem Sanskritçesinde sürekli insanın öldüğünde beş elemente dönüşmesinden bahsedilmesi gibi. Bu sebeple ölünün ruhunun bitkilere ve diğerlerine gidebileceğine dair ilkel düşünceden anladığımızla kıyaslandığında, ifadenin bu şekilde yorumlanması çok daha olasıdır. Bununla birlikte paragraf o kadar yalıtılmıştır ki anlamı belirsiz kalmak zorundadır.

Üçüncü Bölüm

Brahmanalar'ın Mitolojisi

Brāhmaṇalar bir *Ṛigveda Saṁhitā*'nın var olduğunu kabul ederler. En iyi ihtimalle, temelleri bakımından mevcut metne benzer bir koleksiyon olarak. Yine büyük bir olasılıkla diğer *Saṁhitā*'lar -yani Sāmeveda, Yajurveda ve Atharvaveda'dan oluşan iki ekol- *Ṛigveda Saṁhitā*'sının oluşumundan sonra yazılmıştır. *Ṛigveda* ilkelden de öte bir çağın ürünü olduğuna dair birçok işaret barındırdığı halde sonraki *Saṁhitā*'ların halihazırda *Ṛigveda*'da bulunan metinlerle örtüşmeyen bölümlerinde genellikle başlıca *Brāhmaṇalar* ile ya da en azından bu metinlerin en eskileriyle aynı seviyede durmaktadırlar. Mitoloji bakımından en temel özellikleri eski çoktanrıcılığın artık *Ṛigveda*'da olduğu kadar gerçek değildir. Panteonun sayısız tanrısının olduğu gerçekliğinin -ki bunlara diğer tanrılar da eklenmiştir- sorgulanamayacağı doğrudur. Ancak metinlerin kendileri, herhangi bir Vedik ilahtan daha görkemli ve daha evrensel güce sahip ilahlar yaratmada gösterişsiz bir eğilim göstermektedir. Panteonda bu çabanın sonuçlarını gösteren üç figür bulunur; Pracāpati, Viṣṇu ve Rudra. Bunlardan ilki papazların yorumlarına göre pek de popüler mitolojinin ürünü bir yaratık olmadığı gerçeğiyle diğer ikisinden ayrılır. Sonuç olarak büyük bir tanrı olarak devamlılığı sağlanamamaktadır. Halbuki esas itibarıyla şüphesiz popüler ilahlar olan diğer iki tanrı çok fazla değişim göstererek yüzyıllar boyunca Hindistan'ın büyük tanrıları olarak ayakta kalmıştır. Tıpkı yüzyıllar boyunca mezhebin gelişiminde kaçınılmaz biçimde kanıtlandığı gibi.

Pracāpati'nin temel özelliği bir yaratıcı, "Yaratıkların Efendisi" olmasıdır ve buradaki yaratık her şeyi kapsar. Yine de *Brāhmaṇalar* ya da başka herhangi bir metinde yaradılışa dair tutarlı bir anlatı bulunmamaktadır. Ancak bununla birlikte Pracāpati kavramının önemi kendisinin kesinlikle *Ṛigveda*'nın "Her Şeyi Yaratan"ı, Vişvakarmanı ile ya da o *Saṁhitā*'daki Aditi'nin aynı zamanda oğlu ve babası olan Dakşa ile özdeşleştirilmesiyle kesin olarak görünmektedir. Daha sonraki *Saṁhitā*'lar, *Ṛigveda*'nın "Altın Tohum" yani Hiraṇyagarbha'yı öven ilahisini tekrarlar ve Pracāpati ile soru sözcüğü "Kim"i özdeşleştirirler. Soru sözcüğü o ilahideki "Adağımızla hangi tanrıya tapınacağız?" sorusunun geçtiği her satırın başında yer alır. Dünyanın yaratılış öyküsünün farklı yorumları arasında, makbul olan ve sular ya da okyanusu varoluş sırasında ilk sıraya yerleştiren bir versiyon bulunmaz. Buna rağmen sular çoğalma arzusundadır ve *tapas* süreciyle altın bir yumurta üretir. Kökeni tap "ısı"ya dayanan terim Hint sofu idaresinin yoğun fiziksel ısı üretme işlemini merkezine yerleştirdiğini göstermektedir. Bu yumurtadan bir yıl içinde konuşmaya başlayan Pracāpati doğar. Konuştuğu sözler kutsaldır ya da "Bhūh", "Bhuvah" ve "Svar" gibi ünlemlerdir. Bunlar da yeryüzü, atmosfer ve gökyüzü olur. Çocuk arzular ve sonunda tanrıları üretmiştir. Tanrılar gökyüzüne ulaşarak ilah kılınmışlardır. Pracāpati Asuraları da yaratmıştır. Bu sayede karanlık gelmiş ve o da Pracāpati'ye kendisinin iblisi yarattığını göstermiştir. Böylece Asuraları karanlıkla delip onları da alt etmişlerdir. Bunlar arasında bir öykü Hint dini boyunca daimi olan özellikleri ortaya çıkarması bakımından önemlidir: Yaratılış öyküsü zaman içinde çok fazla değişiklik göstermiştir ve suları Prakṛti olarak isimlendirilen ilkel bir materyale dönüştüren felsefi yorumla uyumlu hale getirilmiştir. Fakat manevi değer kazanmış olsa da altın yumurta popüler algıdan öteye gidememiştir. Diğer yandan tanrının yaratılışının yerine Prakṛti materyaline giren Pracāpati'nin isimlerinden biri olan Puruşa ya da "Ruh" kavramı geçer. Pracāpati'nin kendi tarafından uygulanan yaratıcı gücü aslında çocuk doğumuyla karşılaştırılıp ilahın çift cinsiyetli karakterinin habercisi olarak hizmet eder. Bu karakter,

resmen hem edebiyat hem de sanatta yarı erkek yarı kadın olarak Şiva figüründe temsil edilmektedir.

Pracāpati'nin yaratıcı eylemine dair başka bir algı ise kaplumbağa ya da yabandomuzu biçimini almış olmasıdır. Böylece *Şatapatha Brāhmaṇa*'da kaplumbağa biçimine büründükten sonra zürriyeti yarattığını ve *kásyapa* sözcüğü "kaplumbağa" anlamına geldiğinden insanların tüm yaratıklara Kásyapa'nın nesli dediğini öğreniyoruz. Bu kaplumbağanın Pracāpati'yi güneş ışığı ile ilişkilendiren güneş (Āditya) ile beraber olduğu ifade edilmektedir. Tıpkı Āditya'nın annesi Aditi'nin babası ya da oğlu Dakşa ile özdeşleştirildiği gibi. Aynı *Brāhmana* bizlere yeryüzünün ilk önce yalnızca bir karış büyüklüğünde olduğunu fakat bir yabandomuzunun onu kaldırdığını ve yeryüzünün efendisi olarak Pracāpati'nin domuzu ödüllendirdiğini anlatmaktadır. Bu domuz *Taittiriya Saṁhitā*'da ve *Taittiriya Brāhmana*'da kesinlikle Pracāpati ile özdeşleştirilmektedir. Sonraki *Taittiriya Āraṇyaka* ise yeryüzünün yüz kolu olan siyah bir yabandomuzu tarafından büyütüldüğünü bildirmektedir. Bu tohumlardan yabandomuzu ve kaplumbağa efsane ile Puurāṇalardaki Vişṇu'nun canlı simgelerini ortaya çıkarır. Yine de bir başka avatarın izlerine, *Satapatha Brāhmana*'da Manu'yu tufandan kurtaran balığın öyküsünde rastlamaktayız. Aslında bu metin efsanede ileri sürüldüğüne göre balığın Pracāpati ile özdeşleştirildiğinden bahsetmez.

Öte yandan Pracāpati'nin karakterinin bir başka yönü onu uygunsuz bir biçimde göstermektedir. *Brāhmana*'lar, onun kendi kızına arzulu gözlerle baktığını anlatır. Bu da şüphesiz Dyaus'un (Gökyüzü) kızı Uşas (Şafak) ile ilişkisine *Ṛigveda*'daki üstü kapalı göndermeyi doğurmaktadır. Tanrılar onun bu eylemine derinden gücenmişler ve Rudra onu vurmakla tehdit etmiş ancak sonra ineklerin efendisi olması için kendisine söz verilmesiyle bundan vazgeçmesi için ikna edilmiş. Belki de gerçekten onu vurmuş ama daha sonra yarası iyileşmiştir. Hikâye *Aitareya Brāhmana*'da çok efsanevi bir görünüş kazanır. Pracāpati, antilop (*rohiṇī*) kılığındaki kızını takip etmek üzere kendisini bir geyiğe dönüştürür. Tanrılar onu cezalandırmak için çok korkunç bir beden oluştururlar.

İsminden bahsetmek çok tehlikeli olsa da bu, Rudra biçiminde bir yaratıktır. Pracāpati'yi okuyla yaralar ve Pracāpati gökyüzüne kaçıp orada Mrga (Vahşi Hayvan) takımyıldızını oluşturur. Diğer yandan okçu, Mṛgavyādha (Mrga Delici) olur. Antilop Rohiṇī'ye dönüşürken ok, üç çatallı ok takımyıldızı olarak hâlâ gökyüzünde görünmektedir.

Yaratıcı etkinliğine rağmen Pracāpati doğuştan ölümsüz değildi. Çünkü *Brāhmana*'ların algısı, tıpkı sonraki günlerde Hindistan'da da olduğu gibi, ölümsüzlüğün yalnızca doğuştan kazanıldığını kabul etmemektedir. Tanrıları ve insanları yarattığında ölümü de şekillendirmiştir. Ayrıca yarısı -saçları, cildi, eti, kemiği ve iliği- ölümlü, diğer yarısı -zihni, sesi, nefesi, gözleri ve kulakları- ölümsüzdü. Ölüm korkusuyla akın etti ancak kurban geleneğinin başlıca merasimlerinden birini oluşturan kutsal ateşin yığılması için bir tuğla gibi birleşmiş yeryüzünün ve suların sayesinde ölümsüz kılınabilirdi. Aynı zamanda Pracāpati'nin kendisi zamanın sembolü olarak yıldır ve yıl sayesinde ister insan isterse tanrı olsun ölümlülerin hayatlarını tüketir. Tanrılar aksine ölümsüzlüğü Pracāpati'den elde etmişlerdir. Bunu birçok kurban vererek boşa çıkarmaya çalışmışlar fakat başarısız olmuşlar. Hatta belirsiz sayıda ateş tuğlasını ateş sunağına yığmayı denediklerinde bile. Ancak sonunda uygun sayıdaki tuğlayı uyguladıklarında arzularına ulaşmışlar. Bununla birlikte ölüm, idaresinden böyle bir muafiyete itiraz etmiş çünkü bu durum onu nasipsiz bırakıyormuş. Bu yüzden tanrılar o andan itibaren ölümsüzlüğü ister bilgisinden isterse yaptıklarının sonucu olsun, hiçbir insanın bedeninden ayrılmadan ölümsüz olamayacağını emretmişler. Tesadüfe bakın ki ölümden sonra insan ya ölümsüz kalacak şekilde yeniden doğabilir ya da kaderinde tekrar tekrar ölmek üzere doğmak olabilirmiş. Bu sadece tanrıların ölümden kaçışlarının çeşitli yöntemlerinden birine örnektir. Çünkü daima Ender'den (Sonlandırıcıdan) korkarlar ve onun idaresinden kurtulmak için çeşitli ayinleri benimsemek zorundadırlar.

Hem tanrılar hem de Asuralar (İblisler) Pracāpati'nin çocuklarıdır. Neden iyi ve kötü olarak farklılaştıklarını açıklamak gerekiyor; birkaç farklı şekilde açıklama getirebiliriz. Bunlardan

BRAHMĀ (Levha VI)

Kutsal ateşin huzurunda bir tapınan Brahmā'ya adak sunmaktadır. Tanrının dört yüzünün şehvetli bakışlarından boş yere kaçmaya çalışan kızının güzelliğine bakma arzusundan doğduğu söylenmektedir. Aslında benzer nedenden dolayı beşinci bir başı vardır. Ancak bu baş ya ne tanrılar ne de iblislerin katlanabileceği Veda'lar hakkındaki bilgi yoluyla büyük bir görkem elde ettiği için ya da öfkesi yüzünden Şiva tarafından kesilmiştir. Dr. L. H. Gray'in koleksiyonundaki bir rāginī (eski bir Hint müziği) dinletisine ait Hint tablosundan alınmıştır.

birinde Asuralar küstahlıklarından dolayı sürekli kendilerini kurban ederken tanrılar, birbirlerini kurban etmişlerdir. Sonuç olarak Pracāpati kendisini onlara bahşetmiş ve kurban sadece onların olmuştur. Bir başka yorumda ise Asuralar yalancılığa başvururken tanrılar konuşmama düşüncesini benimsemişlerdir. Bu nedenle tanrılar bir süre zayıflayıp fakirleşmişler ancak sonunda gelişmişlerdir. Bu da insanlar sayesinde olmuş. Diğer yandan zenginleşip başarılı olan Asuralar sonunda tuzlu toprak gibi yıkılmışlar. Tanrılar yeryüzünü Asuralardan tekrar kazanmışlar. Yeryüzünün sadece birinin oturduğu yerden görebileceği kadar uzak olan bölümüne sahip olmuşlar. Asuralardan bir pay istemişler. Asuralar da tanrılara kuşatabilecekleri kadarını alabileceklerini söylemiş. Bunun üzerine tanrılar yeryüzünü dört bir yandan kuşatmışlar. Bir başka efsaneye göre tanrıların büyüklüğü onlardan üçünün -İndra, Agni ve Sūrya- üstünlük kazanmayı arzuladığı gerçeğiyle izah edilmektedir. Ve bu amaçla uzun vadede hedeflerine ulaşana dek kurban etmeyi sürdürürler.

Pracāpati'yi ortaya çıkaran felsefi güç, kısa sürede asıl düşüncenin ötesine geçip mutlak ifadesi için aşırı kişisel olduğundan, erkeği cinsiyetsiz Brahman Svayambhū'ya (Kendi Kendine Var Olan Dua) dönüştürmüştür. Hâlâ dünyanın kökenini Brahman'a yüklemek ve nedenini kendi başına münzevi sadeliğiyle açıklamak mümkündür. Ancak artık *Upanişad*'ların panteist felsefesinin gelişiminin yolu açılmıştır. İsim değişikliği anlamlıdır ve düşünce tarzının yeni bir yönünün önemli hale geldiğini gösterir. Brahman rahip tarafından okunan "dua" ya da "büyü"dür. Ayrıca dua ya da büyünün kutsal gücüdür. Öyle ki evrenin kökenindeki gücün isimlerinden biri olarak kolayca benimsenmiştir. Dolayısıyla bu Brahman bir çile çekme nesnesine dönüştürüldüğünde Pracāpati'nin özelliklerini üstlendiği ve iki farklı düşünce dizisinin birleştiği açıktır. Bu sürecin sonucu ise yeni bir tanrının, Brahmā'nın yaratılmasıdır. Kendisi cinsiyetsiz gayri şahsi Brahman'ın eril cinsidir. Yine de bu yeni ilah eski bir figür değildir: *Kauṣītaki* ve *Taittirīya* gibi geç dönem *Brāhmaṇa* ve *Upanişad*'larda daha geç dönemdeki ve *Sūtra* edebiyatında bulunmaktadır. Bu edebiyatta

kopyası her nasılsa açıkça kendisi olan Pracāpati ile özdeşleştirilir. Acaba daha önce iddia edildiği gibi Brahmā'nın panteondaki diğerlerinin hepsinden daha büyük bir tanrı olduğu bir zaman var mıydı? Yanıt kesinlikle sınırsız ölçüde olumlu olamaz çünkü destan Brahmā'nın başlıca tanrı olduğu bir döneme dair ipucu vermez. Şüphesiz, Brahmā Sahampati'yi (belirsiz anlamda bir sıfat) fazlasıyla önemseyen Budist *Sūtra*'nın kanıtı Budizmin kökenlerini bulduğu çevrelerde Brahmā'nın ileri gelen bir figür olduğunu göstermekten başka bir işe yaramaz. Aslında Brāhmaṇa'lar döneminin kapanışında, yani Budizmin ortaya çıkmasından hemen önce felsefi tanrının popüler biçimi kabul edilebilirliğe doğru bir nevi ilerleme kaydetmiştir. En azından savaşçılar ve Brāhmanlar çevresinde. Şayet durum buysa, bu üstünlüğün uzun süre devam etmeyeceği açıktır ve kesinlikle bir bütün olarak insanlar arasında yayılmamıştır.

Popüler beğeni bakımından Brahmā'nın rakipleri arasında Vişṇu, gittikçe artan büyüklükte alametler gösterir. Tanrılar her zaman olduğu gibi Asuralar ile savaşlarında yenilip kaybettikleri yeryüzünü geri kazanmak amacıyla o sırada yeryüzünü paylaşmakla meşgul olan Asuralara yaklaşmışlar ve kendilerine pay vermeleri için yalvarmışlardır. Buna karşılık Asuralar cimrilikle yalnızca bir cüce olan Vişṇu'nun uzanabileceği kadar küçük bir parçayı teklif etmişler. Tanrılar teklifi kabul etmişler ve Vişṇu'nun etrafını metrelerce kuşatarak dua etmeye devam etmişler. Sonunda tüm yeryüzünü elde etmeyi başarmışlar. Öykü, aynı metindeki bir başka paragrafla açıklanmaktadır. Buna göre, tanrılara artık sahip oldukları her şeyi kuşatan güçlerini Vişṇu'nun üç adımının sağladığından bahsedilir. *Şatapatha Brāhmaṇa*'daki bu bilgilerin yanı sıra *Aitareya Brāhmaṇa*'da İndra Vişṇu'nun Asuralar ile ihtilafa düştükleri ve onları mağlup ettikten sonra dünyayı yeniden bölüşmek üzere anlaştıklarından bahsedilmektedir. Anlaşmaya göre kendilerine Vişṇu'nun üç adımla ulaşabileceği kadar bölgeyi almışlardır. Bu adımlar dünyaları, Veda'ları ve sözü kapsar. Dahası kozmogonik bir güç olarak yabandomuzunun hâlâ Vişṇu yerine Pracāpati ile özdeşleştirilmesine rağmen Vişṇu'nun yabandomu-

zuyla bağıntısı, *Ṛigveda*'ya dayanan bir efsanede ortaya çıkmaktadır. Efsane *Siyah Yacurveda*'da anlatılmaktadır: Servet yağmacısı bir yabandomuzu tanrıların yedi tepenin ardında gizlenen mallarını almıştır. Fakat İndra eline bir *kuşa-otu* (Halfa otu) yaprağı alıp tepelerin ardından fırlatmış ve domuzu öldürmüştür. Vişṇu da kurban eden olarak domuzu alıp tanrıya sunmuştur. Bu paragraf Vişṇu'nun *Brāhmaṇa*'daki kudretinin kaynağını gösterir. Esasen kurban ve Brāhman için hazırlanan her şeyle özdeşleştirilmektedir. Bu bağlamda Vişṇu'nun başını nasıl kaybettiğine dair ilginç bir öykü anlatılır. Tanrılar tarafından kurban olarak kabul edilip ilahların en yücesi olmuştur. Şimdi başını yayının ucuna yaslamış bir şekilde ayakta durur ve tanrılar onu mağlup edemeden öylece oturup kalmışlardır. Karıncalar tanrılara onun yayının sicimini kemirecek olana ne verebileceklerini sormuşlar. İlahlar böyle bir işe karşılık çölün ortasında bile yemek ve su bulma vaadinde bulunmuşlar. Karıncalar sicimi kemirmişler ve sicim kopmuş. Yayın iki ucu tanrının başını parçalayıp koparmış. Vişṇu'nun başıyla birlikte düşen boğaz *ghṛm* artık gharma ya da kurbanlık kazanı olmuş. Ayrıca gücü azaldıkça *mahāvīra* ya da "büyük kudret tencere"si adını kazanmış. Tanrılar başsız kurban ya da *makha* ile sunmaya devam etmişler ancak başarısız olamadıkları için ya Aşvinler ya da *pravargya* ayini sayesinde başı yerine geri getirmek zorunda kalmışlar. Olayın bu şekilde gerçekleşmiş olması oldukça tuhaftır çünkü Vişṇu ayinde çok küçük bir rol oynar ve nihayetinde törenin başlıca özelliği olan Soma adağı ile yakından ilişkili değildir. Yine de şüphesiz, tanrının kendisine karşı giderek artan ilgiyi sağlamlaştıran güçlü bir taraftar kitlesinin olduğunu itiraf etmemiz gerekir. Aynı özellik Vişṇu ile İndra'nın ilişkilerinde de görülmektedir. Vişṇu artık Vṛitra'ya karşı saldırısında İndra'yı destekliyor gibi görünür ve Vişṇu'nun tanrıların önde geleni olduğuna dair güvencemiz vardır. Cüce biçimi kendisini kurnazlıkta İndra'ya benzetmiştir. Çünkü şüphesiz hedeflenen sonuca ulaşmayı sağlamak adına zekice bir araçtan başka bir şey değildir. Tıpkı İndra'nın kendisini *Taittiriya Saṁhitā* yorumunda bir *sālāvṛkī*'ye (muhtemelen bir sırtlana) dönüştürmesi ve bu biçimiyle etrafında

üç kez koşarak dünyayı tanrılar için Asuralardan kazanması gibi. Tanrı bunun dışında başka hiçbir yeni özellik geliştirmez: Kendine has özelliği olarak üç dünyayı adımlaması kabul edilmiş gibi görünüyor. Diğer yandan buna alternatif olarak gökyüzü boyunca adımlaması da kabul edilmektedir.

Nārāyaṇa ismi eski metinlerde henüz Vişṇu'ya atfedilmemiştir. Yine de *Şatapatha Brāhmana*'da insan kurbanı görüp onunla adak sunan ve böylece arzuladığı üstünlüğü elde eden Puruşa Nārāyaṇa'dan bahsedilmektedir. Burada elbette *Ṛigveda*'nın Puruşa Sūkta'sının yansımasını görmekteyiz. *Ṛigveda*'nın Puruşa'sı, diğerini kurban eden bir Puruşa'ya dönüştürülmüş olarak bulunmaktadır. Nārāyaṇa bu bakımdan Pracāpati ile yakın akrabadır. Ancak neredeyse MÖ üçüncü yüzyıldan sonrasına dayandırılan *Taittiriya Āraṇyaka* kadar erken bir dönemde Nārāyaṇa ismi Vāsudeva ve Narasiṁha ile Vişṇu'ya atfedilmektedir. Bu durum Vedik dönemin sonunda Vişṇu kavramının destanda görünen özellikler dahil edecek biçimde genişlediğini göstermektedir. Sözkonusu destanda Vişṇu sadece Nārāyaṇa ile değil Vāsudeva ile de özdeşleştirilir ve "İnsan-Aslan" Narasiṁha olarak ortaya çıkar.

Bununla birlikte *Brāhmaṇa*'da Şiva gerçekten Vişṇu'dan daha büyük bir figürdür. Belki bunun sebebi Vişṇu için asla uygun bir özellik olmayan korkunç bir tanrı olmasıdır. Bu yüzden kendisine uzun bir hayat, Camadagni, Kaşyapa ve tanrıların üç hayatını bahşetmesi için yakarılır. Ayrıca yayını alıp kaplanının derisine bürünerek uzak kuzeydeki Mūjavantların ötesine doğru yola çıkar. Çok daha dikkate değeri olanıysa, *Şatarudriya* ya da "Yüz İsimle Rudra"ya Dua'dır. Çeşitli biçimlerde ortaya çıkar ancak *Yacurveda*'nın bazı metinlerinde neredeyse aynı yorumları bulunur. Burada çok renkli ve her ne kadar sığır çobanları ile su çekenlerin gözüne arada bir ilişse de kaçıp giden tanrı olarak görünmektedir. Hırsızlar ve soyguncular da dahil olmak üzere akla gelebilecek neredeyse her şeyin efendisi olduğu düşünülür. Dağda yaşar ve en önemlisi, korkunç bir yayın usta kullanıcısıdır. Taraftarı olan ve tıpkı kendisi gibi korkunç olan Rudra'lardan oluşan orduları

vardır. Dahası her şeyi mesken tutabilir. Nīlagrīva (Mavi Boyunlu) ve Şitikaṇṭha (Beyaz Boğazlı) gibi isimlerin yanı sıra sırf betimleyici olmayan diğer isimler de verilmiştir – Bhava, Şarva, Paşupati. Bu isimlerden Bhava ile Şarva'nın defalarca *Atharvaveda* ile okçu olarak ilintili olduklarına ve Rudra ile ilişkilendirildiklerine tanıklık ederiz. Diğer yandan, Veda'nın bir başka paragrafında aynı ilahın farklı biçimlerdeki mahlasları sadece Bhava ve Şarva olmayıp Paşupati, Ugra, Rudra, Mahādeva ve Īşāna'dır. *Şatapatha Brāhmaṇa*'da Rudra'nın Agni olduğu ve doğu halkları arasında isminin Şarva olduğu ancak batılıların (Bāhīkalar) arasında kendisine Bhava isminin verildiği ve kendisinden "Sığırların Efendisi" olarak bahsedildiği anlatılmaktadır. Bir başka anlatı ise "Yaratıkların Efendisi"nin (Pracāpati) Uşas ile birlikteliğinden ağlayıp kendisine isimler verilmesini dileyen Kumāra isminde bir erkek çocuğun doğduğunu bildirmektedir. Sonra Pracāpati çocuğa ağladığı (ağlamak anlamındaki *rud*'dan dolayı) için Rudra ismini vermiş. Agni'nin sekiz farklı biçimi olan Şarva (Hepsi), Paşupati (Sığırların Efendisi), Ugra (Dehşet), Aşani (Yıldırım), Bhava (Mevcut), Mahādeva (Büyük Tanrı) ve Īşāna (Hükümdar) isimlerini de vermiştir. *Kauṣītaki Brāhmaṇa*'da bu isimlerden nispeten farklı bir sırayla Bhava, Şarva, Paşupati, Ugradeva, Mahādeva, Rudra, Īşāna ve Aşani olarak bahsedilmektedir. Bununla birlikte bu şekilde isimlendirilen varlığın kökeninin izleri Agni, Vāyu, Āditya, Candramas (ay) ve Uşas'ın bir Apsaras olarak müşterek etkisine dayanmaktadır. Ancak başka bir anlatı, Rudra'nın kökeni yaratma çabasıyla yok olduğunda tüm tanrılar kendisini terk ettikten sonra Pracāpati'de tek başına kalan ilah Manyu'dan (Gazap) geldiğini bildirmektedir. Bu durum Rudra'nın neden bu kadar vahşi olup sakinleştirilmesi gerektiğini izah eder. Tanrılar arasında acımasız olandır ve yabandomuzudur çünkü yabandomuzu büyük öfke demektir.

Bu tanrının korkunç doğasının başka izleri bulunmaktadır. Bu yüzden Rudra ayin esnasında Rākşasalar, Asuralar ve efendi tanrılarla o kadar mesafeli özdeşleştirilmiştir ki ismini zikrettikten sonra kişinin arındırıcı sulara dokunması gerekmektedir. Ancak diğer

yandan bölgesinin güney değil de kuzey olmasıyla diğerlerinden ayırt edilir. Ayrıca tapınmasında çağrıldığı isim tanrılar için normal sayılan *svāhā*'dır. Manu'nun oğlu Nābhānediṣṭha talebe olarak evden uzaktayken erkek kardeşleri onu babaları hayattayken sahip oldukları mal varlıklarından mahrum bırakmışlar. Ebeveynine bu konuda yakındığında kendisine cenneti elde etmek amacıyla kurban vermekte olan Aṅgirasalara gitmesi ve onlara altıncı günde ezberden okumayı öğretip onlardan bir lütuf elde ederek zararını gidermesi söylenmiş. O da böyle yapmış ancak tam Aṅgirasaların ödül olarak verdiği bin sığırı alırken siyah kıyafetli bir adam (Rudra) sunakta bırakılan her şeyin kendisine ait olduğunu söyleyerek ödülün kendisine ait olduğunu iddia etmiş. Nābhānediṣṭha babasına dönmüş yalnız kendisine talebin makul olduğu söylenmiş. Gerçi her haliyle hak iddia edeni nasıl vazgeçmeye ikna edeceği konusunda da tavsiye almış. Dahası, anladığımız kadarıyla, Pracāpati'yi ahlaki düzenin yasalarına karşı günah işlediğinde cezalandırmak üzere tanrıların korkunç karakterlerinden yaratılan Rudra idi. Hatta tanrılar bile ondan korkardı. Mahādeva olarak sığırları yok eder. Avlarını çiğnemeden yutan kocaman ağızlı ve uluyan köpekleri vardır. Diğer tanrılardan ayrılmış olarak düşünülmektedir ve kurban töreninde sonunda orduları kurbanın iç organlarını yerken kendisine kalıntılar sunulur. *Atharvaveda* silah olarak ona ateş, baş ağrısı, öksürük ve zehir atfetmiştir ancak onu bu hastalıklarla özdeşleştirmemiştir. Yağmurların başlamak üzere ve ani mevsim değişiminin hem insanlar hem de hayvanlar için en korkulu olduğu yazın sonunda, en tehlikeli halindeymiş gibi görünmektedir. Yine de korkunç yönünün artık aşırı abartıldığının dışında tanrının karakterinde *Ṛigveda*'da sunulduğundan çok büyük bir fark olduğu söylenemez. Elbette Agni ile birlikteliği her seferinde iddia edilen Rudra kavramına yeni bir ilahın dahil edildiğini düşünmek mümkün değildir. Çünkü Rudra en korkunç haliyle ateştir.

Yacurveda'da Rudra'nın bir kız kardeşi olduğunu görmekteyiz: Ambikā. Ayrıca *Şatapatha Brāhmaṇa*'dan isminin aslında Tryambaka (Üç Gözlü) olarak adlandırılmasından dolayı olduğuna

KĂLA-ŞİVA (Levha VII)

Şiva burada Kăla'nın ("Zaman" ya da "Ölüm") korkunç görüntüsüyle temsil edilmektedir. Java, Prambanān'daki bir heykelden alıntı. Boston Güzel Sanatlar Müzesi'ndeki bir fotoğraf.

emin olunabilir. Sonraki geleneklere göre Şiva'nın eşi olan Umā Haimavatī'ye rastlamamız için *Brāhmaṇa* metinlerinin son dönemine dek beklememiz gerekecektir. Diğer yandan çok daha sonraları ortaya çıkan Taittirīya Āraṇyaka'da Ambikā'yı bir kız kardeş olarak değil de eş olarak görmekteyiz. Durgā ve Pārvatī gibi diğer isimlerine de rastlamaktayız. Ancak bu yine de Vedik edebiyatının sonraki bölümlerinin epik mitolojiyle aynı çağı paylaştıklarına dair işaretlerden biridir. Öyle ki *Āşvalāyana Şrauta Sūtra*'da Rudra'nın isimlerine hepsi de Şiva'nın mahlasları olan Şaṅkara, Hara ve Mṛda gibilerinin eklendiğini görmekteyiz.

Bu üç ilaha tapınma biçiminde gerçekleşen tektanrıcı eğilimin güçlü gelişimine ek olarak Asuraların tanrıların düşmanı olarak kesinlikle ileri sürülmesinden bahsetmemiz gerekir. Bu eğilim *Ṛigveda* bakış açısından belirgin bir değişimdir. Çünkü burada "Asura" terimi normalde tanrıların kendisine atfedilmektedir. İblislerle tanrıların mücadelesi Asuraların ordusu ile tanrılar arasındaki savaştan ziyade bireysel olarak Asuraların kendileriyle tanrılar arasındaki savaş biçimine bürünür. Bu arada her ikisi de *Brāhmaṇa*'ların sıkça ifade ettiği gibi Pracāpati'den gelmektedir. Bu olayda, İranlıların Vedik *deva*'sına (tanrı) karşılık gelen *daēva* sözcüğünü "iblis" olarak yorumladıkları gerçeğiyle birleştirildiğinde İranlıların gelişmiş Zerdüştlük inancı ile daha eski Vedik inancı arasındaki düşmanca ilişkilerin bir sonucunu görmek oldukça doğaldır. Ancak iddia ayrılmaz bir şekilde *Ṛigveda* ile *Brāhmaṇa*'ların İran ile yakın bir ilişkide olup olmadığı sorusuyla ilişkilidir. Teoriyi desteklemek adına Hint edebiyatında popüler olan Kavi'lerin Avesta'da kâfir oldukları gerçeği kanıt olarak gösterilebilir. Diğer yandan *Pañcaviṁşa Brāhmaṇa*'da Asuraların *purohita*'sı[3] olan Kāvya Uşanas ismi İran'da Kavi Usan ya da Kai Kāūs olarak ünlüdür (Not 1). İsimleri muhtemelen İran'dan alınmış diğer Asuralar ise, Şaṇḍa ile Marka (Avesta'daki mahrka "ölüm" bu isme benzetilmektedir), Prahrāda Kāyādhava ve Sṛma'dır. Ancak bu görüşü destekleyecek kanıt herhangi bir olumlu sonuca ulaşmaya yetmeyecek derecede zayıftır. Her iki ülkede bu anlamın do-

3. Purohita: Aile rahibi ya da kral rahibi anlamında kullanılır. (ç.n.)

ğal gelişimine dair açıklama yeterince makuldür. Çünkü Veda'da Asura "yanılsama gücü" anlamına gelen *māyā* sözcüğü ile özellikle bağıntılı olup kolayca olumsuz bir yorumlamaya yol açabilecek anlamda büyülü, tekinsiz bir gücü simgelemiş olabilir. Asuraların tanrılardan iblislere indirgenmelerine şüphesiz sözcüğün *sura*'nın belirgin bir olumsuz biçimi olarak algılanması yardımcı olmuştur. Kökü "ışık" anlamında gelen *svar*'dan gelir. Çünkü *Upanişad* dönemine varmadan *asu* "nefes" ile gerçekten ilişkili olan *asura*'dan bu popüler etimolojiyle türeyen "bir tanrı" anlamına gelen *sura* sözcüğü karşımıza çıkmaktadır.

Bireysel olarak tanrılara baktığımızda Mitra ile artık birkaç yerde sırasıyla gece ve gündüzle eşitlenen Varuṇa kavramında belirgin bir değişim görüyoruz. Dahası *Atharvaveda* ve *Brāhmaṇa*'larda Varuṇa'yı karısı olan sularla yakından ilişkilendirmeye yönelik bariz bir eğilim bulunmaktadır. Kendisinin bu sularda ikamet ettiği ve tıpkı Soma'nın dağlarla olduğu gibi onun da sularla bağıntılı olduğu dile getirilmektedir. Üstelik onun günahkârı cezalandırma gücü normal bir kural olarak kurban törenini bitiren ve böylece kurban edenlerin kendilerini Varuṇa'nın tuzağından kurtardıkları son banyoda özellikle önemli olur. At kurban etme töreninde bu banyo acayip bir hal alır ve bir kişi suya derinlemesine sokulup sonra da günah keçisi olarak kovulur. Günah keçisinin görünümü tanrıya benzetildiğinden Varuṇa'nın bu bağlamda kel, beyaz tenli, sarı gözlü ve cüzamlı olarak tasavvur edildiğini anlıyoruz. Özellikle ona ait olan bir festival, yani Varuṇapraghā yine bir günah kefaretidir. Ancak kurbanla ilgili Varuṇa *Ṛigveda*'nın ahlaki görkeminde hiçbir şekilde yer almaz ve destanda olduğu gibi, özel bir ahlaki özelliği olmaksızın bir sular tanrısı seviyesinde bulunma eğilimindedir.

Diğer Āditya'larda küçük bir değişiklik vardır. Sayıları ya sekiz ya da (daha sıkça) sonraki dönemlerde kesinlik kazandığı üzere on ikidir. Bu sonraki dönemlerde terim sıklıkla, tüm tanrıları kapsayacak kadar geniş bir anlamda kullanılmamaktadır. Bu da her ilahın Aditi'nin çocuğu olduğuna dair destansı görüşe neden

olan bir kullanımdır. Sayılarının sekiz olarak belirlendiği durumda listeye Varuṇa, Mitra, Aryaman, Bhaga, Aṁşa, Dhātṛ, İndra ve Vivasvant eklenir. İndra'nın giriş bölümü ilginçtir ve *Maitrāyaṇī Saṁhitā* onu Aditi'nin oğlu olarak sayar. Ancak bu akrabalık üzerinde ısrar edilmez. Mitra şüphesiz bir biçimde Varuṇa'nın konumu kaybetmesiyle uyumlu olarak *Ṛigveda*'daki küçük konumundan bile daha geriye düşer. Aryaman'ın kur yapan olarak doğası ile kur yapanların ilk örneğinden sıkça bahsedilir. Ayrıca Bhaga ile yakın bir akrabalığı gösterebilen ifadede iki Aryaman ortaya çıkmaktadır. Bhaga'nın iyi talih veren ilah olarak karakterinden bir Şatapatha *Brāhmaṇa* efsanesinde kesinlikle bahsedilmektedir. Bu efsaneye göre kendisi kördür. Aṁşa ile Dakşa neredeyse ortadan kaybolur. Ancak bunlardan ikincisi bir keresinde Pracāpati ile özdeşleştirilir ve tanrılar "Dakşa'yı Babaları Sayanlar" sıfatını taşırlar. Bu yakıştırmada tamamen soyut olan karakteri açıkça görünmektedir. Birkaç kez Āditya olarak isimlendirilen Vivasvant'ın insanların babası olduğu söylenmektedir.

Atharvaveda'dan itibaren Sūrya'da mükemmel bir güneş tanrısı olarak ister bu isim ister Āditya adı altında olsun belirgin bir gelişim görülmektedir. Aitareya *Brāhmaṇa* güneşin gerçekte doğuşu ya da batışı olmadığını açıklar. Çünkü yönünü değiştirmese de daima parlamaktadır. Parlayan şey önce yeryüzüne döner ve sonra ondan uzaklaşır ki bu yüzden gün ile gece ayrılığı ortaya çıkar. Aynı *Brāhmaṇa* yeryüzü ile gökyüzü arasındaki mesafenin at ile bin günlük mesafede olduğu görüşünden sorumludur. Diğer yandan *Pañcaviṁşa Brāhmaṇa* ise bu mesafeyi üst üste binmiş bin ineğe düşürür. Bu da modern paralelleri içeren hesaplama yöntemidir. Sūrya'nın öneminin bu denli artmasıyla Savitṛi gitgide kışkırtma tanrısı haline gelir ve güneşle ilgili karakteri bariz değildir. Pūşan'dan da fazlaca bahsedilir ancak doğası gözle görülür biçimde değişmemiştir.

Göklerin diğer sakinleri arasında Dyaus her zamankinden daha gelip geçicidir ancak Dyāvāpṛthīī törende makul bir yer işgal edip sunaktan sıkça pay edinir. Uşas gittikçe önemini yitirir ve böylece *Ṛigveda*'nın kendinde başlayan gerilemeyi sürdürür. Ay-

rıca hakkında yeni hiçbir söylence geçmez. Diğer yandan Aşvinler popüler tanrılardır ve *Ṛigveda*'daki etkinliklerine dair göndermeler daha detaylı tamamlanır. Bu anlatılardan en dikkat çekicisi Jaiminīya *Brāhmaṇa* ile başka yerlerde anlatılan Çyavana'nın gençleştirilmesi hakkında olandır. *Şatapatha* yorumuna göre Bhṛgus ya da Aṅgirasalar cennete gittiğinde Çyavana yaşlı ve zayıf bir şekilde geride bırakılmıştır. Şaryāta Mānava onun yaşadığı yere gelmiş ve kabilenin gençleri yaşlı adamla dalga geçmişler. O da intikam olarak klana geçimsizlik getirmiş. Ancak Şaryāta bunu öğrendiğinde kızı Sukanyā'nın hüneriyle kâhini yatıştırıp daha fazla geçimsizlik riskini engellemek için aceleyle ayrılmış. Ancak insanlar arasında dolaşan Aşvinler Sukanyā'ya gelmişler ve onun aşkını kazanmaya çalıştıktan sonra içlerinde olduğunu iddia ettiği kusuru anlatması karşılığında kocasını yeniden gençleştirmeye razı olmuşlar. Çyavana'yı dilediği yaşta çıktığı bir havuzda yıkamışlar. Buna karşılık o da onlara kusurlu olduklarını çünkü tanrıların onları kurbandan mahrum bıraktıklarını söylemiş. Dolayısıyla onlar da ilahlara gitmişler ve kurbanın başını geri vererek kurbandan bir pay elde etmişler. Kurbandan mahrum tutulmalarının nedeni ilginçtir ve sürekli olarak bahsedilir: İnsanlar arasında çok fazla dolaşmışlardır ve bu durum hekimin bir üst sınıf üyesi olarak statüsünün giderek düşmesinin işaretidir. Aşvinler'in somada payları olsa da onların onuruna verilen özel adaklar *surā* (bir çeşit kanyak) ve baldır. Ayrıca Soma kurbanının Atirātra biçiminde, onlar için söylenen *Āşvina Şastra* rahip tarafından uçan bir kuş pozunda ezberden okunur.

Atmosfer tanrıları arasında İndra hâlâ gücünün zirvesindedir ve eski motiflerin yeniden ele alındığı ayrıntılı bir söylence edinir. Hakkındaki yeni hikâyeler arasında en önemlisi, öldürdüğü Tvaṣṭṛi'nin oğlu Vişvarūpa ve İndra içmeden bıraktığı somanın kalıntılarından Tvaṣṭṛi tarafından yaratılan Vṛitra ile yaptığı savaş hakkındakidir. Vişvarūpa'nun intikamcısı çok güçlenmiş ve Agni ile Soma'nın tüm bilimlerde, tüm şöhret ve zenginlikte ustası olmuştur. Ancak İndra Vṛitra'ya saldırmış ve kurban törenindeki pastadan pay verme sözüyle Agni ile Soma'nın yardımını

aldıktan sonra, kendisine yiyecek olan Vṛitra'yı yenilgiye uğratmış. Tvaṣṭṛi'nin üç başlı oğlu Viṣvarūpa'nın ölüm hikâyesi farklı biçimlerde anlatılır. Ancak İndra'nın iblisin ihanet edip tanrıları ele vereceğinden korktuğu açıktır. Bundan dolayı Viṣvarūpa'nın farklı kuşlara dönüşen üç başını kesmiştir. İndra bu hareketiyle bir Brāhman'ı öldürme günahından dolayı suçlanmış ve bütün varlıklar ona yaptığından dolayı haykırarak şikâyet ettiklerinden yeryüzüne, ağaçlara ve kadınlara yalvarmış. Bunların her biri ilahın üstüne düşen kan lekesinin üçte birini kendilerine almışlar. Yine de Tvaṣṭṛi'nin oğlunu öldürmek İndra'nın *Brāhmaṇa* tarafından bilinen günahlarından sadece bir tanesidir. Öğretmeni Bṛihaspati'yi aşağıladığı, bilindiği üzere bilge olan Yati'leri sırtlanlara verdiği ve haklarında başka bilgi bulunmayan Arurmagha ya da Arunmukha'ları öldürdüğü söylenmektedir. *Aitareya Brāhmaṇa*'ya göre bu günahlarından dolayı bütün bir savaşçı ırkı ile tanrılar tarafından somadan hariç tutulmuştur. Ancak daha sonra Tvaṣṭṛi'den çalarak somayı kendisi için elde etmeyi başarmış. Bununla birlikte bir anlatıya inanacak olursak içkiden ciddi bir şekilde etkilenip *Sautrāmaṇī* töreniyle iyileştirilmesi gerekmiş ve hırsızlığın bedelini ağır ödemiştir.

İndra söylencesinin diğer yeni nitelikleri Vṛitra ile savaşan diğer tanrılar tarafından oynanan önemli kısımlardır. Agni ile Soma'nın yardımcılar olarak görünmeleri Viṣṇu ya da Marutların yardımın vurgulanmasıyla paralellik göstermektedir. Artık pek de zafer olarak görülmeyen ejderhayı öldürmesinin sonuçlarından bahsedilmektedir. İndra rakibini yere sermede başarısız olduğunu düşünerek en uzak mesafeye kaçar ve bütün gücü kendisinden çıkıp suya, ağaçlara, bitkilere ve yeryüzüne geçer. Ya da bu yaptığıyla günah işlediğini düşünmektedir. Bu günahı da Viṣvarūpa'yı öldürmekten dolayı taşıdığı kara leke ile paraleldir. Bütün tanrılar Marutların onu dönüm noktasında terk etmelerine engel olurlar. Vṛitra vurulduğunda gerçekten ölüp ölmediğini anlamak üzere gönderilen ise Vāyu'dur.

Diğer yandan Trita Āptya, Apāṁ Napāt, Aca Ekapād ve Ahi Budhnya figürleri gittikçe zayıflar. Trita doğal olarak bir efsanenin

türetilmesine neden olur. Bu efsaneye göre Ekata, Dvita ve Trita isminde üç erkek kardeş varmış. Bunlardan ikisi üçüncüyü bir kuyuya atmışlar. Rüzgâr tanrısı Vāyu ile Vāta değişmeden kalmışlar ancak Matarişvan ateşle bağıntısına dair hiçbir iz bulunmayan saf ve basit rüzgâr tanrısının yeni özelliğini üstlenmiştir. Yağmur olarak Parcanya hâlâ Budist metinlerde olduğu şekliyle takdir edilmektedir. Ayrıca suların öneminin yağmuru korumak amacıyla tasarlanmış çeşitli türden büyülerle layıkıyla kabullenildiğini görüyoruz. Bu büyülerin birinde yağmurun düşmesi gereken bulutların siyahlığına benzemesi için tamamen siyah renk kullanılır. Sularla yakın bir ortaklık içinde birkaç serinletici törende kullanılan kurbağa, Vişṇu'nun başını kesen yay kirişini kemirme eylemlerinin karşılığında çölde bile su bulma ayrıcalığını zorla alan karıncalar, birçok bitki ve "Derinlerin Yılanı" Ahi Budhnya da bu büyüde yer almaktadır.

Şatarudriya ayinleri neredeyse Rudra'nın kendisi kadar gönlü alınması gereken sayısız Rudra'nın önemini gösterir ve kökenleri pek çok yer bulur. Atmosfer ve gökyüzünün yanı sıra yeryüzünde yaşarlar. İnsanları yemek yedikleri tabaklarla rahatsız etmenin dışında yollarda ve kutsal yerlerde sinirlendirirler. Ev sahibinin ayini kanın onlara dört yönde sunulmasını sağlar. Bazı yerlerde yılan olarak tanımlanırken başka yerlerde çiğ et gibi şeylerin gürültülü yiyicileri olarak betimlenirler. Büyük tanrıyla yakınlıklarına karşın canavar ve trollerden öte değillerdir. Marutlar için *Ṛgveda*'da isimlendirildikleri biçimde onlarla aynı ismi taşımak pek onur verici değildir. İndra ile özel ilişkilerinin dışında Marutlar tıpkı Vaişyaların insanlar arasında olduğu gibi, artık tanrılar arasında kul olarak görünmektedirler. Ayrıca normalde bir Hint köyünde bulunan ve İngiltere'de meşe ağacına verilen onuru taşıyan ağaç olan *aşvattha* ya da *Ficus religiosa*'da (kutsal incir) yaşadığı söylenir. Onların yerini burası olarak belirlemede ilahiyatçılara yardımcı olanın cennetin sıradan halkı olarak bu tanrılar ile köyün Vaişyaları arasındaki hısımlık olduğu kolayca söylenebilir. Diğer yandan popüler hayal gücü, kolaylıkla fırtına tanrılarının rüzgârlarının sayesinde fırtına zamanında ıslık çaldığı ağaçta yaşadıkları fikrine meyledebilir.

Karasal tanrılar içinde Soma, ayla belirgin bir şekilde özdeşleştirilmesiyle kendisini göksel bir tanrıya dönüştürmüştür. Bu özdeşleştirme *Ṛgveda*'nın son ilahilerinde başlar ve sonraki dönem Vedik edebiyatta oldukça yaygındır. Elbette bitkinin kendisi hâlâ kutsaldır ve bir bakıma önceki dönemde olduğu gibi Soma'dır. Soma hakkında anlatılan ilgi çekici az sayıda efsane vardır. Bunlardan en önemlisi satın almayla ilgili olandır. Soma bitkisinin satın alınmış olarak temsil edilmesinin gerekmesi ayinin temel bir parçasıdır. Ancak satıcısının da lanetlenmesi ve sonra bedelinin ondan geri alınması gerekir. Bu durumda Hint dramasının başlangıçlarından birisi olarak somanın *Yacurveda*'da onu koruyan Gandharva'lardan geri alınmasının temsil edilişi görülmektedir. Bedel bir inektir, bu yüzden "soma alımı inek" denir. Ancak *Brāhmaṇa*'larda göründüğüne göre tanrıların geçen günlerde, Asuralarla birlikte yaşadığı zamanlarda, somayı Asuralardan satın almalarının bedeli Vāc (Söz) imiş. Yine görünüşe göre inek, Vāc'ın modern simgelemesidir. Tanrıların somayı Vāc ile satın alma nedeni, Gandharvaların kadınlara düşkün olmaları ve bu yüzden bedel olarak kadını tercih etmeleriydi. Ancak tanrılar Vāc'tan sadece onu arzuladıklarında yeniden geri geleceğine (o da zaten öyle yapmış) dair gizli bir anlaşmayla ayrılmışlar. Dolayısıyla bu dünyada soma için ödenen ineği geri satın almak, normalde bu şekilde verilen inek geri alınamasa da meşrudur. Efsanenin bitkiyi onu yetiştiren tepe kabilelerinden satın alınması gerektiğine dair bazı zayıf belirtiler içerdiği söylenebilir. Ancak Soma ay ise, ay ve Soma tamamen ya da kısmen iblis Vṛitra ile özdeşleştirilir. Bir paragrafta *Şatapatha Brāhmaṇa* ölü Vṛitra'yı iki parçaya böler. Bir parçası ayı yapmaya diğeri insanların rahatını bozmaya gider. Bu anlayış *Maitrāyaṇī Saṁhitā*'da bulunur ve ayın dehşetinin Vedik dönemdeki Hintliler tarafından bilinmediğinin belirgin bir kanıtıdır. Ay Candrama olarak sıkça güneşle görünmektedir. Gerçek bir inançtan ziyade papazlara göre bir kurgu olan bir paragraf bulunsa da *Aitareya Brāhmaṇa* ayın güneşten doğduğunu belirtmektedir. Çoğunlukla *Upanişad*'ların kıyamet bilimine ilave edilen çok daha önemli bir anlayış, güneşin tanrıların ışığı ve ayın kurucu ilahların ışığı oldu-

ğudur. Buradan erdemli ölülerin özellikle ayda yaşadığı öğretiye geçmek çok kolaydır. Diğer yandan çok daha ilkel biçiminde soma hâlâ yeryüzüne iniş hikâyesinde cennete ait bir içecek olarak yer alır. Bu da artık Gāyatrī veznine atfedilmektedir. Ayrıca bu vezin somanın sabah ezilmesi ayininde kullanıldığı ve Agni ile sıkıca ilişkilendirildiği için, somanın kartalla aşağı indirildiğinde *Ṛgveda*'da görülen efsanenin farklı bir biçimi elimizde bulunmaktadır. Gāyatrī somayı koruyan okçu tarafından vurulur. Kopan sol ayağının bir tırnağı bir oklu kirpiye dönüşür. Diğer yandan yarasından damlayan yağdan keçi doğar. Diğer iki vezin, Jagatī ile Triṣṭubh, semaya çıkan uzun uçuştan yorulduklarından somayı elde etmede başarısız olmuşlardır.

Agni sonraki Vedik dönemde temel özelliklerini pek değiştirmez ancak karakteri iyiden iyiye sergilenmektedir. Bu yüzden *Ṛgveda* üç ateş içinde yalnızca birinden yani Gārhapatya'dan bahsederken sonraki metinler Āhavanīya ile Dakṣiṇāgni isimlerini de sayarlar. Bu üçü sırasıyla yeryüzü, gökyüzü ve atmosferle ilişkilendirilir. Üstelik insanlar, tanrılar ve kurucu ilahların yanı sıra Agni, Sūrya ve Vāyu ile de bağdaştırılırlar. Asıl sorun, bu eşitliklerde ne ölçüde papazlara özgü bir şematik düzen görebileceğimizdir. Bir varsayıma göre kurucu ilahlar ve rüzgâr (Vāyu) arasında bu biçimde sergilenen bir bağıntıda kesinlikle normal bir dönemdekine benzemeyen bir algının izlerine rastlamaktayız. Öyle ki kurucu ilahlar rüzgârda yaşamaktadır ve Narāśaṁsa da kurucu babalar için ateşin isimlerinden biri olarak değerlendirilmiştir. Ateş doğal olarak ve kaçınılmaz bir biçimde Aryan medeniyetinin kuruluşunu göstermeye yarar. Ve *Śatapatha Brāhmaṇa*'da Aryanların doğuya doğru hareketine dair meşhur bir hikâye Videgha Māthava (Not 2) ile Gotama Rāhūgaṇa'nın izlediği ve Aryan inançlarını yeni topraklara sunan ateşten bahseder. Yine de *Brāhmaṇa* bir kralın şahsi ateşine karşı olarak herhangi bir umumi ateşin gelişimine dair ipucu vermez. Sayısız yönü sıkça "Yeminlerin Efendisi", "Arzu" ya da "Saf" gibi sıfatlarla tanımlandığı için Agni'nin yeni bir gelişimi bulunmaktadır. Ayrıca tören tabiatının birkaç yönüne farklı adaklar öngörmektedir. Bu gerçeklik Bṛihaspati'nin (Bağlılığın

Efendisi) kökeninin Agni'nin tamamen bağımsız bir ilaha dönüşmesi özelliğinde yattığına dair görüşe akla yatkınlık katmaktadır. Bṛihaspati'nin kendisi sonraki niteliklerinden ikisine bu dönemde bürünür. "Vezinlerin Efendisi" ve "Sözün Efendisi" (Vācaspati) olduğu bildirilir. Bunlardan ikincisi Vedik dönem sonrası edebiyatın öne çıkan özelliğidir. Tişya takımyıldızının da ilahı olur. Diğer yandan gezegen olduğu kabul edilemez (Not 3) olsa da Jüpiter gezegeninin naibidir. Gezegenlere tapınma elbette hiçbir Vedik metninde görülmez ve ilk kez MS üçüncü yüzyılda Yācñavalkya'nın hukuk kitabında ileri sürülmektedir.

Bu dönemde tanrıçaların konumunda gerçek anlamda bir yükselme olmasa da tanrıların eşleri ayinde belirgin bir yer edinirler. Manu'nun kızı olarak tanımlanan İḍā'ya biraz önem verilmektedir. Mitra ve Varuṇa'nın kızı olarak ismi geçse de Manu onunla tufandan sonra dünyayı yeniden yaratmıştır. Aditi ise *Ṛgveda*'da ona ait olabilen ve gizemli olan her şeyi kaybeder, ayrıca sürekli kurban töreninde inekle özdeşleştirilir. Sarasvatī *Ṛgveda*'da olduğu gibi görünmektedir ve özel kutsallığı olan Sarasvatī'nin kıyılarındaki kurbanlardan *Brāhmaṇa*'larda bahsedilip ayin metinlerinde uzun uzadıya betimlenir. Buna rağmen yeni bir yönden görünür. İndra soma içmenin olumsuz etkilerinden kurtulmak için Sautrāmaṇī'ye başvurmak zorunda kaldığında Sarasvatī Aşvinlerle birlikte onun iyileşmesine yardım eder. Aletinin söz olduğu gerçeği daha sonra bir öğrenme ve kültür tanrıçası seviyesine yükselişine ilaveten *Brāhmaṇa*'larda ileri sürüldüğü üzere Vāc (Söz) kimliğine bürünmesine neden olmuş gibi görünmektedir. Dönemin mitolojisinde ayın önemi sırasıyla dolunay ve yeni ayın iki gününe hükmeden ilahlar olarak Anumati ile Rākā, Sinīvālī ile Kuhū isimlerinin ortaya çıkışını izah edebilir.

Soyutlamaların kişileştirilmeleri olarak adlandırılabilen tanrılar arasında Tvaṣṭṛi varlıkların biçimlerinin yaratıcısı ve hayvanların çiftleşmesini sağlayan olarak faal kalır. Başlıca özelliği İndra'ya karşı düşmanlığıdır. İndra kendisini bu içkiden mahrum bırakmaya çalışan Tvaṣṭṛi'den somayı çalıp üç başlı oğlu Viṣvarū-

pa'yı öldürmüştür. Vişvarūpa, düşük bir olasılık olsa da ay olarak değerlendirilir. Ancak aslında Tvaṣṭṛi'nin becerikli ustalığının kanıtından başka bir şey değil gibi görünmektedir. İndra'dan öç almak için Vṛitra'yı yaratması benzer biçimde bir başarısızlıktır. *Kauşika Sūtra* tarafından gösterildiği gibi nihai akıbeti daha kapsamlı bir kişilik olarak Pracāpati ile birleştirilmektir. Aynı akıbet Dhātr, Vişvakarman ve Hiraṇyagarbha'nın da başına gelir. Atharvaveda, kendisini yaratan bu ilginç teosofi ve büyü karışımıyla birkaç yeni tanrı yaratır. Örneğin Rohita (Güneş), Kāla (Zaman), Skambha (Pracāpati'nin dünyayı biçimlendirmek için kullandığı "Destek"), Prāṇa (Nefes), Vrātya (muhtemelen Brāhman olmayan Aryanlar kisvesi altında Rudra) ve diğerleri. Bu şekilde yaratılmış gerçekten önemli figürler Kāma ve Ṣrī'dir. İlkinin (Tutku) kökeni muhtemelen Zihnin ilk tohumunun Tutku olduğu söylenen *Ṛgveda*'nın evren doğumuyla ilgili ilahisine dayanır. Bu tanrının okları vardır; kozmik bir güç olmasına karşın bir *Sūtra*'da ve epik dönemde daha düşük bir tanrı olarak yeniden ortaya çıkacaktır. Diğer ilah ise Budist heykellerden bildiğimiz kadarıyla sonraki çağda öne çıkan ve kutsal bir varlık olan Ṣrī'dir.

Bu durum, tanrıların artık farklı sınıflarla gruplandırılması gerektiğine dair artan biçimciliğin işaretidir: sekiz Vasu (artık İndra ile değil de Agni ile bağlantılı olarak), on bir Rudra ve on iki Ādītya. Sırasıyla yeryüzü, hava ve gökyüzüne karşılık gelirler. *Chāndogya Upanişad*'lar bunlara iki yeni grup ekleyerek başka bir gelişme göstermektedir: Soma ile Marutlar ve Brahmanlarla birlikte Sādhyalar. Marutlar hâlâ Rudralarla ilişkili olsalar da artık onlardan farklı tutulmaktadırlar.

Brāhmaṇa döneminin görece daha önemsiz ilahlarına geçtiğimizde, Gandharvalar ile Apsarasların durumunda kesinlikle açıkça işaret edilen bir gelişmeyle karşılaşmaktayız. *Ṛgveda*'da sadece üç kez çoğul olarak belirtilen yalnız Gandharva şimdi düzenli olarak tanrılar, kurucu ilahlar ve Asuraların yanına yerleştirilebilen bir grup varlığa dönüştürülmektedir. Bununla birlikte Vişvāvasu'dan sıkça bahsedilir ve somanın başlıca muhafızların-

dan biri gibi görünmektedir. Aslında bir anlatıya göre soma onun tarafından çalınmıştır. Soma bu yüzden, *Taittirīya Saṁhitā*'da kartal biçiminde ondan kaçınmak için yalvarmaktadır. Ayrıca *Taittirīya Āraṇyaka* bize somayı yeryüzüne taşıyan kartalı vuran okçu Kṛşānu'nun bir Gandharva olduğunu anlatmaktadır. Bir anlatıda tanrılar somayı Gandharvalardan Vāc aracılığıyla satın almayı başarmışlardır çünkü Gandharvalar kadın sevdalısıdırlar. Apsaraslarla birlikte doğurganlığa hükmederler; çocuk arzulayanlar onlara dua eder. Diğer her yerde güzel olduklarından bahsedilse de *Atharvaveda* onların tüylü ve yarı hayvan biçimli olduğunu iddia etmektedir. Apsaraslar artık sürekli olarak nehirler, bulutlar, yıldırımlar, yıldızlar ve suyla ilişkili görünmektedir. Diğer yandan *Şatapatha Brāhmaṇa* onları kendilerini su kuşlarına dönüştürüyor gibi tanımlamaktadır ancak başka çağrışımları da vardır. Ağaçlarda yaşarlar, özellikle de ut ile zillerinin yankılandığı banyan ağacı (hint inciri) ve kutsal incir ağacında. Gandharvalar da onlarla bu ağaçlar ve diğer türden incir ağaçlarında yaşar, düğün alayı önlerinden geçerken alayı kutsaması için kendilerine dua edilir. Dans, spor, oyunlar ve zar atma onların eğlencesidir. Ancak deliliğe neden oldukları için korkunç bir yönleri de vardır. Bu yüzden onlara karşı büyü kullanılır.

Lakin Apsarasların özellikle Gandharvaların sevgilileri olmasına karşın ölümlü insanlar tarafından kazanılabilirler ve daha sonra meşhur olan isimlerinin arasında Menakā, Şakuntalā (ki ondan Bhārata ırkı türemiştir) ve Urvaşi'den bahsedilir. Bunlardan sonuncusunun Purūravas ile birlikteliğinden *Şatapatha Brāhmaṇa*'da anlatılmaktadır. Onunla tek bir şartla evlenmiştir: Asla çıplak görmeyecektir. Ancak dostluğundan yararlanan ölümlüleri kıskanan Gandharvalar bir tuzak hazırlamışlar. Tuzak sayesinde Purūravas, Urvaşi'nin yanındaki koltuktan öyle aceleyle kalkacakmış ki kıyafetini üstüne giymesine mâni olması gerekiyormuş. Urvaşi onu yıldırımın çakışı parlaklığında görmüş ve ortadan kaybolmuş. Purūravas onu yeryüzünün her yerinde aramış -Kālidāsa'nın meşhur dramasında detaylı bir biçimde açıklanan bir temadır bu- ve sonunda kuğu biçimindeki diğer Apsaraslarla birlikte bir

nilüfer gölünde yüzerken bulmuş. Urvaşi kendisini ifşa etmiş ve bir yıl sonra bir geceliğine kendisini kabul etmeye rıza göstermiş. Belirlenen zamanda geri döndüğünde ondan Gandharvalardan biri olmasını sağlayan ayinin sırrını nasıl elde edeceğini öğrenmiş.

Ṛibhular böylesi bir yaradılış değişikliği sergilemezler. *Ṛigveda* ile kıyasla görece daha açık bir biçimde Ṛtus ya da Mevsimlerle ilişkilendirilseler de hâlâ gerçek anlamda salt ilah olarak değil, insanların akrabası olarak kabul edilmektedirler. Ayrıca tanrılara has somadan içmede zar zor pay elde ettikleri düşünülür. Diğer yandan özellikle Vedik dinin son aşamasını temsil eden *Sūtra*'da, sürekli olarak diğer önemsiz ilahlardan bahsedildiğine tanıklık ederiz. Bunlardan Vāstoşpati (Evin Efendisi), Kşetrasya Pati (Tarlanın Efendisi), Sītā (Saban İzi) ve Urvarā (Sürülmüş Tarla) bir köylünün doğal ilahlarıdır. Bitkiler ile ağaçların yeri hâlâ azdır. Gerçi *Atharvaveda* bitkileri serbestçe tedavi ve büyü amacıyla kullanıp onlara kutsal bir karakter yüklemektedir. Ayrıca ağaçların kutsanmasına anladığımız kadarıyla evlilik töreninde başvurulur ve hem ağaçlara hem de bitkilere adak adanır. Diğer yandan Budist kutsal metinlerinde ve anlatılarda bitkiler, ağaçlar ve ormanın ilahlarına dair hikâyelere özel bir önem verilmektedir. Farklı bir yenilik ise yeryüzü, gökyüzü ve atmosfere ait olarak sınıflandırılan sürüngenlere tapınmadır. Şüphesiz artık bu sürüngenlere *Ṛigveda*'da bulunan atmosferin yılanı ya da ejderhasının yanı sıra gerçek sürüngenler de dahildir. Hindistan'da yılanlardan gelecek tehlike ayinin yeni bir yönünün yükselişini açıklamaya yeterlidir: Çoğu kez kan olarak onlara sunulan adaklar yatıştırmak ve yıkıcı güçlerini azaltmak içindir. Üstelik Budizm onlara karşı efsunlar sağlamaktadır. Yılanlardan bahsedilen bölümlere kıyasla ayrı tutulan bölümler, solucanlar ya da farelerin kralı ya da karıncalar gibi haşaratla ilgilidir. Bunlara bazen adak adanır. Bir sürüngen kraliçe, *Brāhmaṇa* kadar eski bir zamanda ortaya çıkar ve doğal olarak yeterince yorumlanarak yılanların evi olan yeryüzüyle özdeşleştirilirler. Yine de *Āşvalāyana Gṛhya Sūtra*'ya kadar, efsanede önemli olan Nāgalardan (Sürüngenler) Vedik dinde bahsedildiğini görmeyiz. İnsan-kaplan biçiminde yeni bir varlık da

bulunmaktadır. Ancak insan-aslandan bahsedilmez. Suların efendisi olarak kaplumbağayla ilişkilendirilen Pracāpati, yabandomuzu formunda evrenin doğumuna dair mitlerde yer alır. İnek artık kesinlikle kutsaldır ve kendisine tapınılmaktadır; Aditi ve İdā ile özdeş sayılır. Güneş Atı Tārkşya'nın isminden zaman zaman bahsedilir ve kendisi münasebetiyle meydana gelen Ariṣṭanemi ise Jainlerin Tirthakaraslarından biri olarak Ariṣṭanemi'nin habercisidir.

Şüpheli karakterde ve kökeni belirsiz farklı ruhlar bulunmaktadır. Bunlar arasında Nirṛiti (Ölüm ya da Yok Oluş) en önemlisidir. Kendisine sıkça kurban verilir ve bu gibi adaklarda kullanılması uygun olan renk siyahtır. Diğer yandan şeytani şeyler olarak zarlar, kadınlar ve uyku onunla ilişkilendirilir. Kraliyet kutsama töreninde konum olarak düşürülen kadın eş onun temsilcisi olarak görülür ve böyle bir kadının evinde Nirṛiti'ye adak sunulur. Diğer ilahlar daha az önemlidir ve genelde insanların hayatıyla aralarındaki bağıntıyı gösteren *Sūtra*'larda ortaya çıkarlar. Nitekim *Şārikhāyana Gṛhya Sūtra* başlıca tanrıların yanı sıra Dhātr, Vidhātṛ, Bharata, Sarvānnabhūti, Dhanapati, Şri, gece yürüyenler ve gündüz yürüyenler gibi kişileri tek tek sayan bir adağı betimler. *Kauşika Sūtra* ise Udaṅkya, Şūlvāṇa, Şatruṁcaya, Kşātrāṇa, Mārtyuṁcaya, Mārtyava, Aghora, Takşaka, Vaişāleya, Hāhāhūhū, iki Gandharva ve diğerlerinin isimlerinden bahseder. "Saban İzi" Sītā'nın yerine dördü yani Sītā, Āşā, Aradā, Anaghā ve buna benzerleri geçmiştir. Hatta daha sonra varlık efendisi olan Kubera'nın (Not 4) ve sonraki yılanların kralı Vāsuki'nin isimlerini de buluyoruz. Ancak sadece *Sūtra*'larda ve hakiki *Brāhmaṇa*'lardan daha geç bir dönemde. Bununla beraber her davranış biçiminde bir ilah gören insanların, sıradan hayatının nasıl yarı kutsal figürlerle dolu olduğunu göstermeye yararlar. Doğal olarak da insanlar pulluk ve pulluk demirini hatta davulu tıpkı *Ṛigveda*'da olduğu gibi kutsal saymışlardır. Tören güneş tekerleği, güneşi simgeleyen altın tabak ve diğerleri gibi sembollerin kullanımıyla doludur.

İblisler dünyasında *Brāhmaṇa*'lardaki başlıca değişim Asuralar ile tanrıların biçimsel olarak ayrılmasıdır. Efsanesi ortaya çı-

kan Vṛitra, temelde Asura olarak kalır. Ancak Namuçi'nin öyküsü detaylıca anlatılır. Ayinde kurşun kullanımı vurgulanır. Açıkçası kendisini ya nem ya da kuraklıkla öldürme girişiminde bulunduğunda İndra'yı yok etmede kullandığı silahı temsil eder. Aslında epiğin sürekli olarak Vala ile Vṛitra'nın katilini övmesine karşın Vala söylencesi belirgin bir biçimde arka plana itilmektedir: Şuşna artık somanın hâkimi bir Dānava olarak belirmektedir. Rākşasalar daha önemli kötü ruhlardır: Hamilelik döneminde kadınlar için tehlikelidirler. Köpek ya da maymun kılığında kadınlara saldırırlar. Düğün merasiminde gelinin etrafında sinsice dolaşırlar. Bu yüzden gözlerine küçük çıtalar fırlatılır. Şekil olarak insana benzeseler de çoğu zaman biçimleri bozuktur: Üç başlı, beş ayaklı, dört gözlü, parmaksız, ayı boyunludurlar ve ellerinde boynuz vardır. Hem erkek hem dişidirler. Kralları vardır ve ölümlüdürler. Yemek yerken ya da bir şeyler içerken insanların ağızlarından girerler. Deliliğe neden olurlar. Eşekler gibi anırarak yüksek seslerle güler, kafataslarından içki içer ve geceleyin evleri kuşatırlar. İnsan ve at eti yiyip *yātudhāna*'lar ya da büyücüler olarak sihirli güçleriyle ineklerin sütünü içerler. Geliş zamanları gece vaktidir. Özellikle de yeni ayın karanlık dönemi. Ancak doğuda hiçbir güçleri yoktur çünkü yükselen güneş onları dağıtır. Artık sıradan bir kavim olarak iblislerin sayısına Pişāçalar da eklenir. Ölülerin cesetlerini yerler ve dirileri yıpratırlar. Köylerin suyunda yaşarlar. Hem Pişāçalar hem de Rākşasalara karşı büyü kullanılır. Bunlardan ikincisi özellikle kurbanın düşmanıdır; onlara karşı büyü çemberleri, ateş ve her türden bedduaya başvurulur. Daha soyutu, Arātiler ya da bağnazlığın canlı örnekleridir. Atharvaveda'daki Arbudi gibi diğer ruhlardan düşmana karşı savaşta yardım elde edilebilir. İblislerin birkaç özel ismi yenidir; Makha, Araru, Şaṇḍa ve Marka'nın (Asuraların *purohita*'sı) hepsi antik olsa da Gṛhya Sūtra tarafından çok sayıda iblisde eklenmiştir: Upavīra, Şauṇḍikeya, Ulūkhala, Malimluca, Droṇāsa, Cyvana, Ālikhant, Animişa, Kiṁvadanta, Upaşruti, Haryakşa, Kumbhin, Kūrkura ve benzerleri. Bunlar arasında hiçbirinin bireysel özellikleri yoktur. İnsanoğlunu özellikle evlilik, çocuk doğumu, ruhani bir hocadan ayrılma, hastalık ve mu-

sibet gibi her an kuşatan şeytani ruhlar sayısız isimde olup farklı farklı biçimlere bürünürler. Ve sağduyulu kişi elinden geldiğince hepsini zikreder.

Ṛigveda'nın bilgeleri, genellikle sonraki edebiyatta salt insanlar olarak anlatılır ve söylenceleri çok az gelişim sergiler. Yine de tufan anlatısının kahramanı olan Vivasvant'ın oğlu Manu bütün bu dönem boyunca göze çarpan bir figürdür. Bir gün ellerini yıkarken suda karşısına bir balık çıkmış. Balığın isteği üzerine onun hayatını öngördüğü tufanda Manu'yu kurtarması sözüne karşılık bağışlamış. Vakti gelince Manu'nun önce bir tasta sonra da bir siperde beslediği balık giderek büyümüş ve canını bağışlayanı kendisine bir gemi inşa etmesi üzerine uyardıktan sonra denize gitmesine izin verilmiş. Zamanla tufan gelmiş ve Manu balığın kuzey dağının zirvesine çıkana dek çektiği bir gemi inşa etmiş. Dağın zirvesinden sel suları çekilmiş. Manu kurbanın kişileştirilmesi olan İḍā ile yükseklerden inip insan ırkını yeniden canlandırmış. Manu artık ilk kanun yapıcı sayılır çünkü anlatılanlara göre söylediği her şey devaymış. Benzer biçimde Atri, güneşi gölgede bırakan Asura Svarbhānu ile çatışmasından dolayı meşhurdur. Diğer yandan Aṅgirasalar ve Ādityalar törensel çekişmelerinden dolayı sivrilmektedirler. Bununla birlikte aralarındaki çekişmede kazanan ve ilk olarak cennete erişen Ādityalar olur.

Ölüler dünyasında Yama hâlâ kraldır ve altından gözleriyle demirden toynakları olan savaş atlarına sahip olduğu anlatılmaktadır. Ancak yanına yerleştirilen Antaka (Sonlandırıcı), Mṛtyu (Ölüm) ve Nirṛiti (Yok Oluş) gibi soyutlama biçimleriyle ikili ya da üçlü kopyası çıkarılmıştır. Mṛtyu onun elçisi olur. Erdemli ölülerin istirahat ettiği cennet *Ṛigveda*'daki ile aynı biçimde tasvir edilir: İnsanların burada eşleri ve çocuklarıyla yeniden birleştikleri, neşenin hüküm sürdüğü anlatılır. Saf yağ, süt, bal ve şarap akan dereler bulunmaktadır. Parlak, çok renkli inekler bütün arzuları yerine getirir. Burada zengin, fakir, güçlü ya da ezilmişler yoktur. Elbette kutsal mutluluklar yeryüzündekilerden yüz kat daha büyüktür. Uygun bir biçimde kurban verenler güneş, Agni, Vāyu,

İŞKENCELER & CEHENNEM (Levha VIII)

Pāṇḍavalar arasında cennete canlı olarak erişebilenlerden yalnızca biri olan Yudhiṣṭhira'nın erkek kardeşleri ile diğer eski kahramanlara katılmasına izin verilmeden önce geçmesi gereken son bir sınav vardı. Kendisinin bir hayal sayesinde lanetlilere uygulanan işkenceleri izlemesi sağlanmış çünkü Mahābhārata destanında belirtildiği üzere "cehennemin bütün krallar tarafından görülmesi gerekiyormuş." Çürümenin aşırı itici korkusunu yaşayarak Yudhiṣṭhira izlediği işkence sahneleri karşısında donup kalmış. Ceza yöntemi olarak çarmıha gerilmenin kullanılmasında ve ayrıca kahramanın rehberi yani tanrıların elçisi suretinde Hıristiyan etkisi apaçık ortadadır. Razmnāmah'ın (Mahābhārata'nın Farsça bir özeti) Jaipur müsveddesindeki bir tablodan alınmıştır. Hendley'nin Memorials of the Jeypore Exhibition başlıklı çalışmasından.

İndra, Varuṇa, Bṛhaspati, Pracāpati ve Brahmā'yla birleşme ve onlarla aynı mekânda bulunmayla ödüllendirilirler. Ancak bu özdeşleşme yalnızca sonraki *Brāhmaṇa*'larda bulunur. Diğer yandan artık cehennemden bahsedildiğini duyarız: *Atharvaveda* buradan goblinlerin ve büyücü kadınları meskeni, kör ve zifiri karanlık mekânı olan Nāraka Loka (Yama'nın yeri olan Svarga Loka'nın aksine) olarak bahseder. Dehşetinden Veda'da en ince detaylarıyla, *Şatapatha Brāhmaṇa*'da ise etraflıca bahsedilmektedir. Bunlardan ikincisinde, Varuṇa'nın oğlu Bhṛgu insanların insanları kesip yediği bir manzara görmektedir. Açıkçası dünyadaki eylemlerden dolayı bir sonraki dünyada verilen cezalardan biri olan düşünce, *Kauṣītaki Brāhmaṇa*'dakine benzemektedir. Metinden bu dünyada insanoğlunu yediği hayvanların şayet kurtarıcı nitelikte belirli bir bilgiye sahip değilse insanı oradaki dünyada bir çırpıda yiyip bitireceğini öğreniyoruz. Gerçi ödül ile cezanın nasıl uzlaştığı net bir şekilde belirtilmemiştir. *Şatapatha Brāhmaṇa* sonraki dünyada herkesin yeniden doğduğunu ve ister iyi olsun ister kötü olsun amellerine göre ödüllendirildiğini göstermektedir. Ancak eylemlerin niteliğine kimin karar verdiğine dair hiçbir ifadeye yer verilmemektedir. *Taittiriya Āraṇyaka*'da ise her ne kadar kendisinin yargıç olduğundan bahsedilmese de iyi ile yalancının Yama'nın huzurunda birbirinden ayrıldığından bahsedilmektedir. Ancak *Şatapatha* bir başka sınama yöntemini yani terazide tartmayı ortaya çıkarmaktadır. Bununla beraber insanın kim tarafından tartıldığı açıklanmaz. Muhtemelen bu zorlu bir sınava gönderme yapmaktadır.

Upanişad'larda ve hukuk ders kitaplarında yeni bir düşünceye rastlamaktayız: ölümden sonra öte dünyada değil, mevcut dünyada yeniden doğum düşüncesi. *Brāhmaṇa*'larda net bir öncülü bulunmamasa da ölümden sonra insanın tekrar tekrar ölebileceğine dair düşünce sonraki *Brāhmaṇa*'ların öğretisinde ima edilmektedir. Bu görüşten ruh göçü öğretisine kolayca geçilebilir. *Şatapatha Brāhmaṇa*'da ön hazırlıkla daha ileri giden bir düşünce diğer yandan Mutlak olan hakkında gerçek bilgiyi elde eden kişiye yeniden doğumla özgürlük ve ölümde de Mutlak olanla birlikte-

liği kazandığı gözüyle bakmaktadır. Bu öğretiler *Upanişad*'larda cennet ile cehennemde mükâfat olduğuna dair eski itikat ile karıştırılmaktadır. Tam aydınlığa erişmeyen ruhların (ya da bütün ruhlar) ölümden sonra aya gideceği biçiminde kendini gösteren bir inanç yığını akla gelir. Bu yüzden bazı ruhlar da nihayetinde Brahmā'ya gider. Bu sırada diğerleri ayda ödüllendirilir ve yeniden doğarlar. Böylece her durumda çifte ödül elde edilmektedir. *Bṛhadāraṇyaka Upanişad*'daki yorum ise şeytan için üçüncü bir yerin varlığından bahseder. Daha sonra bu görüş bir Brāhman, savaşçı, hane sahibi ya da bir köpek, domuz veyahut Cāṇḍāla (yani en düşük kast üyesi) biçiminde iyi ya da kötü bir surete yeniden doğumun gerçekleştiği düşüncesiyle gereksiz olarak yorumlanır. Chāndogya *Upanişad*'da bahsi geçen üçüncü yer artık tamamen anlamsızlaşır ancak akılda kalmasına engel olamaz. Bütün görüşleri birleştirmeye yönelik yeni bir girişim Kauṣītaki *Upanişad*'da ortaya koyulmaktadır. Buna göre bütün ruhlar aya gönderilir ve sonra bazılarının tanrılarının yolunu kullanarak Brahmā'ya gitmesine izin verilir. Oysa yetersiz oldukları ispatlanan diğer ruhlar erdemlerine uygun düşecek biçimde solucan, sinek, balık, kuş, aslan, yabandomuzu, kaplan, yılan, insan ya da başka bir şey olarak yeryüzüne dönerler. Hukuk kitapları benzer bir düşünce karışımını gösterir. Çünkü cennet ile cehennemden sıkça ödül ve ceza olarak bahsedilirken yeniden doğum gerçekliği ima edilmektedir. Burada kastedilen insanın önce eylemlerinden dolayı cennette ödüle nail olduğu ve sonra yeniden doğması gerektiği için nispeten daha olumlu bir durumda reenkarne olduğudur. Diğer örnekte, cehennemde cezasını çektikten sonra daha düşük bir yaşam suretinde doğarak cezalandırılır.

Kurucu ilahların şüphesiz Yama ile cennette oldukları düşünülür ancak yeryüzü, atmosfer ve gökyüzündeki kurucu ilahlardan da bahsedildiğini görmekteyiz. Üstelik Ūma'lar, Ūrva'lar ve Kāvya'lar gibi çeşitli sınıflar bilinmektedir. Kurucu ilahların üç dünyanın hepsinde bulunduğuna dair kanı, yeryüzü ve cennet ile ilgili olarak yeterince doğaldır ve diğer söylencelerdeki ölülerin ruhları sıklıkla rüzgârlarla ilişkilendirilir. Veda'da kendisini açığa

vuran tek referans, Marutların ölülerin ruhları olabileceğine dair ihtimaldir. Marutların burada fırtına rüzgârlarını sürdüğü görülür ancak bu görüşe dair kesin bir kanıt bulunmaz. "Yedi Kâhin" olarak adlandırılan bir grup kurucu ilah, ayı yıldızlarıyla özdeşleştirilmektedir. Şüphesiz bu durumun "kâhin" anlamına gelen "*ṛṣi*" ve "ayı" anlamındaki "*ṛkṣa*" sözcüklerinin benzerliğinden başka bir açıklaması olamaz. Bununla birlikte zaman zaman dindarların ruhlarının semadaki yıldızlar olduğu düşüncesi ortaya çıkar.

Dördüncü Bölüm

Destanın Büyük Tanrıları

Destanda karşımıza, Vedik dönemde tamamen ya da en azından çoğunlukla eksikliği görülen gelişmiş ve detaylı bir anlayış biçimi çıkar. Hesiodos'un[4] ileri sürdüğü dört çağ düşüncesine hem zıt düşen hem de yakınlık gösteren çarpıcı noktalara sahip dünyanın farklı çağları olduğu doktrini. Bununla birlikte Yunan yorumunda dört çağ naif ve basit bir şekilde tüm zamanı hesaba kattığı (Not 1) biçiminde algılanmaktadır. Oysa Hindistan'da bu çağlar sadece Mutlak olanın kendisini açığa çıkardığı biçimdir. Bu açığa vurmanın ardından zaman yeniden içine çekilir. Bundan sonra çağlar tekrar var olmaya başlar. Gelişim sürecinde ilk çağ ya da Kṛta'nın öncesinde dört yüz yıllık bir şafak dönemi bulunur ve kapanışı eşit süredeki bir alacakaranlıkla gerçekleşir. Diğer yandan çağın uzunluğu dört bin yıldır (Not 2). Bu, dünyanın altın çağıdır ve bu süreçte her şey kusursuzdur. Ne tanrılar ne de herhangi bir iblis türü vardır. Kurban etme henüz bilinmemektedir ve hatta kansız adaklar bile meçhuldür. Veda'lar da henüz mevcut değildir. Ayrıca hastalık, kibirlilik, nefret ve zihinsel güç eksikliği gibi insanlara dair tüm zafiyetler bulunur. Yine de rahip, savaşçı, aile reisi ve serften oluşan dört kast kendilerine has işaretleri ve nitelikleriyle var olmaktadır. Oysa bu farklılaşma tapınacakları tek bir tanrı, izleyecekleri tek bir Veda ve kural olduğu gerçeğiyle değiştirilmektedir. Bu çağda insanlar eylemlerinin meyvesini toplamanın peşine düşmezler ve bundan dolayı mutlak olana kendini verme

4. Hesiodos: MÖ 750-650 yılları arasında yaşamış Yunan şairi (ç.n.)

yoluyla kurtuluşa ererek ödüllendirilirler. Kṛta çağının alacakaranlığını, Tretā çağının şafak vakti izler. Tretā'nın şafağı üç yüz yıl sürer, kendisi üç bin yıl boyunca devam eder ve üç yüz yıllık bir alacakaranlıkla sona erer. Bu devirde fazilet, altın çağdaki mükemmelliğine göre dörtte bir oranında zayıflar. Kurban törenleri türemektedir ve bunlarla birlikte eskisi gibi salt tefekkür ve feragat yoluyla olmasa da adak ve cömertlik sergileyen pozitif eylemlerle kurtuluşa ermek ortaya çıkar. Vecibeler katı bir şekilde yerine getirilir ve çile çekme normal bir şekilde uygulanır. Bir sonraki çağ olan Dvāpara'da adalet boğası sadece iki ayağının üstünde durur çünkü faziletin ikinci çeyreği ortadan kaybolmuştur. Veda'ların sayısı çoğalarak dörde ulaşmıştır ama birçok insan ya hepsinden bilgisizdir ya da bir, iki veya üçünü biliyordur. Merasimlerin sayısı artmış ve vecibeler üzerine ilmi eserler çoğalmıştır. Ancak hastalık ve günah çoğalmıştır. Kurban vermeyle çile çekme önceki gibi ilgisizce değil, kazanma umuduyla gerçekleştirilmektedir. Evlilik kanunlarına yönelik ihtiyacın ilk kez kendisini hissettirmesi bu çağda gerçekleşir. Çağın şafak ve alacakaranlık dönemleri iki yüz yıla kısalırken kendi uzunluğu iki bin yıla düşmüştür. Kali ve çağların en kötüsünün başlaması için yalnızca yüz yıllık bir şafak yeterli gelmektedir. Bu dönem faziletin tek ayağının üstünde kaldığı, dinin ortadan kaybolduğu, Veda'ların ihmal edildiği, ıstırabın hüküm sürdüğü ve kastlar arasında karışıklığın başladığı zamandır. Ancak çağ sadece bin yıl sürer ve kısacık yüz yıllık alacakaranlığı, her şeyin Mutlak Ruh içinde özümsenmesinin başlangıcı niteliğindedir. Semada yedi güneş belirir ve yakmadıkları her şey Viṣṇu tarafından büyük bir ateş suretinde kül edilir. Yıkım tufanla tamama erdirilir. Yeni Kṛta çağının şafağı tüm çağların bin kez tekrarına eşit bir dönem geçmeden önce başlayamaz. Bu da on iki milyon yıla denktir. Zamanın eksiksiz biçimde içine çekilmesi sürecinde, insanlar gibi tanrılar da çağlar boyunca tekrar doğarlar.

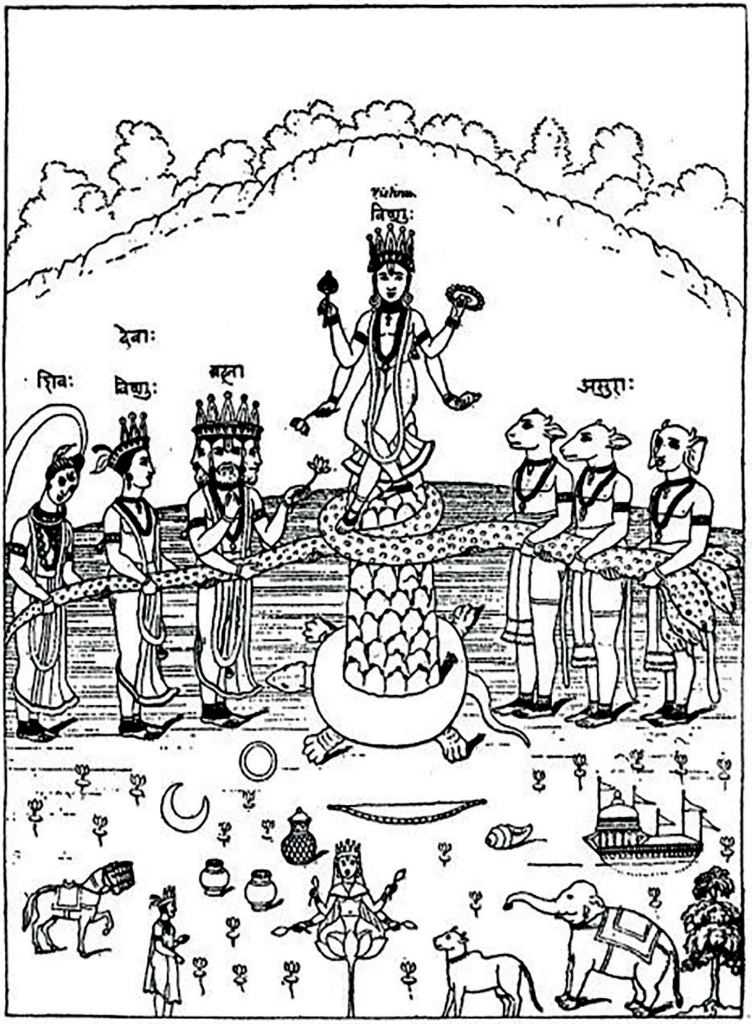
Çağlar doktrini, destanın bütün söylencesinin temelini oluşturan düşüncenin salt empatik bir ifadesidir. Bu ifadeye göre tanrıların kendileri artık bağımsız ebedi varlık değilerdir. Aksine ne

kadar yüce ve onurlu olsalar da insanlar gibi hâlâ büyük bir güce tabidirler. Aslında destanda tanrılar genellikle insanların işlerine müdahalede zayıflık gösterdikleri için dikkat çekicidirler. Viṣṇu hariç diğerleri Homer'in tanrılarına göre tuhaf bir tezat için sadece savaşçıları alkışlarlar ve onlara yardım edememekle kalmayıp yardımlarına bile koşamazlar. Bununla birlikte hayaletlerin yanı sıra gerçek tanrılar da vardır. Onların varlıkları *Rāmāyaṇa*'da muhafaza edilen ambrosianın çalkalanması efsanesinde açıkça ve *Mahābhārata*'da ise daha karmaşık ve bölük pörçük biçimde gösterilmektedir. Tanrılar ile Asuralar tek bir babadan gelmişlerdir: Dakşa Pracāpati'nin kızlarıyla evlenen Kaşyapa Mārīca. Tanrılar Aditi'nin çocukları diğer yandan Asuralar da Diti'nin çocukları olup yaşça daha büyüktüler. Kṛta çağında mutluluk içinde yaşadılar ancak ölümsüzlükle yaşlılık ve hastalıktan azat edilme arzusuna kapıldıktan sonra sütlü okyanusu çalkalayarak kazanılabilecek olan ambrosiayı aramaları gerektiğine karar verdiler. Dolayısıyla okyanusu çalkalamak için yılan Vāsuki'yi yayık ipi ve Mandara Dağını da yayık çubuğu olarak kullanarak bu göreve giriştiler. Bin yıl boyunca çalkaladılar Vāsuki'nin zehir tüküren yüzbaşı kayaları ısırdı. Isırdığı yerlerden bütün yaratıkları, tanrıları, insanları ve benzer şekilde Asuraları yakmaya başlayan Hālāhala isminde ölümcül zehir çıkmış. Rudra'ya, "İneklerin Efendisi"ne, "Şifacı"ya (Şaṇkara) kaçmışlar ve kendisini baş tanrı olarak göklere çıkaran Viṣṇu'nun isteği üzerine sanki ambrosia imiş gibi zehri içmiş. Çalkalama daha sonra devam etmiş ancak Mandara Dağı cehenneme kaymış. Felaketi düzeltmek için Viṣṇu dağı sırt üstü okyanusa yatırmış ve Keşava Mandara'nın zirvesini eliyle sıkıca tutarak okyanusu çalkalamaya devam etmiş. Bin yıl sonra becerikli hekim Dhanvantari ortaya çıkmış. Sonra tanrılar ile Asuraların ortak mülkü olarak nitelendirilen Apsaraslar gelmiş. Onlardan sonra ise Varuṇa'nın kızı Surā gelmiş, Aditi'nin oğulları onunla evlenmiş ve böylece Aditi'nin oğulları Sura ismini elde etmişler. Diğer yandan Diti'nin oğulları onunla evlenmeyi reddeterek Asura ismini almışlar (burada ismin etimolojisi genelde "Surāsız" olarak belirtilir). Sonra atların en iyisi Uccaiḥşravas, değerli taşlardan

inci Kaustubha ve ambrosianın kendisi gelmiş. Ancak ambrosia üzerine yarı kardeşler arasında öyle bir kavga çıkmış ki sonunda Vişṇu sihirli gücüyle (*māyā*) tanrıların zafer kazanmasını sağlayıp İndra'ya üç dünyanın hâkimiyetini bahşetmiş.

Böyle bir düşüncenin özünde destanın Vedik tanrılara karşı tutumu bulunur. Vedik tanrılar zayıf, Asuralara boyun eğdiremeyen ya da Şiva ve Vişṇu yardım edene dek ambrosiayı kullanarak ölümsüzlüğü kazanma amaçlarına ulaşamayan yaratıklar olarak görülmektedirler. Aslında soy kütüklerine bakıldığında Şiva ve Vişṇu diğerlerinden daha kutsal değildir. Savaşçının tanrısı olarak İndra, belirli derecede sağlam otoriteye sahip sanılabilir. Sadece Vişṇu'nun desteğiyle konumunu elinde tutabilir ve karanlık hükümranlığını yalnızca bir vekil olarak uygulayabilir. Şiva ve Vişṇu dışında hiçbir Vedik tanrı eşit rütbeye sahip değildir. Bu iki ilah ile bir anlığına bile kıyaslanabilecek tek güç Brahmā'dır. Mutlak Brahman'ın bedensel sureti yani ruhban kökeni olan bir tanrıdır ve kesinlikle gerçek anlamda mitolojik yeteneği yoktur. Şiva ve Vişṇu aksine hem aşırı gerçek olup hem de papazların yorumunda ilahlar derecesine düşmeleri oldukça popülerdir. Üstelik onlar hakkında sürekli artan sayıda anlatı birikmiştir.

Sırf Tvaṣṭṛi ile özdeşleştirilerek tanrılar sınıfıyla özdeşleştirilmek Brahmā'nın zayıf kişiliğinin bir özelliğidir. Tvaṣṭṛi, Aditi ile Kaşyapa Prācapati'nin çocuklarının daha küçük bir grubunu oluşturan on iki Āditya'dan biri olarak sayılır. Ancak gerçekte sıkça *Mahābhārata*'da betimlenen soyut Mutlağın özdeşleştirilmesidir. Kendisi ebedi, kendiliğinden var olan, görülmez, doğmamış olan, değişmeyen, ölümsüz ve başlangıcı ile sonu olmayandır. Her şey ondan doğmuştur ve tüm evreni kapsamaktadır. Yine de kendi içinde hiçbir niteliği, özelliği ve mukayesesi yoktur. Her şey ondan doğduğu için dört çağın sonunda hepsi onun içinde çözünür. Bu yüzden kendisi Zamanla ve Ölümle özdeşleştirilebilir. Her ikisi de onun gibi her şeyi içine çeker ve hiçliğe dönüştürür. Bireysel öz kendi benliğinin Brahman ile benzerliği düşüncesini bile bir kenara bıraktığında, bütün bedensel ve zihinsel dönüşümlerini

2. Şekil: Okyanusun Çalkalanması

Tanrılar (Şiva, Vişnu ve Brahmā) bir kaplumbağanın (Vişnu kendi Kūrma ya da Kaplumbağası yani avatarında) üzerinde duran Mandara Dağı'nın solunda durmaktalar. Dağın sağında ise iblisler bulunmaktadır. Yılan Vāsuki'yi bir sicim gibi tutarak iki zıt cephe süt okyanusundan tanrı yemeği ambrosiayı çırpmak için dağı hızla döndürmektedir. Resmin alt kısmında amatayı elde ederken tesadüf eseri kazanılan çeşitli "kıymetli taşlar" vardır. Moor'un *Hindu Pantheon* başlıklı eserinden alınmıştır.

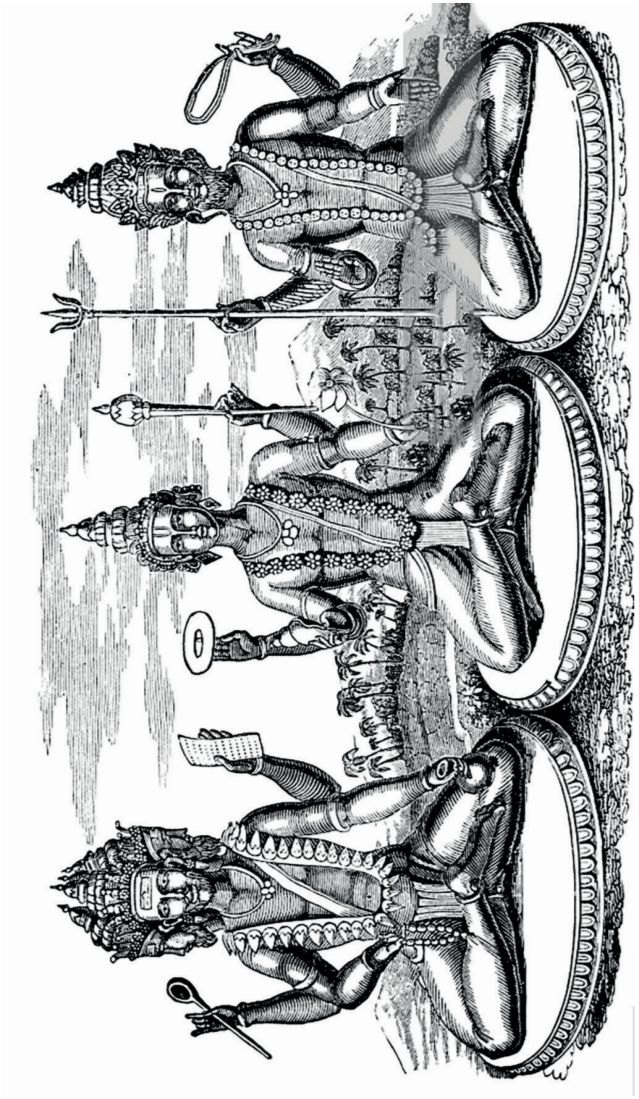
terk edip kendisini duyusal nesnelerden özgür kıldığında Brahman'da çözünebilir. İnsan bir kaplumbağanın tüm kolları gibi bütün arzularını geri çektiğinde öz kendi içindeki özü görür. Kişi kimseden korkmadığında, kimse de ondan korkmadığında, hiçbir şeyi arzulamadığında ve hiç nefret duymadığında işte o zaman Mutlak olana erişir. Brahmā ile kişileştirilen Mutlak, bir yaratıcı olarak görünmektedir. Prācapati ile özdeşleştirildiğinde dünyaları meydana getiren yani dünyaların dedesi olarak belirmektedir. Tanrıları, kâhinleri, babaları ve insanları, dünyaları, nehirleri, okyanusları, kayaları, ağaçları vs. yaratır. Diğer paragraflarda ilk önce Prācapatiler olarak adlandırılan Brāhmanları (onlara güneşin parlaklığını bahşetmiş) sonra gerçeği, kanunu, kefareti ve ebedi Brahman'ı, gelenekleri, arınma törenlerini, Deva'ları, Dānavaları, Gandharvaları, Daityaları, Asuraları, Mahoragaları, Yakşaları, Rākşasaları, Nāgaları, Pişācaları ve dört insan kastını yaratmıştır. Brahman'ın burada kendisinden doğan şahsi Brahmā tarafından yaratılması belirgin bir özelliktir. Brahmā sadece Prācapatilerden biri ve en yücesi olarak belirmektedir. Başka bir yerde manevi oğulları olarak adlandırılan yedi Prācapatinin varlığından bahsedildiğini görmekteyiz: Marīci, Atri, Aṅgiras, Pulastya, Pulaha, Kratu ve Vasişṭha. Hatta başka yerlerde daha uzun listeler de verilmektedir.

Mitolojinin bu yaratıcı gücün ötesinde Brahmā hakkında söyleyeceği pek fazla şey bulunmaz. Semanın üstünde güzel dünyalar uzanmaktadır ve toplantı salonu Meru dağının üzerinde durmaktadır. Yine de dünyayı sihirli hayal gücü sayesinde yaratan birine yakışacağı üzere sarayının biçimi tarif edilemeyecek gibidir: Ne soğuk ne de sıcak olan bu saray birçok muhteşem değerli taştan yapılmış gibi görünür. Aslında sütunlar üzerinde durmamaktadır; görkem bakımından ayı, güneşi ve ateşi gölgede bırakır. Yaratıcı daimi olarak içinde yaşamaktadır. Brahmā'nın eşi Savitṛi'dir ve arabasına düşünceden hızlı kuğular koşulmuştur. Sunağının ismi Samantapañcaka'dır ve bu isim Himavant dağının (tahminen Himalayalar ile özdeşleştirilmektedir) zirvesinde gerçekleştirdiği büyük bir kurban töreninden gelir. Bu törenden mavi nilüfer

renginde, keskin dişleri ve ince beli olan, muazzam bir güce sahip, doğumunda yeryüzünün sallanıp okyanusun büyük dalgalarla yükseldiği bir yaratık meydana gelmiştir. Bu varlık tanrıları korumak üzere doğan Asi (Kılıç) olup Brahmā tarafından Rudra'ya verilmiş; Rudra da onu Viṣṇu'ya devretmiştir ve o da Marīcī'ye. Ondan kâhinlere ve onlardan da Vāsava ile dünya gardiyanlarına son olarak onlardan da kanun biçiminde Manu'ya verilmiş.

Vedik tanrılarla karşılaştırılınca Brahmā bir yaratıcının büyüklüğüne dair birtakım özellikler sergilemektedir. Bu sebeple, sıkıntıya düştüklerinde tanrılar ondan nasihat alma eğilimindedirler. Ancak önem bakımından iki büyük tanrıya, Şiva ve Viṣṇu'ya boyun eğmektedir. Her ne kadar bu tanrıların kökenlerine, onun kişisel sureti olan Mutlak olana borçlu olduklarını bildiren ifadelere arada sırada *Mahābhārata*'da karşılaşılsa da. Tanrıların en büyüğü olarak kendisine tapınıldığında kendisi Viṣṇu'ya duyulan aşırı sevgiyle yanıt verir. Aslında Brahman'dan doğan Viṣṇu onu dünyayı yaratma sürecinde bir unsur olarak görür. Ayrıca Brahmā'nın, derin düşüncelere dalmış halde uzanmaktayken Viṣṇu'nun göbek deliğinde yetişen nilüfer çiçeğinden doğduğu ifade edilmektedir. Destanda bir sefere mahsus olarak *Mahābhārata*'daki bir paragrafta Brahmā, Viṣṇu ve Şiva üçlemesine dair bir doktrinden bahsedilmektedir. Paragrafta "Brahmā suretinde yaratır; insan biçimini (yani Viṣṇu) muhafaza eder; Rudra suretinde (yani Şiva) onu yok eder; işte bunlar Pracāpati'nin üç halidir," ifadeleri yer almaktadır. Ancak bu fikir bir bütün olarak destana ve Rāmāyana'ya yabancıdır ve yaratıcı-tanrı iki büyük mezhepçi ilahın suretlerinden en fazla biri olarak görülmektedir.

Bu durum Yunan yazar Megasthenes'e (yaklaşık olarak MÖ 300) borçlu olduğumuz Hint dininin ondan büyük bir tanrı olarak bahsetmediği yaratıcı tanrının zayıf konuma pekâlâ yakışmaktadır. Hatta Dionysus ve Herakles ile özdeşleştirilen, bizim Şiva ve Viṣṇu saymamız gereken iki ilahtan bahsetse bile. Aslında onları Şiva ve Viṣṇu yerine, iddia edildiği gibi, Viṣṇu ve Şiva olarak görmemiz gerekir. Gerçi ikili özdeşleştirme ihtimali bize, tıpkı iki Yunan tanrının kendilerinden olduğu kadar benzerlik olduğu-

TRİMŪRTİ (Levha IX)

Trimūrti (Üçleme) Hint felsefesinde görece daha geç bir gelişmedir. Brahmā (Yaratıcı), Viṣṇu (Koruyucu) ve Şiva'nın (Yıkıcı) birleşmesini temsil etmektedir. Burada Şiva solda duran Brahmā'ya yüzü dönük, sakallı baştır. Bombay'daki Elephanta mağarasından alınmıştır. Londra'daki Hint Ulusal Kütüphanesi'ndeki bir fotoğraf.

nu hatırlatmaktadır. Megasthenes'in Dionysus olarak isimlendirdiği ilahın evi üzüm asmasının yetiştiği Aşvaka diyarında, Kâbil nehrinin kuzeyinde, Delhi'nin kuzeyindeki kuzeybatı bölgesinde ve daha kuzeyde Kaşmir'de idi. Kendisine tapınma ise doğuda Bihār'a ve hatta Kaliṅga kadar güneydoğuya uzanıyordu ve batıda Gokarṇa civarında yaygındı. Herakles'e Ganj vadisinde tapınılıyordu ve başlıca tapınma merkezleri Methora ve Kleisobora şehirleriydi. Buralarda (şüphesiz gereği gibi) Mathurā ve Kṛişṇa kentleri görünmektedir. Her ikisi de Yamuna nehri üzerindedir. İlki Yādavaların başkentidir. Bu yerler arasında Kṛişṇa kahraman ve tanrı rütbesindedir. Bu durum tarihe uygun düştüğünden Megasthenes'in Herakles'e bir kız evlat, Pandaie'yi yüklediği gerçeği ile tutarlıdır. Çünkü destanın Pāṇḍavaları ile bağıntısı tanınan güney Hindistan'ın Pāṇḍyaları Kṛişṇa'nın ibadetçileriydi ve ülkelerinde ikinci Mathurā bulunmaktadır.

Destanda on kollu Şiva kutsal Himavant'ın tepesinde, Mera dağının kuzey yamacında, her daim çiçeklerle dolu ve etrafı ilahi varlıkların bulunduğu güzel bir ormanda ikamet etmektedir. Veyahut Mandara dağında yaşamaktadır. Brahmā'dan, Vişṇu'nun alnından doğduğu söylenmektedir. Saçları güneş gibi parıldar ve Brahmā'nın dünyada değerli olan her şeyden yarattığı güzel bir peri olan Tilottamā tarafından baştan çıkarıldığında ortaya çıkan dört tane yüzü vardır. Peri ne zaman tanrının etrafında dolaşsa her tarafında güzel bir çehre ortaya çıkar. Dört yüzünden doğu, kuzey ve batıya dönük olanlar uysaldır ancak güneye bakan haşindir. Doğuya bakan yüzüyle hüküm sürer, kuzeye bakanla karısı Umā'nın eşliğinde keyiflenir. Batıya bakan yüzü uysal olup tüm varlıkları sevindirir. Ancak güneye bakan yüzü korkunç ve yıkıcıdır. Üç güneş gibi parlayan üç gözü vardır. Yine güneş, ay ve ateşin onun üç gözü olduğu söylenmektedir. Üçüncü gözünü Umā'nın şakacı bir eylemine borçludur. Bir gün şaka olsun diye birdenbire ellerini gözlerinin üstüne koymuş. Bundan dolayı dünya tam bir karanlığa gömülmüş, insanlar korkudan sarsılmış ve tüm hayat yok olmuş gibi görünmüş. Öyle ki dünyayı kurtarmak için üçüncü göz tanrının alnının üstünden fırlayıvermiş. Boynu mavi renktir, bu yüzden

ismi Nīlakaṇṭha'dır. Bunun nedeni bir ihtimal, okyanusun çalkalanmasında yayık sicimi olarak kullanılırken yılan Vāsuki'nin dişerleriyle kayaları ısırmasıyla ortaya çıkan zehri yuttuğu içindir. İndra'nın yıldırımını fırlattığı için ya da Uşanas'ın saçlarından çıkan yılan tarafından ısırıldığı için de olabilir.

Şiva post giyer, özellikle de kaplan postu. Kıyafetleri beyaz olarak tarif edilmektedir. Taçlarının, kutsal şeridinin, sancağının ve boğasının hepsinin beyaz olduğu söylenmektedir. Ayrıca başının üstünde taç olarak ayı taşır. Atı, beyaz boğasıdır. Sancağıyla benzer bir işlevi vardır ve bir efsaneye göre kutsal bilge Dakşa tarafından Şiva'ya verilmiştir. Geniş omuzları, parlak kenarları, siyah bir kuyruğu, kalın bir boynu, taş gibi sert boynuzları ve karlı bir dağın zirvesi gibi hörgücü vardır. Altından bir eyerle donatılmıştır ve sırtında Umā ile tanrıların tanrısı oturmaktadır. Şiva'nın silahları arasında Paşupati ya da "Yaratıkların Efendisi" unvanından dolayı Paşupata isminde bir mızrak, Pināka adında bir yay, savaş baltası ve üç çatallı zıpkın bulunur. Savaşta mızrağıyla bütün Daityaları öldürmüştür ve çağların sonunda dünyayı bununla yok etmektedir. Cesur Arjuna'ya onunla çekişmesinden sonra verdiği silah budur. Paraşu-Rāma (Rāma'nın Baltası) savaşçılar ırkını yok ettiği balta onun Rāma'ya verdiği baltadır. Yayı gökkuşağı renginde dir; yedi başı, keskin ve zehirli dişleri, iri bir cüssesi olan devasa bir yılandır. Silahı elinden hiçbir zaman düşmez. Üç çatallı zıpkını Kral Mandhātṛ ve ordusunun tamamını öldürmeye yaramıştır. Üç tane sivri ucu vardır ve Şiva onun sayesinde Şūlin, Şūlapāṇi ve Şūladhara ("Mızrak Sahibi" "Elinde Mızrak Olan" ve "Mızrak Tutan") isimlerini almıştır.

Himavant dağı üzerindeki hükümdar olarak Şiva altın bakımından zengindir ve altın efendisi olarak çağırılır. Altından bir zırh giyer, miğferinde altın bir sorguç bulunmaktadır. Ayrıca hazinelerin efendisi Kubera'nın yakın arkadaşıdır.

Şiva'nın sayısız ismi ve birçok sureti vardır. Önceden bin sekiz şimdi ise bin tane olduğundan bahsedilir. İsimleri ve benzer biçimde suretleri, sadece doğasının uysal ve korkunç yönlerini

göstermektedir. Korkunç suretinin ateş, yıldırım ve güneş olduğu bildirilmektedir. Uysal yönü ise Dharma (ya da "Adalet"), su ve aydır. Korkunç yönü ateş ve uysal olan da ay olarak Soma'dır. Hükümdarlık gücü ona Maheşvara (Büyük Efendi) ismini verir; büyüklüğü ve her şeye kadirliği Mahādeva (Büyük Tanrı) olarak isimlendirilmesini sağlar. Et, kan ve kemik iliğini bir çırpıda yemesine neden olan azgınlığı Rudra isminin çıkış noktasıdır. Diğer yandan tüm insanlar üstüne şükran bahşetme tutkusu "Hayırlı" (Şiva) ya da "Şifacı" (Śaṇkara) olarak adlandırılmasını sağlar. Nihayetinde evreni yok eden yıkıcı güç olarak Hara'dır (tüm varlıkları "Silip Süpüren"). Hastalık ve ölüm gönderir. Ölümcül ateş onun yardımcısıdır ve aslında hem iyiyi hem de kötüyü yok eden ölüm ve hastalıkla temsil edilir. "Zaman" anlamındaki Kāla olarak tüm dünyanın efendisidir ve "Ölüm" anlamındaki Kāla olarak tarafsızca gençleri, çocukları, yaşlıları ve hatta henüz doğmamışları ziyaret eder. Kāla ismiyle dünyaların başlangıcı ve yıkıcısıdır. Her şey Kāla'nın teşvikiyle gerçekleşir ve Kāla sayesinde her şey canlanır. Aslında tüm dünyayı yaratmıştır ancak çağların sonunda dünyayı içine çekip yutar. Yine de her şeyin başlangıcını ve yok oluşunu anlayıp böylece onunla tam olarak bütünleşen bilgeler hariç bu biçimde yutulan her şey yeniden doğar. O "Yaratıkların Efendisi"dir. Bu sadece "İneklerin Efendisi" olarak kırsal bir ilah anlamına gelen bir terim olmayıp tüm insan ruhlarının tam anlamıyla ona bağımlılığına işaret eder.

Kudretini belli eden diğer yakıştırmalar Īṣāna (Hükümdar), Īśvara (Efendi), Viśveśvara (Her Şeyin Efendisi), Sthāṇu (Sarsılmaz) ve tanrının bindiği hayvanla yakın ilişkisi ile kısmen özdeşleştirilmesi bakımından önemli bir isim olan Vṛṣa'dır. Karakterinin korkunç yönü benzer biçimde görünümünün doğasında yansıtılır: Kulakları yalnızca büyük olmayıp mızrak, kazık (*śanku*) ya da leğen (*kumbha*) biçimindedir. Gözleri ile kulakları ürkütücüdür. Ağzı biçimsiz, dili kılıç gibi, dişleri de büyük ve çok keskindir.

Diğer yandan, Şiva ya da Şaṇkara olarak uysal haliyle bütün canlıların dostudur ve uysal bir çehresi vardır. Üstelik insanla-

rın refahına sevinir. Keyiflidir; müzik, şarkı ve dans tutkunudur. Ağzıyla davul sesini taklit eder. Müritlerinin de bağımlısı olduğu şarkı söylemek, dans etmek, müzik ve sanatta yetenekli olduğu söylenir.

*Mahābhārat*a'da uysal yönünün bir kısmına *brahmacārin* ya da erdemli Brāhman âliminin çile çekme uygulaması gözüyle bakılır. Ancak kendi kendini cezalandırma belirgin bir biçimde dehşet verici türden olup Hint Fakirinin[5] en kötü aşırılığına örnek teşkil etmektedir. Yeryüzünün her yerinde gezintilerinde bulabildiği en uygun kurban yeri, ölü yakma geçidinden başkası değildir. Ölülerin yakıldığı odun yığınından çıkan küllere ve elinde bir kafatası taşımaya düşkün olduğuna inanılır. Ölü yakılan geçitlerde yaşamaktadır. Ya saçları kazınmış ya da taranmamış biçimde gezinir. Ağaç kabukları ya da hayvan postlarına bürünür. Sadece bin yıl boyunca tek ayağı üstünde durmakla kalmaz, Himavant'ta ağır bir kefarete katlandığı da söylenmektedir. Tüm bunlar sırf dünyanın iyiliği için yapılır ancak en acılı feragat ve en korkunç zorluklar için bir örnektir. Bu özellikler Şiva'yı, uygun bir sadık yogin ya da derviş olarak Brāhman'ın gözünde çekici kılmaktadır.

*Mahābhārat*a'daki efsanede geçen çarpıcı bir istisna olmasına karşın, hakkındaki anlatıların kibarlığından ziyade gücü üzerinde durması bu tanrıya has bir özelliktir. Bu efsane hem Şiva'yı hem de refakatçisini zayıf bir ışık altında göstermektedir. Uzun zaman sonra Brāhman erkek evlat ile kutsanmış. Ancak çocuk kısa süre sonra ölmüş ve ölü yakılan yere götürülmüş. Akrabaların ağıt çığlıkları bir akbabanın dikkatini çekmiş. Akbaba onlara zaten hepsinin sonunda ölmek zorunda olduklarını, burada kalmalarının hiçbir işe yaramayacağını söyleyerek gitmelerini teklif etmiş. Ancak tam akrabalar onun tavsiyesine uymak üzereyken siyah bir çakal belirmiş. Çocuğun yeniden canlanabileceğini bildirip onlara çocuğu sevip sevmediklerini sormuş. Geri dönmüşler ve iki hayvan çekişmelerini sürdürürken Umā'nın teşvik ettiği, merhametten gözleri yaşla dolu Şaṇkara olay yerinde belirivermiş. İyilik

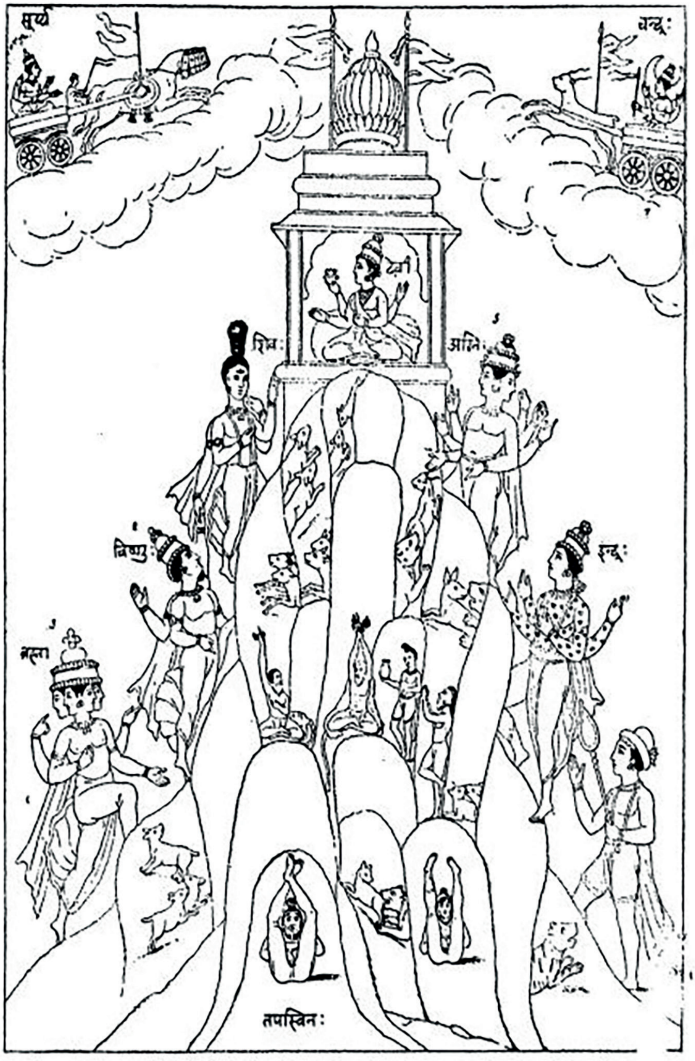
5. Fakir: Eziyet ya da yokluk çekmeye alışkın derviş anlamında (ç.n.)

olsun diye çocuğa yüz yıllık bir ömür bahşetmiş. Akbaba ile çakalı da ödüllendirmiş. Dakşa'nın meşhur kurban anlatısı bununla çarpıcı bir tezat oluşturur. Kṛta Yuga'nın sonunda tanrılar bir kurban töreni gerçekleştirmeyi amaçlayıp Veda'ların yönergelerine uygun olarak hazırlamışlar. Diğer yandan Prachetas'ın oğullarından biri olan Pracāpati Dakşa kurban adamış ve bunu Ganj nehrinin dağlardan fışkırdığı Himavant'ın zirvesinde gerçekleştirmiş. Tanrıların kendileri kurbanın nasıl paylaşılacağını kararlaştırmışlar ancak Rudra'yı pek tanımadıkları için ona pay bırakmamışlar. Öfkelenen Rudra yayını kuşanıp kurbanın sunulduğu yere gitmiş ve hemen dağlar sarsılmaya başlamış. Rüzgâr esmeyi, ateş de yanmayı durdurmuş. Yıldızlar korkudan ışıklarını söndürmüş, güneşin ihtişamı ile ayın güzelliği ölmüş. Havayı kesif bir karanlık kaplamış. Şiva erkek karaca biçimini alıp Agni ile cennete sığınan kurbanın içinden fırlamış. Hiddetle Savitṛi'nin kollarıyla Pūşan'ın dişlerini kırmış, Bhaga'nın gözlerini çıkarmış. Tanrılar peşlerinde Şiva'nın alaycı kahkahasını bırakıp telaşla kurban için yapılan hazırlıklardan geriye kalanları alıp kaçmışlar. Bununla birlikte yayının teli tanrılar tarafından söylenen bir sözcükle kiralanmış ve ilahlar sonra onu arayıp gönlünü almaya çalışmışlar. Mahādeva öfkesinin yatıştırılmasına göz yumup yayını denize fırlatmış. Üstelik Bhaga'nın gözlerini, Savitṛi'nin kollarını ve Pūşan'ın dişlerini iyileştirmiş. Bunlara karşılık adaktan pay olarak eritilmiş tereyağını almış. Anlatı en basit haliyle bu şekilde gerçekleşmiştir ancak rahipler arasında gözde bir tema olup her iki destanda sıklıkla bahsedilse de başka yerlerde farklı detaylarla anlatılır.

Şiva sadece Himavant'ın küçük kızı Umā ile evlendirilmekle kalmamış kaderinde büyük kız kardeşi Gaṅgā, yani kutsal Ganj ile de ilişkilendirilmek varmış. Ayodhyā (modern Oudh eyaleti) kralı Sagara imparatorluk yönetiminin sembolü olarak at kurban etmek istemiş. Ancak at çalınmış ve altmış bin oğlu onu aramaya koyulmuş. Dolaşırlarken bilge Kapila ile karşılaşıp onu akılsızca hırsızlıkla suçlamışlar. Bunun üzerine haklı olarak öfkelenen bilge onları küllere çevirmiş. Kapila aslında İndra'nın alıp götürdüğü atı bulma çabasıyla yeryüzünü delip geçtikleri için Sagara'nın oğullarını ce-

zalandırma görevini yerine getiren Vişṇu olmuş. Oğulları dönmeyince Sagara ilk eşi Keşinī'den olan erkek torununu onları aramaları için göndermiş ve torunu oğullarının küllerini bulmuş. Ancak tam son cenaze merasimi usulünce üstlerine su serpmek üzereyken, Suparṇa tarafından kendisine Ganj'ın sularını kullanması emredilmiş. Torunu atla birlikte geri gelmiş böylece Sagara'nın kurban adağını tamamlamasını sağlamış. Ancak kral otuz bin yıllık hükümdarlıktan sonra Ganj suyunu arama çabalarında başarıya ulaşamadan ölmüş. Torunu ve torununun oğlu da benzer biçimde görevi yerine getirememiş. Lakin torununun torunu Bhagīratha çilekeşliği sayesinde Brahmā tarafından dileğinin yerine getirilmesini sağlamış. Ancak bir şartla. Şiva'nın nehri onun başında taşımaya razı gelmesi gerekiyormuş çünkü yeryüzü nehrin ağırlığını kaldıramazmış. Daha sonra Bhagīratha Şiva'ya bağlılığıyla onayını kazanmaya başlamış ve uzun bir dönemin ardından sonunda tanrı ona dilediği iyiliği bahşetmiş. Ancak ilah, nehri saçlarının arasına aldığında aşağı dünyaya fırlatmaya çalışmış. Bu kabahatinin cezası olarak Şiva, bu nehrin onun uzun lüleleri arasında yıllarca kaybolmasına neden olmuş. Sonunda Bhagīratha'nın samimi isteği üzerine nehrin yedi kol halinde yeryüzüne inmesine izin vermiş. Bu kollardan en güneyde olanı dünyevi Ganj'dır. Tanrılar nehrin yeryüzüne muhteşem bir şekilde dökülüşünü izlemek ve sularında kendilerini arındırmak üzere akın etmişler. Yeryüzündeki nehir Bhagīratha'nın arabasını Jahnu'nun adak yerine varana dek takip etmiş. Burada Jahnu nehri yutmuş ve ancak kızı olduğu sayılması şartıyla tanrılar tarafından nehrin kulaklarından yeniden dışarı çıkarması için ikna edilmiş. Bhagīratha daha sonra nehri yeraltına yönlendirmiş. Burada Sagara'nın oğullarının küllerini üstüne serpmiş ve böylece büyük başarısından dolayı Brahmā'nın övgüsünü kazanmış.

Şiva aşk ilahına bedenini kaybettirdiğinde bir başka büyük başarı elde etmiştir. Tanrıların efendisi derin düşüncelere dalmışken Kāma onu, Pārvatī ile beraber olup dünyaları fethetmiş olan Daitya Tāraka'yı tahtından indirebilecek kadar güçlü bir oğul yaratmaya ikna etmek üzere yanına gitmiş. Buna derinden öfkelenen Şiva bir bakışıyla Kāma'yı yakıp küle çevirmiş. Bu yüzden

3. Şekil: Uma ya da Devi'nin Yatıştırılması

Tanrıça bir dağın zirvesindeki tapınağında oturmaktadır ve kendisine (1) Şiva, (2) Vişnu, (3) Brahmā, (4) İndra, (5) Agni ile bir başka tanrı tarafından tapınılmaktadır. Resmin sol üst köşesinde arabacısı Aruca ile Sūrya (Güneş) bulunmaktadır. Sağ üstte ise Candra (Ay) vardır. Vahşi yaratıkların yuvası olduğu gösterilen dağ çeşitli çilekeşlerin evidir. Moor'un *Hindu Pantheon* isimli çalışmasından.

aşk tanrısına Anaṅga ya da "Bedensiz" ismi verilmiş. Bu olaydan *Mahābhārat*a'da yalnız kısaca değinilmektedir ve şöhretini Kālidāsa tarafından meşhur destan *Kumārasaṁbhava*'da ele alınmasına borçludur. Destan savaş tanrısının doğumunu kendisini cezalandırmış olsa da talihsiz Kāma tarafından Şiva'da uyandırılan aşkın sonucu olarak anlatmaktadır.

Şiva'nın savaşla ilgili kahramanlıkları arasında ilk sırada, tanrılara karşı açtıkları savaşta Asuraların üç kalesini yıkması gelmektedir. Bu kalelerin halihazırda Brāhmaṇalar tarafından demir, gümüş ve altından yapıldığı bilinmektedir. Her biri, üç dünyadadır. Ancak destan onların hepsini cennete yerleştirir. Sırasıyla Vidyunmālin, Tārakākṣa ve Kamalākṣa'yı bu kalelerin efendileri yapar. Hatta İndra bile kaleleri delememiştir ve bunun üzerine tanrılar kaleleri yıkıp Dānavaların kökünü kurutan Rudra'nın yardımını istemişlerdir. Asuralar arasında Andhaka'da katlettiği özel bir düşmanı vardı. Ayrıca çileci gücü sayesinde Kubera'yı servetinden mahrum bırakan bilge Uşanas ile çarpışmış. Şiva ceza olarak onu yutmuş. Kendisine kusarak yutması için uzun bir süre yalvarılana dek kusmayı reddetmekle kalmamış, Devī araya girmeseymiş az kalsın onu katledecekmiş. Çok daha şiirsel bir anlatı, Şiva'nın Arcuna ile karşılaşmasıdır. Beş Pāṇḍu kardeşten en soylusu olan Arcuna çileci uygulamalarıyla tanrılar arasında öyle bir panik yaratmış ki bir dağcı ya da Kirāta kılığındaki Şiva Arcuna'ya gitmiş. Onunla Kirāta'nın ganimetten pay almasına izin vermeden Arcuna'nın öldürdüğü yabandomuzu biçimindeki bir Rākṣasa hakkında tartışmaya girişmiş. Dövüşmüşler, sonunda birbirleriyle güreş tutmuşlar ve tanrının boynunu sıkıca sardığı Arcuna bayılmış. Sonrasında ilah sayesinde ayılmış ve ondan büyük savaşta işine yarayacak olan ilahi silahları elde etmiş. Bu büyük savaş Mahābhārata'nın ana temasını oluşturmaktadır. Şiva'nın emri doğrultusunda Arcuna beş yıl kaldığı ve göksel silahları kullanmayı öğrendiği İndra'nın cennetine götürülmüş.

Şiva ile yakından akraba olan kişi, Himavant'ın küçük kızı olan eşi Umā'dır. Himavant'ın onu Rudra'ya hediye etmesi tan-

rıların bilgesi Bhṛgu'nun laneti sayesinde tüm mücevherlerini kaybetmesine neden olmuştur. Bhṛgu ise onunla evlenmek istemiş ancak çok geç gelmiştir. Umā "Dağın Kızı" olarak Pārvati, "Parlak Beyaz Olan" Gaurī ve "Erişilemez Olan" Durgā isimlerini taşımaktadır. Buna rağmen ozanın hayal gücüne göre bu unvanı, hayranlarını hastalıktan (durga) korumasından kaynaklanır. Ayrıca yaban ellerde kaybolanlar, büyük okyanusta kazazedeler ya da etrafı belalı kişiler tarafından kuşatılanlar için sığınak olduğu beyan edilmektedir. Yine de normal görünüşü korkunçtur. Yolu bucağı olmayan yerlerde yaşar, çekişmeden ve Asura Mahişa'nın kanından hoşlanır. Savaşta Dānavalar ile Daityaları fethetmiştir. Kocası Kāla olduğundan kendisi Kālī ya da Mahākālī'dir ve tüm yaratıkların derin uykusu olarak adlandırılır. Üstelik Mandara ya da Vindhya'da yaşadığı söylenir. Yaşodā'nın kızı ve Vāsuveda'nın kız kardeşi olan sığırtmaç Nanda'nın soyundan olduğundan bahsedilir. Bu soy ilişkisi açıkçası onu Vişṇu ile yakından ilişkilendirmeyi amaçlamaktadır. Kocası gibi dört yüzü vardır fakat sadece dört kolu bulunur. Parlak renklerde bir taç giyer ve amblemi tavus kuşu kuyruğudur.

Mahābhārata'da mezhepçi etki hem Şiva'yı hem de Vişṇu'yu birbirlerinin zararına olacak şekilde yüceltmiştir. Açıkça görünüyor ki onların nüfuzunu metinde ilk kez Vaişṇavalar kullanmıştır. Daha sonra Şaivalar bazı paragrafları serbestçe ekleyerek durumu telafi etmiştir. Bu bölümlerde Şiva öylesine çarpıcı bir biçimde Vişṇu'nun övgüsüne paralel olarak "her şeyin tanrısı" konumuna yükseltilmiştir ki karakter değişiminin kasıtlı olduğu konusunda hiç şüphe yoktur. Böylece Şiva en yüksek övgü olarak, Vişṇu'nun kendisi tarafından methedilmektedir. Ve başka bir yerde doğmamış, tasavvur edilmez, savaşın ruhu, etkilenmeyen olarak övülmektedir. Ayrıca onu özün özü olarak tanıyan herkes, Mutlak ile birleşmeye erişir. Bu mezhepçi yüceltmeyi tamamen bir kenara bırakacak olursak en eski destanda Şiva'nın halihazırda büyük bir tanrı konumunun keyfini çıkardığı kesindir. Üstelik bu durum mevcut haliyle bir Vaişṇava metni olan Rāmāyaṇa tarafından bile teyit edilmektedir. Bu durum kişiliğinin *Brāhmaṇa* çağında gide-

ŞİVA İLE PĀRVATĪ'NİN EVLİLİĞİ (Levha X)

İlahlar birliği başlıca ilahların varlığıyla onurlandırılmaktadır. Vişṇu ile Lakşimī solda durur. Sağda ise Brahmā, Vişṇu ve Şiva Trimūrti'si (Üçleme) görünmektedir. Gandharvalar ile Apsaraslar gökyüzünde süzülmektedir ve tanrılar arasında Vişṇu (Garuḍa'ya binmekte), Vāyu (bir antilop üstünde), Agni (koç üstünde), İndra (fil üstünde) ve Kāma (yunus balığı üstünde) açıkça fark edilmektedir. Nizam Hazretleri Sömürgesindeki Ellora'da bulunan Dumar Lena mağarasından alınmış. Londra'daki Hint Ulusal Kütüphanesi'ndeki bir fotoğraf.

rek büyümesiyle mükemmel bir uyum içindedir. Ancak destanda kişiliğindeki yeni motif gizlenmemiş bir biçimde belirmektedir. Doğasının karanlık ve şeytani yönüne ek olarak, ideal bir çilekeş görünümüne ilaveten tapınması erkeklik organı ya da *liṅga* ile ilintili olan bir bereket tanrısı olarak görülmektedir. Ayrıca tapınma ayini Dionysus'unki gibi özünde zevk vericidir. Kişiliğindeki bu özelliğin kökeninin izlerini nerede bulabileceğimiz belirsizdir (Not 3): *Ṛigveda* halihazırda erkeklik organına tapınanları (*şişnadeva*) kınar ve *Brāhmaṇa* edebiyatında fallik kültüne dair herhangi bir kanıt bulunmaz. Bu sebeple Şiva kültünde fallik unsurun Vedik tapınmaya yabancı olduğuna, muhtemelen kökeninin de bu toprakların daha önceki yerlilerine dayandığına inanmak yerindedir. Gerçi bu tapınmanın başka bir Aryan soyu tarafından uygulanıp Vedik kolu tarafından reddedilmiş olması da muhtemeldir. Her halükârda Şiva'nın, destanda göründüğü haliyle, bir bitki tanrısı kişiliğini kapsadığı açıktır.

Şiva'nın eşi Umā'da ismi yalnızca *Brāhmaṇa* döneminin son bölümünde ortaya çıktığı için şüphesiz eski Vedik inanca benzer biçimde yabancı bir doğa tanrıçası ve benzer bir ilah görmekteyiz. Başlangıçta bağımsız bir ilah olmasına karşın, buna kesinlikle inanabiliriz, gelişimi sürecinde Şiva'nın dişi sureti halini almış ve kocasının özellikle karanlık ve meşum yönüyle feminen bir dışavurumu olarak büyük ölçüde kişiliğinden ödün vermiştir. Himavant'tan inişinin işaret ettiği üzere kocası gibi o da özellikle kuzeyin, sakin olmayan ve dağlık yeryüzünün tanrıçası idi. Bu durum kısmen de olsa vahşi ve acımasız karakterini açıklar. Görünüşe göre Vindhya'nın Aryan olmayan kabilelerinin tanrıçasıyla özdeşleştirilmektedir.

Şiva ile eşi Hint inancının çileci yönünü temsil ederken Viṣṇu ile eşi bu inancın daha uysal ve insani yanını sergilemektedir. İndra gibi onun da Ādityalardan biri, en genci, olduğu sanılmaktadır. Ādityalar içinde bir tek o en dayanıklı, yenilmez, ölümsüz, ebedi ve kudretli efendidir. Yine de İndra'ya dünyalar üzerinde yakınlık sağlayan İndra'nın küçük kardeşidir. İkamet yeri Meru'nun doğu-

sunda ve süt denizinin kuzeyindeki Mandara dağının zirvesidir. Hatta meskeni Brahmā'nın makamından daha yüksekte olup ebediyen aydınlıktır. Oraya yalnızca bencil olmayanlar, kendini düşünmeyenler, ikilikten arınmışlar ve ölçülü hisleri olanlar gidebilir. Hatta Brahmarşiler ya da Maharşiler bile buna erişemezler. Bir tek Yatiler hariç. Kışkırtıcı hislerine tamamen galip gelen insanlar. Vişṇu'nun dört kolu ve nilüfer gözleri vardır. Göğsünün üstünde dua ederken rahatsız ettiği için kendisine büyük bilge Bharadvāca su attığında edindiği *vatsa* (buzağı) izini taşımaktadır. Derin düşüncelere dalıp uzandığında göbek deliğinden bir nilüfer çıkar ve nilüferin içinde dört yüzüyle birlikte Brahmā belirir. Kıyafeti sarıdır ve sinesinde okyanusun çalkalanması üzerine ortaya çıkan değerli taş Kaustubha'yı taşımaktadır. Altından yapılmış, sekiz tekerlekli, düşünce kadar hızlı ve iblislerin çektiği bir arabası vardır. Derin düşüncelere dalarken uzandığı divanı, yılan Şeṣa ya da Brahmā'nın emri üzerine yeryüzünü tutan ve uyuklayan tanrıya destek olan Ananta'dır. Sembolü Garuḍa kuşudur. Silahları arasında çakra ya da Daityaları yenmede kullandığı disk, büyük bir deniz kabuğu, sopa ve yay bulunmaktadır.

Şiva gibi Vişṇu'nun da *Mahābhārata*'nın belirtip kısmen açıkladığı bin tane isminin olması gerekir. Destan Vişṇu ismini tanrının büyüklüğüne (*vṛhattva*) yakıştırmaktadır. Mezhepçi coşku onu her şeyin tanrısı konumuna çıkarır ve sadece Brahmā'yı değil Şiva'nın kendisini de ona tabi kılar. Tıpkı Brahmā'nın Vişṇu'nun göbek deliği üstündeki nilüferden doğduğu gibi Şiva da onun alnından doğmuştur. Onun için kullanılan favori isim Hari'dir ve destan döneminin tam bitiminde Harivaṁśa destandaki iki büyük tanrının denkliğini Harihara bileşik isminde zikreder. Daha önce gördüğümüz gibi buradaki Hari, Vişṇu'nun sıfatlarından biridir. Mistik anlam taşıyan bir başka isim Nārāyaṇa olup kişiliğinin insanoğluyla ilişkisini göstermek için kullanılır.

Uzun yıllar boyunca nefret uyandıracak biçimde sert tedbirlerin uygulayıcısı olarak Şiva, korkunç yönüyle çileciyken çok farklı bir biçimde olmasına karşın Vişṇu da bir *yogin*'dir[6]. Tüm dünya

6. Yogin: Yoga felsefesini uygulayan kişi anlamında (ç.n.)

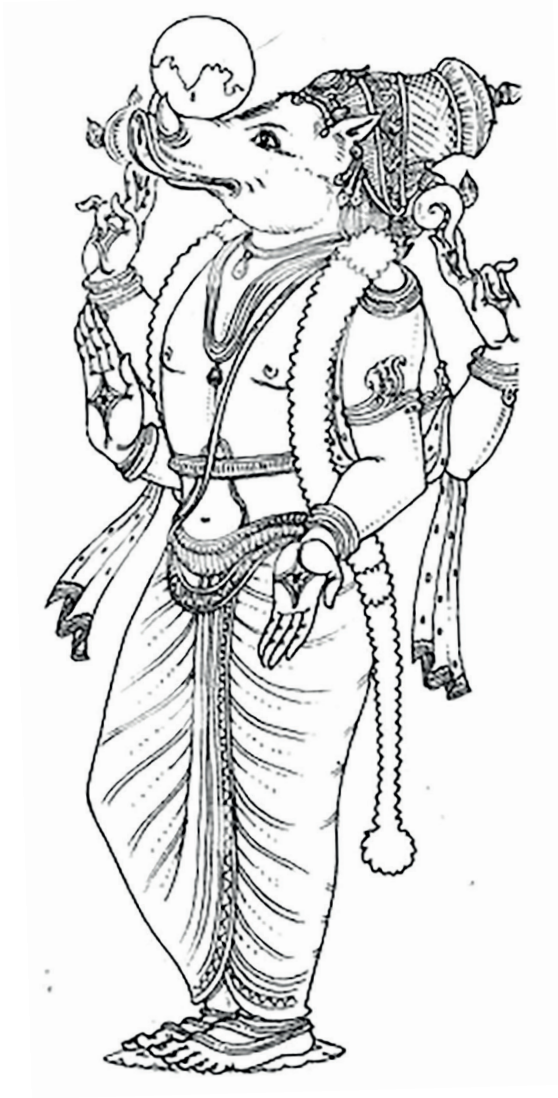

BRAHMĀ'NIN DOĞUMU(Levha XI)

Derin düşüncelere dalmış Vişṇu kozmik okyanusta süzülen kozmik yılan Ananta'nın (Sonsuz) üstünde dinlenmektedir. Tanrının karısı Lakşimī ise onun ayaklarını yıkamaktadır. Göbek deliğinden bir nilüfer çiçeği çıkmaktadır. Çiçeğin üstünde ise dört başlı ilah Brahmā görünmektedir. Dr. L. H. Gray'in koleksiyonundaki bir Hint sulu boya resimden alınmıştır.

yıkılıp bütün canlılar öldükten sonra Vişnu yılanın üstünde uzanarak suların içine dalmaktadır. Böylece ruhun Yüce Varlık içinde özümsenmesi durumunu temsil etmektedir. Ancak bu, kötü olanı cezalandırıp bastırma ile iyi olanı ödüllendirip cesaretlendirme arzusunda kendini açığa vuran varlığının görece daha az önemli yönüdür. Bir yabandomuzu, bir insan-aslan, bir cüce ve bir insan benzeri suretlere bürünmek amacına kasten karar veriyor gibi temsil edilmektedir. Bunların tümü, Vişnu'nun sevecen ve şefkatli bir tanrı karakterinde sürekli artan avatarlarını ya da "evlatlarını" oluşturmaktadır. Ayrıca onu insanlıkla yakın bir temasa getirerek Şiva'dan ayırt etmektedirler. Çünkü Şiva'nın destanı Şiva'yı asla insan biçimine bürünmüş saymaz.

Vişnu'nun *Mahābhārat*a'da bilinen vücut bulduğu suretler yabandomuzu, cüce, insan-aslan, at başı ve Kṛişṇa'dır. Bunlardan yalnız ilk üçü genellikle avatarları arasında sayılmaktadır. Yabandomuzu suretine yalnızca yeryüzünün tüm yüzeyi sularla kaplanıp efendinin yağmur mevsiminde geceleyin bir ateşböceği gibi etrafta gezinirken taşkından kurtarmaya hevesli olduğu yeryüzünü onarabileceği bir yer aradığında girdiği düşünülmektedir. Büründüğü suret tıpkı büyük bir dağ gibi on fersah genişlikte ve yüz fersah uzunluktadır. Keskin dişleri parlamakta olup koyu bir fırtına bulutuna benzer. Bu surete bürünerek suların içinde alçalmış ve batmakta olan yeryüzünü dişlerinden biriyle yakalayıp yukarı çekmiş ve olması gereken yere geri getirmiştir. Cüce suretindeki Vişnu ise Virocan'nın oğlu Bali'yi elde etmiş olduğu üç dünyanın hükümdarlığından mahrum etmek amacıyla asıl ebeveynleri olan Kaşyapa ile Aditi'nin oğlu olarak doğmuştur. Küçük bir oğlan boyundaki cüce biçiminde, keçe gibi saçlarıyla meydana gelmiştir. Elinde bir sopa ve kap taşımakta olup *vatsa* ile işaretlenmiştir. Yanında Bṛihaspati ile, Danavaların kurban yerine yürüyerek gitmiştir ve onu gören Bali nazikçe kendisine bir lütuf önermiştir. Buna karşılık Vişnu üç adımlık toprak almayı tercih etmiş. Ancak iblis onlarla uzlaştığında gerçek suretine bürünen Vişnu daha sonra yönetmesi için İndra'ya teslim ettiği üç dünyayı üç büyük adımla kuşatmış. Bu mit, *Ṛigveda*'da geçen Vişnu'nun üç adım anlatısının

VARĀHĀVATARA (Levha XII)

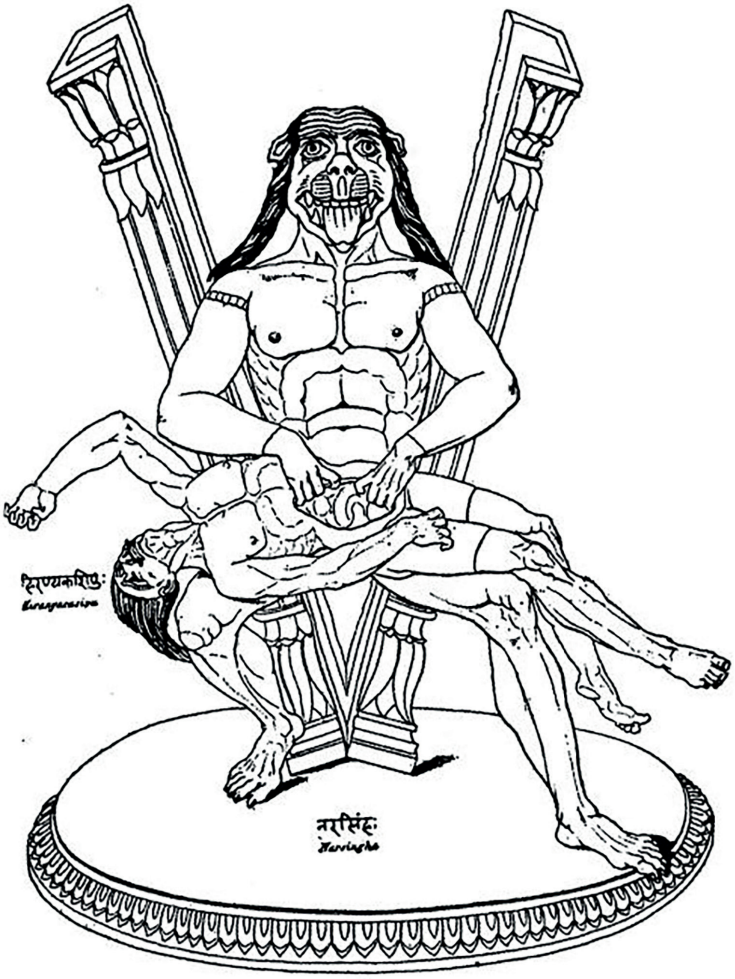
Bir yabandomuzu vücuduna bürünen Vişņu, tufandan bir kadın suretinde dişine tutunan yeryüzünü çıkarmaktadır. Eran, Sagan Merkez Vilayeti'ndeki bir heykelden. Coomaraswamy'nin Vişvakarma isimli eserinden.

değişik bir biçimidir ve yabandomuzu suretine bürünmesinin bu metinde Viṣṇu'nun bir yabandomuzuyla yakından ilişkili olarak temsil edilmesini önceden bildirmektedir.

İnsan-aslan hadisesinden ise *Mahābhārat*a'da kısaca bahsedilir: Viṣṇu yarı insan ve yarı aslan biçimine bürünüp Datyaların toplantısına gitmiştir. Orada Diti'nin oğlu Hiraṇyakaşipu onu görüp kendisine doğru öfkeyle ilerlemiş. Elinde üç çatallı mızrak ve fırtına bulutu gibi gürleyerek yaklaşmış ancak aslan-insanın keskin pençeleriyle parçalarına ayrılmış. Bu çifte vücut biçimi Hint mitolojisinde yeni bir motif olup hiçbir Vedik paralelliği bulunmamaktadır.

Bir at başı vücuduna bürünmenin ise efsanede Madhu (Çayır) öğretisinin bir at başıyla anlatıldığına dair zayıf bir Vedik önceli vardır. Destansı anlatıda bizlere iki Dānava olan Madhu ile Kaiṭabha'nın Veda'ları Brahmā'dan çalıp denize girdikleri anlatılmaktadır. Ayrıca bundan dolayı ilahın derin bir üzüntüye düşüp kendisine Viṣṇu'nun yardımını istemeyi hatırlattığından da bahsedilmektedir. Brahmā'nın hayranlığına çok memnun olan Viṣṇu bir at başı suretine bürünüp suya dalmış ve Veda'ları kurtarıp Brahmā'ya geri vermiş. Bunun ardından Viṣṇu gerçek biçimine dönmüş ve Brahmā'ya karşı hakaretlerinin intikamı olarak katlettiği iki Dānava'ya saldırmış.

Mahābhārata'da tufanın meşhur bir yorumu bulunmaktadır fakat Manu ile her şeyin tohumunu yok olmaktan kurtaran balık, kendini çektiği gemi Naubandhana dağının zirvesine oturduğunda Purāṇalar daha sonraki anlatılarında belirtildiği gibi Viṣṇu olarak değil Brahmā biçiminde ortaya çıkarır. Önceki avatarlar gibi bunlar da tanrının hayatındaki gerçek bölümlerdir. Diğer yandan Viṣṇu'nun Kṛiṣṇa ve Rāma olarak suretlerine bürünmesi söylencelerin farklı bir tertibine ait olup Viṣṇu'nun tanrılığına önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır. Aslında onlar sayesinde antik Vedik güneş-tanrısı tam anlamıyla büyüklüğünü kazanır ve özellikle de yüce ilah poziyonuna uyarlanmış ve güçlü bir mezhepçi tapınma nesnesi olmuştur.

4. Şekil: Narasimha (Aslan-İnsan) Vişnu'nun Avatarı

Çektiği çilelerden dolayı Daitya Hiranyakaşipu, bir insan ya da bir hayvan tarafından öldürülememe lütfunu elde etmiş. Oğlu Prahlāda ise Hiranyakaşipu'nun nefret ettiği Vişnu'nun sadık bir ibadetçisiydi. Prahlāda tarafından kendisine Vişnu'nun her yerde olduğu söylenen Hiranyakaşipu küçümseyerek saraydaki belirli bir sütunda olup olmadığını sormuş. Orada bile olduğu cevabını aldığında ilahı yok etmek için sütunu yıkmış. Sütundan bir anda Vişnu yarı insan yarı aslan biçiminde ortaya çıkmış ve kâfiri parçalarına ayırmış. Moor'un Hindu Pantheon başlıklı eserinden.

Viṣṇu'nun karısı bir yoruma göre okyanusun çalkalanmasından doğan Lakşimī ya da Şri'dir. Diğer yandan başka bir anlatıya göre, Viṣṇu'nun alnından bir nilüfer çıkmış ve böylece Dharma'nın ya da "Adalet"in karısı olan Şri doğmuştur. Kendisi güzelliğin ve zenginliğin tanrıçasıdır. Hiçbir tanrının, Gandharva, Asura ya da Rākşasa'nın ona boyun eğdiremeyeceğiyle övünebilmektedir. Ancak Kāli'nin aksine destanda hiçbir belirgin karakteri yoktur ve sadece kocasının zayıf bir yansımasıdır. Bir zamanlar muhtemelen bağımsız ve canlı bir tanrı olsa da.

Elimize ulaşan *Mahābhārata*'da Kṛişṇa ise Nārāyana Viṣṇu'nun sureti olarak tanınmaktadır ve şarkısı *Bhagavadgītā* onun evrenin yüce kaynağına benzediğini bildirmektedir. Anlatılanlara göre, Vasudeva ile Devakī'nin oğlu olarak Yadu ailesinde doğmuştur ve destanın büyük bir kısmında Pāṇḍavaların bir taraftarı ve en ateşli destekçisi rolünü oynamaktadır. Karakteri kesinlikle tatmin edici olmayıp her türden hilekârlık ve düzenbazlıkla mimlenmiştir. Droṇa'nın nasıl devrilebileceği hakkında tavsiyede bulunan ve Arcuna'ya doğrunun her zaman söylenmemesi gerektiğini ispatlayan odur. Yudhiṣṭira'nın azarlamasına karşı Bhīma'nın son düelloda adaletsizce Duryodhan'ı yenmesini de savunmuştur. Akabinde Bhīma'yı Dhṛitarāṣṭra'nın onu demir bir heykelle değiştirerek hazırladığı akıbetten kurtarmış. Kauravaların yıkımındaki payından dolayı anneleri Gāndhāri tarafından lanetlenip kıyametin ancak kendisinin ve ırkının yıkımıyla gerçekleşeceğini itiraf etmiştir. Sayesinde Yudhiṣṭhira'nın hükümdarlığını ilan ettiği at kurban etme töreninde hazır bulunuyormuş ve sonra ülkesi Dvārakā'ya çekilmiş. Orada Yādavalar arasında kavga çıkmış ve ardından Kṛişṇa'nın ölümü gerçekleşmiş. Kṛişṇa ayağının tabanından (savunmasız olan tek yeri) Jarā (Eski Çağ) olarak önemli bir ismi olan avcının attığı okla kazara vurulmuş. Daha sonra *Harivaṁsa* ile *Purāna*'da Kṛişṇa'nın ilk günleri hakkında detaylı bilgiye ulaşıyoruz ve bu hikâyelerin daha MÖ ikinci yüzyılda bile bilindiğine dair kanıtlar vardır. Gerçi açıkça çok geç dönemde gerçekleştirilen eklentileri göz ardı edersek destanın normalde Kṛişṇa'yı asıl kahraman olarak gördüğü kesindir. Benzer derecede Viṣṇu ile anılmasının eski olmadığı ancak destana zaman içinde dahil edildiği

LAKŞİMĪ (Levha XIII)

Okyanusun çalkalanmasında gerçekleşen doğumu Şekil 2'de gösterilen Varlık ve Güzellik Tanrıçası burada normal biçimiyle bir nilüferin üstünde oturmaktadır. Her iki tarafında ise başının üstündeki gölgeliği tutan birer fil bulunmaktadır. Bunların dışındaki küçük figürlerin mitolojik bakımdan hiçbir önemi bulunmamaktadır. Başka bir algılanma biçimi için bkz. Levha XXI. Mass, Salem'deki Peabody Müzesi'nde bulunan bir kaymaktaşı heykel grubundan alınmıştır.

belirgindir. Aslında Bhagavadgītā'nın kendisinin kökeni itibarıyla Vaişņavit eğiliminde olduğu şüphelidir. Lakin durum böyle de olsa Kṛişņa'ya ait düzenlemenin sonradan akla gelen bir düşünce olduğu kuşkusuzdur.

Bu yeni ve en önemli ilahın kökeni muğlak ve muhtemelen anlaşılmazdır. E. W. Hopksin'in görüşüne göre (Not 4) Kṛişņa Ganj nehrinin kuzeyindeki tepelik araziden gelip şimdiki Delhi civarındaki kutsal topraklardaki Brāhmanizmin kalesindeki Kuruları mağlup eden istilacı Yādavalar ile Pāṇḍavaların başlıca tanrısıydı. Çoğu kez olduğu gibi istilacılar fethettikleri Brāhmanik toplulukla kaynaştılar. Diğer yandan rahipler onların ilahını Vedik ve Brāhmanik güneş ilahı Vişņu ile özdeşleştirilmiştir. İlahları -Ganj bölgesinin dağlık kabilelerinin çoğunda olduğu gibi- güneş tanrısı olarak kabile kahramanıydı. *Chāndogya Upanişad'da* Devakī'nin oğlu Kṛişņa'nın Ghora Āṅgirasa adında bir hocasının olduğundan bahsedilmektedir. Hocası ona, Hopkins tarafından kurban töreninin beyhudeliğini gösterdiği ve güneş tanrısına tapınmayı aşıladığı biçiminde özetlenen bir doktrini öğretmiştir. Ayrıca bu kayıtta, ismi istilacıların anadilinde tanımlanmasını mümkün ve kolay kılmak üzere Sankritçe Kṛişņa'ya yeterince yakın olan bir ilahın izine rastlanabilir. Diğer yandan R. Garbe (Not 5) ilk Kṛişņa'nın sıradan bir insandan başka bir şey olmadığı ve ilahlaştırılmasının daha erken dönemde yürütülen bir Evhemeros'çuluk[7] süreci olduğunda ısrar etmektedir çünkü Nepāl, Lumbini'deki kazılar Buda'nın atalarının Kṛişņa'nın karısı Rukmiṇī'ya taptıklarını göstermektedir. Onun kültünün eski tarihi, kesinlikle bu tanrıdan başkası olamayan Megasthenes'in Herakles'i sayesinde açık bir şekilde ispatlanmıştır. Aslında Kṛişņa ilahının tarihinin eskiliği daha çok bizlere ilahlaştırılması teorisinin aleyhindeymiş ve daima tanrı olduğunu ileri sürüyormuş gibi görünmektedir. Muhtemelen karanlık yeryüzünün ruhu yani bir bitki tanrısının temsili olarak bir güneş tanrısı kadar olmasa bile. "Siyah" anlamına gelen ismiyle uyuşmayan bir olgudur bu. Bu hipotezin kesin desteği yaklaşık MÖ 150-140

7. Evhemeros: Yunan filozof. Mitlerin doğuşu üzerine fikir yürüten ilk kişidir. (ç.n.)

yılları arasında yazılan Patañcali Mahābhāṣya'sındaki (Not 6) bir ifade sayesinde sunulmaktadır. Bu ifadeden Kṛiṣṇa ile Harivaṁşa'nın sonraki anlatılarında onun zalim amcası Kaṁsa'nın bir ayin çekişmesinde ana karakterler olduğu anlaşılmaktadır. Bu çekişme Avrupa'nın birçok bölgesinde yaşlının ölümü ile bitki örtüsünün yeni ruhunun zaferini simgeleyen savaşlara benzemektedir. Ayrıca buradan Yunan ve muhtemelen Hint draması gelişmiştir. Bitki-ruhunun insan karakteri bu ruhun tüm diyarlardaki belirgin özelliğidir. Bunun sonucu olarak, Pāṇḍavaların tanrısının nasıl kutsallığından biraz alçalma pahasına onlara fiziki varlığında yardımcı oluyor gibi algılandığını kolaylıkla anlayabiliriz. Ancak destan bunu gözden kaçırmaz. Vişṇu ile özdeşleştirilmesi şüphesiz yeterince kolay gerçekleştirilmiştir. Çünkü Brāhmanalar hiçbir zaman yeni tanrılara yer bulmada güçlük çekmemişlerdir. Destanda Kṛiṣṇa'nın evi sonraki günlerinde Gucarat eyaletindeki Dvārakā olarak yer almaktadır. Ancak onun tanrılığının ilk olarak burada tanındığı sonucuna varmak için sağlam bir temel olup olmadığını söylemek zordur. En azından yüceliğinin geliştiği yerin Pāṇḍavaların arasında ve Ganj vadisinin yakınlarında olduğu açıktır.

Destanda Kṛiṣṇa'nın karısı Rukmiṇī'dir ancak hiçbir kutsal özellik sergilememektedir: Kocasının ölümünden sonra hayatta kalmayı reddetip Gāndhāri ve diğerleriyle birlikte ateşte can vermiştir.

Vişṇu'nun bir diğer büyük vücut bulma biçimi, öyküsü hem *Rāmāyaṇa*'da hem de *Mahābhārata*'daki uzun bir bölümde anlatıldığı gibi kendisini Vişṇu'dan başka bir şey olarak göstermeyen Rāma'dır. Ayodhyā'daki başkenti ile Kosla kralı Daşaratha akıllı ve güçlü bir hükümdardı ancak hiç oğlu yoktu. Bu sebeple çocukları olsun diye bilge Ṛişyaşṛiṅga ile at kurban etmiş. O zamanlarda tanrılar Brahmā'nın yaralanamazlık bahşettiği iblis Rāvaṇa'dan korkuyorlarmış ve onu öldürmenin yollarını arıyorlarmış. Bunun sadece bir insan tarafından yapılabileceğini anlamışlar ve Vişṇu'ya insan biçimine bürünmesi için yalvarmışlar. Vişṇu da bu sebeple Daşaratha'nın Kausalyā sayesinde oğlu olan Rāma olarak dünyaya gelmiş. Diğer yandan kralın diğer eşleri olan Kaikeyī ile

KṚİŞṆA (Levha XIV)

İlah burada kendine has bacakları çapraz biçimde durmakta ve oyma eserden kopmuş olan kavalını çalarken temsil edilmektedir. Eski bir Orissa fildişi heykeli. Watt'ın Indian Art at Delhi başlıklı eserinden.

Sumitrā, sırasıyla Bharata ve ikizleri yani Lakşamaṇa ve Şatrhugna'yı doğurmuşlar. Rāma ihtişamlı bir genç haline gelip Videha kralı Janaka toprağı sürdüğünde yeryüzünden doğan Sītā'nın elini kazanmış. Hayatının sonuna geldiğini hisseden Daşaratha, Rāma'yı bariz varisi olarak atamak üzere bir tören gerçekleştirilmesini tasarlamış. Tam o anda Kaikeyī araya girmiş ve kraldan uzun zaman önce vermiş olduğu sözü yerine getirmesini talep etmiş. Kral sözünü yerine getirmek zorunda hissetmiş. Sözünü yerine getirmesinde Rāma'nın destek vermeye gönüllü olması yardımcı olmuş. Böylece Rāma on dört yıllığına sürgün edilmiş ve bariz varislik makamı Bharata'ya geçmiş. Oğlundan ayrılmak kısa süre sonra ölen Daşaratha'nın kalbini kırmış. Bunun üzerine apar topar Rāma'yı arayan Bharata geri dönüp ülkeyi yönetmesi için onu ikna etmeye çalışmış. Rāma reddedince de onu ancak kral vekili olarak ilan edebilmiş. Bu arada sadık Sītā ve Lakşamaṇa'nın eşlik ettiği Rāma, Daṇḍaka ormanına doğru ilerlemiş. Burada Sītā kendisinden Rāvana tarafından çalınmış ve sonraki dönemlerde Seylan olarak bilinen Laṅka'ya götürülmüş. Rāma ise erkek kardeşi Vālin ile arası bozuk olan Sugrīva'nın yönetimi altındaki maymunlarla ittifak kurmuş. Maymun ordusuyla, özellikle Māruta'nın Añjanā'dan oğlu Hanumān'la birlikte büyük çarpışmaların ardından Laṅkā'ya ulaşıp Rāvaṇa'yı katletmeyi başarmış. Ateşin içinden geçerek Sītā saflığının Laṅkā'da esaret altında kalmasına karşın zarar görmediğini ispatlamış; karı ile koca birbirlerine kavuşmuşlar. Ancak daha sonra Rāma, Sītā'yı kaçırılmasının ardından geri getirmesi hoş karşılanmayınca sorun yaşayıp onu kovmuş. Sītā ayrılmış ve Rāmāyaṇa'nın atfedildiği Vālmīki'nin inziva yerinde kalmış. Burada çocukları Kuşa ile Lava'yı doğurmuş. Çocukların isimleri prenslerin saraylarında, hatta halka epik şarkılar anlatan gezgin ozanların ismi olan *kuşīlava* sözcüğünün popüler etimolojisinde görülebilir. Rāma at kurbanı töreni hazırlar; iki oğlu Vālmīki'nin isteği üzerine kurban yerinde hazır bulunup ona başarılarının hikâyesini anlatırlar. Çocukların kimliğini öğrenen kral, Sītā'yı, kalabalığın önünde yemin edip saflığını kanıtlamasını isteyerek Vālmīki'ye göndermiş. Sītā'nın eşliğinde

HANUMĀN (Levha XV)

Rāma'nın büyük müttefiki olan maymun-tanrı burada uysal ve alımlı biçimiyle gösterilmektedir. Londra'daki Hint Müzesi'nde bulunan bir Seylan bakır figür. Coomaraswamy'nin Vişvakarma isimli eserinden.

Vālmīki huzura çıkıp temizliğini beyan ettiğinde, Rāma artık ikna olduğunu itiraf etmiş. Sonra tanrıların hepsi yetkilerini Sītā'nın yeminine borçlu olduklarını beyan etmişler fakat o saflığını öne sürerek ilah Mādhavī'den bunun kanıtı olarak kendisini almasını istemiş. Daha sonra Tanrıça Yeryüzü ortaya çıkmış, Sītā'yı bağrına basmış ve toplanan kalabalığın şaşkın bakışları altında onunla yeraltına inip gözden kaybolmuş. Bu sırada Rāma'nın, kaybından dolayı çaresizliği ancak gelecekte yeniden birleşeceklerine söz verilmesiyle hafifletilebilir. Sītā'nın ikinci kararsızlığı ve trajik ayrılışının Rāma ile Viṣṇu'yla özdeşleştirilmesi gibi, *Rāmāyaṇa* efsanesinin önceki biçiminin parçası değildir. Efsaneden geriye kalanlara baktığımızda iki bölüme ayrıldığını görüyoruz. İlki birçok kraliyet ailesine sıkıntı veren, oldukça basit bir hikâyedir. İkinci bölüm ise tabiatı gereği kesinlikle efsanevidir. Hikâyenin en olası açıklaması, açık ara H. Jacobi (Not 7) tarafından iddia edilendir. Sītā'nın ölümlü bir kadından ibaret olmadığı açıktır çünkü *Ṛigveda*'da kendisine sabanın bıraktığı iz olarak tapınılmaktadır. Ayrıca bu anlayış çok daha sonraki ve daha yaygın *Kauşika Sūtra*'daki *Adbhutādhyāya* ve *Pāraskara Gṛhya Sūtra* gibi metinlerde oldukça popüler bir görüştür. Çünkü bu metinlerde sürülmüş tarlanın koruyucu meleği olarak görülür; harikulade güzellikte bir varlık, İndra'nın karısı ya da Parcanya olarak tanımlanır. Sītā'nın kaçırılması ilk elde bir tarım toplumu için Paṇilerin sular biçimine bürünerek inekleri kaçırmasına benzerdir. İnekleri geri kurtaran İndra'dan başkası değildir. Diğer yandan hırsız Vṛitra olmalıdır. Bu durum Rāvaṇa'nın oğullarından birinin, İndra'nın düşmanı ya da onu mağlup eden olarak adlandırılmasıyla ve erkek kardeşlerinden biri olan Kumbhakarṇa'nın Vedik Vṛitra gibi bir mağarada yaşadığı gerçekliğiyle desteklenmektedir. Bunun da ötesinde Hanumān'ın konumu bu görüşü destekler niteliktedir. Modern Hindistan'da o tanrı esasen her kırsal yerleşimin koruyucu ilahıdır ve kökeni nedeniyle musonların koruyucu meleği olabilir. Bu anlayış rüzgâr tanrısından doğumu, canı istediğinde bulutların biçimine bürünebilme gücü, Sītā'yı ararken denizler üzerinden yaptığı uzun yolculukları ve aslında yağmur bulutları olan maymunların yardı-

mıyla Sītā'yı güneyden (musonların geldiği yön) geri getirmesiyle oldukça uyumludur. Hanumān'ın becerileri arasında Paṇiler tarafından çalındığında bulutları aramak üzere Rasā üzerinden gerçekleştirilen ve Veda'da geçen Saramā'nın yolculuğunun aslında bir yansıması olabilir. Rāma karakter bakımından İndra'ya benzeyen yerel bir tanrı olabilir ancak esasen kırsal değil de tarıma dayalı bir toplumun görüşlerini temsil etmektedir. Vişṇu ile özdeşleştirilmesi şüphesiz, Kṛişṇa'nın büyük ilah olarak betimlenmesini sağlayan nedenlerle ortaya çıkmış ve bu durum zamanla birçok diğer ilahı Vişṇu'nun katına getirmiştir.

Mahābhārata için, Pāṇḍavaların temsil ettiği yılın beş mevsimiyle Duryodhana tarafından bu şekilde simgelendiği varsayılan kış arasında geçen çekişmede söylencesel bir zemin bulmak için çok çaba sarf edilmiştir. Ancak büyük destanda geçen figürlerin son derece insansı özelliklerini dikkate aldığımızda bu yorumu savunmak pek mümkün görünmüyor. Öyle ki destan bu bağlamda Rāmāyaṇa'nın büyük bir kısmına belirgin biçimde tezat durmaktadır.

Beşinci Bölüm

İkincil Epik İlahlar ve Ölüler

Pekçok destanda tanınan ilahlar olsa da hiçbiri gerçek anlamda büyük tanrılar Şiva ve Vişṇu ile kıyaslanabilecek üstünlüğe sahip değildir. Aslında İndra'nın büyüklüğüne dair gelenek, kendisine bahşedilen sıfatlarda uzun süre dayanmıştır ancak başka hiçbir şeyde karşımıza çıkmaz. Kendisine "Suraların Başı", "Tanrıların Tanrısı", "Tanrıların Kralı", "Tüm Tanrıların Efendisi" ve "Kuvvetli" (Şakra) ismi verilmiştir. Kurban etmede bütün tanrıları gölgede bırakarak İndralığı elde ettiğinden ve Daityalar ile Dānavaları katlederek tanrıların amiri olduğundan bahsedilmektedir. Diğer yandan Vṛitra'yı öldürdükten sonra Mahendra (Büyük İndra) unvanını kazanmıştır. Meskeni "Cennet"tir (Svarga) ve girişinde Kailāsa dağı gibi dört dişi olan fili Airāvata durmaktadır. Dağcı suretinde Şiva ile yaptığı çarpışmadan sonra Arcuna oraya İndra'nın arabasında Mātali tarafından götürülmüş. Tırmanış Mandara dağından Himavant sıradağlarına doğru gerçekleştirilmiş. Svarga'daki korunun adı Nandana'dır (Keyif Yeri) ve İndra'nın şehri de Amarāvatī olarak isimlendirilmektedir. Bin kapısı olup yüz yojana genişliğindedir. Mücevherlerle süslenmiştir ve her mevsimin meyvesini vermektedir. Orada güneş insanı yakmaz. Orada yaşayanlara sıcak, soğuk, yorgunluk ya da eziyet vermez. Orada keder, umutsuzluk, zayıflık, öfke ya da açgözlülük yoktur. Kendisinin inşa ettiği ve dilediği yere hareket edebilen toplantı salonunda karısı Şacī ve üstünde tutulan beyaz siperliğiyle tacını takan Şakra

oturur. Yaşlılık, yorgunluk ve korku bu saadet meskeninde unutulmuştur. Üstelik buraya kurban verenler, kefaret ödeyenler ve hepsinden öte ölümle çarpışmada yüzleşen savaşçı kahramanlar gelir.

Airāvata'nın yanı sıra İndra'nın okyanusun çalkalanmasıyla ortaya çıkan Uccaiḥşiravas adında bir atı vardır. Arabasını rüzgâr kadar hızlı on bin turuncu at çeker. Yıldırım ile şimşek arabadadır ve gökyüzünü yararken karanlık bulutları dağıtır. Bayrak direği Vaijayanta parlak mavidir ve altınla süslenmiştir. Arabacı İndra'nın danışmanı ve arkadaşı Mātali'dir ve hakkında sevimli bir hikâye anlatılmaktadır. Sudharmā'nın doğurduğu kızı olağanüstü güzellikteymiş. Mātali tanrılar, iblisler, insanlar ve kâhinler arasında ona layık olabileceğini düşündüğü birini bulamamış. Dolayısıyla karısının görüşünü aldıktan sonra bir damat aramak üzere Nāgaların ya da Yılan Tanrıların diyarına gitmeye kara vermiş. Varuṇa'nın iznini alarak oraya Nārada ile gitmiş. Zaman içinde Sumukha'yı bulmuş ve o Guṇakeşi'nin kocası olmuş. Tanrının taşıdığı silahlar arasında Tvaṣṭṛi'nin kâhin Dadhīca'nın kemiklerinden yapıp Vṛitra'nın başını kopardığı ve hatta dağları bile yardığı yıldırım, mızrak Vijaya ve deniz kabuğu Devadatta bulunmaktadır.

Veda'da olduğu gibi İndra her zaman iblislerle çekişmeleriyle ayırt edilmektedir. Okyanusun çalkalanmasının ardından patlak veren Suraların Asuralara karşı verdiği büyük çarpışmada yer almıştır. Ancak zayıflığı, zaferin yalnızca Viṣṇu'nun yardımıyla kazanıldığı gerçekliğiyle gösterilmektedir. İblislerin alt edilmesinin ardından Viṣṇu üç dünyanın yönetimini İndra'ya vermiştir. Ardından İndra'nın Airāvata'nın üstüne oturup müreffeh bir dünyayı, gelişen şehirler ve köyleri, vazifelerine adanmış kralları, mutlu ve hoşnut insanları izlediği altın bir çağ gelmiş. Ṣrī yanına gelip onunla yaşamış; İndra da sayısız Asura'yı öldürmek, Bṛihaspati'nin eşi Tārakā'yı serbest bırakmak ve Puloman'ın kızını kurtarmak gibi büyük başarılar elde etmiştir. Ancak zenginlik İndra'yı şeytani yollara sevk etmiş. Devaşarman'ın karısı Ruci'yi arzulamış Ahalyā'yı ayartmış ve en kötüsü Tvaṣṭṛi'nin oğlu Viṣvarūpa Triṣiras'ı öldürmüş. Bir Apsaras'ın oyunlarıyla bu dindar varlığı baştan çıkarmakta başarısız olunca onu yıldırımla vurmuş ve bir

oduncuya onun kellesini uçurmasını emretmiş. Tvaṣṭṛi, intikam olarak Vṛitra'yı yaratıp ona İndra'yı öldürmesini emretmiş. Ardından uzun bir savaş başlamış ve tanrılar yeniden barışı sağlamak üzere Viṣṇu'nun tavsiyesine başvurmuşlar. Ancak Vṛitra kendisine kuru ya da ıslağa, taş ya da tahtaya, kılıç ya da mızrağa, gündüz ya da geceye karşı bağışıklık vaat edilmediği müddetçe herhangi bir uzlaşmaya razı olmayacağını belirtmiş. Bu şartlar üzerine barış sağlanmış ama İndra rakibini öldürme kararından vazgeçmemiş ve deniz kıyısında onunla buluştuğu zaman ıslak ile kurunun birleştiği yerde, gündüz ile gecenin arasındaki alacakranlıkta onu denizin köpüğü ve içine Viṣṇu'nun girdiği yıldırımla öldürmüş. Kısa süre içinde bir Brāhmanı öldürmesindeki alçaklığı fark etmiş ve korku içinde dünyanın en ücra köşesine kaçmış. Burada bir göldeki nilüfer çiçeğinin sapında gizlenerek yaşamış. Daha sonra yeryüzü harap olmuş, orman kurumuş, nehirler akmaz olmuş ve canlılar da yağmursuzluktan helak olmuş. Bundan dolayı tanrılar ile kâhinler Nahuşa'ya gitmişler. Kralın yokluğundan dolayı kötülüklerin çıktığını görünce onu krallığı kabullenmeye ikna etmişler. Krallığı kabul etmiş ancak yeni rütbesini aldıktan sonra kendini yersiz zevklere kaptırmış ve İndra'nın karısı Şaci'yi gördükten sonra onu arzulamış. İndra'ya sadık olan Şaci, Bṛihaspati'den kendisini korumasını istemiş. Lakin Nahuşa, İndra'nın Ahalyā'yı baştan çıkarmasına izin verildiği gibi kendisine de Şaci'yi almasına müsaade edilmesi gerektiğini söylemiş. Şaci çaresizlik içinde İndra'nın hâlâ bulunabileceğini iddia ederek kararın ertelenmesini sağlamış. Bu arada tanrılar, Viṣṇu'nun tavsiyesine başvurmuşlar. Viṣṇu da adına bir at kurban edilmesiyle İndra'nın mevkisini yeniden kazanacağını vaat etmiş. İndra yeniden konumunu kazanmış ve Brāhman öldürme günahından arındırılmış. Şaci daha sonra geri gelip Nahuşa'yı öldürmesi için yalvarmış. Bunun üzerine İndra ona bilgeye, kendisinin yedi Ṛṣi'li bir araba tarafından çekilmesini sağlaması için ikna etmesini emretmiş. Tavsiye işe yaramış ama Nahuşa Şaci'nin dileğini yerine getirirken Agastya ile et yemenin meşruluğuna dair bir tartışmanın içine çekilmeye göz yummuş. Başını tekmelediği için kendisine kızan kâhin on bin yıl boyunca

bir yılan biçiminde yaşamasına yol açarak onu cennetten atmış. İndra daha sonra krallığı yeniden elde etmiş. Diğer iblisler de İndra tarafından öldürülmüş. Bunlar içinde en önemlisi Namuci'dir. Öyküsü aslında sadece başka bir sureti olduğu Vṛitra'nın öyküsünün başka bir yorumudur.

İndra'nın meşhur bir dilek ineği vardır. Kendisi Surabhi'nin kızı olup Sarvakāmadughā ya da Nandinī olarak adlandırılır. Şişmandır ve sütünün kuvveti öyle çoktur ki içen ölümlü bin yıl güçlü ve genç kalır. Varuṇa'nın oğlu Vasiṣṭha onu kurbanlık bir inek olarak elde etmiş ancak bir süreliğine Dyaus tarafından çalınmıştır. Dyaus işlediği suçun kefareti olarak uzun süre yeryüzünde ölümlüler arasında kalmaya mahkûm edilmiş. Nandinī'nin annesi Surabhi, Dakşa Pracāpati'nin kızıdır ve evi yeryüzünün yedi kat altı Rasātala'dır. Ancak çile çektiği için Brahmā'dan ölümsüzlük ile üç dünyanın üstünde bir diyar olan Goloka'yı kazanmıştır. Dünyaya getirdiği kızlardan dördü olan Surūpā, Haṁsikā, Subhadrā ve Sarvakāmadughā göklerin doğu, güney, batı ve kuzey köşelerini savunmaktadır ancak oğlu bir çiftçinin üvendiresiyle işkence gördüğü için ağlamaktadır.

Bir anlatıya göre bin tane gözü vardır çünkü Tilottamā Şiva'nın dört başını çıkarıp onun ve diğer tanrıların etrafında gezindiğinde arkasından, iki yanından ve önünden bin tane göz fırlayıvermiş. Ancak başka bir efsaneye göre ise Gautama İndra'yı tutkularını dizginleyemediği için lanetlemiş ve ceza olarak vücudunda bin tane iz belirmesine neden olmuştur. Sonrasında merhamet gösterip izlerin kaybolmasına izin vermiştir.

İndra'nın eşi İndrāṇī, Mahendrāṇī ya da Şaci yani "Kudretli"dir. Kocasına olan sadakatini ve Nahuşa'yı geri püskürtme çabalarında da pratik zekâsını kanıtlamıştır.

Efsanede İndra yağmur tanrısı olarak görülmektedir ve bu özelliğiyle Parcanya'yı bütün olarak yiyip yutmuştur. Parcanya'dan aslında ondan bağımsız olarak Ādityalar listesinde bahsedilmektedir ama gerçekte İndra için kullanılan diğer bir isimden öteye geçmez. Bu yüzden Agastya cömert bir biçimde kurban

verip Bin Gözlü Olan hâlâ yağmur olarak yağmadığında bilgeler "Agastya cömert bir şekilde kurbanını sunuyor ancak Parcanya hâlâ yağmur yağdırmıyor. Peki, ürünler nasıl yetişecek?" diyebilmektedir. Her iki destan da yağmurun kuraklıktan sonra yeryüzü üzerindeki etkilerinin ve yağmurun yağmaması sonucu ortaya çıkan eziyetin canlı betimlemelerini sunar. Ancak fırtına bundan böyle söylence üretemez ve ele alınışı şiirseldir.

Salt fiziksel unsurların gerçek anlamda kutsallık sağlamada yetersiz kaldığı bir dönemdeki musibet günlerinde düşen bir başka tanrı ise Vāyu yani "Rüzgâr"dır. Vāyu ayrıca Marut, Vāta, Anila ve Pavana yani "Arındırıcı" isimlerini de taşımaktadır. Ne İndra'nın ne Yama ne de Varuṇa'nın kudret bakımından ona denk olduğundan bahsedilir. Agni ile olan arkadaşlığı kadar hoş ve ferahlık veren nefesinden sıkça söz edilir fakat tanrısallaştırılması sadece biçimseldir.

Agni, yalnızca ateş olarak değil, her nasılsa daha gerçekçi bir biçimde daima önemli kalmayı başarabilmiştir. Bunun nedeni, bir yandan kurban etme törenindeki alevi diğer yandan da kozmik ateşi temsil etmesidir. Kurban verilen adakları yiyendir, tanrı ile kurucu ilahların kurbandan pay alabilmesini sağlayan ağızdır. Kurban törenlerini gerçekleştirir ve günahtan arındırır. Karısı kurban töreninde adı anılan Şāvā'dır ve kendisi kurbandır. Diğer yandan, kozmik özelliğine bakacak olursak, tüm dünyaların yaratıcısı ve sonlandırıcısıdır. Yine de daha önceki doğasının izleri hâlâ mevcuttur. Bulutlar içindeki yıldırımdır, *Şamī* ağacında gizlenir ve kendisini söndüren sudan korksa da sularda doğduğundan bahsedilmektedir. Ayrıca ihtiyaç halinde (özellikle İndra Vṛitra'yı katlettikten sonra kaçtığı ve tanrılar da kötü ruhlu Nahuşa'yı alt etmek için telaşla onu aradığında) bir kez daha sulara girmesi için ikna edilebilmektedir. Daha yüce bir bakış açısıyla kendisi suların varoluşunun gerçek nedenidir ve suların kendisine emanet edildiğinden bahsedilmektedir. Yine Agni her insanın içinde bulunan ateşti, bu sebeple her şeyi bilir ve Jātavedas'tır. Yaşından dolayı Vasu'ların efendisidir ve Brahmā'nın çocuğu olduğu söylenir.

Veda'da olduğu gibi Agni ortadan kaybolma eğilimindedir ve bir keresinde buna Bhrgu'nun laneti sebep olmuştur. Bu bilge, Pulomā ile evlenmeyi başarmıştır. Aslında Pulomā daha önceden Rākşhasa Puloman ile sözlenmiştir ancak babası sonra onu Bhrgu'ya vermeyi uygun bulmuştur. Rākşasa, Bhrgu yokken bir gün onun meskenine gelmiştir. Agni tarafından kendisine gösterilen Pulomā, onu misafirperver bir şekilde karşılamıştır. Kimin karısı olduğunu bilmeden Rākşasa onu kaçırmıştır. Agni'nin yaptığının intikamını almak için Bhrgu onu lanetlemiş ve sonuç olarak kutsallık kurbandan geri alınıp *Şamī* ağacının içinde kaybolmuştur. Birçok şey aksamış, tanrılar onu aramışlar ve istekleri üzerine geri gelmiş. Böylece kurban törenleri yeniden başlamış. Başka bir anlatıya göre, Agni Kral Nīla'nın güzel kızına âşık olmuştur. Kızın kısmetinde babasının kutsal ateşiyle ilgilenmek varmış. Bir Brāhman kılığında kıza kur yapıp zorlukla da olsa bakireyi elde etmiş ve babasını Sahadeva'ya karşı savaşında Sahadeva'nın atlarını, arabalarını, ordusunu ve hatta bedenini ateşe vererek ödüllendirmiş. Böylece Nīla'nın diğer rakipleri ile Sahadeva yok edilip ateş tanrısı tarafından yenip tüketilmiş.

Soma da tıpkı Vāyu ve Agni gibi bir Vasu olarak sayılır. Babası Atri idi, destanda saf ve yalın ay olarak görülmektedir. Öyle ki bazen hepsi "Ay" anlamına gelen Candramas, Candra ya da İndu isimlerini taşır. Namı, Dakşa Pracāpati'nin yirmi yedi kızı, yirmi yedi Nakşatras ya da ay konakları ile evlenmesinden gelmektedir. Soma ne yazık ki eşleri arasında bir tek Rohiṇī'ye karşı aşırı sevgi duymaktadır. Bu yüzden kız kardeşleri babalarına gidip dertlerine çözüm getirmesini isterler. Bunun üzerine Dakşa'yı lanetleyerek Soma'nın hastalanmasına neden olur. Soma kayınpederinden yardım diler ancak kendisine adaletsiz davrandığı söylenir. Yine de kâhinler ona deniz kıyısındaki batı yöresinde bulunan Hiraṇyatīrtha'da yıkanarak çare bulabileceğine dair yol gösterirler. Soma kendisine söyleneni yapar, bundan itibaren burası Prabhāsa (İhtişam) adını elde etmiştir. Ancak bu lanetten dolayı ay hâlâ yeniay dönemindeyken gizli kalır ve dolunay zamanında bulutlardan bir hatla örtülü bir gövde gösterir. Bu yüzden ayın içinde bir tav-

şan olduğu görüşü türemiştir. Soma'nın bir başka sınavı da sürekli kendisini yutmaya çalışan, bu yüzden de ay tutulmasına neden olan iblis Rāhu ile düşmanlığıdır.

Soma, Varuṇa ile yakın münasebete girer. Altı suyunun hepsini içerek ayın ışığının aydınlık tarafının başındaki karanlığı öldürmek üzere yeniden doğar. Kızı Jyotsnākālī ise Varuṇa'nın yakışıklı ve akıllı oğlu Puşkara ile evlenmiştir. Her nasılsa kızı Bhadrā'nın başına dert musallat olmuştur. Soma onun için Brāhman Utathya'da bir koca bulmuş ancak uzun bir süredir Varuṇa kızı arzuladığı için, bir gün yaşadığı ormana gelip kız yıkanmak için suya girdikten sonra onu kaçırmış. Olanları duyduktan sonra Utathya Nārada'yı karısını geri istmesi için göndermiş ama Nārada'nın elçiliği başarısız olmuş. Utathya daha sonra bütün suyu içmiş ve bu etkili yöntem bile işe yaramadığından yeryüzünde sayıları altı yüz bine varan göllerin kurumasına ve nehirlerin çöle dönmesine neden olmuş. Bunun üzerine Varuṇa sonunda yaptığından pişman olmuş ve Utathya'ya karısını geri vermiş.

Bu efsanede Varuṇa tıpkı ilk günlerdeki gibi suların tanrısı olarak görünmektedir ve bu da destan boyunca temelde takındığı karakteridir. Arada sırada Mitra ile aydınlığından ve parlak renginden bahsedilmektedir. Her ikisi de Āditya'dır. Ancak bu iki ilaha dair Vedik düşünceden farklı olarak hiçbiri ne gündüz ne de gecenin ışığıyla ilişkilidir. Buna karşılık Varuṇa suyla ilgili olarak "Suların Tanrısı", "Su Efendisi", "Nehirlerin Efendisi" ve "Her Derenin Efendisi" gibi sıfatlar taşımaktadır. "Suların Efendisi" olarak Asuralara hükmettiğinden bahsedilir. Bu yüceliğe Kṛta çağının başlangıcında oybirliğiyle atanmıştır. Memleketi batıdadır ve Nāgalar, su canavarları, değerli taşlar ve ateşle dolu tuz bakımından zengin okyanusta yaşar. Denizde bir yumurta bulunmaktadır bundan çıkan alevler fışkırıp dünyanın sonuna dek ulaşır ve üç dünyanın tümünü yok eder. Şehri saraylar ve Apsaraslarla doludur. Kendi sarayı tamamen altından yapılmıştır. Diğer yandan kraliyet gölgeliğinden serinletici sular damlar. Karısı Siddhi ya da Gaurī ya da Vāruṇī ile Viṣvakarman'ın suların ortasında inşa ettiği

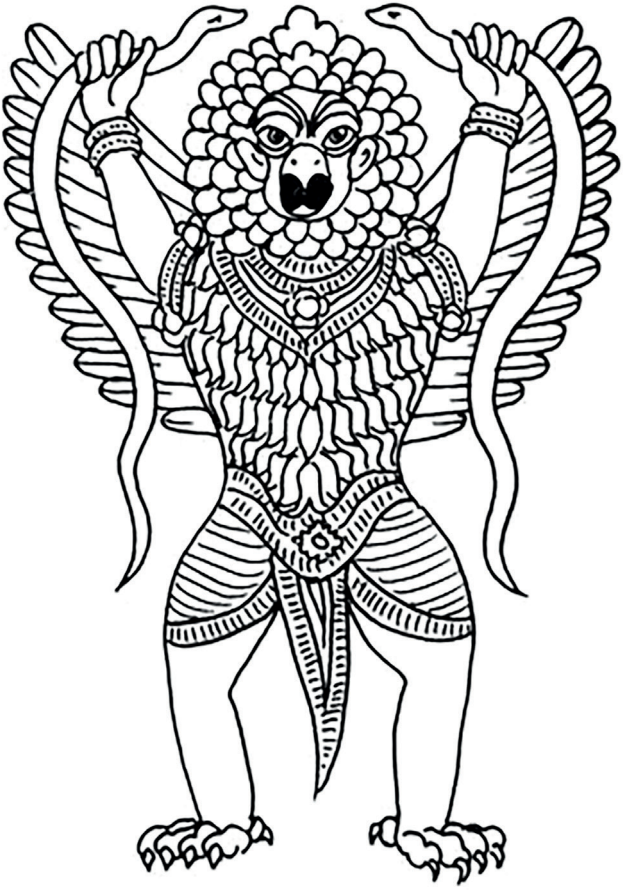
toplantı salonunda oturmaktadır. Salonda dallarında inci olan ve her türden meyve veren ağaçlar bulunur. Kendisinin rengi koyu mavidir ve Yama gibi kement taşımaktadır. Diğer yandan deniz kabuğu onun için Vişvakarman'ın bin parça altınıyla süslenmiştir. Arcuna arabalar ve diğer hediyelerle birlikte Gāṇḍīva yayını ondan ele geçirilmiştir. Oğlu Puşkara'nın dışında Bandin adında ve Kral Janaka'nın *sūta*'sı olan başka bir oğlu vardı. Bir müsabakada sayısı on üç eden şeyleri saymadaki beceriksizliğinden dolayı genç bir erkek çocuk tarafından mağlup edilen Bandin sulara dalıp babasıyla birleşerek onunla ilişkisini ispatlamıştır.

Destandaki güneş, ilahi alev gibi parlayan ışıkların, dünyanın aydınlığı, sıcaklığı ile güç verdiği varlıkların babası ve tanrıların yolunun girişi olan Aditi'nin oğlu Sūrya ya da Āditya'dır. Onda Ādityaların birçok çehresi Pūşan, Bhaga, Savitṛi, Aryaman, Dhātṛ ve Vivaşvant olarak toplanmıştır. Güneş bal kadar sarı, geniş kollu ve kaplumbağa kabuğu gibi boyunlu olarak tasvir edilir. Ayrıca bilezikler ve taç takar. Küpeleri Aditi'den bir hediyedir. Sadece bir tekerleği olan arabasını tek bir Nāga çekmektedir. Ancak başka yerlerde yedi attan bahsedilir. Destanda özel bir yeri vardır. Öyle ki Kuntī'nin kendisiyle evlenmek üzere çağırdığı ve kendisine Karṇa'yı doğurduğu tanrı odur. Karṇa böylece Pāṇḍava Yudhişṭhira'nın en büyük kardeşidir. Karısının ismi Suvarcalā (Görkemli) olup bir kısrak suretine büründüğünden bahsedilmektedir. Kızı Bhānu yani kendisinin bir başka suretiyle evlenmiştir ve oğlu Yama Vaivasvata'dır. Soma gibi o da Rāhu ile düşmandır. Rāhu tarafından yutulduğu zamanlarda tutulma dönemine girmektedir.

Güneşin diğer iki sureti Kaşyapa'nın Dakşa Pracāpati'nin kızı Vinatā'dan doğan oğulları Aruṇa ile Garuḍa'da görülmektedir. Aruṇa (Kırmızı), güneşin arabacısı yapılmıştır çünkü Rāhu'nun kendisine çektirdiği ıstıraba öfkelenerek dünyayı yakmakla tehdit etmiş ve tanrılar da onun öfkesini dindirmeyi arzulamışlardır. Ṛigveda'nın ondan üstü kapalı bir şekilde bahsetmiş olması mümkündür fakat sönük bir karakterdir. Diğer yandan küçük erkek kardeşi Garuḍa, tanrılardan ambrosiayı çalmak gibi büyük bir başarı

gösterir. Annesi Vinatā'nın tıpkı kendisi gibi Kaşyapa ile evli olan Kadrū adında bir kız kardeşi vardır. Kaşyapa her ikisine de birer iyilik bahşetmiştir. Kadrū'ya Vinatā'nın iki oğluna karşılık evlat olarak bin yılan oğul vermiştir. Her iki durumda da çocuklar içinden beş yüz yılda yılanların çıktığı yumurtalar olarak doğurulurlar. Ancak Vinatā akılsızca iki yumurtadan birini kırıp Aruṇa'yı daha yarım büyümüş olarak bulmuş. İkinci oğlu Garuḍa sayesinde azat edilene dek bir köle olmaya mahkûm edilmiş ve böylece laneti kısa süre içinde tamamlanmıştır. Kadrū ile Vinatā okyanusun çalkalanmasında vücut bulan Uccaiḥşirava atının kısmen siyah mı yoksa saf beyaz mı olduğu sorusu üzerine bağımsızlıklarını tehlikeye atmışlardır (Not 1). Bahsi sonuçlandırmak üzere okyanusu geçmişler ve Kadrū oğulları yılanları atın üstüne kendilerini bağlamaya ikna ettiği için siyah bir kuyruğunun olduğu ortaya çıkmış; Vinatā da esarete düşmüş. Daha sonra Garuḍa yumurtadan çıkıp canlanmış ve annesinin akıbetini paylaşmış. Yine de ambrosiayı ele geçirerek kendisini kurtarabileceğini öğrenmiş ve birçok maceranın ardından tanrıları mağlup etmiş, ambrosiayı kuşatan ateşi söndürmüş, fıldır fıldır dönen bıçakların arasından geçmiş ve somayı koruyan yılanları öldürdükten sonra içmeden somayı alıp götürmüş. Bu büyük başarısının ödülü olarak Viṣṇu ona ölümsüzlük bahşedip sancağında görevlendirmiş ve atı için onu seçmiştir. Bununla birlikte İndra şimşeğini onun üstüne fırlatmış. Ancak Garuḍa'nın sadece tek bir tüyü düşmüş. İndra bunun üzerine onunla barışmış ve somayı ondan almaya çalışmış. Garuḍa somayı İndra'ya vermeyi reddetmiş ancak yıkanmak için gidip somayı yılanlar yüzünden *kuşa* otlarının üstüne bırakınca ilah somayı çalmış. Yılanlar somanın döküldüğü yeri yalamışlar ve böylece dilleri çatallaşmış.

Efsane açıkçası somanın Gāyatrī tarafından yeryüzüne indirilmesine dair Vedik anlatının izlerini taşımaktadır. Tıpkı Gāyatrī gibi Garuḍa da bir kuş olarak görülmektedir ve hem Garutmant (Kanatlı) hem de Suparṇa (Sarı Tüylü) isimleriyle anılmaktadır. Kanatlarının oluşturduğu rüzgârla üç dünyanın ekseninde durabilmektedir. O kadar kuvvetlidir ki ilerledikçe yeryüzünü arkasın-

GARUḌA (Levha XVI)

Efsanevi kuş Garuḍa Viṣṇu'nun vāhana'sıdır (aracı). Kuşların efendisi, Aruṇa'nın erkek kardeşi, Sūrya'nın (Güneş) arabacısı ve aslen kendisinin üvey kardeşleri olan yılanların acımasız düşmanıdır. Yarbay A. H. Milne'in koleksiyonundaki abanoz bir oymadan (İskoçya, Aberdeenshire, Kültler).

dan çekiyor gibi görünmektedir. Aslında Viṣṇu bir keresinde sağ kolunun ağırlığını üstüne koyarak kudretiyle övünmesini sınamak zorunda kalmış. Garuḍa'nın asıl amacı tıpkı altı oğlu ve onların çocukları gibi yılanları avlamakmış.

Esasen yeni bir ilah, hem Agni hem de Şiva'nın oğlu olarak sayılan Skanda'dır. Gerçi kendisi Pracāpati'nin kızı Devasenā için tıpkı insanlar gibi tanrılardan daha güçlü bir koca yaratmak üzere gizemli bir biçimde hayata getirilmiştir. Arundhatī hariç Yedi Kâhin'in altı karısının oğlu olduğu düşünülmektedir. Eşlerini bariz ihanetlerinden dolayı boşadıktan sonra Kṛttikās (Ülker) takımyıldızındaki yıldızlara dönüşmüşler. Skanda altı yüzlüdür fakat bir tek boynu vardır. Daima kırmızı kıyafetler giyip tavuskuşuna biner. Savaştaki kahramanlıkları büyüktür ve bu durum onu sonraki destanda gerçek bir savaş tanrısı olarak göstermektedir. Kendisinin yokluğunda mağlup olan tanrılar ordusunun generali olur. Diğer yandan Asura Mahişa ise Viṣṇu'nun arabasını yakalamaya çalışır; Skanda geri döner ve onu öldürerek İndra'nın itibarını geri kazandırır. Ayrıca Tāraka'yı da öldürmüştür. Mızrağı asla hedefini şaşırmaz, bir kez fırlatıldığında bin düşmanını katlettikten sonra kendisine geri döner. Genç bir erkekken, üç dünyaya karşı saygısızlığından mızrağını yere saplamış ve tüm dünyayı yerinden oynatmakla meydan okumuş. Hiraṇyakaşipu'nun oğlu Daitya Prahlāda bu girişimde bayılmış ancak Viṣṇu sol eliyle hareket ettirdiğinde yeryüzü ve üstündeki tepeler sarsılmış. Skanda oklarıyla Himavant'taki Krauñca kayasını yarmış. Yine de kendisi salt bir savaş tanrısı değildir çünkü bazen her şeyin tanrısı gibi Şiva için geçerli isimlerle anılmaktadır. Bu yüzden Şiva'nın özel bir suretinden başka bir şey değilmiş gibi görünür. Şiva'nın diğer bir biçimi ise Gaṇeşa'dır. *Purāṇa*'da önemli olmasına karşın sonradan eklenen paragraflar dışında destanda pek bilinmez.

Bir diğer yeni tanrı Manmatha (Şaşırtıcı), Madana (Sarhoş Eden) ve Kandarpa (Mağrur) ya da Şiva'nın kalbinde aşk uyandıran aceleci davranışıyla bedensel biçimini kaybeden Anaṇga (Bedensiz) olarak da adlandırılan Kāma'dır. Cupid (Aşk Tanrısı) gibi

okları olan Dharma'nın oğludur. Destana daha sonra katılan arzu ve zevk meraklısı tanrıyla, ikisinin de okları olsa da, *Atharvaveda*'nın Kāma'sı arasında pek fazla tarihsel bağlantı yoktur. Yunan etkisinin burada iş başında olduğunu görmek mümkündür. Skanda'nın ismini bir savaş tanrısı olarak önemli bir konuma Büyük İskender'in şöhretinin getirdiği bile iddia edilmektedir.

Aşvinler biraz değişmiş olarak kalmışlardır. Eski isimleri Nāsatya ve Dasra çifte yaraşır isimlere dönüşmüştür; hâlâ tanrıların hekimi ve insanların şifacısıdır. Kökenleri çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. Bir paragrafta kendilerinden Mārtāṇḍa'nın çocukları olarak bahsedilir. Mārtāṇḍa, Ādityalardan biri olup karısı Sañjnā'nın burnundan doğmuştur. Nāsatya ismi de buradan gelmektedir çünkü Sanskritçede *nāsā* "burun" anlamına gelmektedir. Bir başka paragrafta ise Guhyakalar olarak adlandırılırlar ve Savitṛi ile Tvaṣṭṛi'nin kızından doğmuşlardır. Başka bir anlatıya göre Agni'nin gözyaşlarından çıkmışlardır. Harika güzelliklerine rağmen Ṣūdra idiler ya da daha düşük bir kastın üyesiydiler. İndra onların Soma adağını paylaşmalarına izin vermiyordu. Ancak bir gün Şaryāti'nin kızı ve Cyavana'nın eşi Sukanyā ile karşılaşmışlar. Sukanyā banyo yapmaktaymış ve onunla evlenmek istemişler. Lakin tekliflerini dinlemeyi reddedince, ödül olarak yaşlı ve eli ayağı tutmayan kocasını yeniden yakışıklı ve genç kılma sözü vermişler. Sukanyā daha sonra gidip Cyavana'yı getirmiş. Aşvinlerle birlikte suya girdikten sonra üçü de aynı genç ve güzel görünümle sudan çıkmışlar. Yine de aralarından kendi kocasını seçmeyi başarmış ve memnuniyetle Aşvinler için soma içkisinden pay almış. Destanda kendilerine Mādrī'nin iki oğlu Nakula ve Sahadeva yani Pāṇḍavaların en gençleri olarak doğdukları için özel bir ilgi gösterilmektedir.

Önemsiz isimlere alçalan Marutlar ise İndra'ya düşmanlarıyla yaptığı savaşlarda yardımcı olma hizmetini görürler. Bir bölümde Yedi Kâhin soyundan geldikleri söylenmektedir. Başka bir yerde ise aralarında Marīcī'nin başı çektiği bildirilmektedir. Öyle ki Marīcī onları Pracāpatiler ile ilişkilendirmektedir ve Marīcī en önemli olandır.

Rudralar ise sayıları ya on bir ya da on bir bini bulan belirsiz bir grubu oluşturmaktadır. Dharma'nın çocuklarıdırlar ve Şiva onların koruyucusudur. Ancak bilfiil onun her şeye kadirliği içinde yutulup giderler. Bir listede Şiva ve antik Vedik tanrıların bir sürü tuhaf lakabı olan Mṛgavyādha, Sarpa, Nirṛti, Aja Ekapād, Ahi Budhnya, Pināk in, Dahana, Īşvara, Kapālin, Sthāṇu ve Bhaga gibi isimlere sahip olduğundan bahsetmektedir.

Vasuları sayısı sekizdir ve Dharma'nın ya da Pracāpati Manu'nun oğullarıdır. Bir listede Dhara, Dhruva, Soma, Aha, Anila, Anala, Pratyūşa ve Prabhāsa olarak görünürler. Bir başkasında ise Aha'nın yerini Sāvitra alır ve *Harivaṁşa*'da Āpalar onun yerine geçer. Dyaus'un karısını memnun etmek için büyük bilge Vasişţha'nın ineğini çalarak günah işlemişler ve onun tarafından yeryüzünde doğmaya lanetlenmişler. Dolayısıyla başka bir hatadan dolayı ölümlü bir bedene bürünmeye mahkûm edilen Gaṅgā ve Kral Şāntanu'nun çocukları olmuşlar. Ancak anneleri ilk yedisini suya atmış. Şāntanu ise daha sonra destanın meşhur bilgesi ve savaşçısı Bhīşma olan sekizinciyi kurtarmayı başarmış. Bununla birlikte Vasular Bhīşma ile akrabalıklarının fark edilmesini Arcuna'yı onu katlettiği için lanetleyerek göstermişler.

Ādityaların sayısı genelde olduğu gibi on ikidir ama isimlerinin listesi farklılık gösterir: Bir listeye göre isimleri İndra, Vişṇu, Bhaga, Tvaşţṛi, Varuṇa, Aṁşa, Aryaman, Ravi, Pūşan, Mitra, Manu ve Parcanya'dır. Diğer yandan bir başkası ise Dhāţṛi, Aryaman, Mitra, Varuṇa, Aṁşa, Bhaga, İndra, Vivaşvant, Pūşan, Tvaşţṛi, Savitṛi, Parcanya ve Vişṇu isimlerinden bahseder. Böylece sayı on üç olur. Bunlardan Aṁşa, Aryaman, Pūşan, Bhaga, Mitra, Ravi, Vivaşvant ve Savitṛi'nin hepsi de güneş tanrısının eşdeğeridir. Parcanya ile İndra'nın ise hiçbir gerçek güneş karakteri yoktur. Dhāţṛi, Tvaşţṛi ve Manu ise yaratıcı tanrı Brahmā'nın eşanlamlısıdır.

Kutsal müzisyenler olarak, Gandharvalardan sıkça utlarını çalıp şarkı söylerken bahsedilir diğer yandan Apsaraslar dans etmektedir. Mānasa gölünün yakınlarında ve Nişadha dağında yaşarlar. Liderlerinden ikisi Vişvāvasu ve Tumburu'dan bahsedil-

mektedir. Ayrıca Kinnaralar ve Naralar da onlarla aynı grupta yer alır. Gandharva'nın doğum ile gizemli bağlantısı unutulmuştur. Apsaraslar da tüm gizemlerini kaybetmiş ve tanrıların dansçıları seviyesine düşmüşlerdir. Mimikleri ve tatlı sözleriyle ölümlüleri büyüleyen nilüfer gözlü, ince belli ve geniş kalçalı güzellerdir. Cennette Şakra'ya hizmet edip Gandharvalarla arkadaşlık ederler. Azizler aşırı derecede kutsallık edindiğinde, arada sırada dualarını engellemek üzere başvurulanlar onlardır. Çoğunlukla bu işlerde başarısızlardır ve Urvaşī'nin kendisi bile İndra'nın cennetini ziyaretinde Arcuna'nın aşkını elde etmeye çalıştığında çuvallamıştır. Reddedildiğinde onu bir hadım olmakla lanetlemiş ancak beddua sı sadece görünürde yerine getirilmiş. Apsarasların isimlerine dair uzun listeler mevcuttur. İçlerinden birinde Rambhā, Menakā, Puñjikasthalā, Viśvācī, Ghṛtācī, Sahacanyā, Pramlocā, Miśrakeşī ve İrā bulunmaktadır. Bunların bazıları Vedik'tir ve İrā ise İḍā'dan ya da Vedik kurban töreninde kurbanlık yiyecekten başkası değildir. Bu durum kurbanın kutsal adak olma özünü dans eden bir kız mertebesine indiren tuhaf bir yazgıdır.

Gezgin âşıklar ve ozanlar olan Cāraṇalar, Gandharvalar ile anılmaktadır. Siddhalar ile Sādhyalar da kutsanmış ruhlar olarak ortaya çıkarlar fakat özel işlevlerinden bahsedilmez. Siddhaların Nīla dağının güneyinde ve Uttara Kuru'nun diyarındaki Meru'nun kuzey tarafında yaşadıklarından söz edilir. Bu diyarda ağaçlar istedikleri zaman meyve, süt ve ambrosia tadında altı tür yemek verir. Ağaçlar dal yerine kıyafetler taşır ve meyvelerinde takılar vardır. Burada insanlar güzeldir ve on bir bin yıl yaşarlar. Çocuklar ikiz olarak doğarlar ve birbirleriyle evlenirler. Ölümde Bhāruṇḍa adındaki kuşlar gelip ölüleri alırlar ve onları dağlardaki mağaralara atarlar.

Vidyādharalar Krauñca dağındaki Himavant'ta yaşarlar. Liderleri Cakradharman'dır ancak tek işlevleri birbirleriyle çarpışırken savaşçıların üstüne çiçekler yağdırmaktır.

Kuşkusuz çok daha az kutsal olan varlıklar Ṛşi'ler ya da birçok farklı sınıfından bahsedilen kâhinlerdir. Bunlar arasında en

meşhuru normalde Aṅgiras, Atri, Kratu, Pulastya, Pulaha, Marīci ve Vasiṣṭha olarak isimlendirilen Yedi Kâhindir. Bununla birlikte isimleri çeşitlilik gösterir ve Yedi Kâhin tarafından Nahuşa'nın arabasının çekilmesi efsanesinde başlıca rolü oynayan ve Nahuşa'yı cennetten kovan Agastya'dır. Ana hatlarıyla Aitareya Brāhmaṇa kadar eskiye dayanan, popüler olan ve Jātaka'da farklı yorumlar halinde muhafaza edilen başka bir hikâye; (Not 2) Atri, Vasiṣṭha, Kaşyapa, Gautama, Jamadagni, Bharadvāja ve Vişvāmitra'nın Arundhatī ile macerasını anlatmaktadır. Vakti zamanında kâhinler kıtlıkla tehdit edilmişler. Kıtlığın ortasında kral babası tarafından onlara kurban olarak verilmiş olan Şaibya Vṛişādarbhi ölmüş. Kral, insan eti yemelerine engel olmak için onlara büyük miktarda bağış teklif etmiş ama hediye kabul etmeyi yasaklayan kuralı ihlal ettiği için bu bağışları geri çevirip uzaklaşmışlar. Kral da bir kurban verme töreni düzenlemiş. Bu törenden Yātudhānī adında korkunç bir iblis ortaya çıkmış. İblisi kâhinlerin peşinden göndermiş. Kâhinler ilerlerken köpeği olan bir adam onlara katılmış. Sonunda Yātudhānī tarafından korunan bir göle varmışlar. Yātudhānī onların yenebilir lifleri için nilüferleri toplamak üzere göle girmelerine ancak isimlerini bildirmeleri koşuluyla izin vermiş. Hepsi de nilüfer toplamışlar ve yere bırakıp yıkanmak için suya girmişler. Sudan çıktıklarında nilüferlerin kaybolduğunu fark etmişler. Bunun üzerine kâhinler lifleri çalan üzerine lanet okumuşlar ancak yeni arkadaşları çalan kişiye bol şans dilemiş. Böylece hırsız olduğunu belli etmiş. Daha sonra kendisinin İndra olduğunu belirterek kâhinlere cenneti verip onları ödüllendirmiş.

Kâhinler "Kutsal Kâhinler" (Devarşiler), "Brāhman Kâhinleri" (Brahmarşiler) ve "Kral Kâhinleri" (Rajarşiler) olarak da sınıflandırılır. Bṛihaspati bilge olarak görünüp Şaci'yi Nahuşa'ya karşı korumaktadır. Aṅgiras'ın oğludur ve İndra'nın arabacısı olarak hizmet vermektedir. Bhṛgu ise Brahmā'nın oğullarından biri olarak yüce bir kökene sahiptir. Kahramanlıkları arasında Puloman'ın karısı Pulomā'yı kaçırmasına yardım eden Agni'yi lanetlemesi ve Himālaya'yı kahretmesi bulunmaktadır. Nārada ile arkadaşı Parvata bilgeler arasında şerefli bir konumda belirdikleri

Mahābhārata'da önemli bir rol oynamaktadırlar. Nārada, Kral Şaibya Sṛñjaya'ya dışkıladıklarının tümü altın olan Suvarṇaşṭhīvin adından bir oğul vermiş. Böylece kralın evinde büyük bir servet birikmiş ancak hırsızlar çocuğu kaçırıp öldürmüşler. Yalnız içinde hiç altın bulamamışlar. Sonunda Nārada, Suvarṇaşṭhīvin'in babasını teselli edip çocuğu hayata geri getirmiş. Nārada, Yādavaları da lanetlemiş ve böylece nihai olarak yok olmalarına sebep olmuş. Ancak onların yıkımı, halihazırda Gāndhārī'nin lanetine mahkûm edilen Kṛişṇa'nın ölümüne neden olmuş.

Gautama ise abes bir hikâyede kendi rolünü oynamaktadır. Hikâye sadık öğrencisi Utaṅka'yı gençleştirip onu kızıyla nasıl evlendirdiğini anlatmaktadır. Ahalyā Utaṅka'nın kayınvalidesi için insan yiyene dönüşen Saudāsa'nın karısının küpelerini ele geçirmesi gerekiyormuş. Kazara kaybettiği küpeleri cehennemde aradıktan kısa bir süre sonra bu görevi yerine getirmiş. Ahalyā'nın İndra tarafından ayartılması sayesinde kötü bir şöhreti vardır.

Bundan daha ilginci ise, Vasişṭha'nın artık Kanyakubja'nın (günümüzdeki Kannauj şehri) kralı Vişvāmitra ile çekişmesidir. Vişvāmitra, Vasişṭha'dan meşhur ineği Nandinī'yi ister ve reddedilmesinin ardından kaba kuvvetle elde etmeye çalışır. Ancak birlikleri ineğin doğurduğu Mlecchalardan (Barbarlar) oluşan ordu tarafından bozguna uğratılır. Bunun üzerine Vişvāmitra kendisini çile çekmeye adar ve sonunda Brāhmanlığı elde edince düşmanından intikamını alır. Kalmāşapāda'ya Vasişṭha'nın oğlu Şakti ile diğer oğullarını yedirtir. Vasişṭha çaresizlik içinde kendisini öldürmeye çalışır fakat kendisini sınırına attığı nehir onu reddeder. Böylece nehir Vipāş ya da "Sınırsız" (günümüzdeki Beas nehri) adını alır. Sonunda Şakti'nin eşinin Parāşara adında bir oğul doğuracağını öğrenince teselli bulur. Vişvāmitra acıktığında bir köpeğin etini yemesiyle ve bir Cāṇḍāla ya da paryayla tartışmasıyla ayırt edilebilir. Apsaras Menakā ile birlikteliği sayesinde meşhur Şakuntalā'nın babasıydı. Karısı Arundhatī olan Vasişṭha, Vasuları lanetleyip insan olarak doğmalarına sebep olmuş ve Hiraṇyakaşipu'yu da lanetlemiştir.

Agastya ile acayip efsaneler ilişkilendirilmiştir. Lopamudrā'yı karısı olmak üzere yaratmış ancak onu Vidarbha (Berār) kralına evlatlık olarak vermiştir. Bu şüphesiz, Brāhman bireylerinin savaşçı kastlarla karışık evliliklerine açıklık getiren bir öyküdür. Karısı adına hazine elde etmek amacıyla birçok krala ziyaret gerçekleştirmiş ama kralların varlıklarını hayırlı işler adına harcadığını gördüğü için onlardan hiçbir şey almamıştır. Nihayetinde Kral İlvala'nın yanına gelmiş. Kral daha önce pek çok Brāhmanı yok etmiş. Önce onları kardeşi Vātāpi'nin etlerini yemeye zoramış. Daha sonra kardeşi bedenlerini yırtarak içlerinden çıkıp hepsini öldürmüş. İlvala, Agastya'yı da aynı biçimde öldürmek istemiş ancak fevkalade iştah gücü sayesinde bilge abisinin çağrısı üzerine dışarı çıkamayan Vātāpi'yi hazmedebilmiş. Bunun üzerine İlvala kâhini cömert bir şekilde ödüllendirmiş. Nilüferlerin çalınmasına dair öykü onun hakkında da anlatılır ve semaya doğru yükselen Vindhya'yı bilfiil gökyüzüne ulaşmaktan alıkoyan odur. Emsalsiz bir güce sahip Dṛḍhasyu adında bir oğlu varmış. Nahuşa'yı mahvetmesinin dışında okyanusun tamamını içmiş ve Asuraları yakıp kül etmiştir.

Vāmadeva ise ilginç bir serüvenin kahramanıdır. Günlerden bir gün Kral Parikşit çalılıklar içinde güzel bir bakireyle karşılaşmış. Bakire onunla asla su görmeme koşuluyla evlenmeye razı olmuş. Ancak bir süre sonra maalesef su dolu bir tekne görmüş ve içinde banyo yaparken ortadan kaybolmuş. Su boşaltılmış ancak içinden yalnızca bir kurbağa çıkmış. Parikşit kurbağaların toplu katliamını emretmiş. Bunun üzerine kurbağaların kralı Āyu ortaya çıkıp bakirenin kızı olduğunu ve daha sonra evlilik yoluyla krala bağlı olduğunu ancak çocuklarının kaderinde de büyükbabalarının lanetiyle Brāhmanların düşmanı olmanın bulunduğunu açıklamış. Parikşit'in çocukları Şala, Dala ve Bala büyümüşler ve bir gün avlanırlerken Şala, Vāmadeva'dan iki at ödünç almış. Kâhinin onu Rākşasa tarafından parçalarına ayırtmasına rağmen atları geri vermeyi reddetmiş. Dala zehirli okla Vāmadeva'yı hedeflemiş ancak kendi oğlunu öldürmüş. Sonunda Dala'nın karısı bilgeyi yatıştırarak atları geri vermiş.

Manu'nun görece küçük bir rolü vardır. Kendisi Yama'nın erkek kardeşi ve tufan öyküsünün kahramanı Vivaşvant'ın oğludur. Balığın tavsiyesi üzerine bir gemi inşa eder ve içine tüm canlıların tohumlarını yerleştirir (Not 3). Böylece gemi tufandan sonra Naubandhana'nın zirvesine oturduğunda tüm dünyayı yeniden kurar. Balık kendisini Vişṇu (daha sonraki efsanede olduğu gibi) olarak değil Brahmā olarak ifşa eder. Çocuklarından biri olan İla bazen erkek bazen de kadın olarak karşımıza çıkar; çift karakterli olup Brāhmanları kasıp kavuran Purūravaların babasıdır. İla'nın çift cinsiyetli doğası ile Bhaṅgāsvana'nın *Mahābhārata*'daki öyküsü arasında bir paralellik bulunmaktadır. Bhaṅgāsvana, iki oğluyla birlikte kadına dönüp böyle kalmayı tercih etmiştir. Daha sonra Şiva da sıkça çift cinsiyetli olarak belirir, hatta Vedik mitolojide Pracāpati de bu şekilde yorumlanır. Ancak İla'nın çift karakterinin izlerine Purūravaların Vedik efsanesinde (Not 4) daha eski dönemlerde rastlanır.

Bir başka Vedik öykü ise Şunaḥşepa'nın anlatısında değiştirilmiş haliyle ortaya çıkar. *Mahābhārata*'da olduğu gibi Vişvāmitra yine Vasiṣṭha ile çekişmektedir. Rakibinden ineği alma girişimi reddedilince çile çekmeye başlar. Kraliyet kâhini, büyük kâhin ve sonunda Brāhman kâhini mertebelerine yükselir. Hatta Vasiṣṭha bile makamını kabullenir. Bu süreçte başından *Mahābhārata*'da paralellik sergilemeyen iki macera geçer. Kurban vererek kendi bedeniyle cennete ulaşmaya çalışan bir kral olan Triśaṅku, bu hedefinde Vasiṣṭha'nın kendisine yardımcı olamayacağını fark etmiş. Yine de Mahodaya ile Vasiṣṭhalar dışında tüm kâhinlerin davet edildiği görkemli bir adak sunarak Vişvāmitra Triśaṅku'yu gökyüzüne doğru kaldırmış. Yalnız İndra ona vurup aşağı doğru itmiş. Vişvāmitra gökyüzünün ortasında düşüşünü durdurmuş. Vişvāmitra'nın kendisine eşlik etmesini sağladığı yıldızlar ve takımyıldızların arasında baş aşağı biçimde gökyüzünün güneyinde asılı kalmış. İkinci deneyimi, adaklık kurbanı İndra tarafından sunağın üstünden alıp götürülen Kral Ambarīşa ile karşılaşmasıdır. Adağın yerine tanrının açlığını gidermek üzere bir insanı kurban olarak sunmaya karar vermiş. Uzun bir arayıştan sonra bin inek karşılı-

ğında Ṛcīka'nın ikinci oğlu Şunaḥşepa'yı satın almayı başarmış. Bununla birlikte babası tarafından satılan Şunaḥşepa, Viśvāmitra'ya kendisine yardım etmesi için yalvarmış. Kâhin onu ölümden koruyan birkaç *gāthā* ya da mısra vererek yardım etmiş.

Vedik tanrıların, destanda kendilerine ait kısa anlatılarının bulunması kuralının ilginç bir istisnası bulunmaktadır. *Mahābhārata*'daki bir paragrafta Vedik tanrıların dünyalarının üstünde uzanan Brāhma diyarında kâhinlerin ve tanrıların tanrıçalarının, hatta ilahların bile tapındığı Ṛibhular dahil olmak üzere diğer kutsal varlıkların bulunduğundan bahsedilir. Yaşlılıktan, ölümden, acı ya da mutluluktan, aşk ya da nefretten muaf tutulup kurbansız ya da ambrosiasız yaşayan varlıklar olarak betimlenirler. Hatta daha harikulade biçimde, konumlarını kazanmak için boşu boşuna uğraşan diğer tanrılar gibi çağlar geçtikçe yok olmazlar. Bu paragraf soyutlandığı kadar dikkat çekicidir. Ṛibhuların Vedik panteonda kapladıkları görece daha düşük konumlarıyla oldukça çelişkilidir.

Farklı yaradılışlarının olmasının yanı sıra, tanrıların paylaştıkları belli başlı ortak yönleri vardır. Öncelikle ölümsüzdürler. Ancak bu durum çağların döngüsünün tamamlanmasının ardından evren tarafından düzenli bir biçimde yutulmaya maruz kalma özelliklerinden kaynaklanmış olsa gerek. Havada serbestçe hareket ederler. Yaşadıkları yer normal olarak cennettir ve canları istediğinde yeryüzüne inebilirler. Eğlence yerleri Mālayavant ile Gandhamādana arasındaki Himālaya'da bulunan Meru dağıdır. Sabah güneşi gibi parlayan dağ altındandır ve bir top gibi yuvarlaktır. Seksen dört bin *yojana* yüksekliğindedir ve yeryüzünün altına girebileceği kadar derindir. Üstündeki kuşların altından tüyleri vardır, bu yüzden Garuḍa'nın altı oğlundan biri olan Sumukha burada kalmayı reddetmiştir. Çünkü kuşların makamları ayrılmamıştır. Güneş, ay ve Vāyu, dağın etrafında döner ve üstünde ise tanrılar, Gandharvalar, Rākşasalar ve Asuralar Apsaras sürüleriyle oynarlar. Zirvesinde güzel ormanlar bulunur ve dağ dişi Kinnaraların şarkılarıyla çınlar.

Tanrıları ölümlülerden ayıran birçok işaret vardır. Bunlar Na-

la'nın hikâyesinde belirtilmektedir. Anlatıda Damayantī ilahları terlememelerinden, kırpılmayan gözlerinden, solmayan çelenklerinden, toz tutmamalarından ve yeryüzüne dokunmadan duruşlarından tanır. Ancak tanrılar ile insanlar arasında mutlak bir ayrım bulunur. *Mahābhārata* Rudraların, Vasuların, Ādityaların, Sādhyaların ve kraliyet kâhinlerinin hepsinin cennete görevlerine bağlılık sayesinde eriştiklerini anlatmaktadır.

Diğer yandan destanda salt Ādityaların annesi olarak görünen Aditi ya da sadece bir Rudra olarak görünen Nirṛiti gibi eski yarı-soyut ilahlar hakkında çok fazla şey anlatılmazken gerçekten varlığı bulunan ve önemsiz bir söylence geliştiren bir soyutlama mevcuttur. Bu, kanunun kişileşmiş biçimi olan Dharma'dır. Dakşa'nın kızlarından onuyla evlenmiştir. Ancak kendisi Kuntī'yle ilişkisi sayesinde Pāṇḍavaların lideri Yudhiṣṭhira'nın babası olması gerçeğiyle destanın kahramanlarıyla yakından ilişkilidir. Yudhiṣṭhira'yı üç kez gerçek değerini sınamaya kışkırtmıştır. Her seferinde Yudhiṣṭhira sadık köpeği olmadan semavi diyarlara girmeyi reddederek kişiliğini kanıtlamıştır. Bir tek köpeği onunla İndra'nın cennetinin girişine gelmiş ve hazlarını paylaşamayacaklarını söylediklerinde cennette kalmaktansa cehennemde yaşamayı tercih etmiş. Dharma diğer kahramanların da erdemini kanıtlamıştır ancak davranışları bilge Māṇḍavya tarafından acımasızca eleştirilmiştir. Bu kâhin bütünüyle sessizlik gerektiren bir kefaret çekerken, asıl hırsızların çaldıklarını onun evine bırakmalarından dolayı haksız yere hırsızlıkla suçlanmış. Bunun sonucunda ceza olarak kazığa oturtulmuş. Buna rağmen ölmemiş ve ona yapılan haksızlığı fark eden kral kazıktan çıkarılmasını emretmiş. Kazığın bir kısmı vücudunda kalmış. Bilge, böylesine zalimce bir ceza için önceki hayatında ne tür bir vahşi suç işlemiş olabileceğini öğrenmek için Dharma'ya başvurmuş. Dharma ona bu cezanın nedeninin küçüklüğünde bir böceğin arkasına diken sokması olduğunu söylemiş. Doğal olarak suç ile ceza arasındaki orantısızlığa öfkelenen Māṇḍavya, Dharma'yı bir Śūdra kadının oğlu olarak doğmakla lanetlemiş. Dolayısıyla Vicitravīrya'nın dullarından biri olan Ambikā yerine köle bir kadınla Vyāsa'nın birleşmesinden do-

ğarak Vidura olarak hayata gelmiş. Ambikā, dul eşin kardeşiyle evlenmeyi emreden antik geleneğe uygun olarak ölü kocasının yerine oğlunu koymak amacıyla bile bilgeyle evlenmeyi kabul etmekten korkuyordu. Vidura, Pāṇḍavaların koruyucusu olmasının yanı sıra, Dhṛtarāṣṭra'nın bilge bir danışmanı olduğunu ispat etti. Sonunda Kuru ailesi yıkıldığında ormana eşlik eden yaşlı Dhṛtarāṣṭra olmuş. Ormanda yoga gücüyle ya da mistik birliğiyle hayattan vazgeçip Yudhiṣṭhira ile birleşmiş. Geleneklerin aksine, bedeni yakılmamış.

Tıpkı *Brāhmaṇa* dönemindeki gibi Asuraların vücutları tanrılara karşı yekpare olarak durur ve hatta onlara savaş açarlar. İblislerin daima tanrılar tarafından öldürülmesine karşın bu savaşın sonu bir türlü gelmez. Şeytanlar ne kadar bozguna uğratılsa da diğerleri yerini almak üzere ortaya çıkıyordu. Tanrıların başına şeytan üstüne şeytanın korku saldığından bahsedilir. Ayrıca ilahların üstünlüğü tartışılmaz olsa da aynen *Brāhmaṇa*'daki gibi buradaki egemenlik yalnızca bir grup ölümsüzün diğerinin üzerindeki egemenliğidir. Evrende iyinin zaferinin korunması sözkonusu olduğunda bu görev tanrılar ve iblislerle donatılmış deneysel dünyanın sahasından ziyade dindar ilahlarla kişileştirilmiş mutlak olanın elindedir. Asuralar tanrıların büyük kardeşleridir ve onlar gibi Kaşyapa Pracāpati'nin ve Dakşa Pracāpati'nin on üç kızının çocuklarıdır. Diti'nin çocukları Daityalardır, Dānu'nunkiler ise Dānavalardır. Ayrıca Diti, Dakşa'nın en büyük kızı olduğu için Daityalar tanrılardan bile daha yaşlıdır. Tanrılar ile Asuraların düşmanlığı ambrosia yüzünden okyanusun çalkalanmasında başlayıp *Rāmāyaṇa*'da bu büyük hadisenin hikâyesinin sonuçlandırıldığı bölümde kısaca ele alınmıştır. *Mahābhārata* ise savaşın daha eksiksiz bir yorumunu barındırır. Ay, Lakşmī, beyaz at, Kaustubha taşı ve Dhanvantari ortaya çıktığında -bunlardan sonuncusu elinde nektar taşıyormuş- ve dehşet zehri Şiva tarafından içildiğinde Asuralar umutsuzluğa kapılıp Lakşmī ile ambrosiayı elde etmek uğruna tanrılarla savaşmaya karar vermişler. Bunun üzerine Nārāyaṇa büyüleyici gözbağlama gücünden (*māyā*) yaralanıp çekici bir dişi kılığında Daityalara cilve yapmış. Onlar da nektarı onun eline

bırakmışlar. Daha sonra Nārāyaṇa, mevkidaşı Nara ile *amṛta*'yı (nektar) alıp gitmiş. Ancak bir Dānava olan Rāhu, tanrı suretinde nektarı içiyormuş. Güneş ile ay hırsızlığı fark edip tanrılara söylendiklerinde nektar daha yeni boğazına varmış. Bunun üzerine Nārāyaṇa diskiyle Rāhu'nun başını yarmış. Rāhu'nun başı gökyüzüne sıçramış ve o zamandan beri güneş ve ay ile savaşmaktaymış. Arada bir onları yutup tutulmalarına neden oluyormuş. Nārāyaṇa daha sonra dişi suretini bir kenara bırakıp iblislere saldırmış. Dehşet verici bir çarpışmanın ardından Nārāyaṇa ile Nara düşmanlarını mağlup edip tanrılar için ambrosiayı emniyete almışlar.

Asuraların iyi korunan kaleleri vardır ve sık sık dağlardaki mağaralara dadanırlar. Nirmocana, Prāgjyotişa ve Hiraṇyapura kentlerinin bulunduğu Pātāla'nın derinliklerinde yaşarlar ya da denizin içindedirler. Buraya atılıp Varuṇa'nın nezaretinde tutulmaktadırlar. Cennette biri altın, biri demir ve diğeri gümüşten olmak üzere üç kale yaptırmışlardır. Buradan üç dünyaya saldırmışlar fakat girişimlerinde başarısız olmuşlardır. Bu yüzden cennetten atılmışlar. Yine de tanrılara karşı taşıdıkları yakınlığın tipik özelliği olarak kutsal Meru dağında Asuralar ve Rākşasalar tanrılar ve Gandharvalar ile dostça kaynaşırlar. İblis olsalar da kutsal mimar görevi gören Vişvakarman, daha sonraki Vedik kademesinden bu mütevazı konuma düştükten sonra onlara kendi şehirleri Hiraṇyapura'yı Maya'nın tasarladığı planlara göre inşa eder. İblisleri bir araya bağlayıp denizde muhafaza etmesi için Varuṇa'ya teslim edenin Dharma oluşu aynı derecede önemlidir. Varuṇa'nın mevki kaybının Dharma'nın ilmikleri sayesinde olduğu özellikle açıkça gösterilmektedir. Şüphesiz bu ilmikler de Vedik dönemde kendisine ait olup Varuṇa'nın Daityalar ve Dānavaları bağladığı ilmiklerdir. Aynı zamanda hem Dharma hem de Varuṇa yüce efendinin emirleri altında hareket eder.

İblisler kötü oldukları kadar korkunç savaşçılardır. Mahişa tanrılara bir dağ ile saldırır. Saldırı için bir dağ zirvesini kapar. Çok sayıda olmalarının yanı sıra her türlü sihir sanatı ve büyücülükte beceriklidirler. Kendilerini Sītā'nın kaçırılmasında Rāvana

tarafından kullanılanlar gibi çok farklı biçimlere dönüştürürler, korkunç kükreyişleriyle evrensel bir korku salarlar. Daityalar ile Dānavalar görünmez olabilirler ve bu yüzden görünmez silahlarla karşılanmalıdır. *Mahābhārata*'daki bir bölüm detaylı bir şekilde Arcuna'nın iblislere karşı kahramanlıklarından bahseder. İndra'nın kışkırtması üzerine Nivātakavacalara denizin altındaki kalelerinde saldırmıştır. Büyü sanatlarıyla savaşmış olsalar da sonunda mağlup edilirler. Gerçi şehirlerini tanrılardan alıp onlara rağmen ellerinde tutmuşlardır. Arcuna daha sonra Paulomalar ve Kālakañjalar tarafından işgal edilen ve Brahmā tarafından çilekeşliklerinden dolayı Pulomā ile Kālakā'ya ödül olarak verilmiş Hiraṇyapura şehrini yok etmeye geçer. Asuraların bireysel olarak çilekeşlik uygulamaları, bizlere bir zamanlar erdemli olduklarını, dürüst davrandıklarını ve kurban verdiklerini hatırlatır. Onlarla dünyanın başlangıcında Şrī (Talih) yaşamaktaymış fakat sayıları arttıkça kibirlenip kötüleşmişler. Kurban vermeyi ya da Tīthaları (kutsal yerleri) ziyaret etmeyi bırakmışlar. Tanrılara meydan okumuşlar. Arada sırada kısmen zafer kazanmaları, kendisinden Viṣṇu'nun yeryüzünü üç adımıyla geri kazanmak zorunda kaldığı Bali'nin anlatısıyla yeterince ortaya koyulmaktadır. Ancak dürüstlükten yoksun olmaları yüzünden Şrī onları terketmiştir ve bu yüzden başarıları asla kalıcı olmamıştır.

Daityalar ya da Dānavalar olarak sınıflandırılmış olsunlar, Asuraların isimleri garip bir şekilde karıştırılmıştır. Bazıları şüphesiz daha düşük seviyeye düşürülmüş antik Vedik iblisleridir: Vṛitra ile Vala, Şambara, Namuci ve Trişiras hepsi İndra'nın eski düşmanlarıdır. Üstelik aralarında Şiva'nın bedeninden kendisini yuttuğunda ortaya çıktıktan sonra Şukra ile özdeşleştirilen dindar Vedik bilge Uşanas'ı bulmak çok daha ilginçtir. Kendisi Asura Vṛşaparvan'nın purohita'sı ya da yerel rahibiydi. Ayrıca en çok Kaca için kendisinin ya da Kaca'nın kendisi için gerçekleştirdiği bir ustalık olan ölüyü diriltmesiyle meşhurdu. Nikumbha'nın çocukları Sunda ve Upasunda çilekeş davranışları sayesinde Brahmā'dan bir nimet elde etmişlerdi. Böylece sadece birbirleri tarafından yaralanabilirlermiş. Ancak tanrı daha sonra Vişvakarman'ı Tilottamā'da

harikulade güzellikte bir kadın yaratmaya ikna etmiş. Bir gün iki kardeş Vindhya'da birlikte eğlenirlerken kadını görmüşler. Lakin bu, ölümcül bir sonuç doğurmuş. Eski sevgilerini bir kenara bırakan iki kardeş birbilerini katletmişler. Prahrāda, İndra tarafından, Madhyu, Viṣṇu tarafından ve Mahişa ise Skanda tarafından bozguna uğratılmış. Diğer yandan Vātāpi, birçok Brāhmanı öldürdükten sonra Agastya tarafından bir lokmada yutulup sindirilmiştir. Mimar Maya da bir Asura belirmektedir ve onda İran'ın yüce tanrısının soluk yansımasının bulunduğu varsayılmaktadır. Pers mimarisinin etkisinin Pāṭaliputra'da varlık gösterdiği iddia edilir. Ancak iddia sağlam bir temele dayanıyor gibi görünmemektedir. Diğer isimler arasında Kamalākşa, Kālanemi, Jambha, Tārakākşa, Tālajaṅgha, Daṁşa, Naraka (açıkçası temsili bir cehennem), Nahuşa (Agastya tarafından devrilen İndra'nın rakibi), Pāka, Mada, Virocana, Vīra, Vegavant, Saṁhlāda, Sālva ve Hiraṇyakaşipu bulunur. Bunlardan sonuncusu, Viṣṇu'nun insan aslan avatarı tarafından öldürülmüştür.

Genelde insan düşmanlarından başka bir şey olmayan ama en azından kısmen iblis olan eski Vedik Dasyular, destan içinde neredeyse sadece insan olarak karşımıza çıkarlar. Destanda onların yok edilmesi için İndra'nın zırhı, silahları ve yayı icat ettiğinden bahsedilir. Diğer yandan yılan olarak tanımlanan ve onlarla sayılan Nāgalara büyük önem verilmektedir. Yaşadıkları yerler çok fazladır ve çeşitlidir. Yeryüzünün derinliklerindeki Nāgaloka'da (Yılan Dünyası) yaşarlar. Burada çok sayıda saray, kule ve eğlence bahçesi bulunur. Evleri Pātāla ve Niraya olarak adlandırılmaktadır. Asıl şehirleri yılan kral Vāsuki'nin yaşadığı Bhogavatī'dir. Mağaralarda, erişilmez dağlarda, vadilerde, Kurukşetra'da, İkşumatī nehrinin kıyısında, Naimişa ormanında, Gomatī sahillerinde, Ganj nehrinin güney kıyılarında ve Nişadha bölgesinde de bulunmaktadırlar. Yılanların gücü muazzamdır. Devasa boyutlardadırlar, çok yamandırlar, hızlı hareket ederler ve ölümcül zehirle doludurlar. Yakışıklı pek çok surette oldukları ve küpe taktıkları söylenir. Farklı türleri vardır: Vāsuki ırkından gelenlerin bazıları mavi, bazıları kırmızı ve diğerleri beyazdır. Bazılarının üç, bazılarının yedi ve diğerlerinin on başı vardır.

VĀSUKİ (Levha XVII)

Nāgaların (Yılanlar) kralı Vāsuki, genellikle kulları gibi insan biçiminde temsil edilmektedir. Asıl kökenine dair tek iz yılan tacıdır. Bu durum Nāgaların istediklerinde insan biçimine dönüşebildiklerine dair inancı yansıtmaktadır. Vāsuki asıl yılan sureti için bkz. Şekil 2. Baghelkhand, Bhārhut'ta bulunan bir tapınak tırabzanından. Cunningham'ın *The Stūpa of Bharhut* başlıklı eserinden.

Yılanlarla ilintili en meşhur bölüm, Canamecaya tarafından babasının ölümünün intikamı olarak kurban edilişleridir. Parikşit yaralı bir ceylanı kovalarken Şamīka adında bir çilekeşle karşılaşmış. Şamīka avın nereye gittiği konusunda ona yarım edemediğinden ölü bir yılanı keşişin boynuna fırlatmış. Bu duruma öfkelenen Şamīka'nın oğlu kralı yedi gün içinde yılanların efendisi Takşaka ısırığıyla ölmesi için lanetlemiş. Oğlunun lanetine gücenen Şamīka, kralı akıbeti konusunda uyarmış. Parikşit yüksek sütunlar üzerine dikilip dikkatlice korunan bir saraya çekilmiş. Takşaka yılan ısırığı tehdidine karşı krala şifa vermek üzere saraya gelen Kāşyapa'ya uzaklaşması için rüşvet vermiş. Üstelik Brāhman kılığındaki yılanların krala hediye olarak sunduğu meyvelerin içindeki bir kurda dönüştürerek kendisini saraya sokmuş. Daha sonra kendi kılığına geri dönüp kralı ısırmış. Ancak Parikşit'in oğlu Canamecaya öfkeye kapılıp o kadar çok yılan kurban etmiş ki genç kralı Takşaka'nın hayatını bağışlaması için ikna eden Āstika müdahale etmeseymiş neredeyse Takşaka'nın kendisi de yok olup gidecekmiş.

Şeşa yeryüzünün altında uzanıp onu destekler. Kadrū'nun oğludur ve okyanusun çalkalanmasında Mandara dağını yerinden söküp çalkalanmaya hazırlık için büyük kaplumbağanın sırtına yerleştirme gibi önemli bir görevi yerine getirmiştir. Ayrıca Vāsuki çalkalanma esnasında çalkalama ipi olarak vazife görmüştür ve Pāṇḍava'nın annesi Kuntī'nin büyükbabasıdır. Bhīma'yı zehirlendirdiğine iyileştiren odur. Bir başka yılan ise *Atharvaveda* karakterini anımsatan Arbuda'dır. Dhṛtarāṣṭra ise tıpkı *Şatapatha Brāhmaṇa*'daki gibi bir yılan kral olarak görünmektedir. Diğer yılanlar Karkoṭaka, Kālapṛṣṭha, Caya, Mahācaya ve Padmanābhi'dir.

Yılanlar destansı çatışmada yer alır. Büyük yılanların Arcuna ve küçüklerinin Karṇa taraftarı olduklarından bahsedilir. Destan, Hindistan'da hâlâ bulunan Nāga halkından ve Ganj vadisinin Nāga kabilelerinden söz ediyor olabilir. Şüphesiz Nāgaların varlığına dair inancın doğması için birçok sebep bir araya gelmiştir. Bulut-yılan Ṛigvedik özellikler taşır. Üstelik nehirler ve çaylar ile onların koruyucu cini (*genius loci*) olarak yakından ilintilidir. Benzer biçimde bir yandan yeryüzünün ruhunun temsilcisi olan yılan, diğer yandan

tehlikeli bir hayvan ve bu yüzden kendi iyiliği için tapınmaya değer bir varlıktır. En azından bu tapınmanın totemci bir niteliğinin olduğu düşünülebilir. Destan bu hususta doğrudan herhangi bir şey belirtmese de bu düşünceye yılanın asaletinin olduğu ve tapınanlarla akrabalığının bulunduğuna dair bir inanç eşlik etmektedir.

Rākşasalar özellikle korkunç bir görünüşe sahiptir. Kırmızı gözleri ve saçları vardır. Ağızlarının genişliği bir kulaktan diğerine kadardır. Ayrıca kulakları mızrak gibi sivridir. Büyük ve güçlü olup karanlıkta gezinirler ve gece yarısı onları yenmek mümkün değildir. Becerikli birer büyücü ve sihirbaz olduklarından istediklerinde suretlerini değiştirebilirler. Ormanlarda ve ıssız dağlarda dolanırlar. Kutsal hac ve tapınma mekânlarında dindarlar için pusuya yatarlar. Kurbanları öldürmekten zevk alırlar ve insan eti arzulayan yamyamlardır. Buna rağmen temkinli olmayanları kandırmak istediklerinde güzel suretlere bürünebilirler.

Rākşasalar arasında açık ara en büyüğü Rāma'nın düşmanı olan Rāvaṇa'dır. Kökeni itibarıyla salt bir Rākşasa'dan ziyade muhtemelen Asura'dır. Oğlu İndracit, savaşta ölmeden önce önemli başarılar elde etmiştir. Erkek kardeşleri Khara ile Vibhīşaṇa onun yanında çarpışmış ve kız kardeşi Şūrpanakhā kendisine destek vermiştir. Mārīca ona Sītā'yı kaçırma entrikasında yardım edip altın rengi bir ceylan suretindeyken Rāma tarafından öldürülmüştür. *Mahābhārata*'da bir Rākşasa olarak görünen Hiḍimba Pāṇḍavalara saldırmış fakat Bhīma tarafından küçük düşürülmüştür. Kız kardeşi, abisinin katiline âşık olup ona Ghaṭotkaça'yı doğurmuştur. Daha ilginci Jarā'nın öyküsüdür. Kral Bṛhadratha'nın hiç oğlu yokmuş ancak Caṇḍakauşika'nın lütfu sayesinde iki eşi, bir erkek çocuğun bir kısmını doğurmuş. Bu parçalar ucube sayılıp çöpe atılmış. Ancak Jarā gelip parçaları uzaklara taşımak üzere bir araya getirdiğinde parçalar bütün bir çocuk olup haykırmış. Bunun üzerine ebeveynleri olan biteni anlamak için gelip onu bulmuşlar. Jarā daha sonra çocuğu yutmaktan çekindiğini açıklamış. Çünkü bir ev ilahı olarak etrafı sunaklarla çevrili renkli bir suret şeklinde duvarlarda yaşadığını ve bunun da refah sağlamanın güvenilir bir yöntemi olduğunu beyan etmiş.

YAKŞĪ (Levha XVIII)

Yakşī Sirimā Devatā'nın bu heykeli, ideal Hint kadın güzellik algısının heykel ve resim sanatında karşımıza çıkan ve Sanskrit edebiyatında tanımlanan biçimine güzel bir örnektir. Baghelkhand, Bhārhut'ta bulunan bir tapınak tırabzanından alınmış. Londra'daki Hint Ulusal Kütüphanesi'ndeki bir fotoğraf.

Jarā gibi dişi Rākşasa'larla yakın akraba olan diğerleri arasında Mahābharāta'da skandalıyla yakın ilişki içinde görünen Mātṛ'ler ya da "Anneler" vardır. Mezarlıklarda, yolların kesiştiği yerlerde ya da dağlarda barınırlar ve cadılık yaparlar. Genellikle insanlara eziyet eden ve hem erkek hem de kadın olan Grahalar ya da "Ele Geçirenler" ile anılırlar. Bunların bir grubu on altı yaşına dek çocuklar için tehlikeliyken diğerleri, bu yaştan itibaren insanlar için yetmiş yaşına dek tehlikelidir. Yetmiş yaşından sonra bir tek ateş iblisinden (vücut ateşi) korkulur. Etkileri ahmakça ve sinsi oyunlardan tıpkı perilerinki gibi açgözlülük ve şevhete kadar çeşitlilik göstermektedir. Dini bakış açısından bakıldığında Grahaların varlığı mühimdir. Ancak isimlerinin "gezegen" sözcüğüne benzerliğine karşın astrolojiyle hiçbir ilişkileri yokmuş gibi görünmektedir. Arada sırada Pişāçalar, Yakşalar ve benzeri önemsiz varlıklarla sınıflandırılırlar.

Pişāçalar, Rakşasalar ile yakın akrabadırlar ve sıkça onlarla bir arada bulunurlar. Tıpkı onlar gibi kan içip insan etini parçalarlar. Ayrıca görünüşleri korkunç ve iğrençtir. Asıl isimleri "Çiğ Et Yiyiciler" olarak yorumlanır ve kökenlerinin izi yamyam kabilelere kadar uzanmaktadır (Not 5) ama bu iddia pek inandırıcı değildir.

Diğer yandan Yakşaların vahşi özellikleri yoktur ve efendileri Kubera kutsallığın eşiğindedir. Vazifeleri onu korumaktır ve isimleri bazen özdeşleştirildikleri Guhyakalarla sık sık bir arada anılır. Daha geç bir kökeni bulunan *Mahābhārata*'nın ilk bölümünde Yakşalar, Sādhyalar, Guhyakalar, Pişāçalar ve kurucu ilahlar Şiva'nın dışavurumu olarak değerlendirilirler.

Kubera'nın bir tarihi vardır. Aslen Asura olduğu söylenir. Babası bilge Vişravas ve annesi İlavilā, üvey kardeşleri Rāvaṇa, Kumbhakarṇa ile Vibhīşaṇa'dır. Bunların hepsi Rāma efsanesinde yer alır. Üvey kardeşleri Kaikasī'nin çocuklarıymış ve büyükbabası Pātāla'da yaşayan Sumāli imiş. Diğer yandan Kubera, Laṅkā'da yaşıyormuş. Sumāli'nin kışkırttığı Rāvana, Kubera'yı krallığından kovmuş ve oradan Gandharvalar, Yakşalar, Rākşasa-

lar ve KimPuruşalardan oluşan kafileyle ayrılmış. Kendisine Vibhīşaṇa eşlik etmiş ve ödül olarak Rākşasa ile Yakşa ordularının idaresi verilmiş. Himālaya sıradağlarına, Gandhamādana dağına ve deli dolu Mandākinī nehriyle birlikte Kailāsa'ya gitmiştir. Rāvaṇa ise davasını benimseyen Rākşasalarla birlikte Laṇkā'ya girip hem tanrılara hem de iblislere saldırmıştır. İsmini de sebep olduğu ıstırap çığlıkları sayesinde kazanmıştır.

Artık Kailāsa ve Gandhamādana üzerinde Kubera yaşar ve dağın hazinelerinin dörtte birinin keyfini sürüp insanlara on altıda birini verir. Guhyakalar ve Yakşalar gibi Rākşasalar, Gandharvalar ve Kinnaralar artık onun hizmetindedir ve ona en güzel kokular eşlik eder. Büyük ormanı Nandana, küçük korusu ise Caitraratha'dır. Nehri Mandākinī'nin suları altın nilüferlerle kaplıdır. Gölü Nalinī ya da Jambūnadasaras (Alakā olarak da bilinir) altın nilüferler ve güzel kuşlarla doludur. Etrafı sık ağaçlarla kuşatılmıştır, suyu serindir. Kralları Maṇibhadra yönetimindeki Krodhavaşa Rākşasalar tarafından korunur. Şehri Alakā'da bayraklar daima dalgalanır ve kadınlar dans eder. Toplantı salonunda etrafı hizmetlileriyle kuşatılmış bir şekilde ağırbaşlılıkla oturur. Lakşimī, Şiva ve Umā kendisini orada ziyaret ederler. Arabası Puşpaka, tıpkı sarayı gibi, Vişvakarman tarafından işletilir ve kendisine Brahmā tarafından verilmiştir. Mağlup edildikten sonra arabası Rāvaṇa tarafından elinden alınmış ve bunun sonucunda Rāvaṇa lanetlenmiştir. En sevdiği silahı Antardhāna ismindeki gizemli silahtır ve Şaṅkara bir keresinde bu silahla Asuraların üç kalesini yıkmıştır. Her daim zehirli yılanlar ve bir kavanoz dolusu balla korunur. Baldan bir ölümlü tatsa ölümsüzlük elde eder, kör bir insan yeniden görmeye başlar ve yaşlı birisi yeniden genç olabilir.

Bu şekilde oldukça tanımlanmış görece ikincil ilahi güçlerin dışında destan ayrıca gizemli güçler yüklenebilen her şeye tapınmadan bahsetmektedir. Bu daha önemsiz tapınma nesneleri arasında en göze çarpanı ağaçlardır. Salt kutsal ruhlara ev sahipliği yapmakla kalmayıp yaşayan varlıklar olarak değerlendirilirler. Aslında daha eski bir düşünce katmanının kalıntısıdır. Nitekim

KUBERA (Levha XIX)

Yakşaların efendisi ve hazinelerin koruyucusu Kubera aslında dağlarda değerli metaller ile taşları saklayan cücelerin kralıydı. Bir dağ tanrısı olarak bereket artıran bir ilahtır. Yunan Kabeiroi'nin, hatta ismen de Hint sureti olduğunu varsaymamak mümkün değil. Bhārhut'ta bulunan bir tapınak tırabzanından alınmış. Cunningham'ın *The Stūpa of Bharhut* adlı eserinden.

Pṛthu Vainya döneminde ağaçlar sırf hepsinden hoş dokulu kıyafetler yapılabildiği için iyi olarak sayılmamış, kendileri de çok eski bir kültürün kahramanı olan Pṛthu Vainya'ya gelip onunla sohbet etmişler. Veyahut çocuk sahibi olmayı arzulayan iki kadın ağaçları kucaklamışlar; maalesef ağaçlar isteklerini birbirine karıştırmış. Bu yüzden kahraman bir oğul isteyen dindar bir evlat alırken diğeri tam tersini elde etmiş. Çoğu ağaç son derece kutsaldır. *Ficus religiosa*'ya (Hint İnciri) tapınmak tanrıya tapınmaya denktir. Özel olarak kutsal sayılan beş ilahi ağaç vardır. Dağlar da hayat doludur ve kanatları hakkındaki Vedik efsane hâlâ hatıralardadır. Vindhya gökyüzüne erişmeye çalışır ve yalnızca Agastya'nın kurnazlığı sayesinde dizginlenebilir. Maināka da meşhurdur çünkü diğer dağlar kanatlarını kaybettiklerinde kendi kanatlarını muhafaza edebilmiştir. Krauñca, Skanda tarafından delinmesiyle isim yapmıştır. Dağların tümü bir keresinde, Aziz Dhanuṣākṣa tarafından küllere dönüştürülmüştür. Çünkü Vālādhi'nin oğlu Medhāvin'i öldürmenin tek yolu buymuş. Vālādhi tanrıları oğlunun hayatını dağlar var olduğu müddetçe sürebilmesi için verdikleri sözden kurtarmış.

Ölülerin efendisi, hatta Vedik çağda bile, Yama Vaivasvata olup dört Lokapālas ya da "Dünya Koruyucuları"ndan biri sayılır. Normalde koruyucuların İndra, Agni, Varuṇa ve Yama olduğu düşünülmektedir. Ancak bir anlatıda Kubera Agni'nin yerine geçmektedir. Diğer yandan Rāvana, kendisinin beşinci dünya muhafızı olduğunu iddia eder. İsminden anlaşılacağı üzere (Not 6) Yama insanları "dizginler" ve bu yüzden sıklıkla Dharma ile özdeşleştirilir. Öyle ki bilge Māṇḍavya Dharma'yı sorgulamaya gittiğinde sanki Yama imiş gibi yargılanmayı ister. Yama kendi krallığında yaşayan Pitṛilerin ya da "Kurucu İlahlar"ın kralıdır. Krallığının yeri ise güneyde yerin altında ve ölülerin katetmek zorunda kaldıkları seksen altı bin yojana mesafededir. Burada Vaitaraṇi nehri ve Raurava ölüler diyarı bulunur. Toplantı salonu bilgeler ve kralların Yama'ya saygı göstermek üzere toplandıkları kutsal bir mekândır. Salonda Gandharvalar ile Apsaras'lar dans edip şarkı söylerler. Kırmızı gözleri ve koyu renk teniyle muhteşem bir gö-

rüntüsü vardır. Bakılamayacak kadar korkunçtur ve elindeki kementi insanların kalbine korku salar. Elçileri koyu renk kıyafetler giyerler, böylece kırmızı giysiler içindeki efendilerine benzemezler. Gözleri kırmızı, saçları dimdiktir. Bacakları, gözleri ve burunları ise kargayı andırmaktadır. Yama, adalet asasıyla kement taşır. Arabacısı Roga yani "Hastalık"tır. Saramā'nın çocukları olan dört gözlü iki köpeği vardır.

Yama'nın karakterinde iki özellik birbirinden ayrılmayacak biçimde harmanlanmıştır. İnsan hayatının sonlandırıcısıdır ve bu yüzden kendisine ölümle yüzlerce korkunç hastalık eşlik etmektedir. Elçileri, bitkin durumdaki ölüleri ne suyun ne de gölgenin bulunduğu bir bölgeden sürükleyerek götürürler. Diğer yandan adil bir yargıçtır. Herkesin bir akrabası ya da arkadaşının yardımı olmadan sadece kendisini kurtarabilecek amelleriyle huzuruna çıkması gereken bir yargıçtır. Ölüler diyarının efendisi olarak kötülere gereken cezayı verir ve iyileri ödüllendirir. Asası tüm ölümlülere adilce hüküm dağıtır. Cehennem kötüleri beklerken güzel yerler iyilere ayrılmıştır. Cehennem diyarının dehşeti canlı bir biçimde betimlenir. Kötü insanlar, sıcak buhar Vaitaraṇi'ye gömüldükleri, kılıç gibi keskin yapraklardan oluşan ormanın kol ve bacaklarını yaraladığı, baltaların üstüne yatırılıp bağlandıkları bir cehennemle korkutulurlar. Bir başka işkence türü ise Agastya ile tanımlanmaktadır. Agastya ırkını sürdürebilecek bir oğul yetiştirip kutsal görevini yerine getirene dek atalarının bir mağara içinde baş aşağı biçiminde asıldığını anlamıştır.

Ölülerin geleceğine dair Vedik görüşler, destanın bazı bölümlerinde hâlâ mevcuttur. Mahābhārata'nın en güzel bölümlerinden birinde Madralardan Aşvapati'nin kızı Sāvitrī'nin Satyavant ile evlenmesinden bahsedilir. Bilge Nārada seçimi onaylasa da kocasının bir yıl içinde öleceğinin haberini vermiştir. Sāvitrī yine de kararından dönmemiştir. Kral babası krallığını düşmanlarına kaybettiği için inzivaya çekildiği yerde Satyavant ile mutluluk içinde yaşamıştır. Bir gün Satyavant odun keserken yorulup uykuya dalmış. Başı elindeymiş. Sonra Sāvitrī Yama'nın elinde kementle yaklaştığını görmüş. Kocasının ruhu için geldiğini söyleyen deh-

şet ilahı ipiyle kocasını çekip yoluna gitmiş. Ancak Sāvitrī onu takip etmiş ve Yama kendisine üst üste iyilikler ihsan edene dek geri dönmemiş. Önce kayınpederine krallığının geri verilmesini, kendi babası için yüz oğul bahşedilmesini ve bağlılığının ödülü olarak kocasının yeniden hayata döndürülmesini dilemiş.

Bu öyküde tüm insanların hayatlarını Yama'ya teslim edip ölüler diyarına gitmeleri gerektiği varsayılır. Yine de bu basit tasvir, gün geçtikçe iyilerin İndra'nın dünyasında keyif sürmek üzere derhal bu dünyadan ayrıldığı; kötülerin artık doğru ile yanlışın adil bir yargıcı değil günahın cezalandırıcısı olan Yama'ya gittikleri üzerine gelişen öğretiyle karıştırılmaktadır. Bu düşünce tarzının gelişimi ilerledikçe tanrının adil yargılayıcı ya da cezalandırıcı işlevleri insanların hayatlarını sonlandırma kısmını ele geçirir. Bu hayat alma rolü, artık bağımsız bir otorite olarak Mṛtyu'ya (Ölüm) devredilmektedir. Felsefi anlamda azat etme öğretisi gerçek bilgi sayesinde bu düşünceleriyle harmanlanır. Gerçek bilgi, Yama'nın işlevinin özgürlüğe kavuşan az sayıdaki kişi için tamamen anlamını yitirmesine neden olur. Cezalandırmanın görece daha talihsiz bir hayata yeniden doğmak biçimine dönüştüğü ve ödülün daha mesut bir varlık suretinde reenkarne olduğu öğretinin yanlış anlaşılması sonucunda işler daha da karmaşıklaşır. Üstelik bu görüşler cehennemde cezalandırma ve cennetin sunduğu zevklerle ödüllendirilme taslağıyla çok farklı biçimlerde ve biraz da tereddütle bağdaştırılmaktadır. Benzer sorunlar uyumlu bir sistem geliştirmede destandaki bilgeler ve azizler kadar başarılı olamayan ve *Upaniṣad*'ları yazan düşünürlerin başına gelmiştir.

Altıncı Bölüm

Puranalar Söylencesi

Destanın söylencesi ile Purāṇaların mitolojisi arasında önemli bir fark bulunmaz. Gelenek Hindistan'da oldukça güçlüdür; büyük destanların şöhreti ve popülerliği her halükârda söylencelerini sonraki çağlar için kalıcı birer miras kılmıştır. Bu yüzden çoğunlukla efsanelerde destan panteonunun iyi bilinen özelliklerini etkileyen büyük çapta bir değişiklik görülmemektedir. Detaylar çeşitlilik gösterebilir. Öykülerin ana hatları efsanelerle etkileşim, serbest yaratıcılık ve düzenlemeler ile daha sonra karıştırılmaya yüz tutmuştur. Bu farklılıkların yazınsal tarih ve folklor için önemi olmasa da bazen mitolojik değeri vardır.

Paurāṇic mitolojinin en kayda değer özelliği iki büyük tanrıya tapınmaya dair derin mezhepçiliktir. Böyle bir tapınma, destanların tarihi kadar mezhepçidir. Destanların son bölümlerinde *Purāṇa*'dakiler kadar eskiye uzanan serbest dil kullanımı bulunur. Ancak destanın ana bölümü bu şiirlerle kıyaslandığında dindarlık derecesinde bir fark yoktur ve tarikatçılık Purāṇa tarihi ilerledikçe daha dikkat çekici biçimde gelişir. Aynı zamanda bu metinler, giderek artan bir oranda felsefi sorularla ele alma ve öğretilerini Sāṁkhya ile Vedānta düşünce sistemlerinin birleşiminde kullanılabilecek derecede süsleme eğilimi gösterir. Sāṁkhya ile Vedānta birleşimi *Bhagavadgītā*'da ve *Mahābhārata*'nın eğitici kitaplarının detaylı incelemelerinde görülmektedir. Teorinin bu biçimde benimsenmesini Yoga felsefesinde karşılaştıkları *yoga* uygulamasının kurallarıyla birleştirirler. Diğer yandan Budistlere, Jainist-

lere ve özellikle kendine düşkün bir yaşam tarzını telkin eden en tehlikeli ve öncü materyalist ekolü olarak kabul ettikleri Cārvākalara karşı sert tartışmalar yöneltirler.

İki büyük tanrı içinde Vişṇu'nun kendi onuruna yazılmış daha fazla *Purāṇa*'sı vardır. Bunlara *Vişṇu*, *Bhāgavata*, *Brahma*, *Brahmavaivarta*, *Brahmāṇḍa*, *Varāha*, *Vāmana*, *Kūrma*, *Padma*, *Garuḍa* ve *Nārada* dahildir. Diğer yandan Şiva ise yalnızca *Vāyu*, *Agni*, *Liṇga* ve muhtemelen *Matsya*'yı sahiplenmektedir. Aslında sonuncusunda Vişṇu'dan çok fazla bahsedilmektedir. *Mārkaṇḍeya,* iki ilahtan herhangi birinin tarafını tutmadan ele almaktadır. Ayrıca *Bhavişyottara* ile *Bhavişya* da önemli ölçüde tarikatçı değildir. Yine de Vaişṇavizmin başlıca ders kitapları olan *Vişṇu* ile *Bhāgavata*'da çok sayıda efsane bulunmasına karşın birkaçı tuhaf ve gülünç olmanın ötesindedir. Ancak takipçilerinin bağlılıklarının yoğunluğu, *Padma Purāṇa*'nın Uttarakhaṇda bölümünde bulunan bir öyküden anlaşılabilir. Bilge Bhṛgu, kâhinler tarafından hangi tanrının en üst seviyede iyilik özelliğine sahip olduğunu öğrenmesi için gönderilmiş. Böylece hangisine tapınacaklarına karar verebileceklermiş. Bilge Şiva'nın eşiyle ziyaretçiyi huzuruna kabul edemeyecek kadar eğlenmekle meşgul olduğunu görmüş. Diğer yandan Brahmā'nın etrafı kâhinlerle çevrilmiş, Bhṛgu ile ilgilenemeyecek kadar meşgulmüş. Bhṛgu da Vişṇu'ya gitmiş. Tanrı uykudaymış ve buna öfkelenen bilge tekmeleyerek onu uyandırmış. İlah, böyle kaba bir şekilde uyandırılmasına kızmak yerine kâhinin ayağını nazikçe okşayıp ilgisini çekmek için kullandığı sıradışı yöntemden dolayı onur duyduğunu belirtmiş. Elbette bu lütuf karşısında aşırı memnun olan Bhṛgu'nun tüm tanrılar içinde en çok Vişṇu'nun tapınmaya değer olduğunu ilan etmesine şaşmamak gerek. Yine de *Nārada Purāṇa* tuhaflıkta daha ileri gider. Görece daha yeni ve önemsiz bu kitapçıkta bir kraldan, istediği her şeyin yerine getirilmesine dair söz alan kızının yavan öyküsü anlatılır. Kız ısrarla, kral babasından ya Vişṇu'nun oruç günlerinden birinde orucunu bozmasını ya da oğlunu katletmesini istemiş. Bunun üzerine kral daha küçük bir günah olmasından dolayı ikinci alternatifi seçmiş. Genel olarak ele alındığında Vişṇu Purāṇa,

taşkınlıklara yeterince yer verse de efsaneleri bakımından daha az saçmadır. Büyük Bharata ismi burada saçma bir öyküyle aşağılanmaktadır. Öyküye göre korkmuş bir antilop onun yakınlarındayken ölmüş ve geride genç bir yavru bırakmış. Bharata yavruyu alıp evine götürüp büyütmüş ve tüm hayatını bu konuda derin derin düşünmeye adamış. Elbette haklı olarak, bir sonraki doğumunda antilop olarak yeniden hayata dönmüş. Ancak bu haldeyken çektiği çilelerin sonucunda bir sonraki reenkarnasyonda dindar bir Brāhmanın oğlu olarak yeniden doğabilmiş. Bununla birlikte benliği hakkında yeterince bilgi edinmiş olmasına karşın sıradan şeylere önem vermez, belli belirsiz ve allak bullak konuşur olmuş. Hiçbir ayini yerine getirmemeye, eski püskü ve kirli kıyafetler içinde gezinmeye ve genelde Ahmak Bharata ismini alacak biçimde davranmaya başlamış. En değersiz işlerle meşgul olup sonunda Kral Sauvīra'nın hizmetine girmiş. Böyle bir fırsat verilince kendisini becerikli ve bilgili bir öğretmen olarak gösterebilmiş. Bunu varlıkların tümünün kesin bir biçimde birleşik olduğunu ve insanlar arasında gerçek bir özgünlüğün bulunmadığını gösteren bir öykü anlatarak sağlamış. Bunların hepsini Bhrata Viṣṇu'ya bağlılığı sayesinde kazanmış. Ancak Budistler ile Jainistler gibi sapkın saydıklarının kusurları ise Kral Şatadhanus'un öyküsü sayesinde ortaya çıkar. Kutsal bir olay esnasında bu gerçek Viṣṇu mümini nezaketle davranarak bir kâfire birkaç söz söylemiş. Yaptığı tüm iyilikler art arda bir köpek, çakal, kurt, akbaba, karga ve tavus kuşu olarak yeniden doğmasına engel olamamış. Ta ki sonunda karısı Şaibyā'nın dindarlığı, yeniden kral konumunda doğmasını sağlayana dek. Diğer yandan Viṣṇu'ya bağlılık insanları korkunç imtihanlara maruz bırakır. Hiraṇyakaşipu'nun dindar oğlu Prahlāda'nın başına gelen de böyle bir şeymiş. Delikanlı, öğretmeninin talimatı olmadan babasının huzurunda Viṣṇu'nun tanrılığını ve egemenliğini ilan edip bunda ısrarcı olmuş. Kendisini öldürmek üzere her türlü girişimde bulunulmuş: Yılanlar Kuhaka, Takşaka ve Andhaka beyhude ısırmışlar, filler dişlerini geçirememişler, ateş hakkından gelememiş, saraydan atılmış ama bu darbeden de kurtulmuş, zincirlerle bağlanıp denize atılmış ama su üstüne çıkmış.

VİŞṆU'NUN İBLİSLERİ ÖLDÜRÜŞÜ (Levha XX)

Viṣṇu Ananta'nın üstünde uyuklarken (bkz. Levha XI) iki iblis, Madhu ile Kaiṭabha, kulağından çıkıp Brahmā'yı yok etmeye çalışır. Ancak ilah uyanıp ikisini de katleder. Sanskritçe bir el yazmasındaki resimden alınmış. Hendley'nin *Ulwar and its Art Treasures* adlı eserinden.

Sonunda Vişṇu ortaya çıkmış ve babasının hayatı için yalvaran Prahlāda'yı aklamış. Ancak Hiraṇyakaşipu insan-aslan suretindeki tanrı tarafından öldürülmüş. Bir başka hikâye Dhruva'ya aittir. Uttānapāda'nın ikinci eşinden oğluydu ve babası onu, kızdırmak istemediği ilk eşinin doğurduğu oğlu Uttama'ya yaptığı gibi kucağına almıyordu. Dört ya da beş yaşında olmasına rağmen küçük çocuk bu şekilde aşağılanmaya alınıyordu. Ancak annesi kardeşinin kendisinden daha saygıdeğer olduğunu, bunun kardeşinin içinde toplanmış iyilikten kaynaklandığını açıklamış. Dhruva bunun üzerine küçük yaşına karşın kendi babasını bile geride bırakacak erdeme ulaşmaya karar vermiş. Bazı kâhinlerden Vişṇu'ya nasıl tapınacağını öğrenerek kendini bu vazifeye vermiş. Düşkünlüğünün yoğunluğundan rahatsız olan tanrılar onu korkutmaya ve kararından vazgeçirmek için kandırmaya çalışmışlar. Ancak Vişṇu ortaya çıkıp ilahların korkularını yatıştırmış ve Dhruva'yı kutupyıldızı konumuna yükselterek layıkıyla ödüllendirmiş. Hikâye aslında daha ilginçtir çünkü Purāṇaların çoğu Brahmā'nın Dhruva'yı göklere çıkardığından bahseder. Buradan, Vişṇu'nun bu özelliği, diğer büyük başarılarını aldığı gibi Brahmā'dan aldığını anlıyoruz.

Daha sonraki bir hikâye Ölüm'ün Sunīthā adında bir kızının olduğunu, kızın Aṅga ile evlenip Vena adında bir oğul verdiğini anlatmaktadır. Bu kral ne yazık ki büyükbabasının kötü yaradılışını miras almış ve krallığına yerleştiğinde tüm tanrıların etkin bir şekilde kralın şahsında mevcut olduğu bahanesiyle Hari'ye (Vişṇu) kurban ödemeyi yasaklamıştır. Brāhmanlar en azından Hari'ye adak adanması için izin almaya çalışmışlar ancak kral o kadar inatçı çıkmış ki sonunda büyük bir öfkeyle onu kutsal otların yapraklarıyla öldürmüşler. Ancak bundan kısa bir süre sonra bilgeler toz bulutları görmüşler. Anlatılanlara göre bulutlar çalmak için acele eden hırsız sürüleri tarafından besleniyormuş. Artık kralın güçlü kolu kesilmiş. Dolayısıyla cesedin kalçasını ovalamışlar ve oradan düz çehreli, cüce boylu ve Niṣādaları ya da ülkenin asıl yerlilerini temsil eden bir adam çıkmış. Onun doğumu sözkonusu günahın utancını alıp götürmüş. Bilgeler daha sonra Vena'nın sağ kolunu ovalamışlar ve oradan Pṛithu çıkmış. Onun doğumu anısı-

na verilen kurbana Sūta (Haberci) ile Māgadha (Ozan) getirilmiş. Onlar da çocuğun ileride gerçekleştireceği kahramanlıklar hakkında şarkılar söylemişler çünkü yeni doğmuş birinin elde ettiği başarılardan bahsedemezlermiş. Pṛithu yeryüzünün anarşi döneminde olduğundan tüm bitkileri sakladığını fark edip kudretiyle yeryüzünü nimetlerinden yararlandırmaya zorlamış. Kendisi Hindistan'ın kültürel kahramanıdır. Dağları alçaltarak yeryüzünü düzleştirmiş. Toprağı bölüp sınırları belirlemiş ve tarımı öğretmiştir.

Bir de Kral Yuvanāşa'ya ait hikâye vardır. Hiç çocuğu olmadığından kâhinler sunağın üstüne kraliçesinin yudumlaması için özel olarak kutsanmış bir yudum bırakmışlar. Yanlışlıkla bu suyu içmiş ve yan tarafından bir oğlan doğmuş. Çocuk İndra'nın başparmağını emerek beslendiğinden Māndhātṛ ismini kazanmış (Not 1). Bu imparatorun kızlarıyla uzun bir çilecilik dönemi geçiren bilge Saubhari evlenmek istemiş. Ancak içinde kefaret cezasını çektiği havuzdaki büyük balık Sammada'nın suda zıplayışlarına bakarak hayatın zevklerine karşı arzu duymuş. Büyülü gücüyle öylesine hoş bir surete bürümüş ki kralın bütün kızları ısrarla onunla evlendirilmeyi istemişler. Aynı gücü kullanarak herbirini kendisinin daima onunla olduğunda inandırmış. Ancak bir gün bu mutluluk rüyasından yararsız ve bitmek bilmeyen insan eğlencelerine düşkün bir karakterde uyanmış. Eşleriyle birlikte Viṣṇu'ya bağlılığını gösterip eski çilekeş davranışlarını takınıp nihayetinde özgürlüğüne kavuşmuş.

Avatarların listesi ile detayları doğal olarak genişlemektedir ve *Matsya Purāṇa*'da çok ilginç bir anlatı sunulur. Tanrılar ile iblisler arasındaki nihayetsiz savaşta Şukra, Asuraları bırakıp tanrılara gitmiştir. Önceki arkadaşları kendilerine yardım etmek için ona yalvarmışlar. Sonunda yardım edip Şiva'dan kendisini tanrıların rahibi Bṛihaspati'den daha güçlü kılacak tılsımları elde etme görevini üstlenmiş. Mahādeva ona baş aşağı biçimde bin yıl boyunca bir saman ateşinin üstünde asılma kefaretini yüklemiş. Kendisi bu kefareti çekerken tanrılar da Şukra'nın annesinin korumaya çalıştığı Asuralara saldırmışlar. Annesi İndra'yı güçsüz

kılmış. İndra da tanrıların tamamen bozguna uğramasını önlemek için Viṣṇu'dan yardım dilemek zorunda kalmış. Viṣṇu büyük bir tereddütle onun başını kesmiş; bunu yaptığı için Şukra tarafından günahkârlık hüküm sürdüğünde dünyanın iyiliği için yedi kez yeryüzünde doğmakla lanetlenmiş. İşte bu yüzden Viṣṇu bu dünyada doğar. Şukra'nın bin yıllık kefareti bittikten sonra İndra'nın kızı Cayantī tarafından on yıl boyunca yanında herkesten gizli yaşaması için kandırılmış. Bu dönemde Bṛihaspati Şukra'nın yokluğundan yararlanıp Asuraları kendisinin Şukra olduğu konusunda kandırmış. Öyle ki Şukra geri onların yanına geldiğinde ilk önce onu reddetmişler. Sonunda onu yatıştırmayı başarıp bin yıl süren savaşın ardından tanrılara karşı zafer kazanmışlar. Yalnız bu durum kısa süre içinde ilahlar iblislerden Şaṇḍa ile Marka'yı kendilerine sadakatten ayartmış. Böylece Asuralar sonunda cennetten sürülmüşler.

Avatarların listesi, Matsya'da toplamda on olarak verilir. Bunların son yedisi Şukra'nın lanetinin sonuçlarını temsil etmektedir. Kısmen Dharma, insan-aslan, cüce, Dattātreya, Mandhātṛ, Paraşurāma, Rāma, Vedavyāsa, Buda ve Kalki'den gelmektedirler. Bhagavata sayılarını yirmi iki olarak gösterir. İsimleri ise Puruşa, yabandomuzu, Nārada, Nara ve Nārāyaṇa, Kapila, Dattātreya, kurban, Ṛişabha, Piṛithu, balık, kaplumbağa, Dhanvantari (iki olarak sayılmakta), insan-aslan, cüce, Paraşurāma, Vedavyāsa, Rāma, Balarāma, Kṛişṇa, Buda ve Kalki'dir. Bunlardan son ikisi geleceğe atfedilmektedir. Tıpkı bitmek bilmez bir gölden akan derecikler gibi Viṣṇu'nun canlı simgeleri de sayısızdır. Kâhinler, Manular, Manuların oğulları ile Pracāpatiler hepsi sadece onun parçalarıdır. Diğer Purāṇalarda farklı sunulan çeşitli avatarları içinde Buda'nın avatarı bir başka inançta iyi olan sindirme arzusunun tuhaf bir örneğidir. Buda kutsal olduğuna göre aslında onun Viṣṇu olması gerektiği ileri sürülmektedir. Sırf kötü insanları Veda'ları hor görmeye, kast sistemini reddetmeye ve tanrıların varlığını inkâr etmeye ikna etmek üzere kendisini Buda olarak beyan ettiği söylenir. Böylece kötülerin kendi kendilerinin sonunu getirebilecekmiş. Kali çağının sonunda Kalki olarak ortaya çıkacaktır. Beyaz

5. Şekil: Vişnu'nun Matsya(Balık) Avatarı

Dünya sadece içinde Manu, yedi nişi'ler (Bilgeler) ve eşleri bulunan geminin kurtulduğu tufan tarafından yok edildiğinde Vişnu bir balık suretine bürünmüş ve gemiyi sular çekilene dek korumuş. Vişnu burada Pracāpati ya da Brahmā'nın önceki söylencedeki yerini almış. Moor'un *Hindu Pantheon* adlı eserinden.

bir at üstünde, kılıcını çekmiş vaziyettedir. Kötülerin nihai sonunu getirmek, yaradılışı ıslah etmek ve saflığı yeniden sağlamak üzere gelen bir kuyrukluyıldız gibi parlamaktadır. Paraşurāma olarak avatarı *Mahābhārata*'daki meşhur bir kahramanı anımsatmaktadır ve adından *Rāmāyaṇa*'da uzun uzadıya bahsedilmektedir. Camadagni'nin oğullarından biriymiş ve onun emri üzerine kendi annesi Reṇukā'nın başını ahlaksızlığının cezası olarak kesip koparmış. Ancak itaatkârlığının ödülü olarak babası Reṇukā'yı saf bir biçimde yeniden hayata döndürmüş ve Rāma'ya savaşta yenilmezlik bahşetmiş. Kral Kārtavīrya Camadagni'nin inziva yerine gelmiş ve karşılamasından memnun kalmayıp kurbanlık ineği alıp götürmüş. İntikam olarak Rāma, Kārtavīrya'yı öldürmüş. Onun oğulları da Camadagni'yi katletmişler ancak sonunda Rāma tarafından katledilmişler. Rāma öfkesiyle Kişatriyaları yirmi bir kez mağlup edip Samantapañcaka'daki beş gölü kanla doldurmuş. Ayrıca yeryüzünü Kaşyapa'ya verip meskenini Mahendra'ya taşımış. Genç Rāma ile ilişkileri talihsizmiş. Rāma, Şiva'nın yayını kırdığında öfkelenip karşısına çıkmış. Ancak yapılan müsabakadan sonra mağlup edilmiş, ölmese de manevi anlamda aşağılanmış. Karakterinde, Vişṇu'nun Kşatriyaları ya da savaşçı kastı gereğinden fazla gururlandıklarında aşağılama geleneği görülmektedir. Canlı simgelerden bir diğeri olan Balarāma, Kṛişṇa'nın erkek kardeşidir ve yalnızca sıfatıyla Vişṇu'nun temsilcisidir. Özellikle Kṛişṇa ilahın salt kısmi özümsenmesi değil, tam bir canlı simgesi olarak görüldüğünde. Dattātreya olarak avatarı Atri tarafından gerçekleştirilen bir kefaretinden kaynaklanır. Bunun sonucu olarak üç tanrı Brahmā, Vişṇu ve Şiva kısmen onun üç oğlu Soma, Datta ve Durvāsas'ın bünyesinde toplanmıştır.

Avatar teorisinin tüm eklemeleri ve değişiklikleri Hint geleneğiyle uyumludur. Tıpkı balık, kaplumbağa ve yabandomuzu suretlerinin Brahmā ya da Pracāpati'ye eskiden atfedilmesinin onların giderek gerçekten canlı bir ilaha bahşedilmesi eğimine neden olduğu gibi. Bu yüzden diğer yüce varlıkların kesinlikle Vişṇu'nun suretleri olarak sayılmaları gerekmesi, her ne kadar başlangıçta kendilerine böylesi bir karakter yüklenmemiş olsa da, oldukça do-

ğaldır. Süreç sonraki Purāṇalardaki avatarların sayısının artışından da anlaşılabileceği üzere oldukça yavaştı ve harici bir etkiyle açıklamaya gerek yoktu. Hint dininde böylesi bir diziyi kabullenme sürecine doğru anlatılan her eğilim "düşer". *Ṛigveda*'dan başlayarak bir tanrının bir diğeriyle özdeşleştirilmesi normaldi ve sıkça görülmekteydi. Bu tip özdeşleştirmelerin anlamsız olduğunu söyleyemeyiz. Diğer yandan kültürlerinin etkisi altına giren büyük tanrılar grubunu görüşlerini birleştirecek biçimde kendi panteonlarına kabul etmek Brāhmanların asıl amacıydı. Yine bu iki sebepten bağımsız olarak baştan itibaren tanrılar dilediklerinde birçok surete bürünebilen ve amaçları doğrultusunda tuhaf yerlerde var olabilen güçlü varlıklardır. Dahası hayvan suretlerinin totemciliğe ve görece değersiz tanrıların Hint panteonuna dahil edildiğine işaret ettiği olasılığını kabullenmemiz gerekir. Avatarların nedeni tam olarak saptanamasa da onların varlığını Hıristiyanlığın etkisine bağlamaya çalışmak tamamen yersizdir. Aslında Buda'nın dünyaya gelişlerinde şüphesiz Hıristiyan çağından çok önce ortaya çıkan bir tür canlanma (bir surete bürünme) geleneği vardı. Hint reenkarnasyon öğretisinden bir anda çıkıveren böylesi bir gelenek, herhangi bir harici kaynağa başvurmayı gereksiz kılmaya yeterlidir. Ancak bu öğretinin bile, Budizmden daha eski metinlerde öngörüldüğü üzere ilahların farklı suretlerde canlanmasını açıklamaya yeterli olup olmayacağı şüphelidir.

Diğer yandan çocuk Kṛişṇa'nın öykülerinde yeni bir etkiye rastlarız. Bu anlatılar, destanın asıl bölümlerinde eksik olup ilk kez *Harivaṁşa*'da kaydedilmiştir. Daha sonra *Viṣṇu* ile *Bhāgavata Purāṇa*'larında bütün detaylarıyla ortaya çıkmış ve *Brahma*, *Brahmaivarta* ve diğer *Purāna*'larda neredeyse bütünüyle belirmişlerdir. Bilge Nārada Mathurā'lı (günümüzdeki Muttra) Kral Kaṁsa'yı ülkesinin akıbetinin Kṛişṇa kültünün kutsal devleti olacağı ve kendisini Devakī ile Vasudeva'nın sekizinci çocuğunun elinden gelecek bir ölümün beklediği konusunda uyarmış. Bu kötülüğü engellemek için Kaṁsa Devakī'yi sıkı gözetim altında tutmuş ve altı çocuğu gerektiği üzere katledilmiş. Ancak yedinci çocuk, Tanrıça Uyku tarafından kurtarılmış. Tanrıça çocuğu doğ-

LAKŞİMĪ (Levha XXI)

Zenginlik ve Güzellik Tanrıçası kendisine has amblemi nilüfer çiçeği ile gösterilmektedir. Bu durum sırf çiçeğin güzelliğinden değil, bir su çiçeği olmasından dolayı da özellikle uygundur. Diğer yandan Lakşimī'nin kendisi okyanusun çalkalanmasında vücut bulduğundan sulardan doğmaktadır. Başka bir görünümü için bkz. Levha XIII. Boston Güzel Sanatlar Galerisi'ndeki küçük bronz bir heykelden alıntı.

madan önce Devakī'nin rahminden alıp Vasudeva'nın diğer karısı Rohiṇi'nin rahmine yerleştirmiş. Sonuçta çocuk Rohiṇi'den Balarāma ya da Baladeva olarak doğmuş. Sekizinci çocuğun farklı bir biçimde kurtarılması gerekmiş. Nanda isminde bir sığırtmaç, karısı Yaşodā ile Kaṁsa'ya vergi ödemek üzere şehre gelmiş. Çocuğun doğumunun hemen ardından Vasudeva çocuğu kendisine göre dizine kadar çıkan derin ve tehlikeli Yamuna nehrinden geçirip bebeği Yaşodā'nın yeni doğan kızıyla değiştirmiş. Küçük kızı derhal kralın emri üzerine insafsızca öldürülmüş. Nanda ise küçük Kṛiṣṇa ve Balarāma ile evine dönmüş. Öldürttüğü çocuğun ileride kendisini öldürmesi beklenen çocuk olmadığını aksine Tanrıça Uyku'nun bir biçimi olduğunu keşfedince öfkelenen Kaṁsa özel güç işaretleri gösteren bütün erkek çocukların katledilmesini emretmiş.

İki çocuk birlikte büyümüşler ve Kṛiṣṇa görece erken bir yaşta yiğitlik işaretleri göstermiş. Kendisini öldürmek niyetiyle gelip emzirmeyi teklif eden iblis Pūtanā'yı öldürmüş. Bir yük arabasını ters çevirip çanaklar ile kapları kırmış. Beline bir halat geçirilip iki ağaç arasındaki havana bağlandığında havanı çekerek sürüklemiş. Havan birden yarılmış ve sertçe çektiği ağaçlar devrilmiş. Bu mucizelerden tatmin olmayınca, *Harivaṁśa*'ya göre sığırtmaçları olmayı arzuladığı Vṛndāvana'ya yerleşmeye razı edene dek vücudundan yüzlerce kurt yaratmış. Oraya vardığında Yamuna'ya atlayıp meşhur yılan Kāliya'yı mağlup edip ona okyanusa gitmesini emretmiş. Eşek suretindeki iblis Dhenuka'yı yok etmiş. Rāma'nın Asura Pralamba'yı öldürmesine sebep olmuş. İndra festivalinin vakti geldiğinde sığır çobanlarını İndra'ya tapınma uygulamasından vazgeçmeye ikna etmiş. Bunun yerine başarıya ulaşmanın yolu olarak dağlara ve kendi ineklerine tapınmayı aşılamış. Kendisine kurban verilmesinin bu şekilde engellenmesine kızan İndra hayvanların üstüne korkunç bir fırtına göndermiş. Ancak Kṛiṣṇa Govardhana dağını yerinden kaldırmış ve fırtına dinene dek yedi gün boyunca ineklerle sığırtmaçları korumuş. İndra çocuğun yüceliğinin farkına varmış. Yine de çocuk sığırtmaçlar için kutsal karakterini kabullenmemiş. Onlarla yaşamaya, oyunlar oynamaya ve Gopīler ya da sütçü kızlarla dans etmenin keyfini sürmeye devam etmiş.

Buradan Hindistan'ın birçok kesiminde Kṛişṇa'nın onuruna düzenlenen hatta günümüzde sürmekte olan Rāsa ya da Hallīşa dansları türemiş. Bir keresinde tam dansının ortasındayken Kṛişṇa'ya Arişṭa isminde bir iblis saldırmış ancak hemen öldürülmüş.

Kṛişṇa'nın kahramanlıklarını duyan Kaṁsa, onu başkentine getirtip şayet daha önce öldürtemezse, orada öldürtmeye karar vermiş. Dolayısıyla Kṛişṇa'yı ve erkek kardeşini Mathurā'ya getirmesi için Akrūra'yı ve canına kastetmesi için Keşin'i göndermiş. Ancak at suretinde saldıran Keşin, Kṛişṇa tarafından öldürülmüş. Kardeşler Akrūra'ya eşlik edip Mathurā'ya gelmişler. Şehre girdiklerinde kendilerine saygısızlık eden Kaṁsa'nın çamaşırcısını öldürüp Kṛişṇa'ya hürmet eden bir çiçekçiyi kutsamışlar. Kubjā isminde kambur bir kadınla karşılaşmışlar ve Kṛişṇa hemen onu doğrultmuş. Kaṁsa iki becerikli güreşçiyi kardeşleri öldürmeleri için göndermiş ancak suikastçılar yere serilmiş. Diğer yandan adamlarının öldürüldüğünü görünce öfkesinden bütün bahaneleri bir kenara atıp bunu yapanları öldürtmeye çalışan Kaṁsa yakalanıp Kṛişṇa'nın ellerinde ölmüş. Kahraman, tahtı üzerine yeni bir krallık kurmuş ve Ujjayinī'ye (Ujjain) doğru yola çıkmış. Orada Sāndīpani'nin öğrencisi olup hocasının kaybetmiş olduğu oğlunu denizden kurtarmış. Ayrıca deniz iblisi Pañcajana'yı öldürüp kabuğundan kendisine bir deniz kabuğu yapmış. Bu noktada yeni bir tehlike doğar. Magadha'lı Jarāsandha yani Kaṁsa'nın kayınpederi, damadının intikamını almaya karar vermiş. Uzun bir çarpışma başmış ancak Jarāsandha'nın saldırıları başarısızlıkla sonuçlanmış. Bu savaş esnasında Kālayavana adında ("Karanlık Yavana" ya da "Yunan") yeni bir kral Mathurā'ya karşı ilerlemiş. Sonuç olarak düşmanının kuvvetini göz önünde bulunduran Kṛişṇa, Yādavaları Dvārakā'daki Gucarat'ta yerleşik kılmaya karar vermiş. Yine de Kālayavana'yı kendi isteğiyle tanrıların ona bahşettiği uykudan uyanan antik kral Mucukunda'nın Yavana'yı yok edip Kṛişṇa'yı methettiği bir mağaraya götürerek yenmeyi başarmış. Kṛişṇa böylece düşmanının ordusuna ve servetine el koyup Dvārakā'ya geri çekilmiş. Bir sonraki başarısı, abisinin isteklerine rağmen Rukmiṇi ile evliliğidir. Rukmiṇi'nin abisini sonunda ele

geçirmiş ancak kız kardeşinin yakarışları üzerine hayatını bağışlamıştır. Bu eşinden Pradyumna adında bir oğlu olmuş. Kṛişṇaizmin mistik yorumlanışı bu çocukta Zihni (*Manas*) görür. Çocuk altı günlükken ölümüne neden olacağını öngören iblis Şambara tarafından kaçırılmış. İblis onu derin sulara fırlatıp atmış. Burada Pradyumna büyük bir balık tarafından yutulmuş. Daha sonra balık yakalanıp Şambara'nın kraliçesi Māyādevī'nin huzurunda kesilmiş. Çocuğu bulan Māyādevī onu yetiştirmiş. Çocuk yetişkinliğe ulaştığında, ona olan aşkını ilan edip kendi oğlu olmadığını anlatmış. Şambara'ya öfkelenen genç onu öldürüp Māyādevī'yi karısı olarak Dvārakā'ya götürmüş. Orada büyük bir neşeyle karşılanmış çünkü aslında Māyādevī sureti içindeki karısı Rati ile yeniden birleşen aşk tanrısından başkası değilmiş. Bu evlilikten genç Aniruddha doğmuş. Kendisi mistiklere göre Egoizm imiş ve Rukmin'in torunuyla evlenmiş. Ancak düğün töreninin sonunda kan dökülmüş. Rukmin, Baladeva'ya zar atmada meydan okumuş. Hile yapınca onun tarafından katledilmiş.

Sonra bir gün İndra, Kṛişṇa'ya gelip Prāgjyotişa'nın rezil tavırlarından bahsetmiş. Aditi'nin küpelerini çalıp Varuṇa ile diğer tanrılara karşı saygısızlık ettiğini anlatmış. Kahramanca bir çarpışmanın ardından Kṛişṇa, Naraka'yı yok edip Aditi'nin küpelerini geri vermiş. Ancak bu semavi diyara ziyaret onu başka bir maceraya götürmüş. On altı bin yüz karısından biri olan Satyabhāmā, cennette Pārijāta ağacını görüp yanlarından eve götürmeyi arzulamış. En çok sevdiği karısı Rukmiṇī'ye olan kıskançlığını azaltmak için Satyabhāmā'nın isteğini yerine getirmeyi kabul etmiş. Gerçi bunun için önce İndra ile tanrıları devirmesi gerekiyormuş. Sonunda İndra'nın izniyle ağacı Dvārakā'ya götürüp Naraka tarafından tutsak tutulan prenseslerle evlenmiş. Şimdi daha büyük bir mücadele onu bekliyormuş. Asura kralı Bāṇa'nın kızı Ūsā Pradyumna'nın oğlu Aniruddha'ya tutulmuş ancak Bāṇa, kızının arzusuna şiddetle karşı çıkmış, Şiva'nın düşkünü birisi olarak tanrının yardımı altında güvencedeymiş. Bāṇa, Aniruddha'yı geldiği sarayda bulmayı başarmış ve onu bağlamış. Sonra bir yanda Kṛişṇa, Balarāma ve Pradyuma diğer yanda ise Bāṇa, Şiva ve Skanda, aralarında

korkunç bir çarpışma başlamış. Sonunda Kṛişṇa'nın kudreti üstün gelmiş ve tam Asura kralını öldürmek üzereyken Şiva araya girip hayatını bağışlamasını istemiş. Kṛişṇa, Şiva onun yüce mevkisini tanıdığı için merhamet gösterip hayatını bağışlamış. *Harivaṁşa*'da ise olay farklı biçimde sonlanır. İki tanrı kendilerine benzerliklerini gösteren Brahmā tarafından uzlaştırılır. Nihayetinde her şey, birlikteliklerini anlatan bir ilahiyle son bulur. Ancak *Vişṇu Purāṇa* yorumu açıkça Vaişṇavaların zaferini savunur ve şüphesiz birtakım yarı tarihsel temellere dayanır. *Harivaṁşa* burada sona ererken *Vişṇu Purāṇa* bir ya da iki efsaneden sonra Kṛişṇa'nın *Mahābhārata* modeline bağlı olarak ölümünü aktarmaktadır.

Kṛişṇa'nın gençliğinin incelenmesi, ilk elden karşı konulmaz biçimde burada salt yerli kaynaklardan türemiş bir Hint dininin gelişimine mi tanık oluyoruz yoksa kökeni için dışarıdan gelen Hıristiyan etkilerine mi bakmamız gerekiyor sorununu doğurmaktadır. Hindistan'da Hıristiyanlıkla ilgili olgular ne yazık ki büyük ölçüde tartışmaya açıktır. St. Thomas'ın Batı Hindistan'da çalıştığına dair efsane, bu konuda çok fazla tartışmaya neden olmuştur (Not 2); havariler döneminde Hıristiyanlığın Hindistan ile gerçek anlamda bir temasının olduğuna dair hiçbir kesin kanıt ortaya koyamadığı gibi ileride ortaya koyması mümkün değildir. Milattan sonra 190 yılında Pantenus'un Hıristiyan olan Hintliler bulduğuna dair ifadesi, Eusebios'un bir bildirisindeki muğlak "Hint" sözcüğüne getirilen yoruma dayanır. Sözcük büyük olasılıkla Güney Arabistan'a atfedilebilirdi. Dio Chrysostom'un Hıristiyan metinlerinin Hintliler tarafından kendi dillerine çevrildiğine dair iddiası şayet retorik bir abartmadan başka bir şey değilse aynı kaynağa bağlanabilir. Yine de Hıristiyan çağının dördüncü yüzyılına varmadan Pers zulmünden kaçan Hıristiyanların hoşgörüsüzlükle karşılaşmadıkları bir bölgeye gelmiş olmaları da muhtemeldir. Ayrıca Mısırlı gezgin Cosmas'ın yaklaşık MS 525-530 yıllarında Malabar sahilinde ve Kalliana'da Hıristiyan topluluklar bulunduğuna dair inandırıcı kanıtları bulunmaktadır. Kalliana şüphesiz Bombay yakınlarındaki Kalyāṇ'dır ve burada Pers diyarından atanmış bir piskopos vardı. Bu durum, Hint kilisesinin o tarihe kadar Nestûrî

olduğunu ve olayın kökeninin yeterince yakın zamana ait olduğunu kanıtlar. Çünkü Pers kralı Fîrûz'un Nestûrîliği Hıristiyanlığın tek meşru biçimi olarak ilan etmesi tam da beşinci yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmiştir. Ayrıca MS 498 yılında Seleukia Piskoposu resmi olarak Antakya Piskoposluğundan bağımsızlığını ilan etmiştir.

Nestûrî Kilisesinin kaderi iniş çıkışlarla doluydu. Temel zümreye gevşek bir şekilde bağlıydı ve dokuzuncu yüzyılda neredeyse özerk bir komünyona evrilmiş gibi görünmektedir. Bu dönemde inanç işleriyle uğraşanlar siyasi anlamda bağımsızlıklarını ya da kısmi bağımlılıklarını elde etmekteydiler. Hıristiyan etkisinden kuzeyde de daha çok bahsedilir oldu. Burada, bir Suriyeli Hıristiyan heyetinin Çin imparatorunun sarayını ziyaret edip öğretilerini açıkladıklarına (Not 3) dair ilk kayıtlara rastladığımız MS 639 yılı tamamen esas alınabilir. Ayrıca MS 781'de Çin'deki Budist bir metnin çevirisinde bir Nestûrî bir Budist'e katılmış. Buradaki tarihler önemlidir çünkü Hint mitolojisine Hıristiyanlıktan alınan kavramların girmesine dair harici olasılıkları değerlendirmemizi mümkün kılar.

Gospellerin etkisi *Bhagavadgītā*'da detaylı bir şekilde incelenmiştir. Ancak düşünce tarzı ve dildeki paralellikler bazen yeterli ölçüde dikkat çekici olsa da ödünç alındıklarını ispatladıkları söylenemez. Gördüğümüz gibi canlanma düşüncesinin Hıristiyanlıktan ödünç alındığını varsaymaya gerek yoktur. Ancak destanda Hıristiyan inancına dair bilgiyi ima ettiği görünen bir paragraf vardır. Bu bölümde Nārada bir keresinde Vaiṣṇavizmin mistik biçimi olan Pāñcarātra öğretisini öğrendiği Şvetadvīpa'ya (Beyaz Ada) yolculuğa çıkmış. Ayrıca Brahmā'nın üç oğlu Ekata, Dvita ve Trita ("Bir", "İki" ve "Üç") aynı yere gitmiş. Burası süt denizinin kuzey kıyısındaki Meru dağının kuzey ya da kuzey batısında otuz iki bin *yojana* mesafedeymiş. Burada duyu organları olmayan, beyaz renkte ve günahkârların gözlerini kamaştıran parlaklıkta insanlar yaşıyormuş. Sürekli tanrıya mırıltılı dualarla ve ellerini bağlamış vaziyette tapınırlarmış. Ancak derinden sevgi duydukları tanrı-

ları görünmezmiş. Hiçbirinin diğerine üstünlüğü yokmuş, hepsi birbirine eşitmiş. Muhtemelen destanın son bölümlerinden birine ait olan öykünün fevkalade kısmını bir kenara bırakacak olursak, metinde İskenderiye'de değil Balkaş gölü civarında bir Hıristiyan topluluğunun varlığına dair bir kaydın bulunması ihtimal dışı değildir. Balkaş gölünün fiziksel özellikleri destandaki süt denizini akla getirebilir. Lakin bu bölümün Hint din tarihinde fazla önemi yoktur, *Kūrma* ile *Vāyu Purāṇa*'larda muhafaza edilen öyküde en fazla cılız bir yankısı bulunur. Bu öyküye göre Şiva, Yoga sistemini Himālaya'daki dört öğrencisi Şveta, Şvetāşva, Şvetaşikha ile Şvetalohita'ya açıklamış. Ne Gospel anlatısının motiflerine en ufak bir benzerlik taşıyan Kṛişṇa'nın ölümü destanında ne de Māṇḍavya'nın kazığa oturtulması öyküsünde gerçek anlamda Hıristiyan etkisini görmek mümkündür. Böylesi bir etkiyi Şūdra Şambuka'nın anlatısında aramak da boşunadır. Destanın anlattığına göre, Şambuka sadece Aryan sınıflarına müsaade edilen çile çekmeyi âdet edinerek görünüşe göre kendisini tanrılarla eşit sayıp kastları karıştırdığı için katledilmiş. Düşünce aslında Hıristiyan olabilir ancak bir o kadar da Hintlere özgüdür.

Başlangıçta Hindistan'daki çocuk tanrının Genç İsa'dan ödünç alınmış olması daha cazip bir teoridir. Ancak bu hipotezi sürdürmek *Mahābhāşya*'daki (Not 4) kanıta rağmen mümkün değildir. Yaklaşık olarak MÖ 150 yılına ait metin, o dönemde Kaṁsa ile Kṛişṇa'nın ölümüne düşman olduklarını, ilkinin aslında ikincisinin zalim amcası olduğunu söylemektedir. Bu bilgi amca ile yeğeni arasındaki düşmanlık için bir temel olması gerektiği ve bu temelin Kaṁsa tarafından çocuğun katledilmesi girişimlerinden başka bir şeyin olamayacağını karşı konulmaz biçimde ileri sürülmektedir. Yine de Kṛişṇa'nın hayatına dair bir özelliğinden (Not 5) zaten *Mahābhārata*'nın erken dönemlerindeki bir bölümünde bahsedilmektedir. Diğer olasılıkların yanı sıra bir tek bu sebep bile İsa ile kilisenin birliğine dair mistik öğretinin çevirisinin ete kemiğe bürünmesi olarak görülemez. Hıristiyanlık dininin Kṛişṇa kültüyle teolojisini etkilediğine dair kanıtlar vardır. Kṛişṇa'nın ismi günümüzde Hindistan'ın birçok yerinde Kṛişṭa olarak telaf-

fuz edilir. Ayrıca onun aydınlık ve neşeli dini ayinler ve çilecilik uygulamalarına özellikle düşkünlüğü, belirgin teizmi ve inanç öğretisi sayesinde doğal olarak Budizm, Jainizm ve Şaivizme göre Hıristiyanlıkla çok daha büyük ölçüde benzeşmekteydi. *Bhāgavata* dahil önemli birkaç istisna dışında Purāṇalar, Kṛişṇa'nın doğum günü kutlamasını oldukça detaylı biçimde betimlemektedir. Başlıca özelliği çocuğun bir inek ahırında doğmuş ve Madonna laktanlarını[8] taklit eder gibi annesi Devakī'nin göğsünde yatar vaziyette temsil edilmesidir. Çocukların Vasudeva tarafından takas edilmesine dair Ortodoks öyküsündeki değişim etki bakımından kayda değerdir. Aynı etken *Vişṇu Purāṇa'*da kendini göstermektedir. Nanda Luke Gospel'ine göre krala vergisini ödemek için Mathurā'ya gitmekteymiş. Yine kendisine bir kap dolusu merhem sunan kambur Kubjā'nın iyileştirilmesinde benzer bir etki görülür. Luke Gospel'i ise görünüşe göre Matthew ile Luke tarafından kaydedilen karmaşık olayları içermektedir. Ödünç alma kavramına *Jaimini Bhārata*'da anlatılan Duḥşalā'nın oğlunun hayata getirilmesi öyküsü eklenebilir. Bu metin, muhtemelen en geç on üçüncü yüzyıla ait bir çalışmadır. Sonraki dönemlere ait metinler diğer küçük benzerlikleri içermektedir. Ancak bütününe bakıldığında Hıristiyanlığın etkisi temel ilkelerde değil de detaylarda yaygınlaşmaktadır.

Vişṇu şahsiyetinin etrafında gelişen mitolojinin zenginliğiyle kıyaslandığında, Şiva'nın efsanelerde görece zayıf kalması oldukça şaşırtıcıdır. Oysa rakibiyle boy ölçüşebilmesini sağlamak üzere kendisine yirmi sekiz farklı suret verilmiştir. Bununla birlikte kendisine tapınmanın gücü teoride değil kültünde yatmaktadır. Bu kültün merkezi, kutsal *liṅga*'lar (lingam[9]) ile oluşturulmuştur. Bunların çoğu *Purāṇa'*lar tarafından tasvir edilir ve sözkonusu tanrıyı yaratıcı kudretiyle temsil etmektedir. Diğer yandan Dakşa'nın öyküsünde anlatılanlar gibi Şiva'nın aktivitelerine dair geleneklerle ilişkilidirler. Daha geç döneme ait bir Paurāṇik paragrafta, Mahābhārata bizlere Dakşa'nın Şiva'yı göz ardı ederek

8. Meryem'in İsa'yı emzirdiği Madonna ve Çocuk ikonu. (ç.n.)

9. Lingam: Tanrı Şiva'nın cinsel organının simgesi. (ç.n.)

kurban verirken Umā'nın kendisini adağın bir kısmını ayırması için kışkırttığından bahseder. Dakşa daha sonra Vīrabhadra adında korkunç bir varlık yaratır. Umā ise Bhadrakālī olarak suretini takınmış. İkili birlikte kurbanı bozmuş. Sonuçta Dakşa hatasını fark edip Şiva'nın karakterinin korkunç tarafının yanı sıra hassas yönünü de gösteren Vīrabhadra, onu Benares'e götürmüş. Dakşa bir *liṅga* dikip meditasyonla içine girmiş. MS 1200'den öncesine dayanan bir çalışma olan *Saura Purāṇa*'da bu olay Şiva'nın taraftarlarının kendisinin Vişṇu'dan daha üstün olduğunu kanıtlama kuruntularını büyük bir açıklıkla ortaya çıkaracak şekilde anlatılmaktadır. Aslında bu durum, tapındıkları tanrının önemini kanıtlamaya çalışan bütün *Şaiva Purāṇa*'ların özelliği gibi görünmektedir. Destana daha sonra eklenen bölümlerde olduğu gibi Şiva, Vişṇu'nun karşısına konulup hem Brahmā hem de Vişṇu'nun babası olduğu iddia edilmiştir. Bunlardan ilkini sağ yanından ikincisini ise sol yanından yaratmış. Bu arada kalbinden Rudra'yı çıkarmış. İlk ilah dünyayı yaratmak, ikincisi korumak ve sonuncusu da yıkmak üzere oluşturulmuş. *Purāṇa*'nın ifade ettiği gibi, Şiva'nın Brahmā'dan doğduğuna dair popüler görüş Brahmā'ya tek gerçek yaratıcının Şiva olduğu ve yanılsama gücüyle Brahmā'nın oğlu olarak kendi kendini açıkça doğurduğu kanıtıyla çürütülmektedir. Vişṇu gibi Şiva her şeyin tanrısıdır ve Vedānta ile Sāṁkhya'nın öğretileri Vişṇu'ya uyarlandıkları biçimde ona yakıştırılmaktadır. Elbette Pradyumna ve Aniruddha gibi Mutlak olanın görgül gerçekliğe inişi sürecinde Zihin ve Egoizm ile özdeşleştirilebilecek oğulları olmamasına bağlı olarak. Ancak yaratıcı olarak Şiva'nın Vişṇu'ya karşı bir avantajı vardır çünkü arada sırada açıkça çift cinsiyetli olduğu düşünülmektedir. Yaklaşık olarak Hıristiyan döneminin başlangıcında (Not 6) sözde İskit krallarının paralarının üstünde bulunduğu için bu görüş pek yeni değildir fakat yeni yeni üzerinde durulmaktadır. Şiva karakterinin dişi yönünden kadınsı karşıtı olarak hizmet eden eşi Şivā'yı yaratmıştır. Ayrıca dişi yönü, ilahların felsefi yorumlanmasında tüm evrenin oluştuğu materyal olan Prakṛti'yi temsil etmektedir. Diğer yandan Şiva, ebedi Puruşa ya da Prakṛti'nin kendisini hayali görüntüsüyle ortaya çıkardığı

ruhtur. Tıpkı kocası gibi Şivā iblislerin korkunç düşmanıdır. *Saura Purāṇa,* İndra'nın nasıl korkudan yardım dilemeye mecbur kaldığından bahseder. Şivā daha sonra üç başı ve yirmi koluyla Daityalara saldırıp liderleri Raktākşa ile Dhūmrākşa'nın kahramanlıklarına rağmen birçoğunu katledip çılgınca zafer dansı yapmıştır. Bu da Megasthenes kadar eski dönemlere uzanan Şiva dansını anımsatır.

Viṣṇu'nun durumunda olduğu gibi, Şiva'nın dindar taraftarını da büyük bir ödül bekler. Bu yüzden önceki hayatında en küçük bir erdem ya da terbiye izi taşımayan bir hırsız ve avcı olan bir kraldan bahsedilir. Ölümünün ardından ölülerin yargıcı olarak Yama'nın yerini alan Dharma'nın huzuruna çıkar. Ölmüşlerin efendisi artık cezalandırma vazifesine tayin edilmiştir. Dharma'nın hafiyesi Citragupta, hırsız tarafından bilinçli olarak gerçekleştirilmiş tek bir erdemli eylem bile bulamaz. Yine de günden güne çirkin marifetlerini gerçekleştirirken farkında olmadan, *āhara* "ganimeti getirin" ve *prahara* "vurgun" sözlerinde geçen Şiva'nın Hara sıfatını kullanarak ona yalvarmıştır. Bu da diğer günahlarının hepsini silip onun kraliyet sarayında mutlak doğumunu sağlamaya yeterlidir. Şiva'nın tapınağında sinek olma şansını elde eden bir Pulaha, sırf bu yüzden Brahmā'nın oğlu olarak yeniden doğar. Hatta köpek yiyen birisi, Şiva'ya saygı duyduğu için köpek yemeyen bir Brāhman'a göre daha üstündür. Bundan çok daha çarpıcı olanı zenginliklerin efendisi Kubera'nın kökeniyle ilgili anlatıdır. Avantī'de bir Brāhman kazanımları için açgözlülüğe kapılıp evinden ayrılmıştır. Terk edilen karısı ise Sūdra ile ilişkiye girip ona Duḥsaha adında bir oğul doğurmuş. Oğluna bütün akrabaları tarafından alt kademeden kökeninden dolayı saygısızlık edilmiş. O da günahkârlık yolunu seçip sonunda yağmalamak üzere Şiva'nın tapınağına zorla girmiş. Ancak hazine bulmaya çalışırken mumunun fitili bittiğinden en az on tane daha mum yakmış ve farkında olmadan tanrıya saygısını göstermiş. Sonunda tapınakta uyuyan biri uyanmış ve davetsiz misafire sopayla vurup onu sersemletmiş. Ardından tapınak muhafızları tarafından öldürülmüş. Daha sonra günahkâr ve alçakça yaşayan bir kral, Gāndhāra'lı Sudurmukha

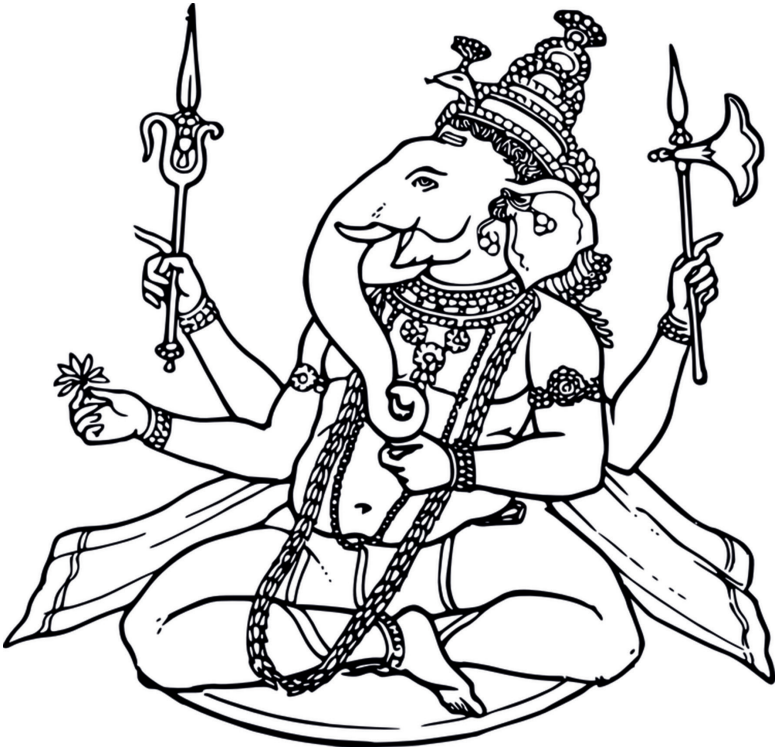
olarak yeniden doğmuş. Önceki doğumunda yaptığı iyiliklerin hatırasına Şiva'nın tapınağında güzelce yanan mumlara sahip olmayı sürdürmüş. Sonuçta düşmanları tarafından katledilmiş fakat dindarlığı sayesinde bütün şeytani amelleri silinmiş ve sonraki hayatında Kubera olarak doğmuş.

Diğer tanrılar, sadece Şiva ile yakın ilişkileri olduğu müddetçe önemli ve ilgi çekicilerdir. Bu yüzden Skanda'dan sıkça bahsedilmektedir ve aslında giderek babsına benzetilmektedir. Daha eski tanrılarla kıyaslandığında konumu dikkate değerdir. İndra onunla ahmakça savaşmaya çalışır fakat utanç içinde mağlup olur. Şiva'nın sarayının kapısını koruyan Nandin ya da Şailādi'ye önem verilir. Ayrıca misafirleri olan Rudralar ve dost ruhları Pramathalar da önemsenmektedir. Gerçek Şiva olan başka bir ilah ise Gaṇeşa'dır. Kendisi Şiva'ya hizmet eden birliklerin efendisidir. Gaṇeşa figürü mitolojide geliştikçe kendine has bir karakter edinip kült haline gelmiştir. *Mahābhārata*'da kendisinden büyük eseri yazma görevini yerine getiren kişi olarak bahsedilmektedir ancak metinle ilgisi yoktur. Saygınlığı -arada sırada olsa da- sadece Purāṇalarda tanınır. Yine de zamanla büyük bir ilah olarak kabul edilecektir. Bunun nedeni muhtemelen öğrenmeyi savunmasıdır. Çünkü kendisi bilgelik tanrısıdır ve öğrenmenin önündeki engelleri kaldırandır. Bir ilah olarak kendisine tapınılmasından Yājñavalkya'nın hukuk ders kitaplarında bahsedilir. Kitabın kökeni muhtemelen MS 300'e (Not 7) dayanır ve görünüşe göre Bardesanes onu tanıyordu. Hakkındaki efsanelerin amacı çoğunlukla anormal fiziki görünümünü betimlemektir. Kısa boylu ve şişmandı. Şişkin göbekliydi ve dört eli vardı. İnsan başının yerine tek dişli fil başına sahipti. Asıl başını nasıl kaybettiğiyse farklı biçimlerde anlatılmaktadır. Bir hikâyeye göre vücudunun üstündeki ölü deri kabuğundan doğduğuna inanılan annesi Pārvatī, Satürn gezegeni Şani'den ona bakmasını istemiş ancak bakışlarının yaratacağı etkiyi unutmuş. Şani isteği yerine getirip çocuğa baktığında başını yakıp kül etmiş. Brahmā'nın tavsiyesine uyan Pārvatī bulabildiği ilk başı onun yerine koymuş ve bu fil başıymış. Başka bir anlatıya göre Pārvatī banyo yaparken mahremiyetini koruması için çocuğu kapıya bırakmış. Ancak Şiva

içeri girmeye çalışmış ve çocuğun kendisini içeri bırakmamasına kızıp başını kesmiş. Sonra da karısını yatıştırmak için yerine bir fil başı koymuş. Başka bir yoruma göre Āditya'yı (güneş) öldürdüğü için Şiva'ya verilen ceza buna sebep olmuştur. Cezanın sonucunda Gaṇeşa başını kaybetmiş ve onun yerine İndra'nın filinin başını almıştır. Dişlerinden birinin kaybedilmesi ise başka bir efsane ile açıklanmaktadır. Paraşurāma bir keresinde Şiva'yı görmeye geç saatte gelmiş. Ancak ilah uyumakta olduğundan oğlu Gaṇeşa ziyaretçinin babasını rahatsız etmesini engellemek istemiş. Her zaman olduğu gibi Rāma öfkelenmiş ve sonra ona saldırmış. Başlangıçta avantaj tanrıda olduğu halde hasmı babasının Rāma'ya verdiği baltanın kendisine doğru savrulduğunu görünce silahını bırakmış ve baltanın dişlerinden birini kesip koparmasına boyun eğmiş. Bu ilah hakkındaki başka bir tuhaflık, sıçana bindiğinden bahsedilmesidir. Muhtemelen işin ilginç yanı yeryüzü ya da mısır ruhunun herhangi bir türünün Şiva'nın sürülerinin efendisi kavramıyla birleştirilmesidir. Öğrenme ve edebiyatın efendisi olarak Gaṇeşa'nın karşıtı, kökeninin izleri Vedik Vāc'a kadar sürülebilen Sarasvatī'dir. Ancak çarpıcı bir biçimde Gaṇeşa'nın tersine daima nilüfer çiçeği üstünde oturan ve kaşının üstünde hilal bulunan harikulade güzellikte bir kadın olarak tasvir edilir.

Diğer tanrılar arasında Agni son derece önemlidir. Gerçi bunun nedeni sırf Skanda'nın doğumuyla ilişkilendirilir. Çünkü Skanda o ve Şiva'nın sayesinde yaratılmıştır. Ayrıca Saura Purāṇa'da Varuṇa'dan ilginç bir biçimde sıkça bahsedilmektedir. Diğer yandan İndra sadece sürekli muhtaç durumda görünür ve neredeyse komik bir figür sergilemektedir. Gaurī'nin babası olarak Himavant'a da bir şekilde önem verilir. Pārvati ile Şiva'nın evlilik bağının ortaya çıkmasında oynadığı rol sayesinde Kāma da Şiva efsanesine ayrılmaz bir biçimde bağlıdır. Bu evlilik Skanda'nın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Destandaki rolü epey küçük olsa da bu tanrının önemine dair diğer izleri edebi metinler göstermektedir.

Eski söylencelerden yadigâr kalan bu ilahlardan daha dikkate değer olanı, güneş kültüne verilen önemdir. Güneşe tapınma Hindistan'da her zaman uygulanmıştır. Ayrıca doğan, batan ve öğlen

GAṆEŞA (Levha XXII)

İlah Gaṇeşa özellikle engelleri ortadan kaldıran tanrı olarak onurlandırılmaktadır. Bu yüzden herhangi bir işe girişmeden önce kendisine dua edilen iyi talih ilahı olmuştur. Ebeveynlerinin kim olduğuna dair ve kuşkusuz bilgelik simgesi olan fil başını açıklamaya yönelik birbirleriyle uyumlu olmayan birçok efsane anlatılır. Muhtemelen Hinduizm tarafından benimsenmiş bir tür yerli kabilenin tanrısıdır. Salem, Mass'taki Peabody Müzesi'ndeki bronz bir heykelden alıntı.

güneşine tapınan üç farklı inanan sınıfından bahsedildiğini görmekteyiz. Diğer yandan bir üçleme ya da Trimūrti modeli, güneşin üç farklı biçiminin hepsine saygı duyulmasına örnektir. Hüan Tsang'ın kayıtları yaşadığı dönemde, Hindistan'da güneş kültüne ne kadar önem verildiğini gösterir. Ancak tapınmadaki yeni hayat Pers etkisinden türemiş gibi görünüyor. Bhavişya Purāṇa'da anlatılan bir öyküde Kṛişṇa'nın oğlu Sāmba'ya huysuz bilge Durvāsas'ın lanetinin sonucu olarak cüzamın musallat olduğundan bahsedilir. Kendisini iyileştirmek için Sūrya'ya tapınmaya karar vermiştir. Çünkü Nārada, Sūrya'nın gücünün çok olduğunu söylemiş. Babasından izin aldıktan sonra Dvārakā'dan ayrılıp İndus ile Chandrabhāgā (günümüzdeki Chenab) nehirlerinden geçmiş ve Mitra korusuna varmış. Burada illetinden kurtulmuş. Minnettarlığının göstergesi olarak Chenab'a geri dönüp tanrının onuruna bir tapınak inşa ettirmeye ve şehri kurmaya yemin etmiş. Sözünü yerine getirdikten sonra banyo yaparken mucizevi biçimde imge bulana dek tanrıya hangi surette tapınacağından şüphe duymuş. Ancak idol ile ilgilenmesi için hâlâ rahiplere ihtiyacı varmış ve Brāhmanlar böyle bir görev için elverişli olmadığından denizin ötesinden "Maga"ları araması nasihat edilmiş. Kṛişṇa'nın yardımıyla ve Garuḍa'yı kullanarak Magaları bulabilmiş. On sekiz aileyi yanında Sāmbapura'ya gelip yerleşmeleri için ikna etmiş. Magaların Pers kökeni, kendileriyle ilgili verilen birçok detayda kanıtlanmaktadır. Sessizce yemek yeme yeminini yerine getirmişler, ölülerden hastalık bulaşmasından korkarlarmış, Parsis'in kutsal kuşağını giyip dua merasiminde ağızlarını kapatırlarmış (Not 8). Dahası onlara Parsis'in Hindistan'a kaçışına dair tarihsel gerçeği ortaya çıkaran Şākadvīpa'da rastlamaktayız. Tamamen Şaivite bir çalışma olan Saura Purāṇa, her ne kadar güneşle açığa çıkmış gibi görünse de Saura mezhebine ait uygulamalardan bahseder. Ayrıca bazen Şiva'yı güneşle özdeşleştirmektedir. Yine de belirli bir dönemin sonunda dünyayı yok etme görevinin verilmesi güneşin değersiz konumu için önemlidir. Diğer yandan evrenin topyekûn yok edilmesi görevi büyük tanrının kendisi için ayrılmıştır.

Şiva kültüyle yakından ilişkili olarak Tantrik dinsel törenlere ve buna eşlik eden demonolojiye dair bir gelişme görmekteyiz. Din geçmişi boyunca tarihleri hâlâ tümüyle belirsiz olan Tantralar görece daha kısa evrelerinde bile büyük öneme sahiptiler. Şüphesiz ilk milenyumun daha sonraki kısma ait bir edebiyat biçimini temsil etmişlerdir. Bununla birlikte söylencesel olarak fazla önem taşımazlar. Öğretilen tapınma İndra'nın dişi yönüne yani Şakti'sine aittir. Bu da felsefi anlamda Prakṛti ve Māyā ya da Sanrı olarak algılanır. Bu Sanrı gözle görünen dünyayı yaratmıştır. Ayrıca Kālī, Durgā, Aghorī ve diğerleri gibi çeşitli isimler altında Şiva ile özdeşleştirilmiştir. O Dakşa'nın kızı Satī'dir. Kurbanını Şiva yok etmiştir ve bunun üzerine öfkeyle Umā olarak yeniden doğup kocasıyla birleşmek üzere ayrılmıştır. Sākta mezheplerindeki ayinlerde insan kurban etmek belli ki en eski zamanlardan beri olağandı; arada sırada ve gizlice olsa da günümüze dek geçerliliğini sürdürmüştür. Kültün diğer özelliği ise kasvetli ölümsüzlüktür. Bunu en azından sayıları daha fazla olan "sol-el" tarikatının taraftarları arasında kutsal bir görev olarak yüceltir. Gerçi Tantra metinleri törenleri sözde bir mistisizm yığını içinde gizler. Törenlerin niteliği herhangi bir soyut kavrama tapınmayla değil, salt bir bitkiye sürekli olarak tapınma ya da Şiva'nın karısıyla özdeşleştirilen yeryüzü ruhuyla açıklanabilir. Bu doğa kültü dönüşüme uğrayıp yerini Şaivit inançla değiştirir. Tapınmanın ilkel türü, daha sonra kendisini sarhoşluğun Bacchanalian âlemlerinin temel özelliği olmasıyla gösterir. Ayrıca ölümsüzlük, mistik ilkelerle yakından ilişkilendirilerek yüceltilen ya da küçültülen basit ve ilkel toplulukların eski bereket büyüsünün tasfiyesidir. Hatta insan kurban etme uygulaması bırakıldığında bile taraftarlar tarafından kan dökmeye devam edilmekte ve iki cinsiyet arasında giysilerin değiştirilmesine dair yaygın bir olgu görülmektedir.

Temelinde Şiva'nın Şākta kültünden pek farklı olmayan biçiminde, Rāma'nın belli başlı taraftarları, özellikle Rādhā Vallabhī'ler, tarafından benimsenmiştir. Viṣṇu'ya tapınmanın iyi huylu karakterine uygun olarak çeşitli biçimlerinde Şaivit kültünün kana susamışlığı yoktur fakat Kṛiṣṇa ile Gopīs efsanesinin aşırılık yet-

kisini en haklı çıkaran olduğu düşünülmektedir. Mistisizmin bu kültün hâkim olduğu şehvetle tuhaf bir karışımı her ne kadar denk olmasa da MS on ikinci yüzyılda yazılmış Cayadeva'nın meşhur şiiri *Gītagovinda* ile başlatılmaktadır.

Dişi ilahlara ya da iblislere tapınmanın bir başka yönü Pūtanā gibi korkunç kişiliklere giderek daha fazla önem verilmesidir. Pūtanā doğumdan sonra emzirerek çocukları öldüren bir cadıdır ve çocuk Kṛişṇa tarafından katledilmiştir. Skanda ile ilişkili olan Mātṛiler ya da "Anneler" tapınma bakımından kesinlikle Katolik olan bir çağda mevki bakımından artış gösterip bu illet iblislerini onaylamaktadır. Daha eski bir söylencenin görece ilgi çekici biçimleri olan Gandharvalar ile Apsarasların önemsiz isimlere alçaldıkları aşikârdır.

Purāṇa'lar ise ölülerin konumuyla ilgili değişik hiçbir görüş sunmazlar. Muhtelif ve şaşırtıcı içeriklerinden çoğu ölülere makul sunak biçimleri üzerine talimatlar içermektedir. Üstelik erken dönemdeki Hinduizme işaret eden benzer bir eskatoloji karışımını da açığa vurmaktadırlar. En önemli gelişme cehennemlere ilişkin öğretidir. *Mārkaṇdeya Purāṇa* bunlardan yedisini detaylı bir biçimde tanımlar ve kati bir yetkiyle bu diyarların sakinlerine uygulanan işkenceleri sayıp dökmektedir. Diğer yandan olağanüstü güzellikte bir öyküyü anlatmaktadır. Öyküde Vipaşcit (Bilge) adında eski bir kralın öldüğü ve şaşırtıcı biçimde Yama'nın hizmetlileri tarafından cehennemin dibine sürüklendiği anlatılır. Yama hâlâ destandakine göre daha eksiksiz biçimde Dharma ile özdeşleştirilmektedir. Neden kralın böyle bir cezaya çarptırıldığını sorgular. Sonra bunun aslında kralın hayatta iken önemsiz bir ailevi görevi ihmal etmesinin cezası olduğunu öğrenir. Cehennemden ayrılmak üzereyken işkence gören ruhlar kalmasını isterler. Çünkü kendisinden ruhların acılarını dindiren ferahlatıcı bir nefes çıkmaktadır. Bunu öğrendikten sonra Yama'nın refakatçilerinin emirlerine uymayı reddeder ve cehennemden ayrılmaz. Dharma ile Şakra onu görmeye gelirler; günahkârların cehennemde kötü amellerinin cezalarını çektiklerini ancak kendisinin

güzel amellerinin ona kutsal bir mutluluk kazandırdığını gösterip geçici ceza yerinden çıkması için teşvik ederler. Buna rağmen cehennemdeki ruhların cezalarından kurtulmalarını sağlamadan gitmeyeceğini beyan eder. Sonunda tanrılar dayanamayıp kral cennete girdiği anda cehennemdeki lanetlileri bütün acılarından azat ederler. *Mahābhārata*'nın son kitabı bu öykünün yansıması gibi görünmektedir.

Yedinci Bölüm

Hindistan ve Tibet'teki Budist Mitoloji

Günümüzde Sri Lanka'daki Budistlerin kutsal kitaplarını temsil eden Budist Pali (Not 1) kanonuna ait metinlerin dikkatlice incelenmesi, Gotama Şākyamuni yani Buda'nın ya da insani özelliklerin dışında her şeyden kendisini mahrum bırakan sıfatıyla "Aydınlanmış"ın hayatı ile öğretilerinin tasvirini sunmaktadır. H. Oldenberg'in yazdıkları sayesinde muhteşem bir biçimde temsil edilen bu görüşe göre, Gotama tamamen insansı bir kişiliktir. *Upanişad*'ların düşüncesiyle çağdaş dini ve felsefi hareketlerin temeline dayanarak insan hayatına dair bir teoriye ulaşmıştır. İnsanın acı çekmesi gerçeğini onaylayıp temel olarak kabul eden bu teoriye göre, tam bir irade gücüne ulaşmak ve tutkularını bastırmak insanlığın gerçek amacıdır. Bu görüşü benimseyen Gotama kalabalık bir öğrenci çevresine bunları aşılamış, dinsel bir düzen kurmuş ve vakti gelince son derece basit bir hastalıktan dolayı ölmüştür. Hastalığı yaşlı adamın bünyesini ölümcül derecede erkileyen hazımsızlıktan kaynaklanmıştı. Tarihsel açıdan farklı görüşler, Buda'nın ölümünün MÖ beşinci yüzyılın üçüncü on yılında ya da muhtemelen birkaç yıl öncesinde gerçekleştiği sonucunu ortaya koymaktadır. Ancak ölüm tarihi üzerine şüphelerin bulunduğu kabul edilir. İlkelerinde gerçek anlamda hiçbir değişiklik olmadan sıkıca takip edilen "Aydınlanmış"ın öğretileri sadece hayatın tümünün ve çabaların keyifsiz olduğunu değil, varlığın gerçek amacının bu varlığın sonlandırılmasıyla ebedi bir devinim halinde bulunan faaliyet zincirinin kırılması olduğunu göstermektedir. Budistler bu faaliyet zincirini mevcut felsefeden kendilerine miras kalan benlik

düşüncesinin yerine getirmişlerdir. Buda basit bir keşi disiplininin yanı sıra katı bir ahlak ve istikrarlı bir zihinsel kültür süreci içeren yöntemini aşılamıştır.

Budizmin görece sıradışı basitlikte ve saflıkta kökene sahip bir inanç olarak ortaya çıkan bu erken dönem biçimi, muhtemelen tarihsel gerçekliğe uygun gelebilir çünkü Gotama'nın gerçek görüşleri ve öğretilerine dair kati bir kanıtımız bulunmaz, üstelik olmasını da bekleyemeyiz. Budizm, kökeni sıradışı basitliğe ve saflığa sahip bir inanç olarak ortaya çıkar. Öyle ki tanrılara beyhude tapınmayı tamamen bir kenara bırakır, ruhlara olan modası geçmiş inancı terk eder ve *Upaniṣad*'ların muhakemesini mantıklı bir sonuca ulaşıp taşır. Bu muhakeme felsefi düşüncenin öznesini anlamsız bir Mutlak varlığa yükseltir. Yüksek çağın Pāli Kanon'un en eski metinlerine yakıştırıldığı doğrudur ancak bu tarihin kanıtı varsayımsal ve belirsizdir. Ayrıca bizlere dek ulaşan tek bir Budist metnin bile Gotama'nın ölümünden iki yüz yıl sonrası kadar eski olduğundan kesinlikle emin olamayız. Bu yüzden geleneklerde değişiklik ve yeniliğe bolca yer verilir. Şayet Buda sadece basit bir insan olsaydı, insandan başka bir şeye dönüşebilmesi için zamanı olurdu ve biz de bu görüşün lehinde olarak Sör R. G. Bhandarkar'ın (Not 2) ve Profesör R. Garbe'ın (Not 3) düşüncelerinden bahsedebilirdik. Buna göre Kṛiṣṇa mitinin bir klanın sıradan lideri ve din öğretmeni karakterinden doğmuştur. Bu öğretmen belirsiz olsa da Buda'dan çok uzun zaman önceki bir tarihte *bhakti* ya da Tanrıya bağlılıkla inancın önemli bir rol oynadığı bir dini öğretmiştir. Zamanla telkin ettiği ilahın bir biçimi ya da sureti olarak kabul edilmiştir. Diğer yandan bir hipotez olarak Pāli Kanon metinlerinde Buda'nın rasyonel biçimde kısmen ele alınışının onun mezhebinin temel parçasını tamamen felsefi bir temel üzerine kasıtlı olarak yerleştirme çabasını temsil ettiğini varsaymak yeterli ölçüde meşrudur. İlah Kṛiṣṇa'nın varsayılan kökeninin onaylanmış olsa da hipoteze göre tanrı olmayan ve tanrılara inanmayan bir insanı tanrılaştırmaktansa tek bir tanrıya inanan bir vaizin kendini ilah olarak saymasının daha kolay olacağına dair iddianın tesirini göz ardı etmek mümkün değil.

YÜCE BUDA (Levha XXIII)

Buda burada gençliğinde sırf Prens Siddhartha olduğu ve kurtuluş adına her şeyi terk etmeden önceki haliyle görünmektedir. Tasviri ideal Hint erkeksi güzelliğinin takdire değer örneğidir. Berār, Ajantā'daki bir freskten alıntı. Ajanta Frescoes, Levha XI'den.

Gerçek ne olursa olsun en azından Pāli Kanon'un, Gotama'nın insandan öte olduğuna dair izleri açığa çıkardığı kesindir. Aslında Pāli Kanon, Hīnayāna ya da "Küçük Vasıta" sisteminde bireysel bir ilaha tapınmaya yer olmadığı açıktır. Çünkü Buda böylesi bir ilah değildir: Kendisine yanıtlanması gereken hiçbir dua edilmez ve adına hiçbir erdemli eylem gerçekleştirilmez. Yine de kurtuluşa götüren yol ve Dharma ya da "Kanun"un kendisi ya da Saṅgha veyahut "Cemaat" kadar elzem biçimde Buda üzerine derin düşünceyi gerektirir. Bu durum Pāli Kanon'un Budizmini özünde dinsel bir sistem olarak kurmaktan çok ötedir ancak şüphesiz bu konuda tesiri olmuştur.

Bundan daha önemlisi, Hīnayāna ekolünün kendi kutsal kitaplarında ilk baştan itibaren "Aydınlanmış Olan"ın tüm hayatını damgalayan bütün gösterişsiz özelliklerine rağmen insandan öte bir varlık olduğuna dair belirgin izler bulunmaktadır. Üstelik bu edebiyatta Buda kişiliğine dair efsanenin gelişimini adım adım izleyip insanlığın ilahla nasıl birleştiğini görebileceğimiz biçimde yavaş ve kademeli bir şekilde ilerlediğine dair hiç iz yoktur. Bu gerçek efsanenin bu şekilde geliştiği olasılığını engellemez, özellikle yetkililerin çoğu tarafından Pāli Kanon belirlenen tarihten çok daha geç bir döneme yerleştirilmişse. Ancak şüphesiz biçimde gerçek bir insanlık teorisinin aksini belirtmektedir. En azından böylesi hiçbir insanlığın hatta Hīnayāna'nın bile Budistlerini ikna etmeye yetmeyeceğini kanıtlamaktadır.

Dahası Buda'nın öğüt verdiği dönem aslında onun özelliklerinin kutsal sayıldığı bir dönemdi. *Brāhmaṇalar* dönemi kadar eski bir zamanda Hindistan'ın tanrıları kesinlikle gerçekleştirdikleri erdemli davranışlarla varlıklarının izah edilmesine ihtiyaç duymuşlardır. Bu metinler tanrıların ölümsüzlük elde etmelerinin nedenlerine, nasıl tanrı olduklarına ve niçin tek başlarına varlıklarıyla işlevleri olduğuna dair açıklamalarla doludur. Tıpkı antik Roma'nın dininde olduğu gibi modern Hindistan'ın dininde de bir ilah doğumdan itibaren ya da tüm zamanlarda var olan ve eylemleri ne olursa olsun varlığını sürdürecek bir yaratık değildir. Tanrılar kutsallıklarını kurban ya da münzevi eylemlerle yaratma-

lıdırlar. Ayrıca destan kutsal olmaya çalışan her türden bilgelerin hikâyeleriyle doludur. Tanrılar onların çabalarını baştan çıkararak sofuluklarını terk etmeye kışkırtarak engellemeye çalışır. Bu bilgeler tanrılar kadar kudretlidir ve özgürce onların arasına karışırlar. İndra tahtından atılıp saklanmak üzere kaçtığında ve Nahuşa onun yerini gasp ettiğinde; ona krallığını geri kazandıran kutsal bir güç değil aksine Nahuşa'nın teolojik bir tartışmaya girdiği kâhin Agastya'nın öfkesidir. Aslında *Brāhmaṇa*'ların oldukça ciddi bir biçimde Brāhmanların yeryüzündeki tanrılar olduğunu ileri sürdüğü unutulmamalıdır. Ayrıca makamlarının yukarıda gökyüzündeki tanrılar ile kendileri arasındaki ayrım noktası olduğunu ve *Brāhmaṇa*'ların bütün kurban kavramının kurban töreni sayesinde papazların tanrılar üzerinde tam bir denetime sahip oldukları görüşüne dayandığı anımsanmalıdır. Bu şartlar altında Buda'nın taraftarları tarafından mükemmel bilgelik, erdem ve sadelik üçlemesiyle kutsal mizaca sahip bir varlık olarak kabul edilişi, karakterinin etrafında çarçabuk bir mitolojinin gelişmesi kaçınılmazdır.

Mitolojinin gelişmesine rağmen Buda'nın bu mitolojide insan mizacından daha fazlasına sahip çıkmamış gibi göründüğü düşünülebilir. Kendi görüşüne göre basit bir insan ve rasyonel bir sistemin vaizi olduğuna, bu sistemde kendisinin diğer insanlar üzerinde herhangi bir üstünlük ya da kutsallık iddia etmediğine de inanılabilir. Burada yine beklentiler boşa çıkmaktadır: Metinler sadece Gotama'nın efsanevi başarılarından bahsetmekle kalmaz ona insanlıkla uyuşmayan haklar da yükler. Buda hakkındaki rivayetlerin çoğundan anlaşıldığı gibi hayatının en önemli dönemlerinde insansı olmayan özelliklerinin ortaya çıkma eğiliminde olduğunu görüyoruz. Bunun nedeni ya müritlerinin o zamanlar bu vasıfları ona yüklemeye uygun görme arzusunda olmalarıdır ya da en başından beri Buda'nın kendisini insandan öte bir varlık olarak hissetmesidir.

Saṁyutta Nikāya ile başka bir yerde Buda ve çiçekler arasında bir benzerlik bulunmaktadır. Nilüfer çiçeği içinde doğduğu suda yetişir, suyun üstüne çıkar ve onun tarafından lekelenmeyi durdurur. Nitekim Buda dünyanın üzerinde büyür ve artık onun

BUDA VE SUJĀTĀ (Levha XXIV)

Aydınlanmaya (Bodhi) ulaşmadan önce Buda Brāhmanik öğretiler sayesinde kurtuluşa ermeye çalışmıştır. Bununla meşgulken yanlışlıkla bir toprak sahibinin karısı olan Sujātā tarafından ilah olduğu zannedilir. Sujātā ondan bir iyilik istemiş ve ona süt sunmuş. Bir de ellerini yıkaması için bir kâse su vermiş. Kendisine gösterilen hürmetten minnettar olan Buda da onu kutsayıp isteğini yerine getirmiş. Bunun ardından yıkanmış ve Sujātā'nın içinde sütü getirdiği altın kap akıntıya karşı yüzdüğünde yakında Budalığa ulaşacağını anlamış. Modern Hintli ressam Abanindro Nath Tagore'nin bir eserinden. International Studio'dan alıntı, Levha XVIII.

tarafından kirletilemez. Benzerlik kendi içinde Buda'nın Nirvāṇa'da her türden arzudan kurtularak dünyadan yükseldiği, yani Arhat'a dönüştüğü görüşüyle tamamlanır. Ancak bu yorumlama Aṅguttara Nikāya'daki önemli bir diyalogla yasaklanmaktadır. Buna göre Buda insanlığına ve kutsallığına dair soruyu kendisi yanıtlar. Doṇa adındaki Brāhman "Kutsanmış Olan"ın ayağında -çünkü Buda bilhassa Kṛişṇa'ya ait olan "Kutsanmış" (Bhagavant) unvanını sıklıkla taşımaktadır- ispitleri ve başlıklarıyla bin tane tekerlek görünce şaşkınlık içinde ancak insan olmayan birinin böyle işaretlerinin olabileceğini haykırır. Daha sonra Buda'yı sorgulamaya devam edip tanrı olup olmadığını sorar. Bu soruya Buda "hayır" yanıtı verir. Doṇa daha sonra "Sen bir Gandharva mısın?" diye sorar ve aynı yanıtı alır. "Hayır" yanıtını "Kutsanmış Olan"ın bir Yakşa olup olmadığına dair sonraki sorusu için tekrarlar. Yakşa terimi bir tür şeytani varlığa işaret eder (en azından bazen); gizemli ve semavi bir güzellik olarak algılanır. Soruları soran böylece elverişli tek hipoteze başvurur ve nihayetinde Buda'nın bir insan olması gerektiğini iddia eder. Ancak bu sonuç Gotama tarafından ilk elden reddedilir. Gotama sonunda bir Gandharva, bir Yakşa ya da bir insan olarak varlığını ortaya çıkaran arzuların kendisinden yok olduğunu ve tıpkı nilüfer çiçeği gibi kendisinin yok olup dünyadan etkilenmediğini açıklamaktadır. Kısacası bir Buda olduğunu dile getirir. Bu paragrafı salt bir Arhat konumuna gönderme olarak farklı biçimde açıklamaya çalışmak imkânsızdır. Çünkü insanlar gibi Arhatların da büyük tanrının ayaklarındaki tekerleklere benzer böylesi dikkat çekici özellikleri yoktur. Her ne kadar Buda'nın diğer insanlar gibi yeme ve içmeye düşkün olmasına ve son günlerinde insansı yöntemlerle iyileştirilmesine yönelik çabalar hakkında detaylara sahip olsak da metinler bizlere; onun varlıkların ilki, tüm dünyanın ve içindeki her şeyin yöneticisi ve egemeni olduğunu anlatır. Ayrıca kendisini baştan çıkaran Māra'nın, Brahmā'nın, yaşayan tüm canlı nesillerinin, insanların ve tanrıların, çilekeşlerin ve Brāhmanların efendisi olduğundan bahsedilir. Aṅguttara'da Ānanda Buda'nın şöhretini ve sesini sayısız cihanda duyurabilecek güçte olduğuna sevindiğinde Udāyin böylesi bir

kudretin değerini sorgular. Ancak "Kutsanmış Olan" Ānanda'nın hayranlığına darılmak şöyle dursun, şayet Ānanda mevcut varlığında kurtuluşu sağlayamazsa sırf Buda'nın muhteşem gücüne boyun eğmesi sebebiyle tanrıların kralı olarak dünyaya gelecek biçimde yedi varlıkta ve Jambudvīpa ya da dünyanın kralı olarak diğer yedi varlıkta doğacağını beyan eder. Güneş ile ay ilahlarına kendilerini yutup arada sırada tutulmalarına neden olan korkunç iblis Rāhu tarafından saldırıldığında korunmak üzere gittikleri Buda'dır. "Rāhu" Şākyamuni yani "Ay ilahı benden yardım isteyip ayı bırakmamı söyledi çünkü Budalar dünyaya merhamet ediyor," dedi. İblis dehşet içinde ayrıldı. Bu da aya zarar verdiğini gösterir. Başı yedi parça olup etrafa saçıldı.

Çeşitli Buda'ların zaman zaman dünyevi yaşama sahip olmalarına rağmen hem eski hem de yeni bütün metinlerde herhangi bir zamanda tek bir Buda olamayışı bu varlıkların temel bir özelliğidir. Yine de Brāhmanlara göre tanrı Brahmā yaşamaktadır ve yalnız başına var olmak zorundadır. Ancak zaman sözkonusu olduğunda Brāhmanik görüş ile Budist görüş arasında fark vardır. İlkinde Brahmā'nın varlığı kozmik bir çağ ya da *kalpa* süresince devam eder. Bu çağın sonunda başka her şey gibi o da bir süreliğine Üstün Ruh ya da Mutlak tarafından yutulur. Aksine Jainler ve Vaiṣṇavalar gibi Budistler de Buda'ların sadece düzensiz aralıklarla doğdukları inancına sahiplerdir. Özellikle varlıklarına ihtiyaç duyulduğu zamanlarda ortaya çıkarlar ve gelmelerinin amacını yerine getirdikten sonra öğrettikleri hakikatin işlemesini sağlayıp ayrılırlar. Kurdukları düzenin kaderinde bir süre devam etmek yatar. Yine de ilk düşüncenin etkisi Gotama'nın son günlerinde anlatılan tanımı güçlü bir biçimde etkelemektedir. Sonun yaklaştığını hissettiğinden, gözde öğrencisi Ānanda'ya Buda'nın bütün bir çağ boyunca ya da mevcut çağın sonuna dek dünyada kalabileceğini söylemiştir. Bu sözleri üç kez tekrarlamıştır. Ne yazık ki Ānanda'nın kalbi "Kutsanmış Olan" tarafından yenilgiye uğratılmasını affetmeyen kötücül Māra'nın elindeymiş ve Buda'nın uzun bir ömür geçirmesini sağlayabilecek iyiliği dikkate almamış. Sözcüklerin kudretini anladığı an geldiğinde artık vakit çok geçmiş. Çün-

NİLÜFER ÇİÇEĞİ ÜSTÜNDEKİ BUDA (Levha XXV)

Nilüfer tahtının üstünde oturan Buda etrafındaki kalabalığa Kanun'u anlatarak "öğretmenlik yaparken" temsil edilmektedir. Üst köşedeki küçük figürler kendisini "düşünceli bir tavırda" göstermektedir ve üstte sağdan ikinci ise onu kutsama duruşunda tasvir etmektedir (Levha XXIV). "Şahit duruşu" Levha XXVI'da gösterilmektedir. Asıl diğer "duruşu" ise başı kuzeye dönük biçimde sağ tarafta uzanır ve Buda'nın ölümünü temsil eder. Günümüzde Lahora Müzesi'nde bulunan Gandhāra heykelinden alıntı.

kü "Aydınlanmış Olan" insan ömrünün sınırlarının ötesinde yaşamamaya karar vermiş. Buda'nın kendi insanüstü doğasına inancı bakımından böylesine önemli olan bu hikâye bütün kanonlarda yazılmıştır. Dahası kutsal karakteri vücudunun ölüme ulaşmasını bekleyen başkalaşımıyla kanıtlanmaktadır. Bir tanrı gibi parlar ve aksine Pukkasa tarafından kendisine giydirilen brokarın rengi solar. Buda'nın hayatında bu olay iki kez gerçekleşir. Bir keresinde müstakbel Buda bir Buda olduğunda ve Nirvāṇa'ya ulaştığı durumda gerçekleşmiştir. Buna ek olarak, aynı metin, *Mahāparinibbāna* Buda'nın kendisine izleyicilerine göre suretini değiştirme hakkını atfetmektedir. İzleyicileri ister Brāhmanlar olsun ister soylular, aile reisleri, çilekeşler, dört dünya muhafızlarının *çevresindekilerin* tanrıları, otuz üç tanrının tanrıları ya da Brahmā cennetinin tanrıları olsun. Ayrıca söylevlerini bitirdikten sonra dinleyicileri onun tanrı mı yoksa insan mı olduğunu merak ederler. Böylesi bir insanın cenaze törenlerinin yalnızca yeryüzünün yüce bir kralına layık bir şekilde onurlandırılmayıp türlü mucizelerle imlenmesi şaşırtıcı değildir. Bu durum salt insani mizacından ziyade ölümsüz doğasını kanıtlar.

Buda'nın doğumu da ölümü kadar dikkat çekici bir olaydır. "Buda Olacak Kişi" ya da Bodhisattva birkaç yüzyıldır Tuşita ya da "Mutlu" tanrıların dünyasında görkemli bir biçimde yaşıyormuş. Bunu da olası tek yolla yani önceki doğumlarındaki hayırlı eylemleriyle elde etmiş. Zamanı dolduğunda ve zaman ile mekânı, kastı, aileyi ve anne karakterini idrak edebilme olgunluğuna eriştikten sonra bu onur için Şākya kralının karısı Māyā'yı seçmiştir. Māyā uykudayken altı dişli fil kılığında onun rahmine girmiştir. Dört semavi varlık doğumundan önce bebeğe muhafızlık etmiş ve annesi elinde kutsal *sāl*-ağacından bir dal tutarken Lumbinī korusunda sonunda ışığı görmüş. Leto (Not 4) mitiyle kurulan paralellik bir başka Buda, Dīpaṁkara hakkında anlatılan efsanede daha da çarpıcı bir hal alır. Bu isim ya "Işığı Yapan" ya da Ganj nehrindeki mistik bir adada doğan "Ada-Yapıcı" anlamına gelir. Erken dönem kanonunda Māyā'nın bakire olduğuna dair herhangi bir gelenek bulunmamaktadır. Ancak Tibet edebiyatındaki (Not 5) bir

metin parçası dine küfür olarak görülen doğal biçimde rahme düşüşünü önermektedir. Üstelik doğumun gizemli doğası Māyā'nın yedi gün sonra ölmesiyle abartılmaktadır.

Elbette tüm bunların içinde gerçeklerden çarpıtılmış bir uyarlama görmek mümkündür. Buda'nın doğumunda annesinin ölümü Māyā'nın ölümünün güneş miti teorisine dayanan herhangi bir yorumu kadar meşru bir açıklamadır. Yine de Pāli Kanonunda Buda'nın Tuşita cennetinde yaşadığını ve oradan inişinin kendi yetkisinde olduğunu görmekteyiz. Üstelik Māyā'nın rahmine girişini hayalinde gördüğü altı dişli fili açıklamak kolay değildir. En akla yatkın varsayım, doğal olarak yeniden doğum öğretisinden de anlaşıldığı gibi rüyayı bir çocuğun rahme düşmeden önce bir orta durumda var olduğuna dair Hint inancına yormaktır. Ayrıca filin altı dişinin "altı duyu organını denetim altında tutan" (Not 6) anlamına gelen ifadenin yanlış anlaşılmasından doğduğu varsayımı da mümkündür. Yine de bu varsayımlar yaratıcı oldukları kadar, takipçileri gibi Buda'nın kendisini gerçekten kutsal olarak saydığına dair doğal açıklamanın karşısında gereksiz görünürler.

Benzer bir güçlük Buda'nın vücudunda görünebilen izlerle ilgili olarak yeni bir biçimde kendisini gösterir. Bu izlerin otuz üçü birincil, sekseni ise ikincildir. Acaba bu izler Hintlilerin fiziksel kusursuzluk algısı ürünlerinin Şākyamuni'nin belli başlı somatik tuhaflıklarının tarihsel geleneğiyle birleşimi olarak açıklanabilir mi? Bu işaretler kâhinler tarafından bebek Buda'nın vücudu üzerinde memnuniyetle fark edilirler; hatasız ve eksiksiz bir biçimde orda bulunurlar. Yine de efsanede bu işaretlerin çocuğun evrensel bir hükümdar ya da Buda olup olmayacağını belirleyemeyeceği anlatılır. Bununla birlikte bilgelerden biri, işaretlerin şayet prens dünyevi hayatta kalırsa evrensel bir hükümdar olacağını fakat gerçekten yaptığı gibi bu dünyadan ayrılırsa Buda olacağını bildirmiştir. Dahası işaretler bir MahāPuruşa ya da "Büyük Erkek" figürünün özellikleri olarak tanımlanır. Ayrıca anormal karakterleri bazılarının tasviriyle açıkça gösterilmektedir. Mesela Buda'nın ayakları gördüğümüz gibi harikulade güzellikte tekerleklerle kaplıdır, ellerinin bir perdeyle birleştirilmiş parmakları vardır, kaşla-

rının arasında yumuşak bir halka uzanmaktadır, saçları fevkalade ışık huzmeleri yayar, omurgası o kadar diktir ki başını çevirmez ve benzeri özellikleri vardır.

Buda'nın bu özelliklerinde mitolojiyi sezinlemek için güçlü bir neden vardır. Çünkü Budist kutsal kitaplarında serbestçe tanımlandığı gibi işaretler "evrensel hükümdar" Cakravartin'in izleridir. Dīgha Nikāya'nın *Mahāsudassana Sutta*'sı bir Cakravartin olarak daha önceki bir doğumunda Şākyamuni suretinde böylesi bir kralın resmini çizmektedir. Sarayın terasında yürürken kutsal tekerlek görünür, kral onuruna layık biçimde davranarak dönmesini ve başarılı olmasını emreder. Kral ile ordusunun takip ettiği tekerlek doğuya doğru yuvarlanır. Doğu da ona teslim olur. Tekerlek daha sonra güneye, batıya ve kuzeye doğru yuvarlanır. Tüm topraklar Budist öğretiye teslim olup kabullenir. Bunların ardından yedi kat değerli taşlardan surları olan sarayın terasına dinlenmek üzere geri döner. Tekerlek kavramının kökenini güneşe tapmaya borçlu olduğundan şüphelenmek kolay değildir çünkü Brāhmaṇalar kadar eski dönemlerde tekerlek ayinlerde ışık kaynağı güneşi temsil etmek üzere sıkça kullanılırdı. Bu varsayım MahāPuruşa teriminin Brāhmanik edebiyatta Nārāyaṇa'ya uygulandığı hatırlandığında daha güç kazanmaktadır. Vişṇu'nun bu sureti *Ṛigveda* ile *Brāhmaṇas*'nın Puruşa'sını anımsatmaktadır. Yani kendisinden dünyanın yaratıldığı ilkel varlık, ebedi ve eşsiz olan ruh. Daha sonraki dönemlere ait kuzeydeki bir Budist metin olan Lalitavistara aslında Nārāyaṇa'yı Buda ile özdeşleştirmektedir. Ayrıca işaretlerin Brāhmanik niteliği ilginç biçimde antik bir kanıt parçasında gösterilmektedir – *Suttanipāta*'daki bir *Suta* bizlere Brāhman Sela'nın Buda'nın doğasına dair gerçek hakkında ikna edildiğini anlatır. Üstelik sadece "Kutsanmış Olan"a dair vaaz vererek değil, Buda'nın diliyle tüm yüzünü kapladığı mucizesi dahil özel işaretler taşıdığı savıyla. Bu işaretler Brāhmanlara sunduğu bir kanıttır.

Buda gibi bir azizin baştan çıkarılmaya maruz kalması hiç şaşırtıcı değildir. Çünkü düzeni için tesis edilen emirlerden biri, Nirvāṇa'ya ulaşmanın yolu olarak çilekeşlikten kaçınmak olsa

da Budalığa erişmesinin büyük bir kendini cezalandırma becerisi sayesinde olduğu kesindir. Altı yıl boyunca çilekeş ayinler gerçekleştirmiş ve neredeyse iskelet gibi görünecek kadar zayıflamıştır. Aslında bu sürenin sonunda açlık çekmenin arzuladığı amaca ulaşmaya uygun olmadığına kanaat getirmiştir. Yine de Budalığı elde etmeden önce bilgelik ağacının altında otururken tüm ordusuyla ona hücum eden iblis Māra, Vedik Mṛtyu ya da "Ölüm" ile şiddetli bir çarpışmaya girmiştir. Budalığa bu ağacın altında erişecektir. Tanrılar Māra'nın dehşeti karşısında kaçarlar ancak prens kımıldamadan durur. Kendisine fırlatılan tüm dağlar ve silahlar onun onuruna çelenklere dönüşür. Düşmanı müzakere yapmak ve geçmişteki cömertliğin prens tarafından gasp edilen ağacın altında oturma hakkını kazandığını talep etmeye zorlanmış. Orduları efendilerinin talebini yüksek sesle takdir ederek desteklemişler ancak "Buda Olacak Olan" yeryüzüne seslendiğinde onun yeri üzerine öylesine coşkun bir biçimde hak iddia etmiş ki korkuya kapılan Māra'nın orduları bozulmuş ve Māra'nın bindiği fil "Kutsanmış Olan"ın önünde saygıyla diz çökmüş. Ağaç ile *bodhi* (Budaları oluşturan 'bilgi') artık Gotama'nın malıdır ve yılan Mucalinda etrafına dolanarak elde ettiği zaferini kutlar. Sonraki efsane Māra'nın yenilgisini Arzu, Hasretlik ve Şehvet adındaki üç kızını kullanarak telafi etmeye çalıştığını bildirmektedir. Ancak bu hanımlar bilgenin üstünde etki uyandırmakta başarısız olmuşlar.

Hikâye aslında bir içgörü ânında, kurtuluşa varmanın yolu olarak oruç tutmanın beyhudeliğini anladıktan sonra mantıklı gördüğü gerçektir. Hayatının eseri olarak öğreteceği gerçek, tıpkı diğer çilekeşler ya da öğrenciler gibi incir ağacının altında otururken müstakbel Buda tarafından fark edilmiştir. Çeşitli isimleri arasında Māra'nın sadece Namuci değil, Kāma'nın (Arzu) isimleri de vardır. Bunlardan Namuci, İndra'nın *Ṛigveda*'daki düşmanlarından biridir. "Ölüm" ile akraba olan Kāma ise Buda'nın hayatının amacı olan feragat ile aydınlanmanın düşmanlarından biridir. Şayet hadise yalnızca bu olsaydı iddia edilen anlatı kabul edilebilirdi. Ancak bu kadar çok söylencenin ortasında sözkonusu ağacın sıradan bir ağaç olmayıp hayat ağacı olduğuna dair aşikâr neticeyi

BUDA'NIN BAŞTAN ÇIKARILMASI (Levha XXVI)

"Tanık pozu" içinde oturan Buda (hakkına şahitlik etmesi için yeryüzüne dokunarak) Māra'nın liderliğindeki iblis kuvvetleri tarafından saldırıya uğrar. Saldırganlar hem dehşet verici hem de baştan çıkarıcı tavırlar takınırlar. Tehditkâr insan suretindeki ve iğrenç hayvanlar kılığındaki iblisler onu korkutmaya çalışırlar. Māra'nın hafifmeşrep kızları ise onun ilgisini hayatın şeytanlıklarına saptırmaya uğraşırlar. Ancak düşüncelerini Bodhi'den yani "Aydınlanma"dan ayırmaz ve böylece her türden şeytanlık bozguna uğratılır. Berār, Acantā'daki bir duvar resminden alıntı. Griffiths'in *The Paintings in the Buddhist Cave – Temples of Ajantā* adlı eserinden.

reddetmek haksızlık gibi görünürdü. Ayrıca Māra ile çatışmanın Hintli bir çilekeşin içsel çatışmasından ziyade doğal bir miti temsil ettiğini kabul etmek mümkündür.

Yine de bir başka gerçeklik Budist geleneğin dinsel karakterde olduğunu ispatlamaktadır: *Dīgha Nikāya*'nın *Cakkavattisutta*'sında Şākyamuni Metteya'nın yani müstakbel Buda'nın gelişini öngörmektedir ve bu durum *Budavaṁsa* tarafından onaylanmaktadır. Her ne kadar kendisine ismini veren şiir geç bir döneme ait olsa da varlığının ima edildiği açık ve nettir. Çünkü metin Gotama'dan önceki bu mutlu dünya devrinde üç Buda'nın yaşadığından bahsetmektedir. Ayrıca mutlu bir dönem içinde beş tam Buda'nın bulunması gereken bir çağdır. İçerisinde Budist metta ya da tüm varlıklar için Buda'nın "arkadaşlığı"nı barındıran Metteya ismi sonradan özellikle saygı duyulan bir kişi olur. Dahası "Aydınlanmış Olan"ın kendisi önceden var olan altı Buda'dan bahseder. Bu da basit bir insan öğretisiyle uzlaştırılması güç bir kavramdır.

Buda'nın kutsal ve doğaüstü karakteri aslında ölümünün hemen ardından ortaya çıkan kutsal emanetlerine karşı duyulan aşırı bağlılıkla yeterince ispatlanabilir. Ayrıca bu kalıntılar yalnızca ünlü bir öğretmenin kalıntılarına karşı duyulan ilgiyle bağdaşmaz. Sırf ağaç, ayaklar ya da tekerlek gibi sembollerin Budist dinsel sanatının en eski örneklerini sunan Sānchī, Bhārhut ve Bodh Gayā'nın heykellerinde betimlenmek üzere seçilmesi, Buda'nın hâlâ bağlılık merkezi olduğunu göstermektedir. Yine de fiziksel olarak görünüşünü uygun bir şekilde betimledikleri söylenemez. Takipçilerinin rasyonel bir tavır takınıp MahāPuruşa'nın büyük bir insan olduğunu düşündükleri doğrudur. Üstelik bunun da Buda tarafından yorumlanmış bir terim olduğu iddia edilmiştir. Bu durum gizemli bir biçimde ana rahmine düşmesi ile doğumunu yadsımakta olup "Kutsanmış Olan" sıfatı ile içinde bulunduğu çağın sonuna dek yaşama gücünü ima edilişine açıklık getirmektedir. Çağın sonundan kastedilen, gerçekte olduğu gibi seksen yaşında ölmek yerine tam bir yüz yıl yaşamış olmasıdır. Aynı zamanda Buda'nın oldukça dikkat çekici ve insandan öte bir şey olduğuna

inanan doğaüstücü birkaç ekol vardı. Bu yüzden dindarların bazıları Şākyamuni'nin gerçek anlamda insanların dünyasında asla yaşamadığını ve yeryüzünde kaldığı iddia edilen zaman içinde Tuşita cennetinde kaldığını, tanrılarla insanlara salt bir hayaletin göründüğünü iddia ediyorlardı. Şayet geleneğe inanacak olursak bu öğreti MÖ 256 yılında halihazırda geçerliydi ve o yıl gerçekleştirilen Meclis tarafından kınanmıştı.

Budist toplumda doketizmin yükselişinin tarihi ne olursa olsun "Aydınlanmış Olan"ın basit, insansı yönü Mahāyāna ya da "Büyük Araç" sisteminin tıpkı *Muteber Kanunun Nilüfer Çiçeği*'nde (yani Saddharmapuṇḍarika) olduğu gibi edebiyatta ileri sürüldüğüne tanıklık ettiğimizde tamamen ortadan kaybolmuştur. Bunun yerine eşsiz büyüklüğe ve kudrete sahip bir ilah görmekteyiz. Bu yeni Buda tahmin edilebileceği üzere mevcut çağın başlangıcında ortaya çıkmıştır fakat gerçek kanunu milyonlarca yıl kadar eski zamanlardan beri öğrendiğiyle övünebilmektedir. Artık Brahmā'nın diyarına kadar uzanabilen muhteşem dili dahil olmak üzere meşhur otuz iki işareti bulunan latif (sambhoga) bir vücuda sahiptir. Ancak bu bedeni kutsanmış azizlerin görmesi için ayrılmıştır ve insanlara sadece gerçek bedeninin çok daha değersiz nitelikteki versiyonunu gösterir. Şākyamuni'nin yeryüzünde göründüğü, Nirvāṇa'ya girdiği ve bir Stūpa içinde kendisinden kutsal kalıntıları bıraktığı görüntüsü budur. Ancak gerçek hayatta asıl bedeni semavi dünyada yaşamaktadır. Yaşadığı yer gerçek Nirvāṇa'sı gelince kutsal bir Stūpa'ya (dünyevi Stūpa bunun sadece bir yansımasıdır) dönüşecektir. "Kutsanmış Olan" bilginin keyfini sürdükten sonra burada istirahat edecektir. Bununla birlikte tıpkı zamanla mekânın genişlediği gibi Buda'ların sayısı artık sonsuza ulaştığı için diğer Buda'lardan birinin arzusu üzerine arada sırada ortaya çıkacaktır. Budist kanonun en eski aşamasında altı Buda'nın varlığı bilinmektedir ve Pāli Kanon'u tamamlanmadan önce sayıları yirmi dörde ulaşmıştır. Mahāyāna'da sayılarının sonu yoktur çünkü bu ekolün çarpıcı özelliklerinden biri büyük sayıların kümelendirilmesidir. Böylece "Kutsanmış Olan" Dīpaṁkara adında sekiz bin, Padmotara adında beş yüz Buda'yı, sekiz

bin Māradhvāca'yı, seksen bin Kaşyapa'yı ve yaklaşık üç yüz milyon Şākyamuni'yi onurlandırmış olduğunu hatırlayabilir. Görünüşe göre hâlâ yeryüzündeyken Nirvāṇa'ya girişi tanrının insanlara yarar sağlamaktaki büyük sabırsızlığıyla açıklanır. Oğullarının hazırlanmasına yardım etmek için kendisine başvurmaları şartıyla, başkalarını ilaç içmeye ikna etmeye hevesli tabip örneğiyle gösterilmektedir. Tabip oğullarından kendini uzaklaştırmış. Babalarının kaybolduğunu düşünen oğulları iyileştirme yöntemini kullanmışlar. Kurtuluşun yolu, ahlaki disiplinin eski anlayışından çok farklı biçimdedir. Bunun hâlâ bir kurtuluş yolu olduğu doğrudur. Ancak Buda'nın vaazını dinlemek, kutsal kalıntılarını onurlandırmak, Stūpalar dikmek, değerli taşlardan ve mermer ya da ağaçtan heykeller yapmak, güzel kokulu esanslar ya da çiçekler sunmak, bunların hepsi yüce ödül getirir insana. Dahası oyun oynarken kumda Stūpalar yapan ya da duvarlara Buda resimleri karalayan çocuklar ve tesadüfen "Budaya Saygılar" sözcüklerini söyleyenler de eşit derecede talihlidir. *Purāṇa*'lar efsaneleriyle benzerlik oldukça açık ve ikna edicidir. Ayrıca bazı önemli belgelerin şaşırtıcı derecede eski dönemlerde gerçekleştirilmiş Çince çevirilerinden bahsedilmesine karşın Mahāyāna metinlerinin (en azından bizlere ulaştığı biçimiyle) Hıristiyan çağının üçüncü ya da dördüncü yüzyıllarından daha önceki bir döneme ait olamayacağı söylenebilir.

Şākyamuni ise Mahāyāna inancının en büyük figürü değildir. Adı Dharmākara olan belirli bir keşiş, geçen uzun dönemler boyunca o zamanlar hüküm süren Buda'ya Lokeşvararāca olarak hitap edermiş. Bu isim vakti geldiğinde dünya hükümdarı olacak bir Buda olmaya kararlılığını ima etmektedir. Öyle bir dünya ki herkesin herhangi bir ıstırap çekmediği ve aziz olması gerektiği bir yer. Bu Dharmākara tasarısı sayesinde artık Sukhāvatī cennetinde Şākyamuni olarak bilinen Buda ile eş zamanlı olarak Amitāyus ya da Amitābha ("Sonsuz Hayatı Olan" ya da "Sonsuz Görkemi Olan") isimleriyle var olmaktadır. Bu cennetin görkemi Çin ve Japonya'da büyük etkileri olan MS 148 ile 170 yılları arasında Çinceye çevrilen *Sukhāvatīvyūha* ile *Amitāyurdhyānasūtra* eserlerinde betimlenmektedir. Cennet tamamen düzdür ve hiç dağ bulun-

maz. Derelerden akan sular hoş müzik sesleri çıkarır ve ağaçları harikulade değerli taşlarla doludur. Burada cehennem, hayvanlar âlemi, hayaletler ya da iblisler yoktur. Ayrıca insanlar ile tanrılar arasında ayrım yoktur çünkü buradaki tüm varlıklar sıradışı mükemmellikte akla ve bedene sahiptirler. Gündüz ile gece olmaz çünkü ikisi arasındaki farkı yaratacak herhangi bir karanlık yoktur. Bu kutlu diyarda yaşayanlar normal biçimde doğmazlar ancak nilüfer çiçeğinin kalbinde ortaya çıkarlar. Burada yetişkinliğe dek büyüyüp Buda'nın öğretisinin yankılarıyla beslenirler. Zaman içinde Buda'dan çıkan parmaklar ya da ışık huzmeleri çiçekleri olgunlaştırdığında onlar da ortaya çıkarlar. Amita'nın ismi öyle kutsaldır ki dine küfredenler bile sırf bu ismin kutsallığı sayesinde cennete erişebilirler.

Buda'nın bu panteonunun oldukça önemli başka bir figürü Avalokiteşvara'dır. Bu isme bağlılığın bir örneğinden MS 270 yılında Çinceye çevrilen *Kāraṇḍavyūha*'da bahsedilmektedir. Bu tapınmanın MS 400 yılından önce gerçekten var olduğunu bilmekteyiz çünkü Çinli hacı Fa Hien Seylan'dan Çin'e yolculuğunda bir fırtınayla karşılaştığında sanattaki betimlemeleri zaten MS beşinci yüzyıla uzanan Avalokiteşvara'dan yardım dilemiştir. Kendisi tüm insanlığı kurtuluşa erdirene dek uzun bir süre "Buda Olacak Olan" yani bir Bodhisattva olarak kalmaya karar vermiştir. Bunun karşılığında deniz kazasına uğrayanların ve soyguncuların saldırdığı kişilerin koruyucusudur. İsminin anılmasıyla celladın kılıcı durdurulur, adına yakarılınca prangalar kırılır ve güzel bir erkek ya da kız çocuk isteyen kadının arzusuna ulaşması için sadece ona dua etmesi yeterlidir. Korkunç cehennem Avīci'ye orada acı çekenlere yardım etmek için iner ve orayı keyifli bir yere çevirir. Dehşet verici sıcaklık yerini tatlı bir serinliğe bırakır. Milyonlarca lanetlinin içinde kaynadığı kazan bir nilüfer çiçeği havuzuna dönüşür. Bir sonraki ziyaretini gerçekleştirdiği Pretas diyarının aç ve susuz sakinlerini yiyecek ve içeceklerle rahatlatır. Seylan'da insan yiyen Rākşasīs'e dönüşür ve kanatlı at Balāha kılığında gemileri batmış ve başına kötü ruhlar musallat olmuş kişileri bu gibi felaketlerden kurtarır. Diğer yandan Benares'te böcek ya da kurtçuk kılığına bü-

rünmüş olanlara vaaz verir. Amitābha'nın ilk vaizi sayılır çünkü Mahāyāna öğretisinin bir parçası olarak her bir Buda'nın cehennemleri ziyaret eden, ruhları cennete taşıyan ve ölmekte olanlarla ilgilenen refakatçileri olarak iki Bodhisattva'sı bulunmaktadır. Diğer nedenlerden dolayı Avalokiteşvara, Hīnayāna kanonunun Buda'sı tarafından tanınan tek Bodhisattva olan Maitreya'dan (ya da Metteya) daha üst rütbededir. İşin ilginç yanı Çinli dindar kesim bu Bodhisattva'yı kadına dönüştürmüştür. Bu ise Budizmin her iki ekolüne karşı bir görüştür. Yine de Mahāyāna Tārā'ları ana şefkatine sahip dişi ilahlar olarak kabul etmektedir. Bu Şaivizmin *şakti* tapınmasıyla uyumlu bir durumdur. Avalokiteşvara'dan sonra en önemli Bodhisattva, adından MS 317 ile 420 yılları arasında Çinceye çevrilen *Gaṇḍavyūha*'da bahsedilen Mañcuşrī'dir.

Böylesine birikmiş bir yorum ve dinsel görüş kalabalığından Ādibuda kavramının gelişmiş olması hiç şaşırtıcı değildir. Bu kavram kelimenin tam anlamıyla başlangıcı olmayan ve diğer Buda'lar gibi sırf sonsuz uzaklıktaki bir geçmişe ait olmayan bir Buda anlamındadır. Bu karakter muhtemelen MS dördüncü yüzyılın sonlarına doğru bazı dindarların görüşü olarak gelişmiştir. Çünkü Asaṅga'nın Sūtrālaṁkāra'sı sadece olası bir durumdan ziyade en azından yaygın bir inanç olan bu görüşün aksini iddia eder. Bununla birlikte geçerli ya da kalıcı bir hal aldığından bahsedilemez.

Mahāyāna geleneğinin açık sonucu sayıları büyük miktarda artan Buda'ları kutsal güçler arasına eklemek ve Bodhisattvalar sayesinde ilahların ordularını benzer biçimde bolca artırmaktı. Çünkü bir anlığına dahi olsa iki ekol de sıradan tanrılara inanmaktan vazgeçmemişti. Şayet Hīnayāna kanonuna güvenecek olursak Buda hem kendisinden yüksek hem de daha düşük düzeydeki tanrıların varlığından son derece memnundu. Rütbece yüksek konumdaki tanrılar arasında en etkin ve belirgin olanları Brahmā ile İndra idi. Görece düşük seviyedeki tanrılar ise Nāgalar, Garuḍalar, Gandharvalar, Kinnaralar, Mahoragalar, Yakşalar, Kumbhāṇḍalar (bir goblin türü), Asuralar, Rākşasalar ve diğerlerinden oluşan bir kalabalıktan oluşmaktaydı. Ölülerin hayaletleri olan Pretalar Budist tasavvurunda önemli bir yeri doldurmaktadır. Ayrıca kelime-

AVALOKİTEŞVARA (Levha XXVII)

Bodhisattva yani "Buda Olacak Olan" Avalokiteşvara sakin ve yardımsever bir yüz ifadesi taşımakta olup bu durum insanlığa karşı olan sevgisiyle uyum içindedir. Sol elinde bir nilüfer çiçeği taşımaktadır. Sağ elini geleneksel olarak kendisine yalvaranlara iyilik lütfeden biçimde tutmaktadır. Dr. Ananda K. Coomaraswamy'nin koleksiyonundaki değerli taşlarla süslenmiş bakır yaldızlı bir heykelden.

nin bazen İndra gibi bir tanrıyı, bazen tapınmaya layık daha antik zamanlardaki bir varlığı ya da en azından kudretli bir ruh olan Şākyamuni'yi kapsamasına karşın Yakşalardan da sıkça bahsedilir. Pāli Kanonunun en büyük tefsircisi Budhaghoşa'yı şaşırtacak biçimde Buda'nın kendisi bu ruhlara iyi niyetlerini elde etmek için kendilerine uygun biçimde tapınılmasını tembih etmiştir. Nāgalar hava, su, yeryüzü, semavi diyarlar ve Meru dağının Nāgaları gibi birkaç sınıfa ayrılırlar. Biçimleri yarı insan yarı yılan olarak tasavvur edilir. Hīnayāna'nın bakış açısı keşişleri etraflarındaki şeytani varlıklara karşı korumak için kullanılan yöntemlerdeki mükemmellikte dışa vurulmaktadır. Bu yüzden Ātānātiya Sutta, dört ana yönün ilahlarını maiyetindekilerle birlikte Buda'ya gelip kendisine kutsal ruhlar arasında bazılarının Buda'ya karşı hayırlı bazılarının ise sakıncalı olduklarını bildirir biçimde betimlemektedir. Çünkü Buda cinayet ve günahkârlığı yasaklar ve keşişlerin bu varlıklardan korunmaya ihtiyacı vardır. Bu doğrultuda keşişler bütün imanlıların ezberleyeceği bir formül teklif eder. Bu formül çeşitli çevrelerdeki varlıkları sıralayarak hepsinin içtenlikle Buda kültüne katıldıklarını bildirir. Sonunda formülün güvence altına almasına karşın kendilerinden herhangi birinin keşişlere saldırması durumunda dua edilmesi gereken belli başlı ruhların listesi bulunmaktadır. Benzer biçimde *Khandaparittā*, çeşitli sınıflarıyla dostluğu ilan ederek yılanlardan gelecek tehlikeyi engeller. *Mora Jātaka*'da ise eski bir güneş tılsımı bütün şeytanlardan korunmak için Budist bir büyüye çevrilmiştir. Hīnayāna ekolü zamanın olağan diniyle sıkı bir şekilde ilişkilendirildiğinde Mahāyāna'nın hâlâ bu gibi etkilere karşı daha açık olması pek sıradışı değildir. "Büyük Araç" özellikle bazı yarı kutsal figürleri Buda'larıyla ilişkilendirmeye düşkündür. Bu figürler arasında en çarpıcı olanı Vacrapāṇi, yani "Yıldırım-El"dir. Şüphede olanları dönüştürmeye yardım eder, Māra-Namuci gibi iblisleri Buda'nın huzuruna sürükler ve "Kutsal Olan"ın cenazesinde büyük bir üzüntüyle yardımcı olur. Yıldırımı onu İndra'yla yakın ilişkiye sokar ve kendisine eşlik eden birlikler Şiva'nın Gaṇaları gibidir. Ayrıca Kubera ile bağlantıları vardır. Mahāyāna için o, büyük bir Bodhisattvadır

ancak müstakbel Buda'lar arasında yüksek bir mevkide olmasına karşın kökeni bakımından Yakşa ve kast bakımından da Guhyaka'dan öte değildir. Hint panteonunun istikrarlı çalışmasının bir başka örneği bu dönemde Nārāyaṇa'nın kesinlikle Buda ile özdeşleştirilmesidir.

Ayrıca, sıradan ilahlar ile yakından ilişkilendirmenin başlangıçta bu biçimde benimsenmesinin, ne Mahāyāna ekolünün teolojisi ne de onun uygulaması üzerinde önemli bir etkisi olmuştur. Bu teoloji uygulaması kendisini bireysel ve daha az duyarlı Hīnayāna'dan ayrı kılan iyilik kavramından türetilmiştir. Hīnayāna'nın amacı kişisel olarak Nirvāṇa'ya ulaşmaktır ve kusursuz örneği Bodhisattva değil Buda'dır. Ancak Paurāṇik dinin daha kötü yönünün gelişiminin Mahāyāna teolojisi üzerinde etkileri olmuştur. Görünüşe göre MS altıncı yüzyıldan itibaren bütün sistem Tantrik öğretilerin etkisiyle ciddi bir değişikliğe uğramıştır. Her nasılsa sekizinci yüzyıl kadar erken dönemde Tibet kralı Padmasaṁbhava'da geleneksel bir Budist değil Tibet'in sihirbazlarını kendi topraklarında mağlup eden bir büyücü görmekteyiz. Bu görevi tamamladıktan sonra kendisini bazı ülkelerdeki insanların dinini değiştirmek üzere bir ata dönüştürür. Hem edebiyat hem de sanat, çoğunlukla dişi olan korkunç biçimli Pişācīler, Mātaṅgīler, Pulkasīler (son ikisi isimlerini alçaltılmış kastlardan almışlardır), Parṇasabarī (ya da "Yapraklarla Örtülü Vahşi"), Cāṅgulī (ya da "Yılan Sihirbazı"), "Bakireler", "Anneler", "Kızkardeşler", dört, altı, sekiz hatta yirmi beş Yoginīler, ya da "Büyücüler" ve çıplak Ḍākinīler gibi büyük bir kalabalığı ortaya çıkarmaktadır. Kademe bakımından bunların üstünde duyuları ve elementleri kontrol eden, özellikle büyüler için uygun olan beş Tārā ile sözkonusu hecelerden ortaya çıkan Eril O, Hūm ve "Yedi Heceli O" tanrılarıdır. Doğal olarak Şiva ile Mātaṅgī ya da Cāṇḍālikā ya da diğer birçok isminden biri olarak karısı mevcuttur. Ayrıca daha önemlisi, Bodhisattvalar Şiva'ya benzetilirler ve tıpkı onun karısıyla olduğu gibi dişi emsalleri olarak Tārālarla ilişkilendirilirler. Şiva'nın sıfatları serbestçe Bodhisattvalara devredilir. Böylece Avalokiteşvara'ya "Dansın Efendisi", "Zehrin Tanrısı" ya da "Mavi Boyunlu", "Dün-

yaların Efendisi" gibi isimler verilir. Bu yeni teolojinin daha ileri düzeyde gelişimi isimlerin başına mistik *vacra* (yıldırım) önekini getirir ve panteonun başına Vacrasattva'yı yerleştirir. Kendisi bir Ādibuda'dan biraz farklıdır ve daha sonra hemen onun altında Vacrabodhisattvalar, Vacrayoginīler ve diğer şeytani varlıklar sıralanır. Aynı zamanda şarap ve kadınlara bağlılığı, iğrenç ayinleri ve büyüyü yüceltmesiyle Tantrik kült tam olarak gelişimini tamamlar. Sonuç olarak bu makbul kültün öğreticisi Vacrasattva'nın konumu üzerinde haksız bir iddiada bulunur.

Elbette Mahāyāna sisteminin büyümesinin ne ölçüde dahili nedenlerle açıklanabileceği ve gelişimiyle misyoner gücünün ne kadarını harici elementlere borçlu olduğu sorularının ortaya çıkması kaçınılmazdır. Dahlmann ustalıkla Hīnayāna (belirgin teizmi ve yardımseverliği bakımından) ile kıyaslandığında Mahāyāna'nın ruhundaki değişimin Hıristiyan dininin yansıması olduğunu ve başarısını gerçek anlamda Budistik olarak kabul edilemeyen elementlere borçlu olduğunu gösteremeye çalışmıştır. Yine de muhtemel göründüğü üzere, o dönemin Budizminde çok daha eski zamanlara ait teistik bir unsur olsaydı Mahāyāna'nın teistik zeminini harici bir kaynaktan bulmaya çalışmak fuzuli bir uğraş olurdu. Üstelik gördüğümüz kadarıyla Pāli Kanonu Metteya'dan halihazırda "Buda Olacak Olan" diye bahsetmektedir. Aziz Thomas'ın efsanesini kuzeybatı Hindistan'daki gerçek misyonerlik çalışması olarak kabul etmezsek aslında bu bölgede üçüncü yüzyıldan önce Hıristiyan etkisinin net bir kanıtı bulunmamaktadır. Bu görüşün aksine bir varsayımı inkâr etmek gereksizdir. Diğer yandan Mahāyāna'nın yükselişini açıklayabilecek Hıristiyan değişimini bulmaya yönelik kesin bir dayanak bulunmamaktadır. Sonraki dönemlerde kısmen alıntıların yer almış olabileceği kesinlikle mümkündür. Bu sebeple sonraki Mahāyāna metinlerinde Buda'nın bir balıkçıyla karşılaştırmasına tanıklık etmekteyiz. Bu durum kesinlikle Budistik değildir. Üstelik sanat eserleri İsa ile Meryem Ana'nın etkisinin varlığını gösterir. Ancak bu unsurlar mitolojinin ana bölümünü etkilememektedir.

Bilakis eski Hinayāyana ekolüne ait efsanelerin batıya nüfuz ettikleri ve Hıristiyan Gospellerini etkiledikleri iddia edilmektedir. İddia, en becerikli yorumcular tarafından öne sürüldüğünden Budist efsanelerin herhangi bir biçimde Akdeniz'in doğusuna nüfuz ettikleri ve Kilise Gospellerinin oluşturulduğu çevrelerce bilindiğine dair bir inançtan daha fazlası değildir. Bu varsayımı desteklemede ileri sürülen en iyi örnek, Luke Gospelindeki Simeon'un hikâyesiyle Sutta Nipāta kadar erken bir dönemde bulunan ve bu nedenle Yeni Ahit'ten daha eski olduğu varsayılan Asita'nın hikâyesi arasındaki benzerliktir. İki anlatıda da yaşlı adam çocuğun doğduğunu duyup ona tapınır fakat gerçekleşeceğini öngördüğü şeylerden önce ölmesi gerektiğini fark eder. Ayrıca Buda'nın Māra tarafından ayartılması ile İsa'nın iblis tarafından baştan çıkarılması arasında belirgin bir benzerlik vardır. Bu sefer Budist öykü için kanıt Tipiṭaka'nın bölümlerinden bir araya getirilmelidir ve mukayese pek ikna edici değildir. Öne sürülen diğer paralellikler beş bin kişinin beslenmesiyle Peter'ın denizin üstünde yürümesine dair mucizelerdir. Ancak bu öykülerin alıntılandığı Budist kaynak yalnızca *Pāli Cātaka*'daki iki efsanenin giriş bölümleridir. Elimize geçtiği haliyle bu metin Hīnayāna'nın mevcut Buda'sının önceki doğumlardaki maceralarını içeren beş yüz kırk yedi öyküden oluşan bir derlemedir. Üstelik mitolojiden ziyade folklor adına olsa da metin, hazinelerle dolu bir maden gibidir. İçerdiği şiirlerin tarihleri belirsizdir fakat içindeki düzyazı yorumları ve giriş bölümleri bulundukları biçimleriyle MS beşinci yüzyıldan daha eski değildir. Düzyazının ne ölçüde eski geleneği (Not 7) temsil ettiği bir tahmin meselesidir. Ayrıca *Cātaka* metnindeki sözkonusu efsanelerin oluşumunun Gospeller tarafından ödünç alındıklarını kanıtlamak adına hiçbir değeri yoktur. Bazı bilim insanları *Cātaka*'daki öykülerde Placidus'un (Aziz Eustathius olarak tanınır), Aziz Christopher'ın efsanelerinin ve şeytanın Kutsal Olan kılığında azizlere saldırma girişimlerinin orijinal versiyonlarını aramamız gerektiğini öne sürmüşlerdir. Üstelik Hıristiyan keşişlerin dinsel amaçla bekâr kalma gerekliliğinin, başın tepesinin tıraş edilmesinin, kutsal emanetlere hürmet göstermenin, kilise çanları ile tütsü kullanımının,

kilise inşasının gerçek tasarımının kökenlerinin aranması gereken yerin Budizm olduğu da iddia edilmektedir. Bu gibi durumlarda hâlâ ödünç alınmaya dair bir kanıt bulunamamıştır. Ayrıca Budizmin ve Hıristiyanlığın birbirlerinin mitoloji ya da dinine katkıda bulunmadıklarında dair görüş geçerliliğini korumaktadır.

Tibet Budizmi, Hint Budizmine ait Mahāyāna ekolünün yan ürünüdür ama bu mezhebin inancını kendine has bir özgünlükle temsil eder. Arada sırada ortaya çıkan birkaç ekolü arasında ilkeleri bakımından kayda değer farklılıklar olsa da her haliyle Tibet Budizmi, Hinduizm ve özellikle Şaivizmi etkisi altına almıştır. Budist bir kılığa bürünmeye mecbur bırakılmıştır fakat ülkenin asıl tapınması ilkel gücü ile doğasının büyük bir kısmını kaybetmemiştir.

Budizmi Tibet'e getirme şerefi, MS 629 ile 650 yılları arasındaki dönemde, Kral Sroṅbtsansgampo'ya aittir. Kendisi Tonmi Sambhoṭa'yı Budist inanca ait kitaplar ve resimleri getirmesi için Hindistan'a göndermiştir. Krala bu vazifede iki eşi yardımcı olmuştur. Eşlerinden biri Nepāl kralının diğeri Çin imparatorunun kızıdır. Hükümet merkezini Yarlun'dan Lhasa'ya taşımıştır ve ileri bir yaşta öldüğünde eşleriyle meskeni hâlâ Lhasa'da sergilenmekte olan bir Bodhisattva Avalokiteşvara heykeli olmuştur. Efsane her iki eşinin Tanrıça Tārā'nın canlı simgeleri olduklarına dair öyküdeki gibi oldukça özgün bir inancı temsil eder. Çünkü kutsal varlıkların insan biçiminde vücut bulmaları Tibet mitolojisinin belirgin bir özelliğidir. Bu özellikler MS sekizinci yüzyılda Tibetlileri Budist inanca kesin bir biçimde sevk eden Padmasambhava'nın anlatısında tam anlamıyla gelişmiş gibi görünmektedir. Kendisi görünüşe göre Kaşmīr gibi sihir sanatlarının merkezi olan Udyāna'nın yerlisiydi. Ayrıca bu gizemli hünerde Gotama'yı gölgede bırakan mükemmel bir sihirbazdır. Hayatını anlatan efsanevi öykü, onu Tibet'in din değiştirmesi için ortaya çıkan Amitābha'nın manevi oğlu olarak göstermektedir. Hiç çocuğu olmayan ve gözleri görmeyen Kral İndrabhūti'nin oğlu olarak nilüfer çiçeğinden doğmuştur. Bu nedenle "Nilüferden Doğan" anlamına gelen bir isim almıştır. Kralın varisi olarak eğitim görmüş, kendisine denk herkesi başarılarıyla geride bırakıp Seylanlı bir prensesle evlenmiştir.

Ancak doğaüstü bir güç onu dünyevi şeyleri terk etmeye zorlamıştır. Babasının uşaklarından bazılarını geçmiş hayatları yüzünden cezayı hak ettikleri için öldürmüştür. Sonunda krallıktan sürgün edilmeyi hak etmiştir. Dākinī'ler ile Cinler ona sihirli at Bālaha'yı getirmişler, o da ata binip uzaklaşmış. Mezarlıklarda derin düşüncelere dalmaya başladıktan ve Dākinīler sayesinde orada doğaüstü güçler kazandıktan sonra tüm diyarları gezmiştir. Aslında halihazırda bir Buda kadar bilge olmasına karşın her bilimi, astrolojiyi, simyayı; Mahāyāna'yı, Hīnayāna'yı, *Tantra*'ları ve bütün dilleri öğrenmiştir. Keza bir Dākinīnin sureti olan Prenses Mandāravā'nın dinini değiştirmesini sağlamıştır. Prenses bundan sonra tüm gezintilerinde bazen kedi başlı bir insan bazen de diğer şekillerde ona eşlik etmiştir. Daha sonra Hindistan'ın dinini değiştirmeye koyulmuş ve bunu ülkenin her bölgesinde yerel inanca karşılık gelen bir öğretiyi yayarak başarmıştır. Bu öğretisine harici bir Budizm kılıfı giydirmiştir. Sonunda Tibet kralı Krisroṅldebtsan'ın daveti üzerine ülkede inancın yayılmasını engelleyen iblislerle mücadele etmeye girişmiştir. Her ne kadar Māra, onun başarısını engellemeye çalışsa da sonunda iblis mağlup edilmiş ve şeytani güçler teslim olmak zorunda kalmıştır. Padmasambhava'nın zaferi Lhasa'dan elli altı kilometre mesafede ve en eski Tibet manastırlarından biri olan Samyas manastırının inşa edilmesiyle kutlanmıştır. Vazifesini tamamladıktan sonra öğretisini batıdaki iblislerin diyarına taşımak üzere atı Balāha'ya binip kederli kraldan ayrılmıştır. Hâlâ bu iblislerin arasında yaşamakta ve inancını öğretmektedir.

Tibet'teki modern Budizmin sihirli kısmı, büyük ölçüde bu öğretici tarafından yayılan Budizm biçiminden türemiş olabilir. Yine de mevcut inanç, MS 1355'te doğan keşiş Tsoṅkapa sayesinde reform sergilemektedir. Öğrencileri arasında rNamrgyalcossde ve bKraşislhunpo (Ṭaşilhunpo) manastırlarının iki lideri bulunur. Bu liderlerin halefleri Dalay Lama ve Ṭaşi Lama olarak bilinir. İlki Tibet hiyerarşisinde her zaman en üst rütbeyi elinde bulunduran bu iki ruhani liderin sırasıyla Bodhisattva Padmapāṇi ile Buda Amitābha'nın canlı suretleri olduğu düşünülmektedir (Not 8). Bodhisattva'nın geçici suretinin ölümü üzerine diğerinin ruhu son Lama'nın

ruhunun ayrılmasından en az kırk dokuz gün sonra doğmuş olması gereken bir çocuğa geçer. Bu çocuğun kimliği kehanetle belirlenir ve kâhin, Lhasa yakınlarındaki gNascun'lu Dharmapāla'dır. Dharmapāla'nın ise tanrı Pehar'ın bir sureti olduğu düşünülür. Kehanetle gösterilen çocuk ebeveyniyle birlikte başkentin doğusundaki bir tapınağa götürülür. Dört yaşına geldiğinde Potala sarayına götürülüp keşiş adayı yapılır. Yedi ya da sekiz yaşında keşiş olup Lhasa'nın iki büyük manastırının itibari önderi sayılır. Çin'in Tibet üzerinde uyguladığı denetim herhangi bir Dalay Lama'nın olgunluğa erişmesini engellemek adına önceden bazı tedbirlerin alınmasına neden olmuştur. Şüphesiz bunun nedeni Çin'in taleplerine muhalif bir gücün gelişiminin önünü kesmekti. Arka arkaya gerçekleşen reenkarnasyon öğretisinin aynısı Ṭaşi Lama için de geçerlidir. Bu ilke diğer ruhani liderlere, özellikle Moğolistanlılar arasında, yaygın biçimde uygulanır.

Haliyle Tibetliler mitolojilerine salt Tibet Budizminin rahiplerini değil, Mahāyāna ekolünün ustalarını da eklemişlerdir. Sonunda Tibet Budizmi bu ekolden türemiştir. Böylece Mahāyāna, Nāgārcuna, Āryaveda, Asaṅga ve Vasubandhu'nun büyük ustalarının hepsi Bodhisattva rütbesine yükseltilmişlerdir. Görece daha geç dönemlere ait azizler ise on sekiz Arhat ve seksen dört Mahāsiddha gruplarına dahil edilmiştir. Diğer ünlü kişilikler arasında hükümdarlığında Budizmin Tibet'e ilk kez getirildiği kralın çağdaşı olan Dharmakīrti ile Bengal'de dokuzuncu yüzyılda doğmuş bilge Abhayākara bulunmaktadır. Abhayākara'nın bir Garuḍa kılığına bürünüp Turuşkaların ordusunu bozguna uğrattığı ve çok sayıda inananı ateist bir kral tarafından katledilmekten kurtardığı söylenmektedir. Abhayākara kraldan tutsakları bırakmasını dilerken başının üstünde devasa bir yılan belirir ve hükümdarı isteğini yerine getirmeye razı edecek kadar korkutur.

Tibet'te, Hintlilere ait olan kişinin kendini özel bir tanrının koruması altına sokmasına dair uygulama daha ileriye götürülür. Her keşiş genel anlamda ya da hayatının özel bir dönemi veya belirli bir iş için bir ilahi varlığı efendisi olarak benimser. Bu gibi tanrılar koruyucu ilahlar ya da Yidam grubunu oluşturur ve çeşitli

türleri bulunur. Bir tarafta Dhyānibudalar diğer tarafta Buda ya da Bodhisattvaların tecellisi olarak kabul edilen diğer ilahi varlıklar bulunmaktadır. Her iki grup da düzenli olarak sanat eserlerinde kollarında kendi *şakti*'lerini ya da dişi biçiminde enerjilerini tutar vaziyette temsil edilmeleriyle diğer koruyucu ilah türlerinden ayrılmaktadır. Bu sergileme yöntemi Şaivizmin Tibet Budizmi üzerindeki etkisinin en çarpıcı özelliğidir.

Gotama'nın Tibet dinsel hayatında görece küçük bir rol oynaması inançta kayda değer bir değişimdir. Dinsel hayatta çok daha önemli bir yeri beş Dhyānibuda ya da "Düşünceli Buda"lar, Vairocana, Akşobya, Ratnasambhava, Amitābha ve Amoghasiddha doldurmaktadır. Bunlar mevcut dönemin beş Mānuşibudası, Krakucchanda, Kanakamuni, Kāşyapa, Şākyamuni ile müstakbel Buda ya da Maitreyasına karşılık gelmektedir. Ayrıca beş Dhyānibodhisattva (liderleri "Samantabhadra"dır), Vairocana'nın Bodhisattvaları ve Akşobhya'nın Vacrasattvası vardır. Dhyānibudaların başı Amitābha olup cenneti Sukhāvati Tibet'te Çin ve Japonya'daki kadar meşhurdur. Bu ilahın gelişiminde Dhyānibudalarda olduğu gibi İran etkilerinin görülmesi beklenmedik bir şey değildir. Çünkü İranlı Fravaşiler ya da yeryüzünde doğanların manevi karşılıklarının Dhyānibuda kavramına belirli ölçüde benzerlikleri vardır. Amitābha ya da kusursuz yani *sambhoga* biçimindeki ismiyle Amitāyuların yanında sıkça Bhaişacyaguru (İyileştirme Efendisi) ismindeki Buda'nın suretlerini görmekteyiz. Ona tapınanlar heykellerini fetiş nesnesi olarak kullanırlar. Heykellere bedenlerinin hastalık bulaşan yerlerini sürerler.

Gotama'nın seleflerinden ilki Dīpaṁkara ve hemen ardından gelen altısı Vipaşyin, Şikhin, Vişabhū, Krakucchanda, Kanakamuni ve Kāşyapa'dan sıkça bahsedilir. Gerçi ne onlar ne de Maitreya yani müstakbel Buda mitolojide kayda değer bir rol oynar. Ancak Maitreya, İran eğilimi gösteren bir efsaneyle ilişkilendirilir. Gayā yakınlarındaki Kukkuṭapada tepesinde ya Gotama'nın öğrencilerinden biri ya da atalarından biri olan Kāşyapa'nın bozulmamış cesedi yatmaktadır. Maitreya evinden ayrılıp bütün Buda'lardan beklenen büyük feragatta bulunduğunda Kāşyapa'nın yattığı yere

gider. Tepe mucizevi bir şekilde açılır Maitreya cesedinden Buda'nın elbisesini alır ve acayip bir ateş ölünün cesedini tüketir. Öyle ki geriye ne bir kemik ne de kül kalır.

Maitreya'dan çok daha önemlisi Gotama'nın Dhyānibodhisattvası, Amitābha'nın manevi oğlu, Padmpāṇi ya da Avalokiteşvara'dır. Suretlerinden birinde bu ilah Siṁhanāda (Arslan Kükremesi) ismini taşır. Bu yönüyle taç mücevheri olarak yarım ay taşımaktadır. Tanrının bu şekilde tezahürü Şaivit kökene sahip olduğuna dair bir işarettir. Eski Budist Siṁhanāda efsanesi şüphesiz *Physiologus*'ta muhafaza edilen ortaçağ öyküsünün kaynağıdır. Öyküde doğumlarından sonra ölen yavrularına kükremesiyle hayat veren aslan anlatılır. Bu anlatı, aslında kutsal Babasının sesiyle hayata döndürülmeden önce üç gün boyunca mezarda yatan Mesih'e uyarlanan bir kıssadır. Tanrının bir başka Şaivit biçimi ise Amoghapāşa'dır. Üstelik aynı etki ilahın diğer iki görünümü olan Nāteşa (Dansın Efendisi) ile Şiva'nın Nīlakaṇṭha ya da "Mavi Boyu" isminin türediği zehrin adını taşıyan Halāhala'da ortaya çıkmaktadır. Yine de bir başka dışavurumunda on bir başlı olarak görünmektedir. Onun kökeninin izleri ise yaratıkları hastalıktan kurtarmak adına yorulmak bilmez bir göreve giriştikten sonra cehennemlerin bir kez daha dolduğunu gördüğünde bilgenin çektiği acıya kadar sürülebilir. Üzüntüsünden dolayı başı düşmüş ve dağılan parçalarından manevi babası Amitābha on tane baş üretip kendi başını da on birinci olarak eklemiş.

Görece yüksek mertebedeki bir başka Bodhisattva, kuzey Çin'de bir Budizm misyoneri olarak ünlenen Mañcuşrī'dir. Kendisinin karışık kompozisyonuna tarihsel bir öğretici hakkında kayıtlar girmiş olabilir. Babası ya da annesi olmadan nilüfer çiçeğinden doğmuştur ve yüzünden bir kaplumbağa fırlamıştır. Bu ve onu etkileyen efsanelerin diğer özellikleri Hindu Brahmā'sına benzetildiğini göstermektedir. Avalokiteşvara, Dalay Lama ile bir vücuda bürünürken Çinli imparator, tıpkı Sroṅbtsansgampo'nun Hindistan elçisiyle Padmasambhava'yı koruyan kral gibi Mañcuşrī'nin somut bir örneğidir. *Şakti*'si ayrıca Brahmā'nın karısı olan Saras-

vatī'dir. Suretlerinden biri Dharmadhātuvāgīśvara'nın biçimlerinden biri olduğundan diğer yandan Mañcughoşa ve Siṁhanāda olarak da görünmektedir. Ancak diğer Bodhisattvalar gibi onun da acımasız bir biçimi vardır. Bu suretiyle Vacrabhairava, Yamāntaka ya da Yamāri gibi isimler altındaki inancın düşmanlarının rakibi olarak görünmektedir. Bu isimlerden son ikisi (her ikisi de "Yama'nın Düşmanı" anlamına gelir) ülkenin nüfusunu azaltan ölüm iblisi Yama'ya karşı kazandığı zaferi övmektedir. Heykellerinde bir kılıç taşıması ona özgü özelliklerden birisidir ve tabiatının bu özelliği Nepāl medeniyetinin kurucusu olarak ünüyle ilintili gibi görünmektedir. Burada su vadisini boşalttığına inanılmaktadır.

Vacrasattva ya da Vacrapāṇi "Yıldırım Taşıyan" lakabı, açıkça İndra'dan gelen bir kökeni olduğuna işaret eden bir Bodhisattvadır. Tibet Budizminin daha sonraki dönemlerinde bu tanrı Ādibuda'nın temsilcisi olarak Samantabhadra'nın yerini alır. Ancak bu görüş hatta Tibet'te bile hiçbir zaman genel anlamda kabul edilmemiştir. Vacrapāṇi sıklıkla Padmapāṇi ve Mañcuşrī ile üçlemenin parçası olmuştur. Gerçi Amitābha çoğu kez Mañcuşrī'nin yerine geçmiştir. Dhyānibudaların Vacrasattva'dan doğdukları düşünülmektedir. Diğer yandan tanrının karakterinin korkunç bir yönü vardır. Cömert tavrıyla Yi-dam ya da koruyucu ilahlardan biri olarak hizmet eder fakat korkunç biçimiyle Dharmapālalar ya da "Dinin Koruyucuları" gibi görünmektedir. Dharmapālalar çeşitli çevrelerin iblislerine karşı gerçek inancın koruyucuları olarak Budist sisteme getirilmiş Hint ya da Tibet tanrılarıdır. Açıkcası yöntem çok yaratıcıdır ve kutsal karakterin iki farklı yönünün ayrıştırılmasına yönelik aynı ilke genel anlamda benimsenmiştir. Dharmapālalar gaddar görünümlü varlıklar olarak temsil edilirler. Kocaman ve çirkin başları, dışarı fırlayan dilleri, iri dişleri vardır ayrıca saçları da diktir. Kol ve bacakları müthiş derecede güçlü ancak kısadır. Vücutları da orantısızdır. Etrafları alevler ya da dumanlarla çevrilidir. Alınlarında üçüncü bir göz bulunur. Bu görünüşleriyle kavgaya hazır gibidirler.

Vacrapāṇi'nin iblislere karşı nefreti okyanusun çalkalanma-

sında kendisine ambrosianın korunması görevinin emanet edilmesiyle açıklanır. Ancak şeytanlar tarafından kandırılınca onların ölesiye düşmanı olurlar. İlk örneği İndra gibi o da bir yağmur tanrısıdır ve bu yeteneğiyle yağmur getiren Nāgaları devasa kuşlar Garuḍaların saldırısından korur. Efsaneye göre Nāgalar Gotama'nın vaazını dinlemek için geldiklerinde Vacrapāṇi'ye onları Garuḍaların saldırısından koruması görevi verilerek bu şekilde hizmete alınmış. Ancak bu özel konum Vacrapāṇi'nin Garuḍalar ile yakın ilişkisini engellemez. Ayrıca bir suretinde Garuḍa kanatları ve başının üstünde Garuḍa başıyla görünmektedir.

Ayrıca Yi-dam olan başka bir Dharmapāla ise Acala'dır (Sarsılmaz). Temel özelliği resimlerinde daima kılıç taşımasıdır. Diğer yandan gazap dolu ruh hali ismi Mahākrodharāca (Büyük Gazap Kralı) ile yansıtılmaktadır. Ondan daha çok bilineni ise saçlarının arasından at başı çıkan bir tanrı olan Hayagrīva yani "At Boyunlu"dur. Genellikle insanların dostu olarak temsil edilir. Ancak kişneyerek iblisleri korkutur ve aynı biçimde doğru sözlerle çağırıldığında varlığını ilan eder. Moğollar onu atların koruyucusu olarak görürler ve ismiyle karakteri bir hayvan kökeninin mümkün olduğunu göstermektedir.

Hayagrīva, Tibetliler tarafından Drag-gşhed grubu altında topladıkları sekiz korkunç tanrının ilki sayılır. Bu listedeki ikinci isim lCamsriṅ'dir. Onun Hint örneği muhtemelen Şiva'nın oğlu Kārttikeya'dır. Kārttikeya tam anlamıyla bir Tibet tanrısıdır. Üçüncü ise eski ölüm ilahı ve günahların cezalandırıcısı Yama'dır. Ancak artık önemi azalmıştır çünkü cehennemin acıları sonsuza dek sürmeyecektir ve sonunda bu görevden azat edilecektir. Diğer yandan yine kendisi lanetlilerden biridir. Bir efsaneye göre her gün eritilmiş metal yutmak zorundadır. Kız kardeşi Yamī onun yanında yeniden ortaya çıkar. Ölülerin kıyafetlerini götürmekle görevlendirilmiştir. Yaşça büyük olduğundan, Yama ölülerin ruhlarını yakalamak için kement taşır ve refakatçileri vardır. Bunlardan ikisi bir boa ve bir erkek geyik başlı olarak temsil edilir. Yama'dan sonra Vacrabhairava ya da Mañcuşrī'nin sureti olan düşmanı

Yamāntaka gelir. Onun ardından korkunç tanrılar arasında dişi bir figür olan Devī gelmektedir. Devī, katlettiği iblislerden akan kanlardan denizin üstünde bir katıra biner. Kendisine iki Ḍākinī eşlik etmektedir; Siṁhavaktrā ile Makaravaktrā. Bunlar sırasıyla aslan ve *makara* (bir çeşit yunusbalığı) başına sahiptirler. Ḍākinīler de Siṁhavaktrā'nın yanında belirir. Bunlardan ikisinin kaplan ve ayı başları vardır.

Kısmen Saravastī'nın artistik türüne benzese de bu tanrıçanın Şiva'nın karısının korkunç yönünden başka bir şey olmadığı besbellidir. Ayrıca gerektiği üzere Şiva'nın iki sureti kurtarıcı ilahlar arasında sayılır: Beyaz Mahākāla ve altı kollu koruyucu. Tibet'teki asıl özelliği koruyucu bir tanrı ile ilham vericiye aittir. Bu özellik onu genel anlamda dilbilgisi ile öğrenmenin efendiliğini atfeden Hint efsaneleriyle yakından ilişkilendirir. Kendisi sadece bir Dharmapāla değil ayrıca Yi-dam'dır. Dureti de benzer biçimde Yi-dam Şambara ve Hevacra'da teşhis edilecektir.

Korkunç tanrıların sekizincisi Brahmā'nın özel beyaz bir sureti ya da daha normal olarak Kubera veyahut varlık tanrısı Vaişravaṇa'dır. Ancak bunlardan ikincisi daha yaygın ve daha uygun biçimde dört Lokapāla ya da "Dünya-Muhafızının" biri olarak görünür. Bu dört büyük kralın Meru dağında yaşadıkları düşünülür. Budist dünyanın merkezi olarak ünlenen dağın civarında yaşayan iblis sürülerine hükmediyorlarmış. İsimleri güneydeki Kumbhāṇḍaların efendisi Virūḍhaka, kuzeyde Yakşaların efendisi Kubera, batıda Nāgaların efendisi Virūpākşa ve doğuda Gandharvaların efendisi Dhṛtarāṣṭra imiş.

Açıkçası bazen bu grupla özdeşleştirilen başka bir yerel ilah grubu vardır. Sayıları beş olup aralarından biri önderlik ederken diğer dördü Lokapālalar olarak hizmet vermektedir. Bu ilahların başının gNascun manastırının liderinde vücut bulduğu sanılmaktadır. Kendisi kehanetlerde bulunur ve özellikle ölmüş Büyük Lama'nın ruhunun kimin üzerine indiğini belirler. Bu dikkat çekici ilahlar topluluğunun Budist panteon ile birleşiminin şüphesiz haklı bir biçimde Padmasambhava'nın marifeti olduğuna inanılır. Ken-

disi zor ancak gerekli görülen yerel tanrıların öğretisine kaynaştırılması görevini yerine getirmiştir. Bu işi Asaṅga'nın çok daha eski bir dönemde Şaivit panteonu Mahāyāna ekolü Budizmine dahil etmek üzere benimsediği modeli kullanarak gerçekleştirmiştir. Bu yerel ilahların bir diğeri, beş tanrı grubuyla yakın ilişki içinde görünen Damcan rDorcelegs'tir.

Tibet ayrıca başlıca ve görece önemsiz birçok surette bulunan ilahlarını doğrudan Hindistan'dan ödünç almıştır. Nitekim İndra'dan sadece Gotama'nın yardımcısı olarak Mahāyāna'nın Vacrapāṇi'si değil ayrıca Bodhisattva Vacradhara, Dhyānibodhisattva, Yakşa Vacrapāṇi ve hatta İndra ismiyle türemişlerdir. Yine Brahmā sırf kısmen Mañcuşrī'de yeniden doğmamış ayrıca bağımsız olarak panteona girmiştir. Rudra ise Mahākāla'nın yanında görünür. Agni, Varuṇa, Vāyu ve Vasundharā (Yeryüzü) gibi doğal olaylarla yakından ilintili ilahlardan sıkça bahsedilir. Bunlardan daha ilginci ise Tibet tasavvuruna özel bir benzerliği bulunan ikincil ilahlardır. Nāgalar en göze çarpanlarıdır. Başlarının üstünde yılanlar görünen insan bedenlerine sahiptirler ya da derin denizlerin yılanları ya da ejderhaları olarak tasvir edilirler. Kendilerine has kastları ve kralları vardır. İnsanların üstüne kıtlık ve salgın hastalıklar gönderebilirler. Düşmanları kuş kanadı ve başına sahip fakat güçlü insan kolları olan yarı insan bedenindeki Garuḍalardır. Yılanlar arasında başlıcaları Nanda, Upananda, Sāgara, Vāsuki, Takşaka, Balavant, Anavatapta, Utpala, Varuṇa, Elāpattra ve Şaṅkhapāla'dır.

Rākşasalar, Yakşalar ve Gaṇalar iki farklı görünümde temsil edilirler. Birisinde Dharmapālaların görünüşlerini benimserler. Diğerinde kendilerini yok edip kanlarını içen korkunç tanrıların kurbanları olarak görülürler. Hint efsanesinde olduğu gibi Vetālalar mezarlıklarda ruh çağırırlar.

Dişi unsuru Tibet mitolojisinde önemli bir rol oynar. Büyük tanrılardan ayrı tutulamayan *şakti*lere ek olarak ayrıca Tārālar ve Ḍākinīler olmak üzere farklı dişi ilahlar da bulunur. Tārā terimi Tibet'te "Kurtarıcı" olarak yorumlanır, en mükemmel Tārā beyaz ve

yeşil olmak üzere iki sureti bulunan Avalokiteşvara Bodhisattvasının *şakti*sidir. Kral Sroṅbtsansgampo'nun Nepāl prensesleri olan iki eşinin Tārā'nın bu iki sureti olduğu düşünülmektedir. Aralarındaki farkın bir yanda Çinlinin solgun rengiyle diğer tarafta Hintli hanımın *şyāmā* rengi olduğu saptanmaktadır. Elbette "yeşil" renk tanımı bu zor terimin yanlış bir yorumuysa. Sanatsal biçimiyle Tārā erken dönem Budizminin ikonografisinde önemli bir rol oynayan tanrıça Şri'ye çok benzemektedir. Asıl özellikleri Tibet Budizminin diğer unsurları gibi oldukça Şaivittir. Ayrıca farklı ilahlar olarak görülen Tārā'nın diğer suretleri Marīcī, Mahāmayūrī, Mahācāṅgulītārā, Ekacaṭā, Khadiravanatārā ve Bhṛkuṭī'dir. Gerçi bunlardan sonuncusu Tārā ve Avalokiteşvara ile ayrı bir tanrıça olarak çok daha dikkat çekicidir. Bir başka önemli kutsal varlık Uşṇīşavicayā'dır. Antik şöhreti ismini taşıyan bir *dhāraṇī* yani büyünün Horiuzi'deki Japon manastırında MS 609 yılından beri saklanan eski palmiye yaprağından elyazmalarındaki büyüler arasında bulunmasıyla kanıtlanmıştır. Bir diğer gözde kutsal varlık sekiz kola sahip olmasıyla ayırt edilen Sitātapattra Aparācitā'dır. Parṇaşabarī ise çok daha vahşi bir ilahtır. Kendisi Pukkasī, Pişācī ve Gāndhārī isimleriyle de bilinir. Yapraklardan oluşan elbisesiyle taşıdığı isimler tüm Şabaraların ya da Hindistan'ın vahşi yerli kabilelerinin leydisi olduğu iddiasını haklı göstermektedir. Kurukullā varlık tanrıçası sayılır, Vaişravaṇa ile yakın ilişkilidir. İlk olarak göreve getirilen Dalay Lama'ya büyük zenginlik kazanmasında yardımcı olan odur. Kāmadeva'nın karısıdır ve açıkçası cinsel sevgi tanrıçası Hindu Rati'den başka bir şey değildir.

Bodhisattva Mañcuşrī'nin *şakti*si Sarasvatī ya da Hint ilk örneğine uygun olarak tek bir yüzü ve iki kolu olan, Hint çalgısı *vīṇā* ya da ut çalan güzel bir kadın biçiminde temsil edilen Vāc'tır. Şrīvacrabhairavatantra'da büyük bir rol oynar çünkü Vacrabhairava suretindeki Mañcuşrī'nin karısıdır.

Görece şöhreti daha düşük bir dişi ilah grubunu, hepsinin Ḍāka isimli bir ilahın karısı olduğu düşünülen Ḍākinīler oluşturmaktadır. Anlamı tam olarak bilinmeyen Sanskritçe isimleri Tibet diline "Havadaki Gezginler" olarak çevrilmiştir. Bu tanrıçalar

çok biçimlidir. Ancak bir yandan kendilerine tapınanlara doğaüstü güçler bahşederken diğer yandan büyük öfke saçmaya meyillidirler. Bu yüzden tapınanlarını takdir etsinler diye durmadan dostluklarını kazanmak gerekir. Onlardan irfan edinmeye çalışanlar onları çirkin insan ya da hayvan suretlerinde bulmayı ümit etmesi gerekir. İki gruba ayrılırlar. Biri halihazırda bu dünyadan ayrılanlar, diğeri hâlâ burada kalanlardır. İlk gruba Budaḍākinī, Vacraḍākinī, Padmaḍākinī, Ratnaḍākinī ve Karmaḍākinī dahildir. Tüm Ḍākinīler arasında en önemlisi Vacravarāhī'dir. Kendisi bSam-ldin manastırının lideri olan rahibede vücut bulmuştur. Geceleri uyumasına izin verilmez. Aksine bu süreyi tefekkür içinde geçirmesi beklenir. Efsaneye göre bir Moğol yağmacısı MS 1716'da rahibenin suretine büründüğü tanrıçaya has özellikleri taşıyıp taşımadığını öğrenmek için manastıra girdiğinde duvarların içinde büyük dişi bir domuzun liderliğinde beslenen bir domuz sürüsünün bulunduğu bir boşluktan başka bir şey bulamamış. Tehlike geçtiğinde domuz sürüsü biçimlerini değiştirip yeniden başrahibelerin denetimindeki keşiş ve rahibelere dönüşmüşler. Bu arada yanlış inancından dönen Moğol, manastıra büyük bir bağışta bulunmuş. Nepāl'de görünüşe göre bu tanrıça Şiva'nın eşi Bhavānī'nin bir biçimi sayılmaktadır. Tasvirlerinde domuz burnunun bulunması ayırt edici bir özellik olup suretinin buna benzer bir işaret taşıması gerekmektedir.

Diğer Ḍākinīler sekiz korkunç tanrıdan biri olma özelliğiyle Devī'nin refakatçileri olarak görünürler. Her ne kadar Hindu mitolojisinin benzer ruhlarından bariz bir şekilde farklılık göstermeseler de bu Ḍākinīlerin çoğu büyük ihtimalle Tibet'in yerli ruhlarıdır.

Sekizinci Bölüm

Jainlerin Mitolojisi

Jain ve Budist mezhepleri ne kadar eski olursa olsun, Jain inancının kurucusun günümüzde bildiğimiz haliyle Buda'nın bir çağdaşı kılan gelenek ne kadar güvenilir olursa olsun, atası Pārşvanātha tarafından esas olarak öğretilen bir dini geliştirip gözden geçirmiş olsun ya da olmasın, Jainlerin mitolojisi kuşkusuz Budistlerin mitolojisiyle büyük bir benzerlik taşımaktadır. Üstelik Hindistan'ın alışılagelmiş mitolojisiyle yakın ilişkili olduğu görülmektedir. Sorun daha eski dönemlere ait Jain metinleri olan Pūrvaların söylendiği üzere kaybolmasıyla daha karmaşık bir hal alır. Elimizde bulunan kutsal metinlerin tamamen belirsiz bir tarihe sahip olduğu, hatta içeriklerinin kökeninin MS üçüncü yüzyıl kadar görece eski bir tarihe dayandığı kabul edilse de belgelerin MS beşinci yüzyılın ortasına, Devarddhigaṇa dönemine kadar son haliyle düzenlenmedikleri kuşkusuzdur. Bu döneme kadar her zaman büyük küçük birçok eklentiye maruz kalmışlardır. Mevcut biçimleriyle Jain inançlarının neredeyse tasavvur edilemeyecek ölçüde geniş biçimde taslağı çıkarılmıştır. Ayrıca yirmi dört Tīrthakaranın kişilikleri üzerinde odaklanan mitolojileri dünyanın biçimlendirilmesiyle zamanın doğası üzerine çarpıcı görüşleriyle ilişkilidir. Bu yüzden Tīrthakaraların ya da kusursuzlaşmış azizlerin sayısı onlarca dünya ile kıta yaratan maharetli bir aletle yedi yüz yirmiye çıkarılmıştır. Bu dünya ve kıtaların her birinde yirmi dört Tīrthakara ve her biri içinde üçer çağ vardır. Dünyaların hepsi Jambudvīpa kıtasını örnek almışlardır. Bu kıta üstünde yaşadığımız ve aramızda aşılmaz denizler olan kıtadır. İki bölümden oluşur;

Bharata ve Airāvata. On sayısı Dhātakīkhaṇḍa ile Puşkarārdha'nın bölümlerinden oluşur ve her birinin Airāvata ve Bharata kısımları vardır. Diğer yandan bunlar doğu ve batıya bölünmüştür. Yine zamanla Mahāyāna Budist metinleri gibi Jainler de büyük sayılardan zevk almaya başlarlar. Bu yüzden tek başına bir yıl "önceki" (yani *pūrva*) olarak tanımlandığında normal olarak yedi milyar beş yüz altmış milyon yılı kapsamaktadır. Bu da hayatın önceki döneminin daha mutlu ve daha uzun olduğuna dair ilerleyen yaş inancıyla kıyaslanan bir kavramdır. Jainlere göre zaman sonsuzdur ve muhtemelen başlangıçta altı tane olduğu düşünülen ispitlere sahip bir tekerlek olarak resmedilir. Ancak normalde her nasılsa ispitlerin sayısı on ikidir. Altışarlı iki gruptan oluşur. Bunlardan biri *avasarpiṇī* ya da "iniş" ve diğeri de *utsarpiṇi* ya da "çıkış" ile ilgilidir. Bu devirlerin ilkinde iyi şeyler yerini yavaş yavaş kötülere bırakır. Bu ilişki diğerinde tersine döner. Bu, devirlerden *avasarpiṇī*'nin beşinci "ispiti" ya da *ara*'sı içinde yaşadığımız devirdir.

Jainlerin gerçek tanrıları mevcut *avasarpiṇī*'nin dönemin Tīrthakaralarıdır. Toplamda yirmi dört tane olan tanrıların isimleri çok detaylı bir biçimde bizlere kadar ulaştırılmıştır. Yine bazı değişikliklere rağmen ayrıntılar aynıdır. Örneğin isimleri ve bulundukları yerler, bedenlerinin renkleri ve endamlarıyla kendilerine atanan refakatçi ruhlar farklılık göstermektedir. Bu ruhlar öğretilerin başını çeken Gaṇadhara'nın ve din değiştiren ilk dişi Āryā'nın bir Yakşa'sı ile bir Yakşinī'sidir. Zaman zaman ortaya çıkan küçük değişiklikler oldukça dikkat çekicidir. Bu yüzden yirminci Tīrthakara, Munisuvrata ile yirmi ikinci olan Neminātha'nın diğerlerinin hepsinin ait olduğu İkşvāku ailesinden değil, Harivaṁşalardan olduğu söylenmektedir. Neredeyse bütün Tīrthakaralar doğdukları yerde kutsallığa erişmiş ve bilgi sahibi olmuşlardır. Gerçi Ṛşabha'nın Purimatāla'da, Neminātha'nın Girnār'da ve Mahāvīra'nın (sonuncusu) ise Ṛjupālikā nehrinde Kevalin'e dönüştüklerinden yani en ileri düzeyde bilgiye sahip olduklarından bahsedilmektedir. Aralarından yirmisi Sametaşikhara'da ya da Bengal'in batısındaki Pārşvanātha dağında nihai özgürlüğe ulaşmıştır. Ancak Neminātha Girnār'da, Vāsupūcya

TĪRTHAKARA (Levha XXVIII)

Jain Tīrthakaraların (Kusursuzlaşmış Azizler) devasa heykelleri bir süper insan ifadesiyle çok çeşitli biçimlerde temsil edilmektedir. En eski Jain mezhebi olarak Digambaralar (Gökyüzü – Örtülü, yani örtüsüz) çıplaktır. Uzun kulaklar Buda'nın resimlerinde tekrarlandığı gibi ilginçtir. Mysore, Şravanabelagola'daki bir heykelden. Londra'daki Hint Ulusal Kütüphanesi'ndeki bir fotoğraf.

Bengal'in kuzeyindeki Campāpurī'de, Mahāvīra Pāvāpurī'de ve Ṛişabha'nın ise Gucarāt'taki meşhur Şatruṁcaya ile özdeşleştirilen Aşṭāpada'da bu mutluluğa erişmişlerdir. Ṛişabha, Nemi ve Mahāvīra ayrıca nilüfer çiçeği tahtında oturur vaziyette özgürlüğe ulaşmaları bakımından benzerlik göstermektedir. Diğerleri ise bir insanın herhangi bir günaha karşı kendisine güç verdiği düşünülen bütün uzuvları hareketsiz biçimde *kāyotsarga* pozisyonunda ayakta durmaktadırlar. Bununla birlikte Tīrthakaraların hepsi başka iki bakımdan farklılık gösterirler. Birincisi heykellerinde yontulan kendilerine ait bir işaret ya da kavramdır. İkincisi ise altında kutsandıkları ağaçtır. Yine de tutumlu Jainler çoğunlukla doğumlarında ortaya çıkan benzer mucizeleri, bir Tīrthakara hayatına düşkün olmadaki kararlılıklarını ve özgürlüğe ulaşmalarını anlatmak için bilgece bir araç kullanmayı benimsemişlerdir. Böylece bizlere gerektiğinde içerdiği diğer bireylerden bahseden parçalardan oluşan kanonik metinler bırakmışlardır.

Son Tīrthakara olan Mahāvīra'nın hayatı diğer hepsi için ayırt edici bir özelliktedir. Aslında tam olarak belirleyemesek de kesin bir zamanda Mahāvīra kutsal mekânından inmiş ve aslan biçimine bürünerek Jālandharāyaṇa Gotrasından[10] Devānandā'nın rahminde cenin halini almıştır. Devānandā ise Koḍāla Gotrasından Brāhman Ṛişabhadatta'nın karısıdır. "Saygıdeğer Olan" ne zaman ineceğinin ve indiğinin farkındaydı. Ancak geçen süre o kadar azdı ki inerken geçen zamanı bilmiyordu. İndiği yer günümüzde Besārh yakınlarındaki Basukund olan Kuṇḍagrāma idi. Ancak İndra bu inişten memnun değildi çünkü bir Tīrthakara için fakir bir Brāhman ailesinde doğmanın uygunsuz olduğunu dile getirmekteydi. Dolayısıyla Mahāvīra hakkındaki bilgiye tam hâkim olarak cenini Devānandā'nın rahminden alıp Vāsişṭha Gotrasından Trişalā'nın rahmine saygın bir şekilde yerleştirmiş. Trişalā, Kāşyapa Gotrası ile Jñaṭriler klanından Kişatriya Siddhārta'nın karısıymış. Bu arada Trişalā'nın rahmindeki cenini de Devānandā'nınkine taşımış. O gece Trişalā on dört olağanüstü rüya görmüş. Benzer biçimde bir Tīrthakara'nın annesi, Arhat'ın rahmi-

10. Gotra: Hint kültüründe klana eşdeğer köken (ç.n.)

ne girdiği gece bu rüyaları görürmüş. Rüyayı kocasına anlatır ve kâhinler doğacak çocuğun yüceliğine dair kehanette bulunurlar. Çocuk doğduğunda çok sayıda tanrı gelir ve doğumundan dolayı Mahāvīra'nın babasının gerçek konumuna uygun biçimde en görkemli törenler düzenlenir. Bu arada çocuğun ana rahmine düştüğü andan itibaren evin refahı öylesine artar ki bebeğe Vardhamāna yani "Çoğaltan" ismi verilir. Babası öldüğünde otuz yaşına ulaşan Mahāvīra, ağabeyi Nandivardhana'nın izniyle, kendisini çileciliğe verir. Bir süreliğine Gosāla altındaki Ācivika mezhebiyle yakın ilişkiye girdiği uzun bir ömür geçirdikten sonra hayatını teslim eder. Doğumunda olduğu gibi ölümünde de tanrılar hazır bulunur. Öldüğünde bir kül kümesi biçimde büyük bir kuyrukluyıldız ortaya çıkar. Yıldız aceleyle boynuz biçimli kuyrukluyıldız olarak tanımlanır ve Pliny'ye göre Salamis muharebesi esnasında görünen kuyrukluyıldız budur.

Bu anlatı Tīrthakara'nın takipçileri ve muhtemelen kendisi tarafından kutsal bir varlık olduğuna inanıldığı konusunda tereddüte yer bırakmaz. Ancak ceninlerin değiştirilmesi öyküsünden ne anlamı çıkardı? Mahāvīra efsanesinden tarih yazma çabalarını borçlu olduğumuz Profesör H. Jacobi (Not 1) bu anlatıda Mahāvīra'nın gelişimi aleyhinde bir gerçeğin açıklanmaya çalışıldığını görmektedir. Onun görüşüne göre Devānandā'nın Siddhārtha'dan başka kocası olmamıştır ve sözde Ṛişabhadatta mitsel bir kişidir. Gerçekte çocuk, kökeni itibarıyla bir Brāhman olan Devānandā'nın çocuğudur ve onu Trişalā ile ilişkilendirme girişimi aslında ona bir Kişatriya leydisi olan Trişalā'nın soylu akrabalarının güçlü korumasını sağlamak içindi. Mahāvīra'nın ebeveynleri kendisini peygamber olarak açıklamadan önce öldüklerinden hikâyeye inanmak daha kolay olurdu. Ancak gerçekler tamamen unutulamadığından ceninlerin değiştirilmesi öyküsü uydurulmuştu. Yine de diğer yandan Jacobi'nin kendisinin de ifade ettiği gibi değiş tokuş Kṛişṇa'nın doğumuna dair benzer bir anlatıdan açıkça ödünç alınmıştır. Ayrıca iddia edildiği gibi böylesine mantıklı bir açıklama bulmaya çalışmak yersizdir. Ne sebeple olursa olsun -büyük ihtimalle Kṛişṇa efsanesinden dolayı- Tīrthakara'nın yüce

doğasının muhtemelen doğumun önemini artırmak üzere bu değiş tokuşu gerekli kıldığı Jain ekolünün öğretisi olmuştur. Ayrıca bu inancın Ācīvika mezhebinden ödünç alınmış olması hiç de imkânsız değildir. Ācīvika mezhebi Nārāyaṇa inancıyla ilişkilendirilmiştir (Not 2).

Kṛişṇa mezhebiyle aynı yakın ilişki yirmi ikinci Tīrthakara olan Ariṣṭanemi'nin (ya da Neminātha) biyografisiyle bizlere gösterilmektedir. Biyografi uzun uzadıya Jain *Antagaḍadasāo*'da izah edilmektedir. Bununla bağlantılı olarak bütününde biraz değişiklikle Devakī'nin oğlu Kṛişṇa'nın hayatı ve ölümü hakkında bilgi ediniyoruz. Gerçi seçilen gerçekler elbette bu kahramanın hayatının bir bölümüdür. Ceninlerin değiştirilmesinden özellikle bahsedilir; Devakī'nin boşuna doğan altı çocuğundan da bahsedilir. Tıpkı *Purāṇa*'larda olduğu gibi çocukları Kaṁsa tarafından katledilmiş ve bunun için yas tutmuştur. Kṛişṇa'nın Hariṇegamesi ile müdahalesinin sonucu olarak Gaya Sukumāla adında sekizinci bir çocuk doğar. Ancak onun kaderi de şansızdır. Erkek kardeşi Kṛişṇa, Brāhman Somila ile karısı Somasirī'nin kızı Somā ile evliliğini ayarlar. Ancak bu arada Prens Ariṣṭanemi'nin bir konuşmasını duyar ve dünyevi şeyleri çilekeş bir hayat için terk etmeye karar verir. Kendisini bu kararından geri çevirmeye yönelik her girişime karşın ısrar eder ve sonunda sadece bir günlük saltanat ihtişamını yaşadıktan sonra kendi dilediğini yapmasına (bu öykülerde her zaman olduğu gibi) izin verilir. Artık bir geceliğine Mahākāla'nın mezarında tefekküre dalmak için Arhat'ın müsaadesini almıştır. Bu halde meşgul olduğunu gören Somila onun şeytani bir şey yapmakta olduğunu zannederek öfkeyle kendisini katleder. Ertesi gün durum Kṛişṇa'ya anlatılır. Bu arada bilge kendisine ölü adamın aslında ölümden fazlasıyla yararlandığı göstermiş. Ancak günahkâr Kṛişṇa'nın huzuruna suçluluk vicdanının korkusuyla gelmeye mecbur kalmış ve onun önünde düşüp ölmüş. Benzer biçimde Kṛişṇa'nın ölümüne dair kehanet biraz ilgi çekicidir. Çünkü Arhat ona Dvārakā yakıldığında Rāma ve Baladeva ile güney okyanusu Paṇḍumahurā'ya Pāṇḍavalara gideceğini söyler. Orada, Kosamba ormanında sol ayağından

Jarākumāra'nın yayından fırlattığı keskin bir okla yaralanacağını anlatır. Paṇḍumahurā şüphesiz Pāṇḍyaların kral olduğu güneyin Madurā'sıdır. Ayrıca metin Pāṇḍavalar ile Pāṇḍyaların kimliğini olumlamaktadır (Not 3). Dahası Kṛiṣṇa'ya *Purāṇa*'lardaki arkadaşı Baladeva'nın değil ayrıca alışılagelmiş mitolojide doğrudan Kṛiṣṇa ile ilişkilendirilmeyen Rāma'nın eşlik ettiğinden bahsedilir. Kṛiṣṇa söylencesiyle Jainlerin yakın ilişki aynı dönemde yirmi dört Tīrthakara'nın yanı sıra on iki Cakravartin'in doğmasıyla tasvir edilmektedir. Bunlar arasında iyi tanınan Bharata, Sagara, Maghavan ve Brahmadatta bulunmaktadır. Ayrıca Puruşottama, Puruşasiṁha, Lakşimana ve Kṛiṣṇa'nın dahil olduğu dokuz Vāşudeva bulunmaktadır. Rāmacandra ile Balarāma'nın dahil olduğu dokuz Baladeva ve Rāvaṇa ile Jarāsandha'yı içeren dokuz anti-Vāşudeva da doğmuştur.

İlk Tīrthakara olan Ṛişabha'nın öyküsü bizi *avasarpiṇī* çağının ilk *ara*sının başlangıcına götürür. Bu günlerde yeryüzü düzdür, insanlar sağlıklı, ziyadesiyle uzun boylu ve güçlüdürler. Uzun bir ömür yaşarlar ve neye ihtiyaçları varsa dilek ağaçlarından elde ederler. Oğulları ve kızları ikili olarak doğup kendi aralarında evlendikleri için bu zaman *yugalin* (çift) dönemiydi. Geçim sıkıntısının olmadığı memnuniyetin hüküm sürdüğü zamanlardı. Açıkçası destanda Uttara Kurus'a benzer bir toplum ve sosyal hayat tasviri sergileniyordu. Zaman ilerledikçe insanların sayısı arttı ve sonunda sonuncusu Nābhi olan ilk yasa yapıcılar, yani Kulakaralar ortaya çıktı. Nābhi'nin karısı bir erkek çocuk doğurdu. Rüyasında aslan gördüğü için oğlana Ṛişabha yani "Boğa, Kahraman" adı verildi. Kendisi insanların yararına ilki yazma, en önemlisi aritmetik ve sonuncusu kehanet bilgisi olan yetmiş iki bilgi öğretendi. Bunların dışında kadınların altmış dört yeteneğiyle çömlekçi, demirci, boyacı, dokumacı ve berber gibi meslek erbalarının yüz becerisini ayrıca üç mesleği de öğretmiştir. Akrabalar arasındaki evliliğe dair *yugalin* sisteminin geleneğinden vazgeçilmesi de onun sayesinde olmuştur. Vakti gelince krallıklarını oğullarına bağışlayıp çilekeş bir hayata geçmiştir.

DILWĀRA TAPINAĞI (Levha XXIX)

Heykelcilikteki detay zenginliği Rājputāna, Siroh'ta bulunan Ābū dağındaki beyaz mermerden Dilwāra (Delvāḍa ya da Devalvāḍa) tapınağında çarpıcı biçimde gözler önüne serilmektedir. Tapınak, heykeli oyma halinde görülen ilk Jain Tīrthakara, Ṛiṣabhadatta'nın onuruna MS 1032 yıında yapılmıştır. Boston Halk Kütüphanesi'ndeki bir fotoğraf.

Pārşvanātha hakkındaki efsanelerden Dharaṇendra ile Padmāvātī'yi niçin refakatçileri olarak aldığını açıklamaya çalışan anlatı özellikle ilgi çekicidir. Marubhūti ile Kamaṭha adındaki iki kardeş, sekiz surette düşman olarak doğmuşlardır. Sonuncu surette sırasıyla Pārşvanātha ile Şambaradeva olarak ortaya çıkmışlar. Ateş ayini için ağaç kesmekte olan bir inançsız bir keresinde Jina'nın itirazına karşın ağacın içindeki iki yılanı parçalamış. Ancak Jina yılanları özel bir efsunla yeniden hayata döndürmüş. Bu yüzden Şambaradeva *kāyotsarga* egzersizini uygulamış ve hareketsiz olarak ayakta durup şiddetli havaya maruz kalan Pārşvanātha'ya büyük bir fırtınayla saldırmış. Tıpkı Māra Bodh Gayā'daki Buda'ya hücum ettiği gibi. Daha sonra ise Pātāla dünyasında Dharaṇendra ve Padmāvātī olarak yeniden doğmuş olan iki yılan cehennemden çıkıp yardımına gelmişler. Dharaṇendra kıvılarak Jina'nın etrafına dolanmış ve Yakşiṇī de onu korumak için üstünü beyaz bir şemsiyeyle örtmüş. Bundan böyle de tıpkı Şakra'nın Budist efsanede "Kutsanmış Olan"a eşlik ettiği gibi kendisinin refakatçileri olmuşlar. Bu yüzden Jina Pārşvanātha'nın Elurā, Bādāmi'deki Jain heykelleriyle başka yerlerdeki tasvirlerinde etrafına bir yılan dolanmış biçimde temsil edilmektedir. İşin ilginç çıplaklığı ve çıplak heykelleri savunan katı mezhep kuralına uyan Digambara Jainleri yedinci Tīrthakara'yı daha küçük bir yılan örtüsüyle kaplarlar.

Gerçek tanrılar olan Tīrthakaraların dışında kalan sıradan ilahlar özenli ve dikkatli bir biçimde alt kategorilere ayrılmıştır. Sınıflandırma *Uttarādhyayana Sūtra*'nın otuz altıncı bölümünde şu şekilde verilmiştir: Bhaumeyikalar (ya da Bhavanavāsinler), Vyantaralar, Jyotişkalar ve Vaimānikalar olmak üzere dört tür bulunmaktadır. İlk kategoride on alt grup bulunmaktadır; Asura-, Nāga-, Vidyut-, Suparṇa-, Agni-, Dvīpa-, Udadhi-, Dik-, Vāta- ve Ghaṇika-Kumāralar. İkinci grupta sekiz tür vardır; Pişācalar, Bhūtalar, Rākşasalar, Yakşalar, Kinnaralar, Kimpuruşalar, Mahoragalar ve Gandharvalar. Aylar, güneşler, gezegenler, Nakşatralar ve yıldızlar ise Jyotişkaların ikamet yerleridir. Vaimānika tanrıları ise iki türdür; *kalpa*ların içinde doğanlar ve *kalpa*'ların üstünde doğan-

lar. Bunlardan ilki isimlerini aldıkları *kalpa*ların içinde yaşayan on iki gruba ayrılırlar: Saudharma, Īşāna, Sanatkumāra, Māhendra, Brahmaloka, Lāntaka, Şukra (ya da Mahāşukra), Sahasrāra, Ānata, Prāṇata, Āraṇa ve Acyuta. *Kalpa*ların üstündeki bölgelerde doğmuş tanrılar yine evrenin "boynunda" ya da üst kısmında yaşayan Graiveyakalar ile üzerlerinde başka hiçbir tanrının olmadığı Anuttaralar (Daha Üstü Olmayan) olarak bölünürler. İlk grup en aşağıdan en yukarıya doğru yükselen üçer tanrıdan oluşan üç takımdan oluşur. Anuttaralar; Vijayalar, Vaijayantalar, Jayantalar, Aparājitalar ve Sarvārthasiddhalar olarak sınıflandırılır. Metinde daha sonra bu ilahların hayatlarının uzunluğu anlatılır. En yüce tanrılar yani Sarvārthasiddha Vimānaların durumunda yaşları hayal edilemez rakamlara ulaşır. Yine de ilahlar *saṁsāra* ya da ruh göçüne maruz kalırlar ve sonsuza dek var olamazlar.

Bu Vimāna'nın on iki yojana üstünde şemsiye biçiminde olan ve nihayet kusursuzluğa erişen ruhların gittiği Īşatprāgbhāra adında bir yeri vardır. Dört milyon beş yüz bin *yojana* uzunluğundadır ve bunun üç katı kadar çevre uzunluğuna sahiptir. Merkezi sekiz *yojana* kalınlığında olup kenarlarına doğru kuş kanadı inceliğine gelene dek daralmaktadır. Saf altından oluşan Īşatprāgbhāra'nın üstünde saf mutluluğun barındığı Şilā bulunmaktadır. Deniz kabuklusu kadar beyaz bir yerdir ve yojana ötesi dünyanın ucudur. Kusursuzluğa ulaşan ruhlar *yojana*'nın en üstündeki *kroşa*'nın altıncı bölümüne girerler ve bütün ruh göçlerinden serbest biçimde yaşarlar. Bu biçimde kusursuzluğa ulaşan her bir ruh teker teker sonu olmayan bir başlangıca sahip olur. Ancak toplu olarak bir başlangıç bile yoktur. Gözle görünür biçimleri yoktur, baştan başa hayat içerirler; bilgi ile inanç haline gelirler.

Diğer yandan Jainler yeryüzünün altında bulunan bir dizi cehennemden bahsederler; Ratnaprabhā, Şarkarāprabhā, Vālukāprabhā, Paṅkaprabhā, Dhūmaprabhā, Tamaḥprabhā ve Mahātamaḥprabhā. En aşağıdaki cehennemde yaşayanların tümü kesinlikle iki bin beş yüz metre boyundadır. Ancak yukarı doğru çıkılan her basamakta boyları yarıya düşer.

Bu oldukça çarpıcı düzenin dışında Jain mitolojisi hakkındaki en hayret verici şey görece daha önemsiz ilahlara verilen önemdir. Bu ilahlar Vyantaralar olarak sınıflandırılır ve orman sakinleri olarak tanımlanırlar. Felsefi anlamda bu ilahların önemi periler, koboldlar, hayaletler ve hortlaklara inanca karşılık gelmektedir. Bu minyatür tanrılar göze çarpmasa da Ṛigveda'da yer almaktadır. Şüphesiz Hindistan'ın yaygın inancında her zaman temel unsurlar olmuşlardır. Panteonda göze çarpan bir başka kişilik Hariṇegamesi'dir (Not 4). Kendisi *Kalpa Sūtra*'da İndra'nın piyade birliklerinin kutsal komutanı olarak yer almaktadır. Mahāvīra'nın ceninini nakletmeye yönelik sivil görev ona verilmiştir. Diğer yandan *Antagaḍadasāo*'da çocuk sahibi olma dileğini yerine getirme gücüne sahip bir tanrı olarak ortaya çıkmaktadır. Sanat eserlerinde antilop başlı olarak temsil edilir. Görünüşe göre bu, isminin yanlış yorumlanmasından kaynaklanmaktadır. Brāhman kitaplarında pek bilinmez fakat orijinal Prākrit dilinde Sankritçeye Hariṇaigamaişin olarak çevrilmiştir. Bütünüyle olmasa da uygulamada Jain metinlerinde sınırlandırılan bir başka ilah ise Nalakūvara'dır. Vaişravaṇa ya da Yakşaların büyük bir generali olarak bilinen (en azından Tibetlilerin görüşünde) Kubera'nın oğludur. Bahsedilen bu son varlıklar Budizmde olduğu gibi dikkat çekici bir rol oynarlar. Ayrıca Yakşa ve Yakşiṇīlerden birer tanesi, Tīrthakara'nın refakatçilerini oluştururlar.

Brāhmanik teolojiyle olan bu yakın ilişki Jainlerin Brāhmanlara karşı tavrının belirgin bir özelliğiydi. Brāhmanların kendileri için doğum, evlilik ve ölüm merasimleri düzenlemelerine izin veriyorlardı. Ayrıca Brāhmanları tapınak ibadetlerinde kullanmaktaydılar. Bu ibadette Brāhmanik ilahlar Jainizmin azizleriyle yan yana bulunmaktaydı. Nihayetinde, Brāhmanlar ile yakın münasebetin, Jainlerin mitolojisinin Brāhmanizminki ile yakınlaşması üzerinde kaçınılmaz bir etkisinin olduğu açıkça bellidir. Jina figürü Jainizmin kuramsal olarak reddettiği bir görünümü taşımaya başlar. Gerçi Jina hâlâ yaratma ya da yıkım, günahların cezalandırılması ya da affedilmesi gibi güçlerden yoksundur. Çünkü kuvvet kullanımı istisnasızdır ve tüm varoluşu açıklamaktadır. MS on ikinci ya

da on üçüncü yüzyıla ait bir Tamil şiiri *Şindāmaṇi* yaratılmamış ve ebedi bir tanrıdan bahsetmektedir. Brahmā gibi dört yüzlüdür, aşoka ağacının altında oturur ve bir güneşliğin gölgesinde tasvir edilmektedir. Teoride aslında her erkek bir Jina olabilir. Ancak bir Jina'nın gerçek anlamda doğuşuyla mükemmel aydınlanmaya erişmeyi sağlayan tam bilgelik sayesinde elde edilebilecek olası bir değişimin arasında anlaşılır bir fark vardır. Böylece Budizmde bu denli geniş çapta gelişen tanrıcı kavram ne kadar sade ve basit biçimde olsa da Jainizmde sağlam bir yer edinmiştir. Üstelik Hint dininin temelini oluşturan tanrıcılığı bu inanca benimsetmiştir.

Dokuzuncu Bölüm

Modern Hinduizm Mitolojisi

Yazılı tarihte bizlere gösterildiği biçimiyle Hindistan'ın dini kontrol alanının dışına çıkan Brāhmanik öğreti, ister Aryan olsun (çoğu kez olduğu gibi) ister olmasın kabileler boyunca sürekli genişlemiştir. Brāhmanizm genel olarak en hoşgörülü ve en kapsamlı din olduğunu kanıtlamıştır. Ayrıca inancının, pek çok alt biçimine bu öğretiyi nasıl sürekli bir şekilde özümsettiği bilinmektedir. Böylece panteistik felsefeden büyük destek almıştır. Panteistik düşünce en becerikli destekçilerinin çoğunun İlahi ile tamamen uyumsuz olan (en azından bir panteist için) uygulamalara karşı anlayış ve sempati, en azından toleransla bakmasına olanak tanımıştır. Böylece Şiva'nın dişi tarafı olarak Devī'nin öğretisi Toprak Ana'ya tapınmayı mezhebinin parçası olarak kabul etmiştir. Bu tapınma eski Vedik inancın gerçek bileşeni değildir. Çünkü Vaiṣṇava Vişnu'nun böylesine alışılmadık kişiliklerdeki biçimlerini bile Buda'nın kendisi olarak görebilmektedir. Elbette böylesine daha düşük dinleri bünyesinde barındırarak Brāhmanizm onları dönüştürmede başarılı olmuş ve Hindulaşmış kabilelerin sosyal uygulamalarını büyük ölçüde etkilemiştir. Yine de bu halkların ilkel dinlerinin en eski biçimlerine dair katmanlarında Vedik metinlerin bizlere ulaştırdığından çok daha az gelişmiş türlerini bulmak mümkündür. Sonuç olarak Hinduizm panteonu çok ilginç ve çarpıcıdır. Bir yanda, refakatçileri ve yardımcıları ile büyük tanrılar Vişnu ile Şiva bulunur. Bir bakıma Mutlak olanın salt suretleriyle

saf bir felsefenin öznelerinden başka bir şey değillerdir. Ancak karakter bakımından aynı zamanda en ilkel vahşi ilahları kapsamaya yetecek kadar çok sayıdadır. Diğer yandan, sayısız miktarda küçük ilahlar (deotālar), gerçek tanrılara kıyasla minyatür tanrılar bulunmaktadır. Bu ilahların doğa ile yakın ilişkileri ortadadır ve dinin çok daha ilkel bir katmanına aittirler. Bu küçük ilahların çoğu büyük Vedik tanrılarla aynı fiziksel nitelikleri gösterirler ancak mitolojileri yok olmuştur ve folklorun yerini almada başarısız olmuştur.

Bu dönemde Vaişṇavizm, on ikinci yüzyılda Rāmānuca'nın ve on dördüncü yüzyılda Rāmānanda'nın reformlarının sonucu olarak önemli bir dinsel ilgide artış dönemi geçirmiştir. Bu reformlar Vişnu'ya tapınmanın çok önemli bir özelliği olan inancın varlığını vurgulamaktadır. Ancak bu inanç artık belki de Güney Hindistan'daki Suriye kilisesinden gelen Hıristiyan etkinin altında çok daha belirgin bir niteliğe bürünmüştür (Not 1). Mükemmel bir kahraman olarak Rāma'ya tapınma nihayet Tulasī Dās'ın *Rāmcaritmāna*'ları ile tesis edilmiştir (MS 1532-1623). Ancak diğer yandan tutkulu yönüyle Kṛişṇa kültü, bazen Şiva'nın *şakti*'lerinin ateşli taraftarlarının aşırılıkları kadar önemsiz kılan Rādhā Vallabhīler gibi mezheplerle geliştirilmiştir. Şiva'nın dişi yönünün canlı örnekleri olan bu *şakti*'lere tapınma Şaivit kültüne dair asıl gelişimdir. Ayrıca Hıristiyan çağın onuncu yüzyılından sonra önem kazanan edebi türlerin konusunu oluşturmuştur. Örneğin, büyük bir kısmı modern ancak şüphesiz daha eski dönemlere ait materyal içeren Tantrik ders kitapları gibi. Felsefe olarak ele almaya çalıştıkları tapınma, kendi içinde çok ilkel törenlerden oluşmaktadır. Bunların çoğu en iyi ihtimalle doğurganlık büyüsü gibi görünmektedir fakat metinlerin sokmaya çalıştığı felsefi kılıfın çok eski olmadığı kanıtlanmıştır. Diğer yandan Vişnu gibi Şiva'nın kültü daha eski inançların ilahları ile birleştirme süreciyle genişlemeye devam etmiştir. Bu arada *şakti* kültü, tanrıyı aşağı bir konuma yerleştirecek kadar büyümüştür. Tantralarda Mutlak artık özünde dişi olarak algılanır. Bu durum neticede dişi ilahlara tapınmadan daha az bahseden eski Hint dininin ilginç bir biçimde devrilmesi

sayılır. Brahmā elbette yaygın ibadetlerden zamanla kaybolmuştur ve günümüzde Hindistan'ın tamamında kendisine adanan ancak iki tapınağa sahiptir.

Gök tanrılarından güneşin, Sūrya ya da Sūraj Nārāyaṇ'ın hâlâ taraftarları vardır ve kendisine birçok meşhur güneş tapınaklarında tapınılır. İmparator Akbar kendisine sabah, öğlen, akşam ve gece yarısı olmak üzere günde dört kez tapılması şartıyla kültüne yeni bir karakter eklemeye çalışmıştır. Ancak bu tuhaf tapınma doğal olarak kendisini kabul ettirememiş. Karargâhı Oudh'ta bulunan Saura mezhebi vardır. Diğer yandan Nimbārak mezhebi güneşe *nim ağacı*nda (*Azidirachta indica*) bu parlak cismin lütfu anısına tapar. Batımının ardından güneş davet edildiği yemeği rahatça yemesi için bir çilekeşe ışık sağlamak adına bu ağacın üstüne gelir. Çünkü hayatının kuralları gereği bu yemeği geceleyin yemesi yasaktır. Kuzey Hindistan'ın köylerinde köylüler pazar günleri tuzdan kaçınırlar ve sabahleyin evlerinden çıkarken güneşi başlarıyla selamlarlar. Diğer yandan daha bilgili olanlar onun onuruna meşhur Gāyatrī'yi tekrar ederler. Güneşle kıyaslandığında aya daha az tapınılır ve bu ibadet genellikle güneşle ilişkilidir. Elbette bu ibadet yüzeyindeki işaretleri açıklamaya yönelik öyküler ileri sürmeye yarar. İşaretler genellikle tavşan olarak açıklanır ve bazı günahlarından dolayı ayın çarptırıldığı cezayı simgelemektedir. Ayın farklı evreleri tarım işlerine rehberlik etmesi için kullanılır. Ayrıca şanslı ve şanssız günlerle ilgili pek çok batıl inanç bulunmaktadır. Güneş ile ayın tutulmasına neden olan iblis Rāhu ve onun kuyruğunu temsil eden Ketu bir zamanlar takımyıldızlarına dönüşüp uğursuz günlerde düşmüşlerdir. Bunlardan ikincisi bir musibet iblisidir, ilki kuzeybatı bölgelerinin doğu illerindeki iki sıradan kabilenin ilahıdır. Ona tapınma papazın ateşin içinden yürüdüğü bir ateş törenini içerir. Bu tören açıkçası bol güneş ışığı ile verimli mahsüller elde etme aracıdır. Başka bir yozlaşma ise Rāhu'yu Dusādth kabilesinin liderinin hayaletine indirger. Diğer yandan Mirzāpur'un Ghasiyaları, güneşle ayın bir keresinde bir Ḍom'dan borç para alıp geri ödemediklerini iddia etmektedir. Bu nedenle bu iki gökcismini belli aralıklarla bir Ḍom yutar. Her yerde olduğu

gibi tutulmalar kötüye işarettir ve çeşitli törenlerle karşılık verilir. Örneğin kadınlar tarafından pirinç tavaların dövülmesi Rāhu'yu avından uzak tutar.

Yaygın dinsel inanış, gökyüzündeki görece önemsiz parlak cisimlerden sadece Navagrahaları (Dokuz Gök Evren Cismi) tapınma amacıyla tanır. Bunlar güneş ile ay, onların doğuş ve batış düğümleri olarak görülen Rāhu ile Ketu ve diğer beş gezegendir. Burçlar kuşağının diğer sembolleri ile Nakşatralar, astrolojik anlamda ilgi çekerler fakat tapınma nesneleri değillerdir. Gerçi Yukarı Hindistan'da hâlâ yıldızların inekler gibi ay tarafından güdüldüğüne dair yaygın bir görüş bulunur. Parlak ve canlı Uşa ve Aşvin figürleri iz bırakmadan göçüp gitmişlerdir.

İndra hâlâ varlığını sürdürmektedir fakat isimden ötesi kalmamıştır. Eskiden olduğu gibi Apsarasları ile etrafı çevrilmiş biçimde kendi cennetinde yaşamaktadır. Gerçek anlamda hiçbir tapınma ona yöneltilmez. Yerine yağmur tanrısı olarak Benares'te Dalbhyeşvara geçer. Mevsimlerin bozulmaması için dikkatlice donatılması gerekir. Yağmur sağlamak için artık İndra'ya dua edilmez. Güneşe veya Devī'ye sunulan adaklar ya da türlü sihirli törenlerle yağmur elde edilmektedir. Yine de arada sırada İndra'nın en mükemmel yağmur tanrısı olarak eski yerini aldığında dair izlere rastlarız. Bir zamanlar tanrılarla ilişkilendirilen kasırga ve sağanak artık kendisine tövbe edilmesi gereken iblisler tarafından yaratılmaktadır. Bununla birlikte meteorlar hâlâ kutsaldır ve 1880'de Bengal'de Sītāmarhi'ye düşen bir göktaşına Adbhut Nāth yani "Müthiş Efendi" olarak tapınılır.

Ateş artık eski Vedik dönemdeki kadar büyük bir ilah olmasa da hâlâ Brāhman tarafından eski yöntemlerle ateş çubuklarından üretilir. Agnihotri Brāhmanlar kutsal ateşi koruma konusunda son derece dikkatlidirler. Hint ateş kültünü taklit eden Gorakhpur'un Müslümanları yüz yıldan daha uzun süredir kutsal ateşi söndürmemişlerdir. Ateşin küllerinin, tıpkı Hint Yogīlerin külleri gibi, sihirli özellikleri olduğuna inanılır. Volkanik ateşe de tapınılır fakat artık yıldırıma şeytani faaliyetler yüklenmektedir. Ne var ki yer-

yüzünün önceki inanca göre tapınmada daha büyük payı vardır: Özünde "Destekleyen Ana"dır (Dhartī Māī) ve kutsallığı o kadar büyüktür ki doğum yapan kadınlar gibi ölmekte olanlar üstüne yatırılır. Yeryüzünün tozunun güçlü şifa özellikleri vardır. Hintlilerin yemek kapları düzenli olarak tozla temizlenir. Kāmpti savaşında Hint süvarileri çarpışma anında seyislerinden toz alıp başlarının üstüne atarlarmış. Böylece Toprak Ana'ya temas edip ondan cesaret alırlarmış. Ayrıca çoğu kabilede toz ölülerin üstüne savrulur. Yeryüzüne tapınma, Dravidian kabileleri arasında çok belirgindir ve kuşkusuz doğası itibarı ile en ilkelidir.

Nehirler arasında en kutsalı Gaṅgā Māī (Ana Ganj) olup adına akarsuyun kıyıları boyunca tapınaklar dikilmiştir. Suları kutsaldır, aşai rabbani yani ölüm döşeğindekine verilen son yemek olarak büyük rağbet görür, kurban törenlerinde kullanım ile saf ve güvenilir yeminler için değerlidir. Ancak akarsudan tam anlamıyla faydalanmak, dolunayda ve ay tutulmalarında içinde yıkanmakla mümkündür. Bu gibi durumlarda ölülerin külleri uzaklardan getirilip nehre atılır. Ayrıca Jumnā da kutsaldır fakat modern efsaneye göre evlenmediği için en üst düzeyde kutsallığa sahip değildir. Bu yüzden suları ağırdır ve sindirilmesi güçtür. Bu iki nehrin birleşimi özellikle modern Allahābād'da kutsaldır. Ganj'ın büyük rakibi Narmadā'dır. Jabalpur'daki mermer kayaları bir başka nehir olan Johilā tarafından aklı çelinen sevgilisi Oğul'un (burada muhtemelen Duryodhana'dan bahsediliyor) ihanetine kızdığından parçalamıştır. Destekçilerinin görüşüne göre Narmadā nehri Ganj'a kıyasla üstündür. Çünkü rakibi gibi sadece kuzey sahili değil, iki kıyısı da yıkanmak için eşit derecede tesirlidir. *Bhavişya Purāṇa*'nın aslında Kali çağının beş bin yılından sonra yani MS 1895'te Ganj'ın kutsallığının kalkacağı ve onun yerini Narmadā'nın alacağı kehanetinde bulunduğuna inanılır. Ancak bu kehanet henüz gerçekleşmemiştir. Diğer nehirlerin çoğu belirli ölçüde kutsaldır fakat uğursuz ırmaklar da vardır. Orissa'da bulunan Vaitaraṇī Yama'nın diyarının sınırlarında akan bir nehirdir. Onun kan akan korkunç akıntısına karşı ölülerin inekten yardım istemeleri gerekir. Mirzāpur bölgesini bir uçtan diğer uca geçen Ka-

ramnāşa'nın Kral Trişaṅku'nun günahlarının yükünü temsil ettiği söylenir. Kralın günahlarını Vişvāmitra bütün nehirlerden gelen kutsal suyla ya da Vişvāmitra'nın kralı yerleştirdiği gökyüzünde baş aşağı vaziyette asılı iken vücudundan akan sıvılarla yıkayıp temizlemeye çalışmış. Ona dokunmak bile iyi amellerin değerini yok eder (Not 2), bu yüzden aşağı kasttan insanlar daha evhamlı kişileri karşıya geçirerek geçimlerini sağlarlar. Ancak kural olarak nehirler cömert ilahlar olsalar da Nāgalar (ya da su yılanları) ve insanların hayaletleri ya da sularında boğulan hayvanlar gibi pek çok tehlikeli güç nehirlerin içinde yaşar. Özellikle anaforlar dindirilmesi gereken tehlikeli ruhları barındırmaktan sorumlu tutulurlar. Taşkınlara da özellikle yatıştırılması gereken iblislerin neden olduğuna inanılır. Kayıkçıların Rājā Kidār ya da Bengal Kāwaj ya da Müslüman Kwāja Khiḍr olduğu (Not 3) düşünülen Bīr Badr olarak adlandırılan özel bir ilahları vardır. Kendisinin sabahları erken saatte pazara uğrayıp şeytan gözünden ürettiği tahılın fiyatını belirlemek gibi ilginç bir görevi vardır.

Kaplıcaların durumunda olduğu gibi, şayet özel bir nitelikleri varsa kuyular da kutsal sayılır. Şelaleler doğal olarak kutsal sayılırlar. Chandraprabha'nın Vindhya platosundan Ganj vadisine döküldüğü yerde meşhur bir çağlayan bulunmaktadır. Göller de daha yaygın ve daha meşhurdur.

Brahmā'nın tapınağıyla mabedinin bulunduğu yerde, Rājpūtāna'daki Pokhar'da çok kutsal bir göl bulunur. Geleneklere göre içinde bir zamanlar ejderha yaşarmış. Bundan daha ünlü olan göl ise Mānasarovara'dır. Brahmā'nın düşüncesine göre bu göl sadece kendisinin değil, Mahādeva ile tanrıların meskenidir. Ayrıca Sutlej ile Sarjū buradan doğar. Nainī Tāl Gölü Devī için kutsaldır. Merkez eyaletlerinden Chānda bölgesindeki Taroba gölünde bütün gerekli kaplar hacıların çağrısı üzerine sudan çıkarlardı. Ancak açgözlü birisi bunları alıp eve götürdüğü için bu ihsanın verilmesi durmuş. Hürmet duyulan diğer nesneler arasında Amritsar gibi belirli kutsal yerlerdeki su depoları da vardır. Bazı depoların iyileştirme güçleri vardır diğerlerininse içinde hazine gömülüdür.

BHŪMİYA MABEDİ (Levha XXX)

Yerlilerin yeryüzü ilahı Bhūmiya olup kademeli olarak Hint panteonuna dahil edilmiştir. Mabedi ilkel minyatür tanrıların tapınaklarının alçakgönüllü özelliğini göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Bu ilahlar sıkça salt kaba taşlarla temsil edilmektedir ve başka tapınakların sahip olduğu hürmeti görmezler. Crooke'un *The Popular Religion and Folk-Lore of Northern India* adlı çalışmasından.

Benzer biçimde dağlar da hem Aryanlaştırılmış hem de Dravidian kabileler tarafından tapınma nesneleri sayılmıştır. Himālayaların tepesi Nanda Devī ise Şiva'nın karısı Pārvatī ile özdeşleştirilmiştir. Vindhya tanrıçasına Mahārāṇī Vindhyeşvarī unvanıyla tapınılmaktadır ve bir zamanlar Ṭhagların koruyucu ilahıydı. Kaimūr ile Vindhya sıradağlarının Himālaya soyundan olduğu anlatılırdı. Himālaya'dan dönerken Laṇkā'ya giden yola köprü kurmak üzere Rāma'nın takipçilerinin yanlarında getirdikleri taşların düşürülmesiyle oluşmuşlardır. Ancak hedeflerine varmadan önce Rāma amacına ulaşıp yüklerini bırakmalarını emretmiş. Bir başka meşhur tepe ise Govardhana'dır. Zirvesi Kṛişṇa tarafından İndra'nın gönderdiği yağmur fırtınasından sığır çobanlarını yedi günlüğüne korumak üzere dikilmiş. İndra çobanları kurban ödülünü kendilerine sakladıkları için cezalandırmak istemiş.

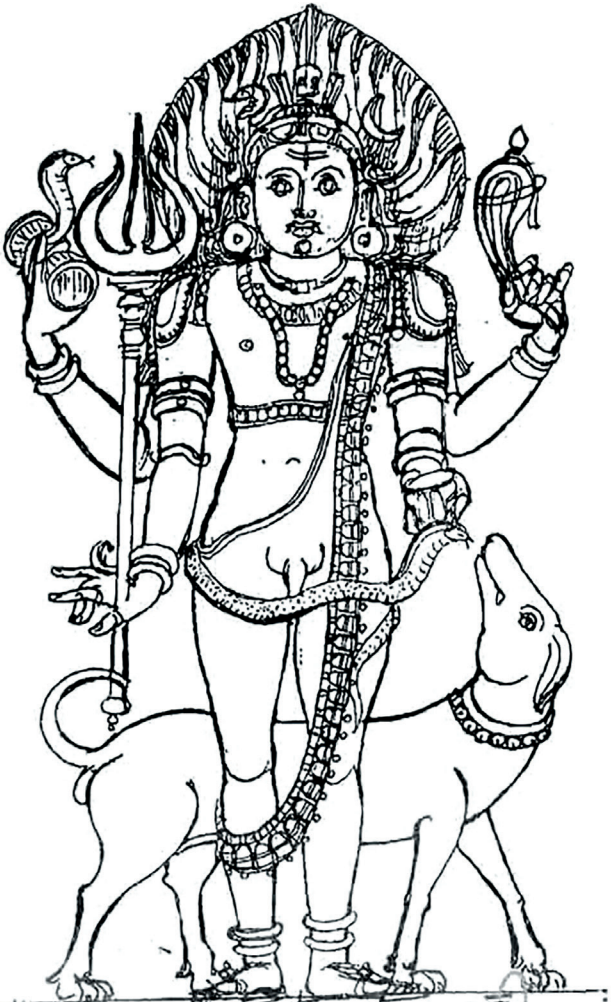
Bu ilahlara ek olarak ve popüler dinden dolayı onlardan daha önemli olan köy ilahlarından bahsetmek gerekir. Bunlar arasında önemli bir figür Hanumān'dır. Kaba görüntüsü saygın sınıfın çoğu Hint köyünde karşımıza çıkmaktadır. Kendisine kadınlar tarafından evlat edinmek umuduyla tapınılır ve güreşçilerin gözde ilahıdır. Vindhya sıradağlarının yarı-Hindu Dravidian ırkları arasında çok popüler bir ilahtır ve eski "Rüzgârın Oğlu" ismini taşımaktadır. Bu durum Pencap'ta kendisine hortumları durdurması için yalvarıldığı gerçeğinin yanı sıra musonlarla yakın ilişkisine dair kuramın olasılığının yüksek olduğunu göstermektedir. En sıradışı olanı ise Hindistan'da maymunların kutsal sayılmasıdır. Üstelik maymunların evlilik törenleri hâlâ arada sırada büyük masraflar harcanarak din hizmeti olarak gerçekleştirilmektedir. Merkez eyaletlerinde belirli bir popülerliği olan Brhīmasen ismini çoğunlukla destanın Bhīma'sından ödünç almıştır ancak destanın Bhīşma'sına bir muhafız ilahı olarak gerçekten tapınılır.

Bir başka köy ilahı, hem erkek hem de dişi karaktere sahip Bhūmiya'dır. Dişi olduğunda Bhūmiyā Rāṇī ismini alır. Açıkçası bu yerel biçime bürünmüş bir yeryüzü tanrısı ya da tanrıçasıdır. Tapınmanın doğası, bir evlilik gerçekleştiğinde, bir çocuk doğduğunda ya da hasat zamanı bir köy kutsandığında kendisine özellik-

le hürmet gösterilmesiyle ortaya çıkar. Tepelerde cömert huylu ve mütevazı iddiaları olan bir ilahtır. Basit tahıl adaklarıyla son derece memnun olur. Ancak Patna'da Viṣṇu'nun bir suretine yükseltilir. Tepelerde ise Nepāl'de tapınılan Svāyambhuva'nın suretiyle özdeşleştirilir. Düzlüklerde bir Mahādeva Bhūmīṣvara ile yoldaşı yaratılır. Böylece yeryüzü tanrısı ya da tanrıçası karakteri Vaiṣṇava ve Şaiva sistemlerinin bağrına yerleştirilir.

Yerel tanrı Bhairon da Şiva'nın bir biçimi olan Bhairava'ya dönüşmektedir. Ancak lakabı Şvāṣva (Atı Bir Köpek Olan) onun gerçek karakterini gösterir. Çünkü Yukarı Hindistan'da bu ilahı tatmin etmenin en makbul yolu, siyah bir köpeği iyice şişene dek beslemektir. Benares'te Bhaironnāth (Efendi Bhairon) ya da Bhūt Bhairon (Hayalet Bhairon) olarak yer alır ve Şiva'nın tapınaklarının koruyucusu olarak hizmet eder. Bombay'da Bhairoba ya da Kāla Bhairava olarak karşımıza çıkar. Bu ikinci suretinde korkunçtur. Ancak başka yerlerde "Çocuk Bhairon" ve Nanda Bhairon olarak isimlendirilir. Bu isimler, efsanelerin Kṛişṇa çevresiyle ilişki içinde olduğunu gösterir.

Şiva ile yakın dost olarak görünen ilah Şaivit, tapınaklarında sıkça resmedilen Gaṇeşa'dır. Bir fil başına sahip olduğu hâlâ tahmin ve iddia konusu olmaya devam eder. Diğer yandan fareyle ilişkisi bu ilahın sıradan bir kökene sahip olduğunu ima ediyor gibi görünmektedir. Skanda ile destan kadar eski dönemlerde görünen "Anneler"e tapınma giderek yaygınlaşır. Sayıları yedi ile on altı arasında değişir ve isimleri çeşitlilik göstermektedir. Gucarāt'ta toplam sayıları yüz kırkı geçer. Bu "Anneler"in bazıları hastalık ilahlarından başka bir şey değildir, bazıları ölmüşlerin öfkeli ruhlarıdır ve diğerlerinin daha soylu kökenleri vardır. Bu nedenle Nadiyā'nın Porū Maī'si ormanın tanrıçası gibi görünür ve Kuzeybatı Eyaletlerinde Vanaspati Māī unvanı onu "Ormanın Annesi" ilan etmektedir. Mātā Januvī (ya da Janamī), isminin de belirttiği üzere doğum tanrıçasıdır. Diğer yandan Bhūkhī Mātā (Kıtlık Anası) kıtlığın kişileştirilmesidir. Rājpūtların yüce bir "Anne İlah"ı vardır; Māmā Devī, ilahların annesidir ve muhtemelen Toprak Ana'nın temsilidir. Düzlüklerde Buda'nın annesi Māyā sıkça bir köy ilahı

BHAİRON (Levha XXXI)

Aslen yerlilere ait minyatür bir köy tanrısı olan Bhairon, Şiva'nın korkunç suretlerinden biri Bhairava (Korku Veren) ile özdeşleştirilmiştir. Hayvanı köpektir. Aslında görevi muhafaza etmek böylece koruma sağlamak olan bir ilahtır. Buna uygun olarak genellikle elinde bir sopa ya da kılıçla temsil edilmektedir. Korkunç karakteri, taşıdığı kan dolu kâseyle kendini göstermektedir. Crooke'un *The Popular Religion and Folk-Lore of Northern India* adlı çalışmasından.

olarak kabul edilir. Hatta meşhur Budist şair Aşvaghoşa bu biçimde tapınma kazanmıştır. Benzer biçimde Gond ilahı Gansām Deo bir teoriye göre Kṛişṇa'nın bir lakabı olan Ghanaşyāma'ya (Yağmur Bulutu Gibi Kara) dönüşmüştür.

Ṛigveda'da bulunan ağaç ruhuna inanma popüler din boyunca her zaman öne çıkmıştır. Bengal'in Maghları sırf Avrupalıların kışkırtmasıyla ağaçları yıkarlardı. Büyük bir ağacın kesilmesinin ardından gruptan biri, yerinden edilen ruh için kefaret olarak ağaç düştüğünde kökün ortasına filiz bırakırdı. Aynı zamanda yabancıların iş için verdikleri emirlerini savunuyordu. Ağacın hayatına dair benzer bir inanış için diğer örnek ise ağaçlarla evlilik törenlerinin gerçekleştirilmesidir. Ağaçların bunun dışında birçok kullanım amacı vardır. Örneğin bir erkeğin başına talihsizlik gelmeden üçüncü bir eşle evlenmesini sağlamak ya da bir kızın normal evlilik yaşına gelmeden önce bekâr kalmasına engel olmak. Birçok yerde insanlar, palmiye ağaçlarından meyve toplanmasına karşı çıkarlar çünkü bunun için ağacın kök boynunun kesilmesi gerekir. Folklor ağaç ruhlarına dair öykülerle doludur. Şüphesiz birçok durumda ağaçlar ölülerin ruhlarıyla yakından ilişkilendirilmiştir.. Tarım işleri çevrelerini sınırlandırdığında ağaç koruları bir kenara ayrılır ve kutsal olarak görülür çünkü vahşi ruhların meskenidir. Kutsal Hint inciri *pippala* ya da *aşvattha*'nın Brahmā, Vişṇu ya da Şiva'nın meskeni olduğu söylenir fakat pamuk ağacı yerel tanrıların evidir. Bu tanrılar diğer büyük ilahlara göre daha az meşgul oldukları için köy işlerini daha etkin bir şekilde gözleyebilirler. *Nīm* ağacı hastalık iblislerini barındırır fakat yaprakları yılanları kovmaya yarar. Hindistancevizi ağacına insan kafatasına benzerliğinin yanı sıra sarhoşluk verme özelliğinden dolayı saygı duyulur. *Tulasī* bitkisi ya da Hint fesleğeninin (Ocymum sanctum) hoş kokusu ve iyileştirici özellikleri vardır. Ayrıca söylenceye göre Vişṇu ile evlendirilip onun hükmü doğrultusunda kendi görüntüsüyle çocuk Kṛişṇa'ya evlilik töreni hâlâ gerçekleştirilmektedir. *Bel*[11] (*Aegle marmelos*) Şiva'nın simgesini ferahlatmak için kul-

11. Altın Elma (ç.n.)

lanılır ve meyvesinin tanrıça Śrī'nin sütünden üretildiği anlatılmaktadır. *Palāşa* (*Butea frondosa*), bambu, sandal ve diğer pek çok ağaç az ya da çok kutsaldır; belirli törenlerde kullanılır ya da tehlikeli oldukları için sakınılır. Tıpkı *Brāhmana*'larda uygun ağaç türlerinin kutsal kazık, ateş alıştırması (bunun için sert *khair* ya da mimoza ağacı [*Acacia catechu*] ve *pippala* ağacı hâlâ kullanılmaktadır) ve kurban uygulamaları için kullanımına dair birçok kesin emirin bulunması gibi.

Ṛigveda'da insan ürünü birçok şeye tapınmaya rastlıyoruz. Ṭhagların sivri kazma fetişi büyük bir özenle sürdürülmekte, kutsal sayılmakta ve hindistancevizi üzerinde denenmektedir. Şayet tek vuruşla hindistancevizini kıramazsa Devīnin elverişsiz olduğu düşünülmektedir. Savaşçılar silahlarını, sepiciler tüy taraklarını, marangozlar metrelerini, berberler usturalarını, kâtipler yazma gereçlerini kutsarlar. Dolayısıyla Kṛişṇa'nın sığırtmaçlara öğütlerine uygun olarak Pencap'ta çiftçiler, ağustosta öküzlerine ve Dasahra festivalinde pulluklarına taparlar. Çobanlar da temmuz ayında dolunayda koyunlarına saygı gösterirler. Diğer alet edevat arasında; mısır eleği, harman sepeti, harman yerindeki taneleri ya da evi süpürmek için kullanılan süpürge, pulluk, pirinç tokmağı gibi aletlerin hepsinin başka pek çok ülkede olduğu gibi kendilerine özgü güçleri vardır.

Gerek kendi başlarına gerekse belirli bir ruh ya da ilahla bağlantısından dolayı taşlara sıkça tapınılır. Bunlar içinde en meşhuru ilginç bir biçimde delinen şālagrām ya da ammonit[12] fosil taşıdır. Bu taş Gaṇḍak nehrinde bulunur ve altın arı olarak Vişṇu'nun bir sureti olduğu söylenir. Çünkü tanrı bu biçimiyle gezinirken arı kılığında o kadar çok tanrıyı cezbetmiş ki kendisi taş biçimini almış. Bunun üzerine tanrıların her biri bu taş mesken tutmuş. Ayrıca Vişṇu'nun ayak izlerine Gayā'da ve öğrencisi Rāmānand'ın izlerine de Benares'te saygı duyulmaktadır. Her köyde bulunan fetiş taşı, köy ilahlarının meskenini temsil etmektedir. Mabetlerde eski tanrılar ile ruhların taştan heykellerinin bulunduğuna dair efsane-

12. Soyu tükenmiş bir kafadan bacaklı ve onun fosiline verilen isim. (ç.n.)

ler anlatılır. Ayrıca tekinsiz ya da tuhaf görünümlü kayalara dair anlatılar da mevcuttur. Diğer yandan arada sırada İngilizlerin ölülerine ait modern lahitlere de tapınılmaktadır.

Hayvan kültleri söz konusu olduğunda Vedik döneme kıyasla totemciliğe has işaretlere dair daha fazla kanıt bulunur. Ancak bu veriler çoğunlukla Hindulaştırılmış yerliler arasında bulunmaktadır. Bu sebeple çoğu aile kurt, kedi, fare, balıkçıl, papağan, kaplumbağa, buğday biti, kurbağa ya da diğer hayvanların ismini almıştır. Chotā Nāgpur kraliyet ailesinde olduğu gibi, hayvan kökenini sahiplenmeye dair öyküler pek nadir değildir. Bu kraliyet ailesi mühür olarak açık bir kapüşon içinde insan yüzü ile kobra simgesini kullanıp bunu krallığın sembolü haline getirmiştir. Bazı kabileler ise totemleri saydıkları hayvanların etini yemekten çekinirler. Gerçi birçok durumda bunun nedeni farklı biçimde açıklanır. Başlıca totemlerin ağaçlar ve bitkiler olduğu Berār gibi diğer kabileler, aile totemiyle ilgili olarak dış evliliğe riayet ederler. Bombay'da devak ya da muhafız ilahın aslında hanenin atası ya da önderi olduğu düşünülür. Aynı devaktan gelen aileler birbirleri arasında evlilik yapmazlar. Eğer devak bir hayvan ise etini yemezler. Gerçi devak bir meyve ağacıysa bu meyvenin kullanımı genel olarak yasaklanmaz. Farklı kabileler tarafından çeşitli yiyeceklerin yenmemesinin temelinde ender nedenler yatar. Dolayısıyla Viṣṇu'nun avatarları ile tanrıların araçları olarak görülen hayvanlar özünde totemistik olmayan bir külte aşılanmış totemizmin izleridir. Hatta ilkel anlamda totemizmin kanıtıdır. Yine de iki görüşten hiçbiri yorumdan daha fazlası olarak görülemez. Bunun ispatının eski inançları ilgilendiren malzemenin yokluğunda başarıya ulaşması beklenemez.

Nāgalar ya da "Yılan"ların, hakkında pek çok mitolojik tarihin yazıldığı bir halkın ataları oldukları farz edilmektedir. Ancak bu halk şüphesiz, hâlâ Nāgalardan geldiklerini iddia eden bir Himālaya kabilesidir. Bu yılanların çoğunlukla hava durumunu ve özellikle yağmuru kontrol ettikleri düşünülür. Bu yüzden, en azından kısmen, havayla ilgili bir kökenlerinin olduğunu göste-

rir. Kralları Karkoṭaka'dır ancak Şeşnāg yani eski Şeşa'ya hâlâ tapınılmaktadır. Ayrıca Nāgalar kadar Nāga bakireleri hakkında öyküler bulunmaktadır. Vāsuki ismi Bāsuk Nāg olarak hayatta kalmıştır ve Takşaka da hâlâ bilinmektedir. Yılanlar yine ölülerin ruhlarıyla sıkça ilişkilendirilir. Özellikle aileyle hanenin mallarının cömert muhafızı olan ve doğal olarak ailenin servetini gözetmek üzere geri dönen eskilerden bir atanın ruhu olduğu düşünülen ev yılanı. Pencap'ta ölü erkekler sıklıkla *sinha*lara ya da yatıştırılması gereken yılan ruhlara dönüşürler. Bazı yılan tanrılar yılanlara iyilik yapan efsanevi kişiliklerdir. Tıpkı Kuzey Hindistan'daki Gūga ve Pīpa gibi. Yılanlar ayrıca, muhtemelen insan ruhlarında suret bularak Hindistan'da sürekli saklanan ve kaybolan hazinenin büyük muhafızlarıdırlar. Diğer yandan yılana tapınmanın büyük bir kısmı şüphesiz tekinsiz ve tehlikeli yaratığa karşı duyulan korkudan kaynaklanmaktadır. Büyük ölçüde onuruna gerçekleştirilen törenler şeytan çıkarmayı andırmaktadır. Şiva kaçınılmaz suretle yılanların hükümdarı sayılacak biçimde büyümüş ve Devī sıklıkla kobrayla temsil edilmiştir.

Diğer hayvanlar arasında vahşiliğinden dolayı doğal olarak kaplan bu onura erişmiş ve Hindistan'ın birçok bölgesinde kendisine tapınılmıştır. Ancak diğer kabileler onu öldürmek için ellerinden geleni yapmışlardır. Büyücüler tarafından kontrol etmeye istekli olduklarına inanılmaktadır. Hoshangābād'da Bāgh Deo'nun (Kaplan Tanrı) papazları olan Bhomkalar ilaha adaklar sunarak kaplanların belirli bir süre ortaya çıkmalarına engel olabilirler. Şayet bir kaplana "amca" olarak seslenilirse kurbanına kıymazmış. İnsanlar kolayca kaplana dönüşebilirler. Diğer kaplanlardan sadece kuyruklarının eksikliğiyle ayırt edilebilirler. At ile eşeğe tapınanlar da vardır. İşin ilginci köpek de belirli ölçüde saygı görür hem vahşi kabileler tarafından (burada saygı duyulan yaban köpeğidir) hem de daha uygarlaşmış kabileler tarafından. Ölümle ilişkisi, yararlı nitelikler ile ruhları fark edip onlara havlamasına dair tekinsiz gücü şüphesiz ona bu şöhreti sağlayan özellikler arasındadır. Hindistan'da anlatıldığı üzere Bedd Gelert efsanesi normal biçimiyle küçük bir çocuğu bile yutabilecek olan kobrayı

öldüren firavunfaresini içermektedir. Efsanenin köpeğe uyarlanmasında köpek bir Banyā ya da Banjārā tarafından malları çalınan bir tüccara ipotek edilir ve köpek kayıp malları bulur. Tüccar ipotek borcunun kaldırıldığını bildiren kâğıdı boynuna takıp köpeği evine geri gönderir. Ancak sahibi görevini yerine getirmediğine kızarak köpeği öldürür. Boğa ve ineğe de tapınılır yalnız ikincisine tapınma daha yaygındır. Ayrıca ineği öldürmeyi yasaklayan kural, günümüzde Nepal'in yanı sıra geleneklere bağlı Hindu eyaletlerinde geçerliliğini korumaktadır. Gezgin Banjārā kabilesi boğaya tapmaktadır. Bilgeliğinden dolayı fil ayrılmaz biçimde Gaṇeşa ile ilişkilendirilmiştir ayrıca insanların file dönüştükleri düşünülmektedir. Kedinin şeytani nitelikleri vardır. Tanrıça Şaṣṭhī'nin aracıdır ve geleneksel Hindu ayininin parçası olarak akşam yemeğinde kedi beslenir. Fare ise Gaṇeşa'nın aracıdır ve kutsallığı salgın taşıyan farelerin yok edilmesinin güçleşmesine neden olur. Kuşlar arasında tavus kuşu, hüthüt kuşu ve başkalarına zaman zaman tapınılır. Muhtemelen tehlikeli niteliklerinden dolayı timsahlara olduça sıklıkla yapay havuzlarda tapınılır. Tehlikeli oluşları yakın bir akrabanın öldürülmesine karşılık kan davası güdülmesi dışında yok edilmelerine engel olur. Balıklar da arada sırada tapınmaya layık görülürler. Öyle ki Muṇḍārş Kol'lar yılanbalığı ile kaplumbağaya totem olarak tapınırlar. Hatta ipekböceği gibi böcekler bile bazen ilah gibi görülürler. Hayvanlara karşı duyulan bu saygı, açıkçası çoğunlukla hayvanların kendi özellikleriyle ilgili gibi görünmektedir. Ancak diğer durumlarda böylesi bir tapınma sözkonusu hayvanın bedenine geçici süreliğine mısır ruhunun girmesinin işaretinden başka bir şey değildir. Hayvanlara gösterilen saygı ile azizlere tapınma arasında hiçbir ilkesel fark yoktur. Hatta ölümlerinden sonra kutsal sayılan insanlar kültü de pek farklı değildir. Hindu azize çoğunlukla defnedildiği yerde tapınılır. Çünkü kutsallığı o kadar büyüktür ki sıradan insanlar gibi yakılmasına gerek yoktur. Öte yandan diğer kutsal insanlar taştan tabutlar içinde Ganj'ın sularına gömülür. Tapınma genellikle bilgenin öğrencisinin (şayet gerçek oğlu değilse) oturduğu bir mabet ya da tapınakta gerçekleştirilir. Burada dualar edilir ve adaklar su-

nulur. Bir azize münasip onurların dayanakları çok çeşitlidir ve sayıca çoktur. Aslında Meerut'taki kutsal bir adamın bu mevkiyi sırf Bay Smith adında bir adama ait değirmenin yakında çalışmayı durduracağına dair kehanetine dayanarak kazandığı söylenir. Ancak çoğu aziz rütbelerini bundan çok daha zor yollardan kazanmışlardır. Chayanpur'un yerli tanrısı Harşu Pānre anlatılanlara göre kraliçelerinden birini kışkırttığı iddiasıyla yerel Rāja tarafından evine ve toprakların el koyulmuş bir Brāhmanmış. Kraliçe, Brāhman'ın Rāja üzerindeki tesirini kıskanmış ve papazın prensi tahtından indirmeyi teklif ettiğini ima etmiş. Öcünü almak için Brāhman *dharṇā* uygulamış yani MS 1427'de sarayın kapısında ölümüne kendisini aç bırakmıştır. Daha sonra bir brahm ya da bir Brāhmanın habis hayaleti olarak yeniden doğmuş. Sonra talihsizlik yaşadığında kendisine arkadaşça davranan kralın tek bir kızı hariç tüm Rāja ailesini perişan etmiş. Artık hastalığa neden olan şeytani ruhları kovmaktadır fakat Brāhmanik gücüne karşı koyamaz. Bu tipte başka ruhlar da mevcuttur. Diğer yandan Mārwār'ın Nāhar Khān'ına önderine karşı görevi gereği, prensinin suçunun kefareti için kendi hayatını vermeye hazır olduğu için tapınılır. *Mahābhārata*'nın editörü Vyāsa, *Rāmāyaṇa*'nın yazarı Vālmīki, Yoga hakkında yetkili bir isim ya da Viṣṇu'nun sureti olan Dattātreya, Kālidāsa, Tulasī Dās, Vasiṣṭha, Nārada Muni ve Tūkarām ise kutsallıkları ilimlerinden kaynaklanan kişiler arasındadır. *Mahābhārata*'nın kahramanları olan Pāṇḍavalar, onura layıktırlar ama gerçek savaşta rakipleri olan öğretmenleri Droṇa da saygıdeğerdir. Banjārāların hem tapındıkları hem de bir suç işlemeden önce başvurdukları Mitthu Bhūkhiya isimli azizleri vardır. Meşhur bir Kol ilahı da Rāja Lākhan'dır. Kendisi Dravidian ırkı için tuhaf bir kahraman olan Kanaujlu Rāja Jaichand'ın oğlundan başkası değildir. Bu prensin kız kardeşi Belā'nın Ganj kıyısındaki Belaun'da bir tapınağı vardır. Aslında sahibi olduğu tek şöhret, Müslüman akınlarından önce gelen Rājpūt prensleri arasındaki geçimsizliğin nedeni olmasıdır. Müslümanların çoğunun yetersizce tapınılan Hindu azizlerinden öte görünmeyen kutsal bireyleri vardır. Önemli bir azize grubu ise cenaze töreninde yakılan odun yığınında ko-

caları ile kendilerini yakan *satī*lerdir. İsimlerine dikilen anıtlara adak sunulur ve güç kazandırdıklarına inanılır. Dahası azizlerin mezarlarının mucizeler yarattığına inanılır. Yeni bir kutsal şahsiyet muhteşem başarılarına dair öyküler yayılana ve bunlar az çok kabul edilene dek tam anlamıyla kutsal sayılmaz.

Modern Hindistan'ın iblislerinin sayısı çoktur ve çeşitlidir. Ancak Asuraların önceki büyüklüklerinden çok azını göstermeleri belirleyici bir özelliktir. Diğer yandan eski rakipleri Devaların konumları eşit biçimde salt yamyam iblislere düşmüştür. Bu iblisler, şayet aptallıklarından dolayı kolaylıkla kandırılabilir sayılmasalardı, ciddi bir tehlike olabilirlerdi. Eskiden beri Dānavaları temsil eden Dānolar vardır fakat habis köy iblisleri olan Bīrler ya da kahramanlardan başka bir şey değillerdir. Daitler eski Daityaların ismini taşırlar fakat yalnızca ağaçlarda yaşamaktan hoşlanan goblinlerdirler. Bunlardan çok daha önemlisi ilkel karakterlerini kaybetmeyen Rākşasalardır. Ağaçta yaşarlar ve geceleyin bölgelerinde gezinenlerde hazımsızlığa neden olurlar. Tanrıların daimi düşmanıdırlar ve çarpışmalarda akan kandan Lohū ya da "Kan Kırmızı Nehri" ve arada sırada tepelerde görülen kırmızı demirli kil türemiştir. Rakşasalar sıkça uzun saçlı yaşlı kadın biçimine bürünürler ancak kötülükleri aptallıklarıyla oldukça azaltılır. Aptallıkları, ellerine düşenler tarafından kolayca kandırılmalarına neden olur. Ceset yemekten hoşlanırlar ve havada seyahat ederler. Ancak sadece geceleri güçlüdürler. Hem onlar hem de Asuralar eski tapınaklar ve su havuzlarının mimarları sayılırlar. Hoş görünümlü kadınların kılığına bürünüp genç erkekleri cezbedip yok eden dişi Rakşasalar da vardır. Çoğu Rakşasanın insan kökeni vardır; Hindular tarafından bazı Hinduların hayattaki zalimliklerinden ötürü Rakşasaya dönüştükleri düşünülür. Bunlardan biri Ajmer kralı Vīsaladeva'dır. Vatandaşlarına uyguladığı baskıdan dolayı ceza olarak Rakşasaya dönüşmüştür. Bu suretiyle kral vatandaşlarını yiyip yutma görevini torunlarından biri vatanseverce davranıp kendisini kurban oalrak sunana dek sürdürmüş. Rākşasa kurbanını tanıyınca Jumnā'ya gitmiş. Merkez eyaletlerden Rāmtek'teki bir tapınak, yaygın geleneğe uygun olarak Rākşasa Hemā-

dpant ile ilişkilendirilmektedir. Kendisinin on üçüncü yüzyılda Devagirili Yādava Kralı Mahādeva'nın vekili olduğuna inanılır. Eski metinlerde Rākşasa ile sıkı bir şekilde ilişkilendirilen Pişāca artık sıklıkla bir insanın ahlaksızlıklarından doğan şeytani bir ruh, yalancının hayaleti, aldatan erkek, deli ya da herhangi bir suçlu olarak sayılmaktadır.

Hindistan gibi hastalıkla böylesine dolu olan bir ülkede özel bir öneme sahip şeytani varlıkların bir grubu da hastalık iblisleridir. Bunlar arasında en kayda değeri Şītalā'dır (Soğuk). Kendisi çiçek hastalığına neden olan iblis olduğu için sözcük bu ilah için kullanılmıştır. Elbette birçok sureti vardır: Bu nedenle Hardwār yakınlarındaki Kankhal'da Badarināth'ın emriyle burada kalmaya devam eden bir kadın olduğu sanılmaktadır. Badarināth, Hinduizm tanrılarına karşı ilgili olduğunu gösterdiği için dindarlığını ödüllendirmiştir. Onu Şitalā'nın sureti ve çocukların muhafız tanrıçası yapmıştır. Dehra Dūn'daki bir başka mabette ise destanda Kauravaların babası Dhṛtarāṣṭra'nın karısı Gāndhārī isminde bir Satī olarak görülür. Tek başına değildir çünkü hikâyenin bir versiyonuna göre çiçek hastalığına benzer illetleri temsil ve kontrol eden yedi "Anne" vardır. Kaçınılmaz biçimde Devī'nin sureti olarak görülmektedir ve Kālī'nin yanı sıra Mahākālī, Bhadrakālī ve Durgā yedi "Anne"nin isimleri gibi görünmektedir. Bengal'de çiçek hastalığının yıkımından kurtulmak Tanrıça Şaṣṭhī'ye (Altıncı) tapınmanın asıl nedenidir. Kendisi anlaşılan bir çocuğun doğumundan sonraki kritik altıncı güne nezaret eden ruhun kişileşmesidir. Şītalā yine Şiva'nın dişi yönü olan Devī'nin değişik bir biçimi, yani Mātaṅgī Şakti'nin suretidir. Bu ilahın korkunç bir görüntüsü vardır. Dışarı çıkık dişleri, kocaman açılmış ağzı, çirkin bir yüzü ve harman yelpazesi kadar büyük kulakları vardır. Yanında bir sürahi, kılıç, yelpaze ve süpürge taşır. Pencap'ta hastalık doğrudan Devī Mātā'ya atfedilir. Kendisi illetin gitmesini sağlamak üzere onurlandırılır. Bununla birlikte hastalığın Devī'nin çocuğa girişinin alameti olduğu düşünülmektedir. Böylece ilahın bireyin içinde var olmasıyla ortaya çıkan kutsallıktan dolayı ölülerin bedenleri yakılmak yerine tıpkı azizlerin bedenleri gibi gömülür.

Koleranın da kendine özgü dişi ilahı vardır: Marī Bhavānī. Ancak bu hastalık Jumnā'nın kuzey bölgesinde eril bir ilah olan Hardaul Lāla ile de temsil edilir. Efsaneye göre bu ilah, 1627 yılında erkek kardeşi Jhajhār Singh tarafından öldürülen bir prensin hayaletidir. Bir zamanlar o kadar önemliymiş ki 1829'da köy liderleri çiftçileri korumak üzere Hoshangābād'da her köyde onun adına sunaklar dikmeye teşvik edilmişler. Çünkü çiftçiler, salgın korkuları yerel tanrılara saygı gösterek yatıştırılmazsa kaçma eğilimindeymişler. Koler,a Devī için de kutsaldır ve dualara ilaveten resmi olarak iblisin çıkarılması merasimi gerçekleştirilir. Büyük hastalıkların yanı sıra resmi olarak teskin edilen kaşıntı ilahı gibi görece küçük illetlerin tanrılarına rastlamaktayız.

Diğer şeytani varlıklar ölülerin hayaletleridir; kötücül olduklarından dolayı *bhūt*lar gibi. Böyle bir ruh intihar, kaza ya da idam yoluyla vahşice ölmüş birisine aittir. Üstelik bu tür bir hayaletin kötü niyeti uygun bir cenaze töreni düzenlenmemişse kaçınılmaz surette artar. Aslında ayrıca günahsız bir biçimde kendi adına *şrāddha* (ölmüş ebeveynlere saygı) törenini yerine getirecek bir çocuğu olmadan ölürse bir *gayāl* ya da evlatsız hayalet olma eğilimindedir. Bu hayalet özellikle diğer insanların genç oğulları için tehlikelidir. Çoğu Bīr, bir kaplanın saldırısı ya da ağaçtan düşme gibi kazalar sonucu ölmüş kişilerdir. *Bhūt*lardan özellikle kadınlar ve çocuklar korkar. Nikâh zamanında ve bir kadın ikinci kez evlendiğinde ilk kocasının ruhunun gönlünü almak için gerekli adımları atmak zorundadır. *Bhūt*lar kendileri için zararlı olan toprakta asla dinlenmezler. Bu yüzden mabetlerinde üstlerine inmeleri için bambu ya da başka bir yer bulunur. Oysaki *bhūt*lardan gelecek hastalıktan kaçınmak isteyen insanlar yere yatar. Benzer biçimde gelinle damat ya da ölmekte olan bir insan ölüm anında yere yatar. Bir *bhūt*un mizacının üç işareti gölgesinin olmaması, yanan zerdeçaldan korkması ve genizden konuşmasıdır. Onların rahatsız ettiği kişi Kālī, Durgā ve özellikle *bhūt*ların efendisi Şiva'ya dua etmelidir. Avrupa'nın vampiri, cesetlere giren ve çoğunlukla kendi bedenini korumak yerine kendisine böyle bir ev seçen tedirgin birinin ruhu olan *vetāl* ile paralellik göstermektedir.

Deforme olmuş ya da sakat birinin veyahut cenin olarak hayatı boyunca iyiliği için öngörülen belli başlı ayinlerin yapılmaması sonucunda prematüre olarak doğmuş bir bebeğin hayaletini simgeleyen *bhūt*lara bir nebze benzetilen diğer varlık *pret*tir. Ancak başka bir anlamda pret, ölümden sonraki ve cenaze merasimlerinin tamamlanmasından önceki ruhtur. Bir insanın başparmağı boyutunda bir Pişāca'nın ara kademesinden geçip "baba" olacak şekilde büyüyene dek eski evinde gezinir.

Avrupa'da birçok benzeri bulunan diğer hayalet biçimiyse başsız Dünddur. Bir anlatıya göre büyük destanın savaşlarından türemiştir. Geceleri gezinir ve ev sahibine seslenir. Ancak böyle bir çağrıya yanıt vermek tehlikelidir. Agra'yı 1882 yılında ziyaret ettiğinde büyük korkuya neden olmuş ve geceleri evler kilitlenmiştir. Benzer türde başka iblisler de bulunur. Örneğin Faizābād'da geceleri bölge halkının yürümediği bir yol vardır. Çünkü bu yoldan Prens Sayyid Sālār'ın başsız ordusu geçer. Benzer biçimde Abūl-Faḍl Pānīpat'taki büyük katliamın hayaletlerinden bahseder ve modern zamanlarda Chiliānwāla'nın çetin muharebe alanının hayaletleri bulunmaktadır. Yanan yerlere sıkça uğrayan ruhlara, Sanskritçe *şmaşāna* (mezarlık) sözcüğünden türetilen *masān* ismi verilir ve tüberküloz bulaştırdıkları çocuklar için tehlikelidirler. Tepelerin *bhūt*ları arasında avlanırken ölen birinin hayaleti olan Airi bulunmaktadır. Boynunda çanları olan bir tazı sürüsüyle dolaşır ve buluştuğu kişi ölümdür. *Acheri*, dağların zirvelerinde yaşayıp geceleri eğlenmek için düzlüklere inen küçük kızların hayaletleridir. *Baghaut*lar ise kaplanlar tarafından öldürülen ve hazin sonlarına ulaştıkları yerde onurlarına mabetler dikilen insanların hayaletleridir. Bu gibi ruhlar tehlikelidir ve kendilerine dikkatli davranmak gerekir. Çok daha tehlikeli olan ruhlar ise *churel*dir. Kökeni itibarıyla isimleri düşük kasttan insanların hayaletlerine işaret eder. Ruhları her zaman özellikle kötücül sayılmıştır ve İngiltere'de eski dönemlerde intihar edenler gibi cesetleri şeytani ruhun dışarı kaçmasına engel olmak için yüzüstü gömülmektedir. Ancak modern dönemlerde *churel* için kabul edilen görüş aslında hamileyken, çocuğunu doğururken veyahut resmi iffetsizlik döne-

mi geçmeden önce ölmüş bir kadının hayaleti olduğudur. Böyle bir hayalet çok güzel görünebilir fakat ayaklarının ters dönmesiyle ayırt edilebilir. Genç, yakışıklı erkekleri cezbedip meskenlerine götürmeye meyillilerdir. Eğer orada kendilerine sunulan yemeği yerlerse onların hâkimiyetine girerler ve saçları grileşip yaşlanana dek serbest kalamazlar. Ölmüş bir kadının hayaletinin *churel*e dönüşmesini engellemek ve çocuklarla annelere kötülük yapabilecek ruhları kovmak için farklı büyüler benimsenmiştir.

Hayaletler geceleri görülüp duyulabildikleri ıssız yerlere sık sık uğramaya alışkındır. Ayrıca eski yerleşim yerlerinde yaşarlar. Bu sebeple Hindistan'da harabeye dönmüş binaları yıkmaya kimse gönüllü değildir. Çünkü bu tip yerlerde yaşayan ruhlar bu duruma öfkelenebilir ve evlerini yıkan kişiyi cezalandırabilirler. Kazıcılar keşiflerinde çalışırlarken bu zorluğu sürekli çekmişlerdir. *Bhūt*ların sıkça uğradıkları diğer yerler evin içindeki ocak, çatı, kavşaklar ve sınırlardır. Diğer yandan boş evler ve çiçekler de onlar tarafından istila edilmiştir.

Hinduların ölüler hakkındaki düşünceleri neredeyse hiç değişmeden kalmıştır. Bu dünyadan göçenlerin ruhlarına ölümden sonra hâlâ tapınılır. Açıkçası hayaletin bu adakları beklediği ve onlar olmadan huzura eremeyeceğine inanılır. Aynı görüşün şüphesiz Aryan olmayan kabileler için de geçerli olduğu düşünülebilir. Gerçi onların tapınmaları (farklılık gösterdiği kadarıyla) ilkelerinden çok detayları bakımından biraz değişiktir. Bu sebeple Dravidian kabileleri çoğunlukla ölülerin ruhlarının ölümlü olduğuna ya da en azından birkaç nesilden sonra uzak ataları hakkında endişelenmeye gerek olmadığına kanaat getirmişlerdir. Böylece tapınma daha geç dönemlerde ölmüşlerle sınırlandırılabilir. Goṇḍlar, ölen kişi kabilenin önemli şahsiyetlerinden biri olmadıkça en çok bir yıl önceki ruhları yatıştırmayı tercih ederler. Şayet ölen kişi önemli biriyse hatırasına bir mabet dikilir ve her yıl adına adaklar sunulur. Yalnızca detayları bakımından bunun aksi bir durum varsa, gerekli ihtimamı ve ayrıntısıyla Hindu töreni düzenlenir. Hindu töreni geçen zamanla daha belirgin bir hal alır. İşin ilginç yanı, şrāddhaların

uygulanmasında adakta bulunan kişinin sadece son üç nesil atasının dikkate alınmasıdır. Üstelik modern görüşe bakacak olursak, ölümden sonra ilk dönemde sunulan adakların ölmüş kişi için bir beden yaratmayı amaçladığını görürüz. Böylece ruhu salt bir preta ya da hayaletten, cennetin keyfini sürebilecek veya cehennemin acısını çekebilecek gerçek bir bireye dönüşebilir. Ancak mezhepçi ilahlardan birine inanan kişinin cennete girmesi zordur. Yalnızca ölüm ânında tanrının adının tekrar edilmesi olumlu bir sonuç verebilir. Benzer etkiler ölüm ânında kutsal suyun (özellikle de Ganj'ın) ve çeşitli bitkilerin kullanımıyla elde edilebilir. Benzer bir görüş, ölünün küllerinin Ganj'ın ya da başka bir kutsal nehrin sularına saçılmasına dair yaygın geleneğin oluşmasına neden olmuştur.

Notlar

Birinci Bölüm

1. Original Sanskrit Texts.

2. Bu durum F. Max Müller'in "*henoteizm"* olarak adlandırdığı şeydir. *Ancient Sanskrit Literature, London, 1859*.

3. Original Sanskrit Texts.

4. Bkz. M. Bloomfield, *Religion of the Veda*, s. 12, 126.

5. Moira için bkz. *Mythology of All Races*, Boston, 1916, s. 283-84.

6. Ouranos için bkz. a.g.e. s. 5-6.

7. Bkz. H. Winckler, *Mitteilungen der deutschen Orientgesellschaft*, No. 35 (1907); E. Meyer, "*Das erste Auftreten der Arierin der Geschichte*," *Sitzungsberichte der königlich-preussischen Akademie der Wissenschaften*, 1908, s. 14-19, ve *Geschichte des Altertums*, I. ii. 651. (3. baskı, Berlin, 1913); H. Jacobi, *JRAS* 1909, s. 721, H.

8. Oldenberg, a.g.e. s. 1095, J. H. Moulton, *Early Zoroastrianism*, Londra, 1913, s. 6.

9. R. T. H. Griffith, *Hymns of the Rigveda*.

10. Bkz. M. Bloomfield'in American Journal of Philology, (1829) eserinde *vi+şnu* (*sānu*, "*geri"*).

11. Bkz. *Mythology of All Races*, Boston, 1916, s. 26-27, 246-47.

12. Bkz. *Mythology of All Races*, Boston, 1916, s. 245-46.

13. Bkz. A. Hillebrandt, *Vedische Mythologie*, s. 157.

14. Bkz. *Shāhnāmah*, çeviren J. Mohl, Paris, 1876-78, s. 69-70.

15. Şiva adı "hayırlı" anlamına gelmektedir.

16. Bkz. L. von Schroeder, *Mysterium und Mimus im Rigveda*, s. 47.

İkinci Bölüm

1. Bkz. A. Hillebrandt, *Vedische Mythologie*, s. 122-23.

2. Karşılaştırma için bkz. *Mythology of All Races*, Boston, 1916, s. 208-09, 298.

3. Bkz. M. Bloomfield, JAOS Sayı XVI. (1894); H. Usener, içinde *Rheinisches Museum*, Sayı 60. s.26. (1905).

4. Bkz. A. A. Macdonell ve A. B. Keith, *Vedic Index*, ii. 434-35.

5. R. T. H. Griffith, *Hymns of the Rigveda*, IV. 355-56.

6. Bkz. J. Rhys, *Lectures on the Origin and Growth of Religion illustrated by Celtic Heathendom*, London, 1888, s. 114-15.

7. Bkz. L. R. Famell, *Cults of the Greek States*, Oxford, 1896-1904, iii. s. 50.

8. Bu ifade Vedik tarihinde meşhur olan ilk beş kabileyi ve daha sonra da genel olarak tüm insanları işaret etmektedir.

9. Bkz. A. Hillebrandt, *Vedische Mythologie*, iii. s. 418-19.

10. Bkz. A. B. Keith, JRAS 1915, s. 127.

11. Bkz. L. von Schroeder, *Mysterium und Mimus im Rigveda*, s. 304-25.

12. Bkz. L. von Schroeder, a.g.e. s. 52, 63.

13. Indische Studien, iv. s. 341 (1858).

14. Dolayısıyla *istāpūrta* yani "*kurban ile bahşiş*" birbirlerine uymaktadır. M. Bloomfield, *Religion of the Veda*, s. 194.

15. R. T. H. Griffth, *Hymns of the Rigveda*, iv. s. 133.

Üçüncü Bölüm

1. Bkz. A. Hillebrandt, *Vedische Mythologie*, iii. s. 430. M. Haug'un aksine (*Essays on the Sacred Language, Writings, and Religion of the Parsis*, 3. baskı, Londra, 1884, s. 287.), Hillebrandt İran ile düşmanca etkileşimi Ṛigveda döneminden sonrasına konumlandırır ve bunu Zarathushtru'nun öğretisi ile değil İran dininin daha eski bir biçimi ile ilişkilendirir.

2. Videgha Māthava'da V. Henry (*La Magie dans I'Inde antigne* 2. baskı, s. 21.) Hint Prometheus'u görmektedir.

3. Bkz. A. B. Keith, JRAS 1911, s. 794-800.

4. Kubera *Satapatha Brāhmaṇa*'da (XIII. iv. 3. Io.) Rakşasa'ların kralı olarak karşımıza çıkmaktadır. Karşılaştırma için bkz. *Atharvaveda* VIII. X. s.28.

Dördüncü Bölüm

1. Bkz. *Mythology of All Races*, Boston, 1916, s. 17-18.

2. Açıkçası bu yılların her biri Manu (i. 69) ve Purāṇa'ların 360 yılına denktir (karşılaştırma için bkz. H. H. Wilson, Viṣṇu Purāṇa ed. F. Hall, i. 49-50, ve E. W. Hopkins, içinde JAOS xxiv. s. 42 (1903)

3. Bkz. B. C. MAzumdar'ın içinde JRAS 1907, s. 337-39; Sör R. G. Bhandarkar, *Vaiṣṇavism, Şaivism, and Minor Religous Systems*, 113-15.

4. *Religions of India*, s. 465.

5. *Indien und das Christentum*, s. 215; farklı bir görüş için bkz. Bhandarkar, a.g.e. s. 12.

6. Bkz. A. B. Keith, içinde JRAS 1908, s. 172, 1912, s. 416, 1915, s. 547-49, 1916, s. 340 ve ZDMG=lxiv. , s. 534-36 (1910).

7. *Das Ramayana*, s. 127. Farklı bir görüş için bkz. J. Von Negelein, WZKM xvi. s. 226. (1902).

Beşinci Bölüm

1. Bu anlatı Vedik bir öykünme olan *Suparṇādhyāya*'nın konusunu oluşturmaktadır. (Ed. E. Grube, Berlin, 1875); a.g.e. J. Hertel, *WZKM* xxiii. s. 299. (1909) ve H. Oldenberg, *ZDMG*, xxxvii. s. 54-86 (1893).

2. Bkz. J. Charpentier, *ZDMG*, lxiv. s. 65-83 (1910), lxvi. s. 44-47 (1912).

3. Öyküde bu yeni bir ögedir ve anlatının Babil kökenli olduğuna dair en sağlam temeli ortaya çıkarmaktadır: bkz. M. Winternitz, *Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien*, xxxi. s. 321 (1901).

4. Bkz. W. Caland, *Über das rituelle Sūtra des Baudhdāyana*, Leipzig, 1903, s. 21; A. B. Keith, in *JRAS* 1913, s. 412-17.

5. Bkz. G. A. Grierson, *ZDMG* lxvi. (1912) s. 49.

6. Bu düşünce Sanskritçe *yam* "dizginlemek" sözcüğü ile yaygın bir etimolojik bağlantının olduğu görüşüne dayanmaktadır. Ancak gerçekte Yama sözcüğü "İkiz" anlamına gelmektedir.

Altıncı Bölüm

1. Bu açıklama *mām* "ben" ve *dhā* "emmek" sözcüklerinin ilginç bir etimolojisine dayanmaktadır.

2. A.g.e. J. F. Fleet, *JRAS* 1905, s. 223-36; R. Garbe, *Indien und das Christentum*, s. 131.

3. Bkz. Sör G. A. Grierson, *JRAS* 1913, s. 144.

4. Bkz. A. B. Keith, *JRAS* 1908, s. 172-73.

5. Sör R. G. Bhandarkar (Vaiṣṇavism, Şaivism, and Minor Religious Systems, s. 35.) her ne kadar başaralı olamasa da bir sığır çobanı olarak Kṛiṣṇa'nın daha geç bir döneme ait olduğunu göstermeye çalışmaktadır.

6. Bkz. C. Lassen, *Indische Alterthumskunde*, ii. s. 811, 1107. Diğer yandan bu görüşe kuşkuyla bakan A. Barth (*Religions of India*, s. 200,) Şiva'nın çift cinsiyetli suretinin Bardesane'ler tarafından bilindiğine işaret etmektedir (içinde Stobaeus, *Ecl. phys.* i, s. 56).

7. Sör R. G. Bhandarkar (*Vaiṣṇavism, Şaivism, and Minor Religous Systems*, s. 147-49) tek bir ilahın gelişiminin yaklaşık olarak MS altıncı yüzyılda gerçekleştiğinden bahsetmektedir. Gaṇapati ya da Gaṇeşa'da tek bir ilaha indirgenen Vināyaka'lar *Mānava Gṛhya Sūtra*'da (ii. 14) yer alırlar ve Mahābhārata (xiii. 151. 26) ise Vināyaka'lar ile Gaṇşvara'lardan alt sınıflar olarak bahsetmektedir. A.g.e. M. Winternitz, *JRAS* 1898, s. 380-84.

8. Bkz. Sör R. G. Bhandarkar, *Vaiṣṇavism, Şaivism, and Minor Religous Systems*, s. 153-55; R. Chanda, *The Indo-Aryan Races*, Rajshahi, 1916, s. 223.

Yedinci Bölüm

1. Pāli terimi Budist metinlerin günümüze dek ulaştığı dili tanımlamak için kullanılır. Aslında kökeni tam olarak bilinmeyen bir edebi lehçedir. Ancak kesinlikle döneminden çok daha sonrasına ait olduğu için Buda'nın kullandığı dil değildir.

2. *Vaiṣṇavism, Şaivism, and Minor Religous Systems*, s. 8.

3. *Indien und das Christentum*, s. 215.

4. A.g.e. *Mythology of All Races*, Boston, 1916, s. 174-75.

5. Bkz. L. de la Vallée Poussin, *Bouddhisme, Opinions sur l'histoire de la dogmatique*, s. 239.

6. Söz konusu ifade *chaddanta*'dır; bkz. J. S. Speyer, *ZDMG* lvii, s. 308 (1903).

7. Tarihteki farklılık durumları için bkz. H. Lüders, *Nachrichten von der königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen*, 1901, s. 50; A. Foucher, *Mélanges d'indianisme . . . offerts á* M. Sylvain Lévi, Paris, 1911, s. 246-47.

8. Bu kavram çoğunlukla İran etkisine bağlanır. Diğer bir deyişle Fravaşi kavramı ile ilişkilendirilmektedir. Bkz. A. Grünwedel, *Buddhistische Kunst*, 2. Baskı, s. 169.

9. Bkz. aşağıdaki sayfalarda 261, 300, 336 (Kaynak metinde).

10. Bkz. aşağıdaki sayfalarda 327, 338 (Kaynak metinde).

Sekizinci Bölüm

1. *SBE* xxii, s, xxxi, Oxford, 1884.

2. A.g.e. Ancak J. Charpentier Ājīvika'ları Şaivit mezheplerle ilişkilendiren kişidir (*JRAS* 1913, s. 669-74).

3. A.g.e. W. H. Schoff, *JAOS* xxxiii. s. 209 (1913).

4. Bkz. M. Winternitz, JRAS 1895, s. 159. Nejameşa ismi ayrıca *Baudhāyana Gṛhya Sūtra*'da Nejameya olarak geçmektedir (benzer biçimde W. Caland, *Über das rituelle Sūtra des Baudhāyana*, Leipzig, 1903, s.31. Bununla birlikte "anneler"den bahseden bu paragraf (açıkçası çocukların hastalıkları) besbelli daha geç bir döneme aittir.

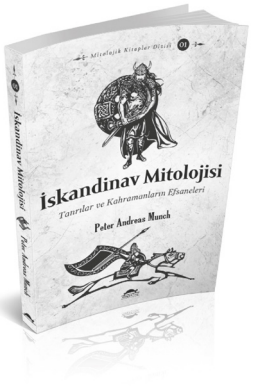
Dokuzuncu Bölüm

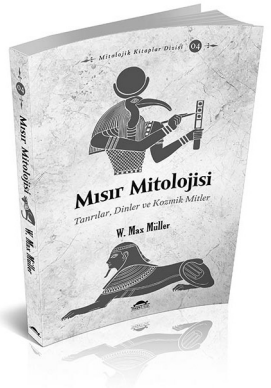
1. Bkz. G. A. Grierson, JRAS 1907, s. 311; R. Garbe, *Indien und das Christentum*, s. 271.

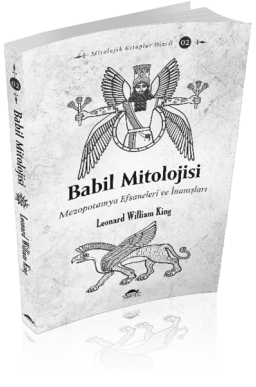
2. Nehrin ismi "güzel amellerin değerini yıkan" anlamına gelmektedir.

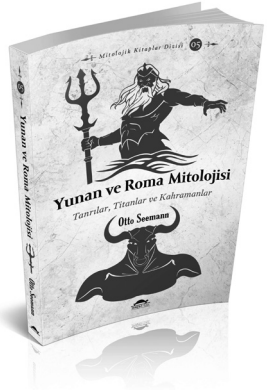
3. Bu mitolojik karakter hakkında bkz. I. Friedländer, 'Khiḍr', *Encyclopadia of Religion and Ethics*, vii. 693-95, Edinburgh, 1915.

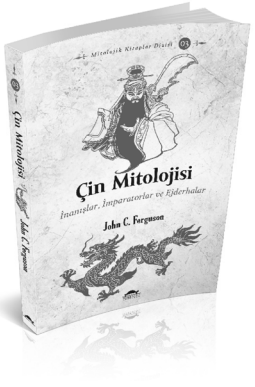
Mitolojik Kitaplar Dizisi

Mitolojik Hikâyeler Dizisi

